SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI

SEPSAL
DR. LUBOR NIEDERLE,
PROFESSOR KARLOVY UNIVERSITY V PRAZE.

ODDÍL I. SV. IV.

V PRAZE.
NÁKLADEM BURSÍKA & KOHOUTA,
knihkupců České university a České Akademie pro vědy, slovesnost a umění
a s podporou ministerstva školství a národní osvěty.
1924.

SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI. ODDÍL I. SV. IV.

PŮVOD A POČÁTKY SLOVANŮ VÝCHODNÍCH.

SEPSAL
DR. LUBOR NIEDERLE,
PROFESOR KARLOVY UNIVERSITY V PRAZE.

Národopisný seminář Karlovy university v Praze
Inv. č. 42916
Sign.: II Sl 56b
II Sl 56b

V PRAZE.
NÁKLADEM BURSÍKA & KOHOUTA,
knihkupců České university a České Akademie pro vědy, slovesnost a umění
a s podporou ministerstva školství a národní osvěty.
1924.

PŘEDMLUVA.

Tento svazek SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTI, jímž se končí jejich oddíl historický, vydávám a předkládám historické veřejnosti s dosti těžkým srdcem. A to z toho důvodu, že jsem nevyčerpal všeho, co o tom bylo na Rusi psáno. Ale při nejlepší vůli nebylo v Praze možno dodělati se vší příslušné literatury a za posledních deset let, kdy válka a pak nový státní režim ruský odřízl úplně vědecký život ruský od ostatních národů, nebylo vůbec možno dostati potřebných knih z Ruska, ať půjčkou nebo koupí, a odložiti vydání svazku do nejisté budoucnosti nechtěl jsem zase z jiných příčin osobních, v mém zdraví založených. Nezbylo mi tedy, než abych do knihy vložil tu částečnou dávku vědomostí, kterou jsem si dosud nastřádal o staré historii, etnografii a archaeologii ruské, knihu vydati tak, jak byla již hotova za války, s nepatrnými doplňky z několika novějších spisů, zejména z nových knih A. A. Šachmatova a obrátiti se s tím větším úsilím k zpracování konečných svazků ŽIVOTA SLOVANŮ, jehož vydání mi velice leží na srdci a vyžádá si ještě mnoho práce.

V Praze dne 1. května 1923.

LUBOR NIEDERLE.

KAPITOLA I.

TERRITORIUM A SOUSEDÉ.

Kolébka praslovanská a kolébka ruských Slovanů. — Význam ruského territoria pro rozvoj Slovanů. — Sousedé Slovanů: Thrákové a Iránci (Skythové, Sarmaté a Alani). — Finnové. — Litevci. — Turkotataři (Hunnové, Avaři, Bulhaři, Chazaři, Pečeněgové, Turci a Polovci-Kumáni).

I.

Dříve, nežli přistoupíme k určení místa, na němž se zrodil ruský národ, uznávám za dobré, abych znovu, ovšem jen stručně, vyložil své stanovisko v otázce pravlasti celého slovanského národa, a to proto, že od té doby, co vyšla r. 1900 příslušná kapitola v I. díle Slovanských Starožitností, dva slovanští učenci prvního řádu, a z nich jeden právě ruský, postavili se proti předpokladu, že by se kolébka ta od pravěku byla nalézala v Zakarpatí mezi Vislou a Dněprem. Alex. Šachmatov na základě řady jazykových důvodů položil ji na sever od pravlasti litvolotyšské do sousedství Laponců, tedy za Němen a na Dvinu,[1] a také Jan Rozwadowski jinými důvody a jinou cestou shledal, že do doby Kr. nar. není pro Slovany místa v Zakarpatí, že seděli v té době kdesi daleko na severu a že teprve později přišli odtamtud na jih k Visle a na střední Dněpr.[2]

---

[1] *Šachmatov A.* Къ вопросу о финско-кельтскихъ и финско-славянскихъ отношеніяхъ. Изв. Акад. Н. 1911. 707. Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen. Archiv sl. Phil. 1911. 51. Také srv. Очеркъ древн. періода исторіи русск. яз. Petr. 1915, str. IX sl. V poslední své knize Древнѣйшія судьбы русскаго племени (Petr. 1919) nevyslovuje se už s bývalou určitostí, neboť na str. 12. praví: „вопросъ о томъ, откуда именно славяне попали въ Повислинье, оставляю открытымъ . . .“ Podle Šachmatova přišli Slované k Visle teprve po odchodu Gotů, v III. století (Очеркъ XVI.).

[2] Kilka uwag do przedhist. stosunków wschodniej Europy (Roczn. sł. VI. 39 sl., 58). Přesněji Rozwadowski si představuje, že teprve na konci arijských stěhování dostali se Slované k Baltickému moři v době nar. Kr. a usadili se zprvu za Němnem a Dněprem, a teprve potom šli kolem Polesí dále k jihu.

Nebylo mou úlohou, abych se obíral jazykovou stránkou těchto úvah, jež je mému vlastnímu oboru daleka. Obrátil jsem se však ihned proti uvedeným thesím prof. Šachmatova a Rozwadowského s hlediska historicko-archaeologického.[1] Poukázal jsem, že vedou k absurdnímu závěru, podle něhož pro staré Slovany by v Evropě vůbec nebylo možno nalézti místa, poněvadž ani tam, kam je kladou oba jmenovaní badatelé opírající se o nomenklaturu, není kraj s názvy slovanskými, že dále these ty nemají ani nejmenší podpory v archaeologii a že baltické Venety dlužno pokládati z důvodů již dříve vyložených[2] za slovanský národ. Při tom jsem povšechně vyslovil i pochybnost, zdali vůbec jsou správné Šachmatovovy a starší Rozwadowského vývody o keltismu zavislanské nomenklatury, vývody, na základě jichž umisťují Kelty (a podobně i Finny) tam, kde jsem shledával dosud kolébku Slovanů. A pochybnosti ty zdůraznili skutečně K. Buga a A. Vasmer břitkou polemikou proti keltismu a finnismu zakarpatské nomenklatury.[3]

Trvám stále nezlomně na svém starém předpokladě, jehož správnost upevnilo ve mně mnohé přemýšlení za posledních let, spojené s řadou nových drobných poznatků, na něž jsem r. 1900 ještě nepomýšlel. Ostatně i Šachmatov, jak jsem výše podotkl, se v poslední době zjevně o své staré thesi vyslovil s reservou.[4]

Předně celý obraz indoevropského pranároda, jeho rozložení v původní vlasti a jeho primární differenciace ukazují za dnešního stavu vědění přibližně na totéž umístění Praslovanů. Důvody, které byly z různých nauk sneseny pro umístění kolébek jednotlivých arijských národů, svědčí bez odporu nejlépe pro vlast středoevropskou, ovšem — máme-li, a správně, na mysli konečný stav arijské pravlasti — dosti rozsáhlou, od Sekvany a Rýna po Ural

---

K výkladu nomenklatury zavislanské srv. i jeho starší práce v Sprawozd. Akad. krak. 1901, 1906 III., 1907. III. a v knize „Almae matri Jagiellonicae" (Lvov 1900) 107 a referát o práci Šachmatovově (Roczn. sl. VI.). O nemožných hypothesách, které na jazykovém podkladě rozvádí K. Kramář ve svých pracích, vykládaje, že vůbec Slované přišli od Altaje spolu s poslovaněnými Rusy po vpádu hunnském r. 375 (Nové doklady pro pravlasť slov. na Altaji. Budějovice 1919. 23), nepotřebuji se zde šířiti.

[1] *Niederle* Nové theorie o pravlasti slovanské. ČČHist. 1915 (XXI) 1. Srv. též Manuel de l'antiquité slave (Paris 1923) I. 24.

[2] SS I. 196.

[3] *A. Vasmer a K. Baga* Roczn. sl. VI. 33, 210.

[4] Srv. též zprávu A. Meilleta v Revue d'études slaves I. 190, pozn. 1.

a moře Kaspijské. Všechna data pak, která nám do ruky dává stará historie, geografie, linguistika a archaeologie, ukazují k tomu, že v této celkové pravlasti vytvořila se pracentra hlavních jednotlivých národů asi tak, jak je podává připojený obrazec, a staré styky, které Slované ukazují na jedné straně s Balty,[1] na druhé i s Germany,[2] na třetí s Iránci[3] a na čtvrté s Thráky,[4] ukazují, že byla kolébka Slovanů nejspíše mezi nimi, tedy někde mezi Vislou a Dněprem, v nejtěsnějším styku s baltickou. Neboť germánská byla v Skandinavii, v Dánsku a v části severního Německa, baltická při Němnu, thrácká v Karpatech a Bessarabii a iránská se přimykala k nim někde od východu, na což ukazují i její staré styky s finnštinou. V tomto místě nebyla kolébka praslovanská odloučena ani od styků se středoruskými Finny, jež předpokládají Šachmatov i Rozwadowski[5] a o nichž ještě dále bude řeč,[6] na př. se starými Androfagy (Mordviny) a Melanchlainy (Čeremisy), event. i s Budiny, byli-li tito sousedé Neurů ve skutečnosti finnského a ne, jako je možné u Budinů, slovanského původu.

A tentýž výsledek vykazují historické důvody, jež jsem již v I. dile Slov. Starožitností podrobně uvedl (str. 13 sl.) a k témuž výsledku vedou nová pozorování, že Praslované seděli sice z části v oblasti břečťanu (všeslov. bluščь), tisu a v oblasti grabu, ale v celku mimo oblast buku, jehož jméno převzali teprve později z germánštiny a jehož východní hranice běží přibližně od Královce přes Kamenec

---

[1] Srv. co bylo již pověděno o jednotě baltoslovanské v SS. I. 77. Od té doby přes odpor A. Meilleta (srv. hlavně Les dialects indoeuropéens. Paris 1908, 48) uznání této jednoty vytrvale hájili *A. Brückner* Kuhns Zs. XLVI, 217, *J. Endzelin* Славяно-балт. этюды (Chark. 1911), *V. Porzeziński* Roczn. sł. IV. 1 a *J. Rozwadowski* tamže V. 1, 24, 36, *O. Hujer* Úvod 20.

[2] Poukazuji aspoň na plurální příponu s *m* v dativu a instrumentálu jazyku germánského a slovanského a jiné věci u *O. Hujera* Úvod 22 a *R. Mucha* Realiex. germ. Alt. II. 176.

[3] Srv. *Vasmer* Roczn. sł. VI, *O. Hujer* Úvod 22. Je-li iránských výpůjček méně, vysvětluje se to tím, že za doby, kdy se tvořila praslovanština, Iránci se zatím posunuli do Asie, odkuž se vraceli, pokud víme, teprve kolem VIII. století.

[4] Srv. hlavně zjevy příbuznosti severní thráčtiny (dáčtiny) se slovanštinou, jichž jsem se dotkl už v SS. I. 78 a hlavně II. 84, a na druhé straně styky thrácké nomenklatury s iránskou (SS. I. 261).

[5] *Šachmatov* l. c., *Rozwadowski* Roczn. sł. VI. 48 sl., 65. Mikkola však a Vasmer nevěří ve styky finnštiny s praslovanštinou a přijímají je teprve pro starou ruštinu (Roczn. sł. VI. 181).

[6] Srv. dále str. 30.

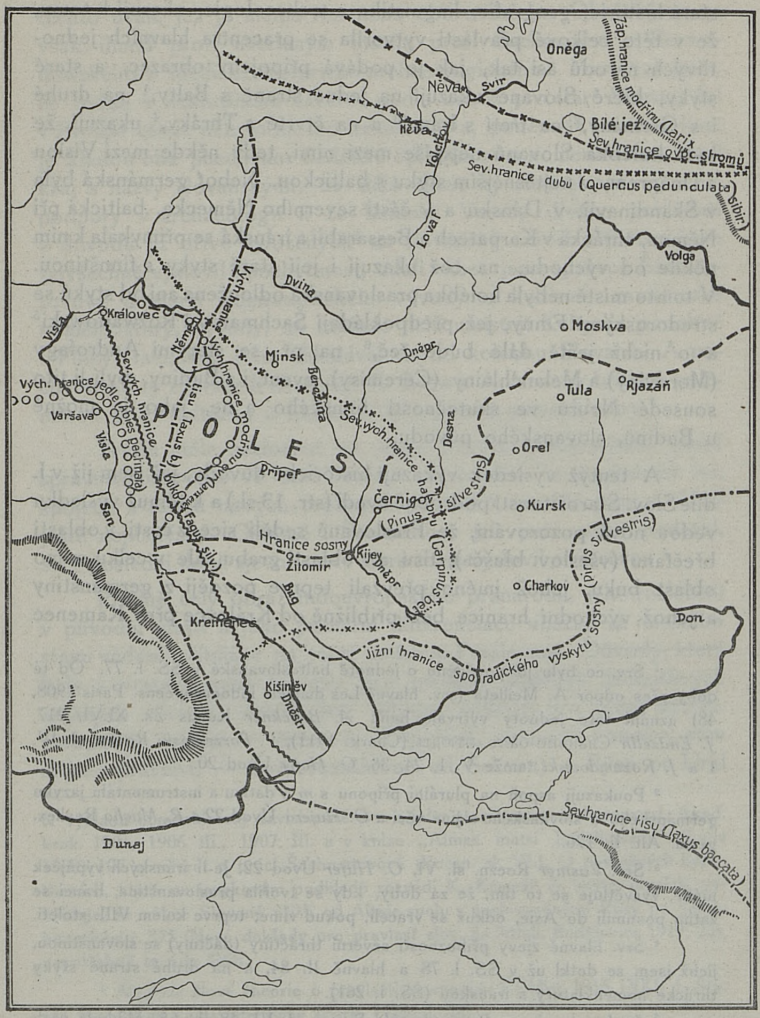

Obr. II. Vegetální poměry kolébky slovanské.

Podolský k ústí Dunaje.[1] Také Vasmerovy doklady o stycích slovanštiny se starou řečtinou ukazují, že země slovanská nemohla býti vzdálena Černého moře.[2]

Nechci proto pochybovati, že pracentrum slovanské bylo už v II. a I. tisíciletí př. Kr. mezi řekou Vislou a Dněprem. Ostatně však každému, kdo do věci hlouběji vidí, je jasno, že se liším od představy A. Šachmatova jen tím, že on před naší zakarpatskou, vislansko-dněprovskou kolébkou předpokládá jinou prvotní při ústí Dviny, z níž Slované přišli k Visle teprve po odchodu Gotů. Toto pozdní hnutí a přemístění slovanské, v III. stol. již ohromné masy, k Visle pokládám za nemožné a umisťuji zde Slovany už v I. tisíciletí před Kr. Kde konečně seděli Protoslovani v II. nebo III. tisíciletí, je otázka, pro niž nám pevné předpoklady vůbec chybějí. O tu bych se nechtěl příti, ač i tu pro dobu rozpadnutí jednoty indoevropské pokládám okolí Polesí za nejpřiměřenější koncentrační místo protoslovanské. Nechtěl bych tedy s apodiktickou jistotou tvrditi, že se Praslované nerodili jinde nežli v Polesí, ale že byli mezi Vislou a Dněprem dávno před příchodem Gotů, že sem nepřišli teprve v III. nebo IV. století po Kristu a že Venedi pramenů z I. a II. stol. po Kr. jsou tito Slované, to pokládám za naprosto jisté. Jinak se má věc, máme-li určiti přesněji staré hranice této kolébky v době, kdy Slované žili už plně samostatným životem, tedy řekněme v průběhu a na konci I. tisíciletí př. Kr. Na hranice, které jsem již r. 1900 jen neurčitě a ostýchavě naznačoval,[3] dívám se dnes, mohu říci, ještě skeptičtěji.

Zejména *západní* hranice je úplně nejistá. Pohlížím skepticky na domnělou slovanskost lužicko-slezských polí popelnicových ve východním Německu.[4] Kdyby byla slovanská, musili bychom západní Slovany posunouti už na konci II. tisíciletí př. Kr. až na Labe a Sálu, odkudž by pak zaujímali celé východní Německo až po Vislu a San, za nimiž se oblast těchto hřbitovů končí. Nejsou-li však slovanská, mohli bychom Slovany před Vislou připustiti jen jako výstřelky v cizím obyvatelstvu, jako avantgardy pozdějšího

---

[1] Soudím tak, aniž vylučuji pronesené mínění, že Slovanům slul buk původně jinak. Srv. *Vasmer* Roczn. sł. VI. 179, *Brückner* Zs. f. vergl. Spr. XLVI. 193, *Bartholomae a Osthoff* ldg. Forsch. IX. 271, *Hoops* Waldbäume 125.

[2] Je to hlavně název *korabl*ъ z ř. καράβιον (*Vasmer* Roczn. sł. IV. 164, V. 138, 144, VI. 177).

[3] SS. I. 25.

[4] Srv. o nich v SS. III, 234, 244 a obšírněji v mé stati v Pam. arch. 1914, 181.

postupu, ale s takovou představou, nelze-li ji nijak podepříti, bude lépe zatím nepočítati. Jméno *Visla* má nověji za západoslovanský název i J. Rozwadowski.[1]

O *jižní* hranici jsem potud přesvědčen, že nesahala původně ke Karpatům, jejichž stará nomenklatura ukazuje neslovanský ráz ať v jménech topických nebo kmenových (Karpaty, Beskidy, Gorgany, Tatra, Matra, Fatra, Magura, — Ombroni, Anarti, Biessové, Arsyeti, Tagrové, Karpové, Teurisci, Piengité). Ale ovšem myslím, že v době Kristově, a pravděpodobně už před ní, Slované se tlačili k úpatí severních hvozdů karpatských, ba že už i skrze ně pronikali průsmyky jablunkovským, duklanským, lupkovským, užockým a jablonickým do severních Uher, kde se objevují první stopy už v I. a II. století po Kr.

Pro stanovení hranice *severní* mám jen to pozorování, že starý prales a spousta jezer byly podle všeho odedávna dělidlem baltické části původní jednoty baltoslovanské od Slovanů, kteří seděli dále k jihu na Bugu a v bassinu pripetském až po dolní Berezinu. Archaeologie nepovídá nám zde dnes právě tak nic, jako tomu bylo před 25 lety. Jen topografický ráz kraje vede mne k omezení slovanské kolébky proti Litvě na bassin pripetský. Zde je také nomenklatura poměrně nejčistší, kdežto názvosloví při Němnu a Berezině je už rázu tak litevského, že K. Buga celý kraj před zaujetím od Dregovičů pokládá rozhodně za litevský.[2]

Na *východě* konečně jsem v nejistotě, pokud se týče východní oblasti dněprovské. Že kolébka slovanská sahala až po Dněpr a Desnu, a že po Dněpru samém Slované postoupili už před Kr. na sever i na jih, jsem přesvědčen jednak na základě úvahy o značné početnosti východních Slovanů v prvních stoletích po Kr., zejména z toho, že už v VI. stol. seděli četně nad Azovským mořem, jednak na základě novějších archaeologických poznatků v t. zv. skythských mohylách z doby VII.—III. století, jejichž severní skupina ve Volyni, v kijevské, černigovské a poltavské gubernii vede nás k uznání starého, usedlého obyvatelstva, jímž zde mohou býti pouze Praslované. Ruská archaeologie nám jistě jednou více poví o hranici, k níž zde na východě sahali kdysi Slované. Dnes však není možno říci nic více, než že na Oce u Rjazaně, pak u Tambova byla až do prvních století po Kr. kul-

[1] Podle ref. *M. Rudnického* v Slavia Occid. (1922) II. 245.

[2] Roczn. sł. VI. 33. Srv. zde dále str. 40 sl.

tura finnská, t. zv. pjanoborská nebo borkovská,[1] a že také nomenklatura potvrzuje tento finnský ráz východní střední Rusi.

Důvody, které má Šachmatov pro posunutí Finnů i do západní Rusi, mám za příliš slabé. Snad se nějaká enklava finnská dostala dále k západu, ale více bych přijmouti nechtěl. Všechny staré jazykové styky s Finny dají se vyložiti stykem kolébky slovanské se středoruskými Finny v Podesní, jestli ovšem styky ty vůbec existovaly.[2] Uvidíme dále, jak z řady důvodů filologických soudí jiní, že Praslované byli zprvu od Finnů odděleni pásem litevským, který teprve později protrhli staří Rusové.[3]

Tento výklad o kolébce praslovanské a jejích hranicích bylo nutno předeslati, abychom si mohli uvědomiti, kde vznikla a vyrůstala ta část slovanského národa, z níž povstal národ ruský.

Celá pozdější historie ukazuje nám tento národ na východě Slovanstva, a nemáme žádné příčiny, abychom předpokládali nějakou změnu, nějaké jiné jeho položení v době předhistorické. Byla tedy i v době té kolébka „západních" na západě, „jižních" na jihu (srov. obr. 1.) a „východních" na východě pravlasti slovanské, a pozorování to vede nás k tomu, abychom centrum, z něhož vyrůstal praruský národ, kladli od pradávna do bassinu Dněpra s dolní Pripetí a Desnou. Zde bylo jeho centrum, zde byla speciální kolébka Rusů, ne v Dacii nebo v Getice při Dunaji, odkudž, jak se domníval Dm. Samokvasov, přišli tito Slované na Dněpr teprve v II.—III. stol. po Kr.[4], a ovšem také ne v Karpatech, s kteroužto starou thesí, kdysi N. Naděždinem proslovenou, opětovně se setkáváme, nověji v pracích J. L. Píče a hlavně Ivana

[1] Srv. více v poslední kapitole.

[2] Proti Šachmatovu, jenž Finny kladl až do Volyně a gub. minské a na základě toho i Neury měl za Finny (l. c. Archiv 58, Изв. 717), prohlašuje Vasmer (pod. jako Mikkola), že vůbec nebylo ještě styků s Finny v době všeslovanské, poněvadž není výpůjček finnských do praslovanštiny (Roczn. sł. VI. 181, 186).

[3] Srv. zde dále na str. 42 a *Vasmer* Roczn. sł. VI. 188.

[4] Сѣвер. земля (M. 1908) 63 sl., 70, 90, 92. Samokvasov má zmatenou představu o dvou ruských pravlastech. Jedna byla stará Skythie od gub. kijevské do černigovské a poltavské (staří Skythi—Slované), po druhé však mu Slované na Dněpr přišli z Getiky a Dacie, vytlačeni Římany doby Trajanovy, jak soudí z pokladů římských mincí z II.—III. století, nalézaných v Podněpří. Srov. *Ključevskij V.* Курсъ р. ист. M. 1908. I. 126 sl., 129, jenž však po příchodu Slovanů na sever v II.—III. stol. za první vlast ruskou pokládá Volyň. M. Rostovcev soudí (Revue des ét. slaves II. 16), že Slované ruští zaujali bassin Dně-

P. Fileviče.[1] Opakuji: V Karpatech Slovanů zprvu vůbec nebylo a později nejbliže severní hranice pralesů karpatských seděli Slované jižní; spojení jména Chorvatů s Karpaty[2] nezdá se mi býti nahodilé. Filevičovy doklady čerpané z ruské nomenklatury kraje karpatského dosvědčují pouze, že se Pokarpatí stalo částí slovanské oblasti, ale nedokazují stáří tohoto záboru. Stáří názvů odvozených od jména *Rus* a adj. *ruský* není vůbec známo; ale jsou bezpochyby pozdější, jak už Kunik dovodil.[3] Vrátím se k tomu ještě jednou podrobněji v stati o rozloze národa ruského v době letopisné.

Ostatně je dobře připomenouti, že mluvím-li zde o ruské kolébce, nechci pojem její vymezovati příliš úzce a vyhledávati snad jen omezené území původního pracentra. Bylo by dnes marno pátrati, kde při *počínající* differenciaci slovanského národa vznikalo centrum východní. Vždyť ani nevíme, jak v té době kolébka Slovanů vypadala a kam až sahala. Ptáme-li se však, kde seděla východní část Slovanstva po dokonané tripartici, když se počínal velký rozchod Slovanů, tedy asi v době kolem Kristova narození, — a tu kolébku mám zde na mysli, — pak nelze již mysliti na místo omezené, nýbrž na území rozsáhlejší, a to se rozkládalo na celém středním Podněpří i s Desnou, dolní Pripetí, a ovšem také na jihu na Volyni. Tomu nasvědčují i slovanská jména hlavních řek — Pripeti, Bereziny a Desny,[4] i staré tradice o nejstarší

provský v V.—VI. stol. po odchodu Gotů, v jejichž centrech se umístili a za říši Gotskou substituovali vládu slovanskou.

[1] Také Golubovskému (Ист. смол. земли 42—44) vyšli ruští Slované z Přikarpatí.

[2] Srov. SS. I. 181, 297, 428. Zamítl však nově Al. Brückner (Slavia I. 399).

[3] K thesi Naděždinově a Filevičově se ostatně ještě jednou vrátíme při výkladu o jihoruských kmenech Uličů a Tiverců a pak ve výkladu o původu jména a kmene Rusů, poněvadž Filevičovi nešlo při tom tak o to, aby v Karpatech dokázal pravlast východních Slovanů, nýbrž, aby odtamtud vyvedl původ slovanského kmene „Rusů" (*J. Filevič* Угорская Русь и связ. съ нею вопросы и задачи русской истор. науки. Varš. 1894. Очеркъ карпат. территоріи и населенія. ЖМНП. 1895. Исторія древней Руси I. Varš. 1896. *N. Naděždin* Записка о путешествіи по южнослав. странамъ. ЖМНП. 1842 a hlavně jeho Опытъ истор. географіи русскаго міра. (Библ. для чтенія 1837, XXII. 27, srv. *Filevič* Ист. 33, 35).

[4] Jméno Desny pokládám za slovanské vzhledem na jeho rozšíření u Slovanů, ač jinak koncovku říční — *sna* mají někteří za finnskou, jiní za iránskou (Slavia I. 182). Srv. však v Čechách *Desnu* u Litomyšle (*H. Jireček*, Ant. Boem. topogr. 27), *Desnu* v Uhrách, přítok Kereše, *Desnicu* u Laskoviku v Albanii (Novakovič Прве основи 45), *Desna*, přítok Moravy, *Desnica*, přítok Visloky v Haliči. Srv. i horu *Desnu*, *Desnik*, při Drině (*Šafařík* SS. II. 277).

organisaci a koncentraci kmenů ruských ve Volyni a o vládě Volyňanů,[1] i rozloha, v níž se objevují sídla ruského národa v VI. století po Kr., kdy je zříme seděti ve velké síle i při Donu nad Azovským mořem a na severu až v končinách valdajských.[2] Na ně se vztahuje i zpráva Prokopiova o *nesčetných* národech (B G. IV. 4: ἄμετρα ἔθνη) Antů i současné poznámky Jordanovy o *lidnatém* národě Venedů, rozsazeném po *nesmírném* prostranství (Get. V. 34: natio populosa per immensa spatia consedit). Ze všeho toho vyplývá, že už v době Kristově musili míti sídla rozsáhlá a že v nich byli od starých dob. Také Sula a Psiol jsou jména slovanská. Všechny novější pokusy, posunouti je na Dněpr teprve po době gotské, pokládám za nesprávné, ať byly pro ně hledány J. Píčem důvody archaeologické[3] nebo A. Šachmatovem linguistické.[4] Kolébka ruského národa nalézala se odedávna na středním Dněpru, a s touto základnou souvisí také celý jeho pozdější obrovský vývoj.

Nemohlo býti výhodnějšího místa pro kolébku a vznik národa než byl bassin středního Dněpru. Ten už sám sebou podmiňoval a přinášel velký vývoj politický, kulturní i kolonisační.

Territorium Ruska představuje velkou nížinu, rozloženou mezi třemi moři, Baltickým, Černým a Chvalinským, s nepatrnými vyvý-

[1] Srv. o nich zde dále v kap. II. (Antové) a v kap. V. (Volyňané).

[2] Kdyby měl pravdu A. Sobolevskij se svým výkladem o převzetí finnského názvu Seliger (jezero u Ostaškova s osadou Seližarovem a říčkou Seližarovkou) do všeslovanštiny, poněvadž prodělalo starou proměnu v *Seližar, byla by šla severní větev praruská už před dobou Kr. za Ržev (*Sobolevskij* Название озера Селигера. Труды Твер. Обл. арх. с. Tver 1904 a Линг. арх. наблюд, I. 5). Proti této dedukci vyslovil se však Al. Pogodin (Изв. отд. р. яз. X. 3. 11).

[3] Archaeologicky snažil se J. L. Píč v poslední době své činnosti dovozovati, že Slované z kolébky praslovanské mezi Vislou a Labem vyšli přes Vislu na východ teprve po odchodu Gotů, a spojoval příchod jejich do střed. Rusi s objevením se hradištné keramiky v Rusku. (*Píč* Starož. z. české II. 3, 200, 208 sl., 275, Urnengräber 255 sl.) Prof. Píč jednotu praslovanskou před Vislou prodlužoval až do VI. stol. po Kr. a teprve po této době, tedy asi v VI.—VII. století objevili prý se ruští Slované na Dněpru (l. c.). Prof. Píč zapomněl při tom úplně, že už v VI. stol. Jordanis a Prokopios znají „nesčíslné" slovanské národy nad Černým a Azovským mořem, i když ostavíme stranou staré zprávy o Venedech, kterých Píč za Slovany neuznával.

[4] Srv. výše str. 7. Na konci svého života r. 1919 Šachmatov měl tento pozměněný obraz: Kde byla původní kolébka Slovanů, se neví, ale od II. stol. po Kr. byli v Povislí. Tam vedle západní větve vznikla i větev ruská, ale hnula se k střednímu Dněpru teprve, když prošli Gotové, po jejich stopách ve IV. století; po odchodu Gotů z Černomoří a pádu Hunnů v V. stol. dostala se na jih k moři pod jménem Antů (Древн. судьбы 12—13).

šeninami uprostřed, pokrytou lesy a rozbrázděnou hustou sítí říční, která všechna jmenovaná moře mezi sebou spojuje. Všude je ještě dnes hojnost splavné vody a za starších dob bylo vody více a splavnost větší, poněvadž bylo více lesů a nebylo meliorací.[1] I Dněpr býval přes své prahy splavnější nežli je dnes. Všude mohly lodi z jednoho říčního bassinu přejíti do druhého, nebo docela i z jednoho moře přímo se dostati do druhého, neboť, kde nebylo na jaře se stékajících a tím úplně splavných vod, měly lodi spojení pomocí „voloků", plochých, nízkých a nedlouhých šíjí, přes něž se daly snadno na kolech nebo na oblých trámcích přetáhnouti.[2] A kde ani voloků nebylo, byla aspoň široká a otevřená cesta bez přehrad, bez neprostupných pralesů, hor a řek, takže mužstvo lodní se zbožím mohlo snadno jíti kupředu.

Pomocí takovýchto voloků staly se zejména dvě vodní dráhy ruské nad jiné důležitými: dráha dněprovská a volžská. Prvá spojovala nordické kulturní centrum s řeckým na jihu, druhá sever s Orientem, a obě měly ještě snadné spojení mezi sebou. Pro Slovany měla největší důležitost cesta prvá, dněprovská — „путь изъ Варягъ въ Греки" kijevského letopisu[3] neboli „Austurweg" nordických pramenů.[4] Z Černého moře mířila dráha po Dněpru přes prahy nebo vedle prahů[5] až do kraje smolenského, kde ne-

[1] Srv. *Brun* Зап. Одесс. V. 112, *Barsov* Очерки 19 sl., *Majkov* Замѣтки 27 sl.

[2] K názvu волокъ (česky *vlak*), staror. i вълъкъ od slovesa волочить, srv. *Srezněvskij* Мат. I. 291. Vedle svého speciálního a původního významu má r. волокъ ještě význam druhotný, značíc i lesnatý kraj, kde byly voloky. V tomto významu vyskytoval se termín několikráte v severní Rusi, hlavně v kraji od vrchního Dněpra, Dviny a Ilmenu přes Boroviče k Běloozeru a přes Dorogobuž a Volokolamsk ke Grjazovci a Solvyčegodsku. Ale ponejvíce Volokem byl zván kraj kolem výšin Okovského lesa, kde pramení Dvina, Dněpr a Volha (*Barsov* 17, 218, 219). Odtud Starodub slul volocký a celá další oblast na severu za Oněgou a Běloozerem slula „за волокемъ" — „заволочье" (Lavr. let. k r. 1078). Proto také v soupisu národů na samém počátku Pověsti čteme Заволочьская Чудь (Lavr. 3). Jiné Zavoločje bylo u pramenů ř. Veliké na hranici pskovské a vitebské gubernie, jiné v grjazoveckém újezdě (*Barsov* 219). O tom, jak převáželi přes severní voloky kupce slovanské i neslovanské, srv. smlouvu knížete Mstislava s Rigou z r. 1229 (*Vladimirskij-Budanov* Хрест. 105).

[3] Let Lavr. 6.[a]

[4] *Barsov* Очерки 11, 213,

[5] Prahy dněprovské počínají se 12 verst pod Jekaterinoslaví a jdou až po Alexandrovsk. Pouze po jistou dobu na jaře, kdy voda vystoupí vysoko, jsou splavné, ale i při tom jsou lodi ve velkém nebezpečí. Jindy přes ně nelze, ale dříve byly schůdnější. Srv. stať v Зап. арх. Odessa I. 71 sl., III. 513—581. Celkem je prahů devět. Počínají se prahem Kajdackým u městečka Starého Kajdaku

daleko před Smolenskem u Lodyžice bylo spojení s Kasplou, malým přítokem Dviny před Vitebskem, a odtud dále na Usvjať a volokem ku pramenům Lovati,[1] po níž se dostaly lodi do jezera Ilmenského, do ř. Volchova a do jezera Ladožského, spojeného Něvou s mořem Varjažským. Konečným obchodním cílem byl ve Švédsku hlavně Gotland a údolí Maelarské. Toutéž cestou mohlo se po Kasple do Dviny a z ní po Oboli do jez. Jemeneckého u Nevelu a do Lovati,[2] nebo dále po Dvině do zálivu Rižského, a toutéž cestou, plujíce jen trochu dále vrchem po Dněpru za Dorogobuž, dostaly se lodi volokem buď z horního Dněpru do Vazuzy, vtékající do Volhy u Zubcova, nebo po Vosmě, malém přítoku Dněpra, na prameny Ugry, vtékající do Oky, — tedy obojí cestou do úvodí volžského a na velkou dráhu ústící v Kaspickém moři a směřující dále do vnitra Asie (путь въ Болгары и въ Хвалисы. Lavr. 6). Že jedna z těchto cest směřujících z Dněpra na Oku musila býti v VIII. a IX. stol. hlavní, vidno z toho, že v tu dobu už Rjazaň-Arsa objevuje se jedním z hlavních středisk slovanských.[3] Třetí otevřená cesta do Volhy šla z Ladogy do Oněgy po Sviře, pak po Vytegře a Kovži do Běloozera a po Šeksně do Volhy u dnešního Rybinska.

Ale byla ještě jiná připojení na tuto velkou dráhu východní: přes Kljazmu, Nerl, Sož, Sejm, Ostěr a Desnu. Desna spojovala Dněpr s Okou dvojí cestou, po říčce Bolvě volokem k Ugře a po Sněžeti volokem do Resety a dále k Žizdře.[4] Don byl spojen s Desnou po Sejmu a na druhé straně s dolní Volhou předůležitým volokem z Kalače do Carycinu, jehož už Chordádbih vzpo-

a končí se prahem Volným u vsi Kičkasu nad Alexandrovskem. Od prahů k moři je něco přes 400 verst. Více o tom, jak vypadaly v X. stol., srv. dále v kapitole III., v stati o národnosti Rusů.

[1] Letopisec neznal zde dobře místních poměrů, neboť dí jen „верхъ Днѣпра волокъ до Ловоти“ (Lavr. 6). O detailech cesty viz *Barsov* Очерки 24.

[2] Tudy šla jedna cesta z Polocku do Novgorodu, druhá gorodem Lučinem na Lučanském jez. a po řece Pole do Lovati. Ostatně byly ještě jiné větve varjažské dráhy přes Dubrovnu a přes Toropec, o nichž viz u Barsova 24—26. O spojení na Kasplu (po Krapivně a Vydře), dále o cestě volokem po Obši a Meži do Dviny nebo po ř. Vopi, Votrji, Elši a Meži atd. — kteroužto cestu Golubovskij pokládá za hlavní, viz *Golubovskij* Изв. Унив. Кіев. 1894. IX. 9.

[3] O Rjazani-Arse srv. dále v stati o prvním rozchodu Slovanů.

[4] Bližší o cestách v horním Povolží viz u *Barsova* 30 sl. (dráha vladiměřská, rostovská, moložská), u *Golubovského* Изв. Унив. Кіев. 1894. IX. 11—14 a u *Dovnara-Zapolského* tamže 1890. XI. 17—23.

míná.[1] Volčími vodami mohlo se pak ze Samary ke Kaluciusu, Miusu a do Azovského moře.[2] To byla obvyklá dráha Rusů do Chazarie a ke Kavkazu. Také z Korsuně šla dráha ke Dněpru na Kičkas (Волчье горло).

Na západě byl zase spojen bassin pripetský s Baltickým mořem. Z Pripeti pluly lodi až na vrchoviště, kde byl volok z Piny na Bug u Beresťja (Brest Litovský), jak vidíme už z vojenských výprav,[3] a také na Němen bylo staré spojení po Jasoldě, Ščaře, a na jantaronosný Samland.[4]

Do Novgorodu mohlo se z Čudského zálivu i po Luze nebo Čudským jezerem, Velikou, Čerechou a Šeloní, a z Novgorodu zase dále na východ po říčkách Pole, Javoni, přes jezero Seligerské, nebo Mstou a Tvercou, nebo Mstou, Pesí, Čagodoščí a Mologou na Volhu. Seligerská dráha byla aspoň v XII. a XIII. stol. dosti obvyklá, ale po Tverce důležitější. Zde všude přečetné přítoky řek, zblížené prameny, tvořily téměř nepřetržitá pojítka jednoho bassinu s druhým, ukazujíce cestu slovanským kolonistům.[5] Vše to podrobněji sledovati nemůže býti úkolem této přehledné stati. Pokud budou míti jednotlivé dráhy ještě význam, zmíním se o nich dále ve výkladu o slovanské kolonisaci.

Jen na jednu věc již napřed poukážu. Tři velká centra kulturní byla jimi spojena, nordické germánské, řecké na jihu a orientální v zavolžském a zakaspickém kraji. Zboží i lidé dostávali se těmito cestami poměrně snadno z Asie nebo z Byzance na Černé moře a na Balt nebo naopak. Tím se podporoval znamenitě nejen obchod a výměna kulturních poznatků, vymožeností a pokroků, nýbrž i kolonisace a vůbec postup a šíření toho lidu, který tam

---

[1] *Marquart* Streifzüge 203.

[2] Srv. Konstantin De adm. imp. 9 (překlad Laskinův 151).

[3] Let. Ipat. 100 (r. 1018), 102 (1022), 176 (1057). K r. 1041 čteme: иде Ярославъ на Мазовшаны въ лодяхъ (108).

[4] *J. Sadowski* Handelstraßen (Jena 1877) 88 sl.

[5] O těchto všech cestách srv. hlavně díla *N. P. Barsova* Очерки р. ист. географіи II. vyd. Varš. 1885, 20—32, *Z. Chodakovského* О путяхъ сообщенія. Р. Ист. Сб. I. Moskva 1837, *F. Bruna* Слѣды древн. рѣч. пути изъ Днѣпра въ Азов. море (Зап. Од. V. 109, Черноморье I. 98), *L. Majkova* Замѣтки по геогр. древней Руси (Petr. 1874), *Korsakova D.* О путяхъ изъ Поднѣпровья въ Поволжье (Меря 52—54), *Sadovského J.* Drogi handlowe grecke i rzymskie (Krak. 1877), Handelstraßen der Griechen und Römer (Jena 1877) a *Ad. Szelagowského* Najstarsze drogi z Polski na wschód (Krak. 1909). Srv. též Semenovův sborník „Россія" I. 187, III. 207, IX. 308 sl. a *Arne* Suède 15.

seděl a který měl jinak dosti síly a prostředků k svému rozvoji. A tím národem byli právě Slované. Nutnost vnitřního rozpínání podporována snahami po výboji, kořisti a obchodu, pudila je elementární silou z prvotní kolébky dál a dál a poněvadž kolébka ležela na středním Dněpru v centru a na nejdůležitějších křižovatkách sítě vodní, otevíral se Slovanům svět všude tam, kde se jim sousedé nepostavili na odpor. Všude, kde nebylo intensivnějšího odporu po volných cestách vodních a stepních, mohly se slovanské kmeny šířiti na sever, na východ a na jih, zejména pak po vylíčené dráze dněprovské na Ilmen—Ladogu nebo na Volhu a Oku, a tam také vidíme vznikati první velká centra politická a kulturní. Národ, jenž ovládal Dněprem a dněprovskou dráhou, ovládl přirozeně celým krajem kolkolem a byl-li to národ dostatečně silný, mohl se neodolatelnou silou šířiti na všechny strany. A východní část Slovanů, která tu seděla, byla vskutku tak silná, aby mohla podniknouti tento velký výboj bez oslabení svého domova.

Ale úspěch vývoje východních Slovanů neležel jen v neobyčejně výhodném území, na němž vznikli a rostli, nýbrž i v tom, že na největší části obvodu jejich kolébky nebylo národa, který by byl kladl rozvoji jejich důrazný odpor nebo docela sám podnikl proti nim výboj silný a trvalý. Všichni sousedé na severu, východu a jihu stali se pro rozvoj ruských Slovanů důležitým činitelem proto, že byli namnoze povahy pasivní a nedovedli postupu ruskému klásti účinný odpor. My aspoň nevidíme v celé staré historii východní Evropy, že by se byli kdy Litevci a Finnové — a to byli vlastní nejbližší a hlavní sousedé Slovanů — vzmohli k nějakému velkému odporu. Finnové vůbec pasivně ustupovali nebo se asimilovali a Litevci, kdyby byli neměli v zádech moře, přes něž nemohli a které je nutilo ke kondensaci, byli by asi také ustoupili nebo ještě více zanikli, nežli se stalo později. Pouze na západě stál soused vskutku silný a nepoddajný — Poláci, kteří vydrželi a zastavili ruskou lavinu — zde se také ruská hranice nejméně hnula, zůstávajíc podnes téměř tam, kde byla před tisícem let[1] — jinde toho nikdo nedovedl. I třetí soused na jihu a na východě, různí kmenové iránští a turkotatarští, jakkoliv byli bojovní a několikráte ohrozili vzrůst Rusi, nedovedli ho zastaviti nadobro, ba sami konečně podlehli, poněvadž přicházeli jen občas, jen na čas, nebo vůbec bez silnější koncentrace a organisace. A poslední starý

[1] Srv. SS. III. 231 a zde dále v kap. V.

soused — Thrákové, kteří kdysi seděli na jihu, opírajíce se o horstvo Karpatské, puzeni buď tlakem Slovanů nebo jinými příčinami, ustoupili již dávno před Kristem v mase do Podunají a dále na Balkán, ponechávajíce Slovanům celkem volnou cestu do hor a k Dunaji.

Původní obraz těchto sousedů a jejich rozsídlení byl, pokud nám skoupé prameny dovolují souditi, v hlavních rysech asi takový, při čemž k Polákům odkazuji na to, co jsem pověděl v III. díle Slov. Starožitností (str. 231) a zde dále ještě povím v kapitole V.

THRÁKOVÉ.

Thrákové byli vedle Iránců najisto v úzkém styku se Slovany, dokud ještě centra indoevropských dialektů žila vedle sebe v souvislosti, tvoříce dohromady indoevropský pranárod pomalu se diferencující. Na to ukazuje nejen příslušnost slovanštiny, iránštiny a thráčtiny ke skupině satumových jazyků, tak markantně odlišených od skupiny kentumové, ale i původní historické sídlo thráckých kmenů, které bylo kdysi mnohem dále na sever při karpatských horách a v jižní Rusi. I potom, když se většina z nich posunula na jih, zůstaly seděti zbytky v Karpatech, zejména ve věnci sedmihradských hor a v bassinu prutském i seretském, a velký komplex thráckých kmenů, který tam historie římská zahrnula jménem Dáků, musil býti zejména blízkým a dlouholetým sousedem Slovanů, neboť řeč dácká vykazuje několik nápadných shod a příbuzností se slovanštinou. Jednou z takových nápadných shod je na příklad topická koncovka *-ava*, rozšířená tak hojně v obou územích i u jmen čistě slovanských.[1] Jiné shody zvukoslovné vidíme v náslovném *č* a *ž*, nejsou-li slova, o něž běží, slovanská, v existenci nasálných zvuků v koncovkách -ήνσιοι, ve tvoření analogických komposit, a shody nápadné jsou i v některých názvech, na př. rostlin u Dioskorida a v celé řadě jiných thráckých a slov. slov a jmen, na něž ukázal vedle jiných Al. Pogodin.[2]

Proto není divu, že vznikly a tak houževnatě se udržovaly nesprávné theorie o slovanském původu Dáků, o nichž jsem měl příležitost promluviti již na jiném místě těchto Starožitností.[3]

[1] Srv. SS. II. 84.

[2] Srv. *A. Pogodin* Къ вопросу о Θρακiйцахъ. Арх. Вѣст. XIII. 1900, 7, 14, 25, *Müllenhoff* DA. III. 163, *Kretschmer* Einleitung 213 sl., *Roesler* Sitzungsber. Akad. Wien. 1866 Bd. 53, 37, *Meyer* Beitr. indog. Spr. XX. 120 sl. a mé SS. II. 167.

[3] SS. II. 84, 165 sl.

O původních sídlech thráckých kmenů v horách karpatských nevíme nic positivního. O tom však, že Thrákové seděli v nich a snad i na severním jejich úpatí před Slovany, není pro mne pochybnosti, jakkoliv někteří právě do těchto hor chtěli klásti kolébku všech Slovanů nebo aspoň, jako N. Naděždin, kolébku národa ruského (srv. výše 13). Stará nomenklatura karpatská, hlavní názvy hor vykazují formy cizí, neslovanské (uvádím jen název Karpaty, Beskidy, Tatra, Fatra, Matra, Vihorlat, Magura), jména kmenů, která zde historie nejdříve jmenuje, jsou neslovanská — Atmoni, Sidoni, Biessi, Tagri, Anarti, Ombroni, Arsyeti, Visburgii, Kotini[1] a také právě vzpomenutý karpatský kmen Dáků, přes své blízké vztahy k Slovanům, nemůže býti pokládán za slovanský; jsou to také Thrákové, jak celá jejich starověká historie a zbytky jejich jazyka dokazují.[2] Čteme-li pak u Strabona, že za doby Kristovy sousedili Suevové (zde patrně Kvadové) v Hercynském lese s Gety,[3] zaujímali tito v představě Strabonově východní horstva karpatská.

Všechno tedy nasvědčuje, že jižními sousedy slovanské pravlasti v Karpatských horách a na jejich úbočích byli zprvu Thrákové. Teprve později sem pronikli od západu i někteří kmenové gallští, puzeni tlakem germánským v VI.—III. století př. Kristem, a vedle nich současně i části postupujících Germánů, Bastarni a Peucini, jsou-li to totiž vskutku kmenové germánští,[4] a ještě později, tak myslím, vnikli do hor od severu jednotliví kmenové slovanští, jejichž přítomnost hlásí se nám snad již na mapě Ptolemaiově ve jménech Zaboků, Sulanů, event. i Piengitů, ač ani těch za Slovany určitě prokázati nelze.

Ale Thrákové neseděli jenom v horách, nýbrž i na východ od nich, v stepi ruské. Aspoň se domnívám, jak jsem již v I. díle těchto Starožitností obšírně vyložil, že staří *Kimmeriové* (Κιμμέριοι *Cimmerii)*, kteří podle nejstarších řeckých pramenů seděti musili kdesi mezi Prutem, Donem a Tamanem, dříve než odtud ustoupili nebo zde zanikli v záplavě iránských Skythů a Sarmatů, byli původu thráckého.[5] Po nich zbylo Krymu a úžině Kerčské jméno Bosporu Kimmerijského (Her. IV. 12.), po nich při ústí Dněstru

[1] Srv. doklady v SS. I. 309, 367, 369, III. 30.

[2] SS. II. 84.

[3] Strabon VII. 1, 3.

[4] Srv. o nich v SS. I. 290, 303.

[5] SS. I. 217—220, 247, 263. O thrácké příslušnosti Kimmeriů s hlediska archaeologického srv. *H. Schmidt* Zs. f. Ethn. 1904, 630 sl.

zbyly ještě za doby Herodotovy hroby kimmerijských králů (Her. IV. 11.) a v Bosporu zbytky opevněných sídel (Κιμμέρια τείχεα). Celé území od Tyru na východ slulo před příchodem Skythů ἡ Κιμμερίη. Pro thrácký původ Kimmeriů svědčí, že se tam později po příchodu Thráků do Malé Asie setkáváme za vlády Sargona, Assarhaddona a Assurbanipala — tedy na konci VIII. a na poč. VII. století — s thráckým kmenem, jenž je zván jednak Τρῆρες, Τραῦρες, Τραῦλλεις, jednak *Gimirai*.[1]

V době Herodotově v jižní Rusi těchto Kimmeriů už nebylo. Zbylí thráčtí kmenové tlakem iránských kočovníků stáhli se ze stepí k západu do hor, a jak již jinde podrobněji vyloženo, náleželi k nim zde asi Herodotovi *Agathyrsové* (Ἀγάθυρσοι) v Sedmihradsku (stará řecká tradice mluví o skythském původu Agathyrsů, srv. Her. IV. 10, 48, 100, 104), Eforovi *Karpidi* (Καρπίδες, Skymnos 841), dále snad i *Getové*, sedící v Multansku za doby Alexandrovy (Arrian I. 3, 5, Strabon VII. 3, 8), a *Taurové* (Her. IV. 103) na poloostrově Krymském.[2]

Později po době Herodotově i tito kmenové, jejichž národnost je z části ovšem jenom hypothesována, mizejí a na místě jich od dolního Dunaje a Karpat na východ objevují se v stepi ruské pod jižními výběžky oblasti slovanské zprvu jenom Iránci a brzy po nich i první výbojníci turkotatarští.

IRÁNCI.

Druhým starým sousedem na jihu ruské kolébky byli Iránci. Že iránský element byl v styku z Praslovany, nasvědčují výše zmíněné prastaré styky jazykové.[3] Ale historického dokladu k tomu není. Historické doklady nastupují určitě teprve v VIII. a VII. stol. př. Kr., kdy se objevují v jižní Rusi první předvoje záplavy skythosarmatské, jež potom vládly jihoruskými stepmi od doby Herodotovy až do příchodu Gotů a Hunnů.

Skythové přicházeli a kočujíce naplňovali vlastní jihoruskou step, jejíž hranice jde na sever v čáře Kišiněv, Jekatěrinoslav, Charkov a Borisoglěbsk, již před VII. stoletím.[4] Do VII. stol. připadá

---

[1] *Tomaschek* Die Thraker 53 sl., *Prášek* Děj. star. národů vých. II. 245. (Praha).

[2] SS. I. (265), 247, (425), 220.

[3] Srv. str. 9.

[4] O tomto datu příchodu Skythů viz SS. I. 224 sl. a *Prášek* Dějiny star. národů vých. II. 243.

jen konec stěhování, definitivní okupace končin mezi Dunajem a Dněprem a spojené s tím rozrušení osídlení kimmerijského a ústup Kimmeriů Skythy pronásledovaných do Asie. Několik starověkých zpráv historických ukazuje, že se tyto pohyby udály k r. 626, tak že smíme útok Skythů přes Dněpr klásti c. r. 650.[1]

Když Herodot v polovině V. století navštívil Olbii, dozvěděl se tam o celé řadě kmenů, kteří byli buď přímo zváni Skythy, nebo kteří aspoň seděli v Skythii, kterou Herodot vymezuje na jihu mořem, na západě Istrem-Dunajem, na východě Maiotským (Azovským) mořem a Tanaidem-Donem, na severu pak čarou, jdoucí od pramenů Dněstru přes dněprovské prahy a Samaru k Donu,[2] za kterouž seděli již neskythští kmenové Agathyrsů, Neurů, Androfagů, Melanchlainů a Budinů. V čele Skythů staví Herodot *Skythy královské* (Σκύθαι βασιλήιοι) na západě Donu; k nim patří dále *Skythové nomadi* (Σκ. οἱ νομάδες) mezi Borythenem, Gerrhem a mořem, kmen *Auchatů* (Αὐχάται), *Katiarů* (Κατίαροι), *Traspiů* (Τράσπιες), *Paralatů* (Παραλάται) a podle něho i *Kallipidové* (Καλλιπίδαι) při ústí Hypanu-Bugu.[3] Zato *Skythy rolníky* (Σκύθαι γεωργοί, ἀροτῆρες) mezi horním Buhem a Dněprem pokládal bych již za cizí, buď slovanský nebo thrácký kmen,[4] a také jižně mezi středním tokem Dněstru a Buhu sedící *Alazoni* (Ἀλαζόνες) jsou spíše původu cizího, možná i slovanského. Ale více než tuto pravděpodobnou domněnku, která by připojila Alazony a Skythy rolnické k jižní části východních, později ruských Slovanů, pronésti nelze.[5]

S mnohem větší důvěrou můžeme míti za Slovany *Neury* (Νευροί), severní sousedy západních Skythů, jejichž území podle zpráv Herodotovi došlých (Her. IV. 17, 51, 100, 102, 105, 112) musíme klásti za prameny Dněstru a Buhu, tedy asi z části do dnešního Podolí a z části do Volyně a Polesí. To jsou zajisté ty pustiny, do nichž ustoupili Neuři při útoku, jejž na jižní jejich sousedy podnikl r. 512 Dareios.[6] Území Neurů, jak je Herodot vymezil, vede nás kategoricky k tomu, abychom v nich spatřovali předky jihoruských kmenů, především pozdějších Volyňanů, Dulěbů

[1] *Prášek* I. c. 246 sl. Jsou to řeči Jeremiova z roku 628 a pak zprávy Abydenovy a Herodotovy. Útoky skythské do Assyrie a Syrie trvaly řadu let.

[2] O této Herodotově Skythii srv. podrobně v SS. I. 233 sl.

[3] Srv. o nich všech podrobněji v SS. I. 246 sl.

[4] SS. I. 249, 253.

[5] Srv. SS. I. 246, 248 a zde dále příslušný výklad v kap. VI.

[6] Her. IV. 125 (srv. SS. I. 230).

a Drevljanů; s tím také souhlasí i jiné podružnější příznaky jejich historie a samo jméno, jež se hojně ozývá v pozdější slovanské nomenklatuře. Srv. řeky: *Nura, Nur, Nurzec, Nurczyk* a osady: *Nurzyna, Nur, Nury, Nurwiany, Nurwice.*[1]

V jiných sousedech Herodotovy Skythie lze spíše, soudíc z jejich jmen a umístění, spatřovati kmeny finnské nebo sarmatské, tak v *Androfazích* a *Melanchlainech* mezi Dněprem a Donem.[2] Jen velký kmen *Budinů* (Βουδῖνοι), který podle všeho (zprávy jsou dosti zmatené) seděl v Zádněpří, kdesi při Desně (srv. Her. IV. 21, 102, 108), pokládal bych spíše za slovanský než finnský, ale určitěji nemohu se ani tuto vysloviti.[3] Jméno jeho lze vyložiti ze slovanštiny a koncovka -inъ je známá hojná kmenová koncovka slovanská (srv. Němčín, Srbín, Turčín, Rusín, Uhřín).

Průběhem IV. a III. století vystřídali Skythy *Sarmaté*, kteří ještě za Herodota seděli za Donem (Her. IV. 21, 57, 115 sl., 122) a kteří, od IV. století počínajíc, část po části přecházeli dolní Don a postupovali na západ, buď Skythy před sebou tlačíce, buď je hubíce, jak nám dosvědčuje Diodor (II. 43). Koncem II. století, za doby Mithridata Eupatora, byl už celý pontský kraj Sarmaty naplněn.[4] Zbytky Skythů objevují se v okolí Olbie a na Krymu, dále při Dunaji, a to i na druhé straně v dnešní Dobrudži (Eforos u Skymna 756, 765),[5] kde v okolí Tomů setkal se s nimi Ovidius v letech 7—17 po Kr. (Trist. I. 3, 61, III. 2, 1). Ba archaeologické doklady vedou nás i hluboko do nížiny uherské, kde se našlo několik zřejmých nálezů rázu skythského. Tam však Skythové pronikli již před příchodem Sarmatů.[6]

Ze sarmatských kmenů objevují se nám zprvu *Thisamaté, Saiové, Sauradaté* (už na psefismatu Protogenově), později *Jazamaté* (Jaxamaté), *Jazygové, Roxolani, Korallové* a *Alani.*[7] Z nich Jazygové ze Strabona (VII. 2, 4) seděli při Dněstru vedle t. zv.

---

[1] Podrobněji v SS. I. 268, Šachmatov však vidí v Neurech část záp. Finnů. (Arch. sl. Phil. XXXIII. 58). Srv. dále str. 30.

[2] SS. I. 272.

[3] Srv. podrobnosti v SS. I. 275—285.

[4] K této chronologii srv. SS. I. 322 sl.

[5] SS. I. 326, 332.

[6] Srv. *Reinecke* Zs. f. Ethn. 1896, 1; Arch. Ert. 1897, 1; *Hampel* Arch. Ert. 1893, 385 a Ethnol. Mitth. IV. 1. Srv. SS. I. 238. *Reinecke* (Schles. Vorz. VII. 3, 340) klade příchod Skythů do Uher již do VIII.—VII. stol. př. Kr.

[7] Podrobněji v SS. I. 326 sl., 331.

královských Sarmatů, Roxolani mezi Dněprem a Donem. Později se oba tito kmenové dostali k Dunaji (ba v letech 20—50 po Kr. i do Uher), tamže je konečně následovala i část Alanů v době Senekově (Thyestes 630). Alani zasluhují zvláštní pozornosti, a to nejen ta část, jež pronikla k deltu dunajskému a odtud (přes Karpaty?) do Uher, kde se spolu s Roxolany účastnila válek markomannských a na konec v V. století zanikla na Rýně, v Hispanii a v Africe,[1] nýbrž zejména ta, která zůstala seděti mezi Donem a Kavkazem, k nimž pro úplnou totožnost inventáře připojuje A. Spicyn i několik pohřebišť z gub. charkovské (sloboda Verchnije Salty, chutor Zlivky, stan. Pokrovská a monastýr Divnogorský u Korotjaku), jež ovšem mohly náležet i Chazarům pod vlivem alanské kultury. Náležejí VIII. a IX. století.[2] Spicyn vůbec celou kulturu na Donu a Donci z doby před Kristem i po něm přičítá iránským národům, hlavně Alanům. Jejich jsou i hrady podél Donce a Donu až po hradiště Majacké a Korotjaku.

Zdali Alani pronikli i dále na sever, jak by se dalo souditi z Ptolemaiova umístění Alanských hor (τὸ Ἀλανὸν, Ἄλαυνον ὄρος), zůstává úplně nejisté.[3] Jisto je, že Alani seděli pod kavkazskými horami mezi Donem a Volhou jako národ silný a že odtud podnikali v I. stol. po Kr. odvážné výpravy do Medie a Baktrie.[4] Pak o nich víme málo, a je to jen archaeologická domněnka, čteme-li u Spicyna, že po úderu hunnském ustoupila část jich na sever k Volze a Donu, kde dávala ráz kultuře chazarské až do X. stol.

Vlastní jejich země byla však v X. století neodvislá a dosti mocná, jak souditi možno z poměru, v kterém žili k říši byzantské.[5] V XII. a XIV. století objevují se opět v ruských letopisech a arabských i západních pramenech pod jménem *Jasů* (Ясы, Jassones, Jassini, maď. Jászok). Ale turkotatarské útoky roztrhaly je znovu. Část se ocitla v Kitaji, část na Balkáně ve službách byzantských,

---

[1] Jul. Cap. Vita Marci 22, Dio Cassius 71, 11 sl.; 72, 2. Srv. SS. I. 329, II. 105, 119 a *Kulakovskij* Аланы 34—45. O domnělém slavismu Alanů a Roxolanů viz dále v kap. III. při otázce ruské.

[2] *A. Spicyn* l. c. 72.

[3] Srv. SS. I. 185, 330, 382 (Ptol. III. 5, 7, VI. 14).

[4] Jos. Flav. Bell. Jud. VII. 7. 4. *(Latyšev* Scyth. I. 484) k r. 68. V době Hadriana a Antoniů psal o nich mnoho Arrian ve spisu Ἀλανικὴ ἱστορία, z něhož však jsou zachovány pouze fragmenty (ἔκτασις κατ' Ἀλανῶν).

[5] V té době čteme o nich i v letopisu při Svjatoslavovi, jenž nad nimi zvítězil r. 965. Let. lavr. 64[3].

část konečně odešla v XIII. stol. s Polovci do Multanska a do Uher, kde potomci jejich žijí dosud v komitátu Jasz-Nagy-Kun-Szolnockém.[1] Část zbylá v Podkavkazí žije dosud pod jménem Ossetinců.[2] Podkavkazští Alani přijali před X. stol. křesťanství a byzantskou kulturu, žijíce nadále v přátelských stycích s Cařihradem.[3] Této kultury neznáme, ale známe starší z pohřebišť podkavkazských u Čmi, Balty a Kumbulty.

Jako Sarmaty, jejichž příslušnost k íránské větvi je nesporná po stránce jazykové, kulturní i tělesné, pokládám i vlastní Skythy za kmen íránský. Pravím-li „vlastní", chci tím naznačiti, že vedle pojmu Skythů v užším slova smyslu vyvinul se během doby i pojem širší, do něhož byli zahrnováni a Skythy zváni i kmenové původu cizího, kteří žili v područí skythském nebo vůbec v oblasti, jíž starověk dal jméno Skythie. Rovněž tak později jméno Sarmatie nabylo rozsahu širšího, zahrnujíc celou řadu kmenů různorodých.[4] Ale v novější době ozývá se opětovně a houževnatě tvrzení, že staří, vlastní Skythové nebyli Íránci, ale že byli Turkotataři nebo Mongolové, kteří pouze převzali jazyk íránský od sousedních Sarmatů, a k dobru této these přivedl znovu J. Peisker důvody rázu anthropologického.[5] Je to zejména známé líčení Hippokratovo (περὶ ἀέρων 26), v němž vzezření a život Skythů hodí se výborně na nějaké dnešní Kirgize nebo Kalmyky.[6] Ale to je také jediný důvod,

[1] K historii Alanů srv. hlavně spis *Jul. Kulakovského* Аланы по свѣденіямъ класс. и-виз. писателей (Kijev 1899), k totožnosti Alanů a Jasů stať *Vl. Lamanského* Замѣтка объ Ясяхъ-Аланахъ (Труды XI. арх. с. II. Prot. 118 a Изв. XI. арх. с. 132) a starší články Lamanského, Paladia, Bretschneidera a arch. Ruvarce „Русь и Асы въ Китаѣ, на Балкан. полуостровѣ, въ Румыніи и въ Угорщинѣ въ XIII.—XIV. в. (Жив. Стар. 1894. 65). O Alanech arab. spisovatelů srv. *Harkavi* Сказ. 247, *Dorn* Caspia 69, 74, *Marquart* Streifzüge 164, Kardízi ed. *Bartold* 125, *Kulakovskij* Аланы 63 sl. atd. O domnělých zbytcích Alanů ve Francii v kraji charentském srv. u *Zaborowského* Bull. d'anthr. Paris 1894 (Dix cranes de Rochefort) a *Kulakovského* Аланы 34 sl.

[2] O totožnosti Alanů a Ossetinců (gruz. Ovsi a Ovsethi) viz hlavně u *Vsev. Millera* Осет. этюды III. 74, 97, 101 (M. 1886).

[3] Konst. Porf. De cerem. II. 48. Srv. hlavně *J. Kulakovskij* Христіанство у Аланъ (Виз. Врем. V. 1—18) a Епископа Ѳеодора „Аланское посланіе" (Зап. одесс. общ. ист. древн. XXI. 1898) a Аланы 53. Srv. též *Spicyn* Ист. арх. разысканія ЖМНП. otisk (rok?) 69, 76.

[4] SS. I. 232, 254. Už sám Herodot měl zjevně na mysli pojem dvojí (SS. I. 252).

[5] *Peisker* Beziehungen 22 sl., 30. Rovněž tak činí *H. Treidler* v práci uveřejněné v Arch. f. Anthr. 1914, 280.

[6] Srv. podrobnosti v SS. I. 258.

jejž lze uvésti ve prospěch mongolismu Skythů. Vše ostatní, jazyk, zprávy historické, památky kulturní i podoba, v jaké se nám jeví v památkách, mluví rozhodně proti mongolskému původu a ve prospěch příslušnosti indoevropské. Hippokrates snad zaměnil zprávu o nějakém mongolském kmenu se Skythy. Jinak se jeho líčení, které je v odporu s celým známým obrazem Skythů, nedá vysvětliti.

Rovněž dlužno zamítnouti, a ovšem ještě rozhodněji, domněnku, stále se vracející v ruské historiografii, podle níž vlastní Skythové a Sarmaté byli Slované.[1] Proti této thesi mluví vše, co víme o Skythech, a není pro ni nic, než náhodná místní posloupnost. Tam, kde vidíme v Kijevsku a v Podolí kurhany se skythskou kulturou, objevují se později Slované — shoda, jež ovšem sama o sobě nemůže býti pro nikoho důvodem totožnosti obou národů. Vlastní Skythové nebyli Slované, ale to lze připustiti, že část Slovanů na jižní straně slov. kolébky dostala se do sféry moci a kultury skythské v dobách předkristových. Ba nevylučuji ani, jak jsem už výše podotkl, že někteří „skythští" kmenové starověkých zpráv mohli býti slovanští, tak na př. zmínění *Skythové rolníci* a *Alazoni* na Buhu a Dněstru.

Že Slované pronikali velmi časně od pramenů Dněstru, Buhu a od středního Dněpru dolů po řekách a že kupci slovanští přicházeli na řecké trhy v Olbii, mám za velmi pravděpodobné, a Vasmer sestavil také řecká slova přijatá v staré době (srv. hlavně stsl. *korablь*, ř. καράβιον), která nasvědčují styku Slovanů s Černým mořem.[2] Iránských přejetí, svědčících na starý styk mezi Slovany a Skythy-Sarmaty, je dosti a důležitých.

Uvádím jen slova stsl. bogъ, socha, kurъ, konopě, chmelь, sekera, toporъ, chata, čaša, vatra, ř. σόβακα - pes, šaravary (σαράβαρα), rysъ, sъto, kotъ, jež se dnes vesměs pokládají za převzatá a o jejichž důležitosti a významu ve slovanské nebo ruské kultuře nemusím se rozepisovati.[3] Ostatně už Tacitus sám vzpomíná, že Venedi přijali mnoho z mravů sarmatských (Germ. 46).

---

[1] O domnělém slavismu Alanů a Roxolanů viz dále v kap. III. při výkladu o otázce ruské.

[2] *Vasmer* Rocz. sław. IV. 164, V. 138, 144, VI. 177, 10. Srv. dále zde výklad o šíření Rusů v kap. V. Tím zároveň pozměňuji mínění vyslovené na základě Sobolevského v SS. I. 260.

[3] Srv. k tomu *Pogodin* Вѣст. арх. X. 68 sl. (srv. Věstn. sl. st. II. 13), *Vasmer* Roczn. sł. VI. 172 sl., *Hirt* ldg. 589, *Mscerianc* РФВ. LXV. 155, 169 až 172, *Hujer* Úvod 49. Nověji srv. i *Janko* Národop. Věstník 1921 (XIV) 74. Literaturu další viz u *Mseriance* l. c. a str. 236.

Proto také nebylo by správné souditi, že tam, kde se vyskytuje kultura skythského rázu, seděli jenom Skythové. Kurhany s touto kulturou jdou na sever až k čáře Kijev, Vasilkov, Skvira, Lipovec, a máme-li zření k hustším nálezům, po Vasilkov, Umaň, Baltu a Michajlovku na Dněstru.[1] Ale zde na severu nemusí to již býti hroby skutečných Skythů. To mohou dobře býti Slované, k nimž věci skythské pronikly obchodem nebo kořistí válečnou.

V tom směru jsou zejména poučné nálezy Chvojkovy, ukazující v Kijevsku a v poltavské gubernii při hranici skythského osídlení mohyly kostrové se skythským inventářem vedle mohyl žarových. Neboť víme-li, že Skythové nespalovali, náleží tyto patrně domácímu lidu, t. j. Slovanům.[2]

FINNOVÉ.

Na sever a na východ od Slovanů seděli kmenové finnští, kteří se všichni rozešli z původní jednoty prafinnské. Pravlast její není na jisto postavena. Kdysi ji hledali v střední Asii nebo v nížině arabokaspické,[3] ale dnes po příkladu F. Köppena[4] a na základě novějších badání o poměru jazyků finnských k praarijskému uplatňuje se více představa, že Praarijci a Prafinnové seděli odedávna v blízkém sousedství, a místo tohoto dotyku klade se pak přirozeně do východních končin Evropy,[5] když se téměř všeobecně přijímá Evropa za kolébku arijskou.

---

[1] Srv. SS. I. 242, 499, kde je příslušná literatura v poznámkách. Nejdále do Polesí k ústí Pripeti je posunut (pokud vím) skythský mohylník u Ladžičů.

[2] Více o tom srovnej v poslední kapitole (VI).

[3] *A. Castrén* Kleinere Schriften, herausgeg. von A. Schiefner, Petrohrad 1862, Bd. V. p. 107 (Über die Ursitze des finn. Volkes), *B. Menkácsy* Ethn. Mitth. aus Ung. IV. 187 a Kel. Szemle VI. 185—222.

[4] *F. Köppen* Матеріалы къ вопросу о первоначальной родинѣ и первобытномъ родствѣ индоевроп. и финноугорскаго племени (ЖМНП. 1886. Srpen—Prosinec). Srv. dále článek „Ein neuer tiergeographischer Beitrag zur Frage über die Urheimat der Indoeuropäer und Ugrofinnen" (Ausland 1890, p. 1001) a doplněk k němu (Ausland 1891, p. 439). Je to hlavně společný výraz pro med, jenž ukazuje na společnou pravlast v kraji včelami obývaném (*Schrader* Reallex. 87).

[5] Srv. *L. Schroeder* Hochzeitgebräuche d. Esten etc. Berl. 1888. *O. Schrader* Reallex. 353, 359, Sprachvergl. und Urg. 522[3], *Hirt* Indogerm. II. 577, *A. Pogodin* Объ отношеніи индоевроп. племени къ Финнамъ (Изв. XI. арх. с. 98) a Родина славянства и начало р. государства (Зборник vyd.

Jak daleko sahali při tom Finnové na západ, je otázka, na niž není možno přesně odvětit.

Základem filologicky a archaeologicky zajištěným je these, že stará finnská oblast zahrnovala do sebe valnou část nynější střední a východní Rusi, počínajíc gubernií jaroslavskou, tverskou, moskevskou, kalužskou, tulskou a voroněžskou.[1] To dosvědčuje stará nomenklatura, zejména říční, která zřejmě mluví zpod vrstvy slovanské, sedící zde od dob historických,[2] to dosvědčuje stará historie, připomínající kmeny nepochybně finnské v úvodí Donce, Donu, Oky a Volhy,[3] a rovněž novější badání archaeologická snesla mnoho závažného materiálu, z něhož vidíme, že kultura t. zv. ananinská (asi od 600 př. Kr. do 200 po Kr.), dále kultura hradišť djakovského typu a pravděpodobně již prastará fatjanovská byly finnské, zasahujíce až po Tambov, Rjazaň, Moskvu a djakovská i dále k pramenům Volhy a Dněpru.[4]

Pronášejí se ovšem dosti často i theorie, že Finnové kdysi

---

na počest A. Beliče. Bělehrad 1921, 165). *R. Gauthiot* Festschrift V. Thomsen dargebr. Lipsko 1912, 128, *J. Szinnyei* Finnisch-ugr. Sprachwiss. Leipzig 1910, 19 (srv. i jeho Magyar nyelvhásonlitás. Budapest, 1909), *Meckelein R.* Die finnisch-ugrischen, turkotat. und mong. Elemente im Russischen I. Berlin 1914 (úvod), *Wiklund* (Le monde oriental 1906, 55, cit. Schrader Spr. 527. Neznámá mi zůstala stať *A. Rudněva* О происхожденіи Финновъ v čas. Финландія 1910. Nr. 7, 245—247. Stať *E. N. Setälä.* J. N. Smirnov's Untersuchungen über die Ostfinnen (Journal de la soc. finno-ougr. XVII. Hels. 1900) znám pouze z referátu J. Wichmanna ve Finn. ugr. Forsch. 1901, 35.

[1] Jsou však stopy i v černigovské *(Veske* l. c., *Pogodin* l. c.).

[2] *Veske* Слав. финскія культ. отношенія по даннымъ языка, Kazaň 1890, 31—54, *Isnoskov J.* О хорографическихъ мерянскихъ и черемисскихъ названіяхъ (Труды VII. арх. съѣзда въ Ярославѣ 1887. M. 1891. II. 223), *Smirnov J.* Contribution à l'éthnographie préhist. de la Russie centrale et du nord-est. (Congrès internat. ă Moscou T. I. p. 99), *Barsov* Очерки 175, 258 (shledává finnská jména až po horní Dněpr a Desnu), *Karskij* Бѣлоруссы I. 61 (až po prameny Volhy a horní Dněpr). Spis *A. Orlova* Происхожденіе названій русскихъ etc. рѣкъ, городовъ и племенъ (Velsk 1907), je podle Жив. Стар. 1907, III. 38 nedosti kritický. Podle Al. Pogodina jsou finnská jména řek s koncovkami *ma, ša, ga, va. (Dovnar-Zapolskij* Р. ист. I. 78). Srv. dále řadu dokladů u *Golubovského* Ист. смол. земли 34 sl. (zejména pro zemi krivičskou), ale i článek A. Sobolevského (Жив. Стар. III. 437), vybízející k opatrnosti při ethnograf. dedukcích z nomenklatury.

[3] Srv. dále str. 32, 33 a SS. I. 274—275.

[4] Bližší o těchto kulturách a jejich významu srv. v poslední kapitole. V orlovské gubernii není již podle A. Spicyna sledů po finnské kultuře (Зап. арх. XI. 188).

sahali ještě dále k západu, za Dněpr, k Visle, ba že vůbec byli praobyvateli střední Evropy, a Šachmatov nedávno položil kolébku západních Finnů na Pripet a do Volyně a ještě Neury doby Herodotovy prohlašoval za Finny.[1] Není však důvodu, abychom v této době vedli pravlast finnskou na západ od Dněpru. Nechci popírati, máme-li na mysli doby staré, které předcházely rozvoji pranároda indoevropského ve velký celek v střední Evropě, že v té dávné době, tedy v III. nebo IV. tisíciletí př. Kr., Finnové mohli zasahovati až k Dněpru a místy i přes něj. Neolithická kultura Ruska nebyla by takovéto představě na odpor, kdybychom se chtěli vůbec odvážiti ji národnostně určovat. Ale v té míře, v jaké se rozvíjel indoevropský pranárod, Finnové ustupovali k východu, a když došlo k rozchodu Indoevropanů, byli už za Dněprem, a to tak, že mezi nimi a centrem slovanským při středním Dněpru položeno bylo na severu centrum litevské a na jihu indoiránské. Do styků s Praslovany dostali se sice už v době, která předcházela vývoji ruského plnohlasí,[2] ale patrně teprve tehdy, když po

---

[1] *Šachmatov* Къ вопросу. Изв. Акад. H. 1911, 711, 714, Очеркъ XIV. Později však uznal sám nedostatečnost svých důvodů (Rev. des ét. sl. I. 190). Podobné myšlenky o působení Finnů na živel západoslovanský pronášel J. Karłowicz v Slov. Sborn. VI. 241, J. Baudouin v ЖМНП. 1901, Nr. IX, 2, 21., St. Dobrzycki v Rozpr. Krak. Akad. 1900 (srv. Věstník sl. fil. I. 55) a nově i J. Rozwadowski v Roczn. sław. VI. 48 sl., 65 (týká se hlavně původu polského mazurování a finnského rázu několika říčních jmen). V. Jagić se však vyslovil proti tomu (Archiv XXIII. 552). Ještě starší byly theorie, které vůbec buď z důvodu archaeologických nebo anthropologických nebo jazykových pokládaly Finny za praobyvatele střední Evropy. Srv. na př. *J. Potocki* Fragments hist. et géogr. sur la Scythie. Brunsw. 1796. I. 7, *Kurd Schlözer* Les prem. habitants 1846, 14, *R. Crull* Die Sprachen und Völker Europas. Detm. 1883, *Vocel J.* Pravěk 15, *Bonell* Beiträge I 495, *Lambin* ЖМНП. 1879 č. 206 str. 146 atd., *Guttmann R.* (Rev. ling. 41, 267, srv. *Feist* Europa 58—59) a hlavně práce *D. Europeusa* Къ вопросу о народахъ обитавшихъ въ средней и сѣверной Россіи ЖМНП. 1868 N. 7. p. 55. (Srv. tamže 1872 Декабрь 376) Объ угорскомъ народѣ обитавшимъ въ средней и сѣверной Россіи. Petrohrad 1874. (O těchto pracích viz referát Stiedův v Archiv für Anthropologie IX. p. 231). Die Verbreitung der Finnen in älterer Zeit und die russ. Lappen (Berl. Verh. 1875 p. 228, 238) a Schließliche Bestimmung über den afrik. dolich. Schädeltypus der Ostiaken und Wogulen. (Zeitschrift für Ethnologie VIII. 1876 p. 81). Srv. o tom ref. Bogdanova (Антроп. выставка II. p. 410).

[2] Ukazují na to výpůjčky *palttina* (rus. полотьно), *taltta* (долото), *varpu* (воробій), *värttinä* (веретено), *talkoo* (толока), vzniklé ze starších tvarů: poltono, dolto, vorbij, verteno, tolka (*Šachmatov* Очеркъ str. XIV). Jinak však se v představě těchto styků finnologové a slov. filologové dosti rozcházejí.

odchodu Iránců do Asie Praslované počali se šířiti přes Dněpr k východu a na sever. Pro dobu I. tisíciletí př. Kr. není tedy důvodu, abychom s pravlastí finnskou šli na západ Dněpra. Snad nějaký ostrůvek tam seděl, ale finnské oblasti kompaktní tam nebylo. Avšak na východě (od gub. moskevské, kalužské, tulské a voroněžské) Finnové vždy byli, a to původně obě větve pohromadě, i větev volžská (Mordvini, Čeremisi), i větev západní, skládající se dnes z Finnů, Livů a Estů při Baltickém moři. Teprve později, asi kolem doby Kristovy, vlivem nějakého zevního popudu, buď tlaku turkotatarského od východu nebo také vlivem Slovanů, postupujících na horní Don, Desnu a Oku, roztržena byla tato stará jednota finnská na dvě části, z nichž jedna se soustředila v Povolží (hlavně Mordva a Čeremis), kdežto druhá odešla směrem západním k Baltickému moři, zasahnuvši na jih až do gub. minské.[1] Rozchod se jistě nestal náhle a najednou. Tallgren z důvodů archaeologických soudí, že už v V. stol. př. Kr. udály se nějaké pohyby z končin kamských do západního Finnska.[2] Ale zabrání celého historického Finnska, Estonska a Livonska až po záliv Rižský připadá do století pozdějších. Tacit zná už Fenny za Venedy (srv. dále), tedy nejspíše u břehů baltických, ale rozdělení toto za definitivně provedené můžeme pokládati teprve od té doby, kdy slovanský klín pronikl na jedné straně za Smolensk na Ilmen a k Ladoze, na druhé k Rjazani, Suzdali a Perejaslavi. A to

---

Srv. *Mikkola* Archiv sl. Phil. XVI. 291, *Vasmer* Roczn. sł. VI. 181 (proti Šachmatovu), *Pogodin* Вѣстникъ арх. X. 68 (srv. Věstník sl. st. II. 13), Родина слав. 168, *Smirnov* u Dovnara-Zapolského Ист. Р. I. 3. Dále srv. k tomu *Šachmatov* l. c. 707, 709 sl. a *Meckelein* Elemente I. 7, 13—15. Sobolevskij napsal k tomu „Финская кровь . . . не оказала ни малѣйшаго вліянія на единство русскаго языка. Кромѣ нѣсколькихъ словъ, существующихъ въ окраинныхъ сѣверныхъ и восточныхъ говорахъ . . . Финны не внесли въ русскій языкъ ничего." *(Sobolevskij* u *Meckeleina* Elem. I. 12, 16.)

[1] Srv. *Thomsen* Boröringer melem de finske og de baltiske språket. 1890, *O. Donner* Techmers Intern. Zs. I. 257, *J. Smirnov* Congr. int. d'anthr. Moscou 99, Пермяки 75, *Dovnar Zapolskij* Р. ист. 7, *Veske* Слав. фин. отн. II. 138, *Müllenhoff* D. A. II. 55, *Setälä* Journ. Soc. Finno-Ougr. XXIII. 1906. 1., *Pogodin* u Dovnara Zapolského 48. V určení století, do kterého se klade příchod Finnů k Baltu, není shody. Jedni myslí na první století po Kr. (Donner, Aspelin, Köppen), Müllenhoff (II. 68) a Brückner (Litwa 16) teprve na V.—VII. stol. po Kr., Smirnov na dobu po III. stol. (l. c.), tak i Pogodin (l. c. a Древніе Литовцы 631). Pogodin (Родина слав. 169) shledává silné stopy až v gub. minské a i jméno ř. Němnu pokládá za finnské.

[2] *Tallgren* Kupferzeit II. 86.

připadá asi do průběhu první poloviny I. tisíciletí po Kristu (srov. kapitolu V.).

Přihlédneme-li nyní k historii, tu o Finnech v době před Kr. nevíme téměř nic a v pozdější málo. V době Herodotově činí se sice zmínka o kmenech Androfagů, Melanchlainů, Thyssagetů, Jyrků a Budinů v střední a jihovýchodní Rusi,[1] ale nevíme dobře, co byli, zdali Finnové, či Turkotataři, či Slované. Jyrky spojiti lze nejlépe podle jména s pozdější finnskou Jugrou letopisů, o níž srv. dále, Androfazi jsou nejspíše Mordvou, ale Budiny ve střední Rusi, které největší část badatelů prohlašovala za volžské Finny, pokládám sám spíše za větev slovanskou než finnskou.[2] Jméno *Fenni* objevuje se teprve u Tacita za Germány a za Venedy, kde je znovu potvrzuje Ptolemaios.[3] Jinak však nás ani Ptolemaios nepoučuje důkladněji o Finnech, ačkoliv jeho mapa východní Evropy naplněna je řadou nejrůznějších ethnických jmen, mezi nimiž najisto jsou i kmenové finnští. Ale kteří z nich — zůstává hádankou. O každém z těchto vzdálených jmen, jež jsem podrobně vyčetl a rozebral na jiném místě Starožitností,[4] je možno, že patřilo i nějakému kmeni turkotatarskému nebo sarmatskému, a tak jen Ptolemaiův název Volhy Ῥᾶ dosvědčuje zjevně, že na ní seděli vskutku Finnové.[5]

Ale už pro IV. století z doby gotské okupace přináší Jordanis zprávu, která spojuje předvěkou dobu se stavem historickým. Vy-

---

[1] Her. IV. 22, 23. Srv. mé SS. I. 272, 288. Obyčejně se pokládají za Finny. V Jyrcích jedni viděli pomocí emendace Turky, jiní pozdější finnskou Jugru-Ugry (*Tomaschek* Kritik d. ält. Nachr. über den skyth. Norden, Sitzungsber. Akad. Wien, 1889, Bd. 116 a 117, *Munkácsi* Die älteste hist. Erwähnung der Ugrier. Ethn. Mitth. aus Ung. IV. 152., *Braun* Разыскания I. 87., *Zabělin* I. 235. Androfagové byli nejspíše Mordvou (*Šachmatov* Къ вопросу 716, *Buga* Roczn. sł. VI. 209, V. 267).

[2] Srv. o tom obšírný výklad v mých SS. I. 275 sl.

[3] Germ. 46: (Veneti) quidquid inter Peucinos, Fennosque silvarum ac montium erigitur latrociniis pererant. Ptolem. III. 5. 8: Φίννοι. Jméno Finni bylo patrně společné celému národu, ač původ jeho není jistý. Müllenhoff pokládal (DA. II. 52, 54) jméno za název germánský (ags. *finn*, nhn. *finne*, srv. lat. *pinna*, *penna* — pero, ocas) a vykládal — „okřídlenci" (od rychlé jízdy na bruslích). Šachmatov to má též za jméno od Gotů dané (Къ вопросу 716).

[4] SS. I. 376 sl.

[5] Srv. mordv. *rhau* — voda, *Müllenhoff* DA. III. 16, *Tomaschek* Gött. Gel. Nachr. 1888, 306 a mé Starov. zprávy 90.

pravuje totiž, že si gotský Ermanarik (zemř. 376) vedle Herulů, Venedů a Aestů podmanil i sousední kmeny finnské. Jména jejich jsou tu sice uvedena ve formách z části tak zkomolených, že se vůbec nepodařilo některých rozluštiti,[1] ale při nejmenším vidíme tu Vesy a Permjaky *(Vasinabroncas)*, dále Merju, Mordvu (s got. koncovkou *-jans: Merens, Mordens)*, *Meščeru*[2] a ve jménu *Thiudos* slyšíme poprvé i ohlas slovanského kolektivního názvu *Čuď*.[3]

Nejdůležitější zprávu o Finnech máme teprve z konce I. tisíciletí v Kijevském letopise. Setkáme se s nimi znovu, až se budeme dále v kapitole V. obírati podrobněji sídly ruských Slovanů. Zde zatím k doplnění a k uzavření obrazu, jejž jsem právě nastínil, dostačí podotknouti, že v IX. a X. stol. byli Finnové od Slovanů nejen roztrženi, ale i značně zatlačeni na sever a na východ, takže sídla letopisná nekryjí se již se sídly původními. Letopisec vyčítá kmeny finnské dvakráte[4] a dělí v celku *Čuď* na tři skupiny: 1. západní, baltickou, 2. severní za voloky, tedy v Závoločí (Заволоцкая Чюдь) a 3. východní, na východ od Okovského lesa, na Volze a jejích přítocích.

K západní skupině náležela především vlastní *Čuď* (Чюдь) při

---

[1] Jordanis Get. 116, 117 (ed. *Mommsen* 88): Habebat si quidem quos domuerat Golthescytha, Thiudos, Inaunxis (in Aunxis?), Vasinabroncas, Merens, Mordens, Imniscaris, Rogas, Tadzans, Athaul, Navego, Bubegenas, Coldas. K sporným výkladům těchto jmen srv. *Müllenhoff* (DA. II. 74), *Th. von Grienberger* Ermanarik's Völker (Zs. f. d. Altertum 1895, 154) a die nordischen Völker bei Jordanes H. Zs. 46, 128—168, 47, 272—276, *Marquart* Osteur. Str. 378. *Braun* Разыскания I. 255, *Tomaschek* Sitzungsber. Akad. Wien 117, 14 a Gött. Gel. N. 1888, 305, *Snellmann A.* 138 sl, *L. F. Löffler* Om de östskand. folknamen hos Jordanes. Stockh. 1894, a *J. J. Mikkola* Finn. Ugr. Forsch. XV. 56 (zde v předu je nejúplnější literatura této otázky).

[2] Tak vykládá dobře J. Mikkola (l. c.) textové Imniscaris. Jinak Goltescytha pokládá za literární ohlas Celtoscythů a jména za Meščerou uvedená za národy v severním Podkavkazí.

[3] Slované, seznámivše se s Finny, utvořili si pro ně kolektivum Čudь (v letopise Чюдь), jež právě slyšíme v Jordanisově *Thiudos* a v *Scuti* Adama Bremského (IV. 4), uvedených vedle kmenů *Mirri* (Merja), *Lami* (Jam?) a *Wizzi* (Ves). Ostatně Müllenhoff i v druhé části názvu *Golte-scytha* shledával slov. Čuď (DA. II. 74). Název tento vznikl z got. thiud, z čehož jednak povstalo rus. Čudь, jednak stsl. *štuždь*, č. cuzí, r. чужой *(Miklosich* EW. 357) — označující tolik, co dnes rus. инородецъ. Srv. i mé SS. I. 259 a *Sachmatov* Archiv sl. Phil. XXXIII. 83, *Setälä* Finnougr. Forsch. I. 39. Rusové dosud některá finnská plemena zovou Čudi *(Barsov* Очерки 238).

[4] Lavr. let.[3] 3, 10.

zálivu Finnském, v dnešním Estonsku, po tom *Liv* (Ливь) při zálivu Rižském a pak kmen *Voď* (Vožané), jehož však sám letopisec nevzpomíná,[1] ale jenž v XI. stol. tvořil jednu z pjatin nebo volostí Velkého Novgorodu. Čuď se připomíná několikráte v těsném svazu s novgorodskými Slovany a Kriviči. Ona také přišla v IX. stol. pod vládu Varjagů a účastnila se na přizvání Rusů i výprav Olegových.[2] Dále sem ovšem již za voloky patřila *Jem* neboli *Jam* (Ямь) v Čuchonsku s dnešními Finny (Suomaläiset) a Tavasty (Hämäläiset) až po Oněgu,[3] pak *Ves* (Весь) od Ladogy k Běloozeru (dnešní Vepsové) a za ní stará *Perm* (Пермь), kterouž dlužno hledati nejen v dnešní permské gubernii, ale při severní Dvině, kde i jiné, západní prameny znají Biarmii.[4] Sousedních Loparů letopis neuvádí, ale že se i s nimi Slované stýkali, soudí se z některých jazykových přejetí.[5] Na dalekém severu připomíná letopis při r. 1096 *Jugru* neboli *Ugru* (Югра, Угра), *Pečoru* (Печора) a *Samojeď* (Самоядь), a to na základě zpráv, jež přinesl Novgorodec Gjurjata Rogovič r. 1092. *Korelové* uváději se na sever od Jemi ve XIII. století.[6] K východní skupině náleželo plemeno *Čeremisů* (Черемись), žijící dnes v gub. kazanské, vjatské, ufimské a z části i v nižegorodské a kostromské, ale dříve dále na západě, hlavně v kostromské.[7] Také *Mordva* (Мордва) na střední Volze, západně od Samary a Simbirska, žila kdysi západněji v jižním pořící Oky až u oblasti Vjatičů, kde s ní sousedila zaniklá *Meščera* na jižní straně a na severu *Muroma* (Мурома), od gorodu Muroma na Kljazmu, a rovněž zaniklá *Merja* (Меря), kterou připomíná Pověst

---

[1] Srv. *Barsov* Очерки 46, *Spicyn* Петр. Курч. 37, *Müllenhoff* DA. II. 68. Později se tu připomínají ještě kmenové *Sosoli* a *Očeli* (*Barsov* 48).

[2] Let. Lavr. 10, 18—19, 22 (*Barsov* 46).

[3] Srv. *Sjögren* Über die älteren Wohnsitze des Jemen (Petr. 1832). Barsov oblast jejich vedl i na jih Ladožského jezera až po horní Dvinu, odkudž ustoupili tlaku slovanskému (*Barsov* 58—61).

[4] Srv. *Smirnov* u Dovnara Zapolského P. ист. I. 6 a *S. Kuzněcov* Къ вопросу о Біарміи (Этн. Об. 1905. II.—III), K permským Finnům náležejí i Zyrjané a Votjaci (*Meckelein* I. 11, *Barsov* 57).

[5] *Pogodin* ЖМНП. XLII. 94, 109 (srv. Roczn. sł. VI. 328, 334, na základě práce K. Wiklunda). *Šachmatov* (Bez. 51, Къ вопросу 710) položil proto docela kolébku slovanskou na sever do sousedství Loparů.

[6] ПСРЛ. I. 191 (1228). Srv. *Barsov* 66.

[7] *Smirnov* l. c., *Barsov* 56. Mnoho starého materiálu nalézti lze v dalších pracích *J. Smirnova* Черемисъ (Kaz. 1889), Вотяки (Kaz. 1890), Пермяки (K. 1891), Мордва (K. 1895), Остяки и Вогулы (Вѣст. Самообраз. 1904. II-IV).

na Rostovském a Kleštinském jezeře mezi Volhou a Kljazmou, jež však seděla původně na území mnohem větším. V době letopisné bylo už jen tradicí, že v Rostově byla Merja před Slovany. Posledně se připomíná při r. 907 mezi kmeny táhnoucími s Olegem na Řecko.[1] O Meščeře Kijevský letopis nemluví, ale v ockém bassinu je po ní dosti stop (čtyři újezdy rjazaňské gub. zovou se dosud meščerskými). Obyčejně ji ztotožnují se současnými *Burtasy* (Burdasy) pramenů orientálních,[2] ale u nich překvapuje poznámka, že oplývají skotem, což by spíše ukazovalo na kmen nomadský.

Jak je zřejmo z letopisu a jak také celá další historie ukazuje, Finnové všude před šířením Slovanů ustupovali anebo se jim asimilovali. Nedovedli se vzchopiti k tužšímu odporu.

Příčina toho nevězí snad v nějaké naprosté nebojovnosti a neudatnosti Finnů, ačkoliv se o tom dosti vyprávělo,[3] neboť zná historie přece řadu zpráv o bojích Finnů se Slovany, ba i o bojích vítězných, nýbrž patrně v tom, že byli rozsazeni na ohromném prostranství řídce a rozptýleně a že se nedovedli nikdy dostatečně

---

[1] Srv. *Uvarov Al.* Меряне и ихъ бытъ по курганнымъ раскопкамъ (Труды I. арх. с. 1871. II. a také o sobě a francouzsky), *Korsakov* Меря и Ростовское княжество. Kazaň 1872. Ostatně srv. *Barsov* Очерки 51, 55. V Jegorjevském újezdě rjazaňské gub. je podnes „озеро Муромское".

[2] Marquart (Streifzüge 336) ztotožnil Burtasy s mordvinským kmenem, Mokša zvaným, a položil jejich sídla na břehy Samary, levého přítoku Volhy. Ale Mokša seděla patrně na ř. Mokše, od níž má jméno, a proto Westberg a Čekalin pokládají Burtasy za Meščeru, kladouce sídla jejich na západ Volhy a na jih od Mordvy. Tam také umisťuji Burtasy všichni arabští autorové a i v listu Chasdajově jsou uvedeni *Burtas* vedle *Arisu* (Erža) a *Zarmis* (Čezemis). Čekalin sám umisťuje Burtasy do gub. saratovské, penzenské, tambovské, voroněžské, do země donských kozáků a z části i do simbirské gubernie. (Srv. *Čekalin* О мещерѣ и буртасахъ; Труды VIII. арх. съѣзда III. 65—74, *Westberg* Къ анализу вост. источниковъ. ЖМНП. 1908. II. 14 sl., 385, a Изв. Акад. 1899, 305).

[3] Srv. na př. už zprávu Tacitovu (Germ 46: Fennis mira feritas, foeda paupertas, non arma; non equi, non senates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus; sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant, ač ji do slova bráti nesmíme (srv. výše str. 32), nebo Jordanovo označení *Finni mitissimi, Scandjae cultoribus ommibus mitiores* (Get. III. 23). Saxo Gram. V. (ed. *Holder* 165) líčí takto Finny: Sunt autem Finno ultimi Septentrionis populi, vix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complesi. Acer iisdem telorum est usus. Non alia gens prompciore iaculandi pericia fruitur. Grandibus et latis sagittis dimicant. Incautationum studiis incumbunt; venationibus callent. Incerta illis habitatio est vagaque domus, ubicunque feram occupaverint, locantibus sedes. Pandis trabibus vecti, conferta nivibus iuga percurrunt.

soustřediti a spojiti k odporu. Ruští Slované postupovali sice jen v jednotlivých proudech, ale důrazně a ve větším počtu, vytvářejíce četné a pevné slovanské koncentrace uprostřed řídce osazených končin finnských. Finnové naproti tomu byli jen rozptýlení kmenové lovečtí a rybářští, beze vší státní organisace. Potom i to padalo na váhu, že Slované měli za sebou silné pozadí, silná východiska svého postupu, kdežto Finnové byli vždy počtem slabší u poměru k Slovanům a theorie, podle nichž jsou dnešní Velkorusové jen poruštělí Finnové, pokládám za tendenční představy se skutečností se nesrovnávající. Přijali do sebe cizí krve tolik, jako každý jiný ruský kmen.

Jediný jen národ původu uraloaltajského a Finnům příbuzný podnikl významný a důrazný výboj, snad proto, že byl prosáklý kulturou a krví turkotatarskou, jak ukazují památky po něm, naprosto různé od těch, jež zanechali soudobí finnští kmenové na Volze, Oce a Kamě. Jsou to *Maďaři.*

Maďaři oddělili se od Vogulů a Ostjaků při Obu, svých nejbližších příbuzných,[1] asi již v V. nebo VI. století a byli už poč. IX. století u Donu a Moločné[1] v t. zv. Lebedii Konstantinově (Λεβεδία)[1] vedle Chazarů, kteří asi proti nim stavěli ochranné valy a r. 833 i pevnost Sarkel (viz dále str. 52). Styk Maďarů s kulturou turkotatarskou a alanskou musil býti dávný a silný. Ukazuje na to řada slov tureckých (čuvašsko-bulharského rázu), přijatých do maďarštiny před VII. stoletím,[2] a rovněž tak kultura, kterou známe z nejstarších maďarských hrobů. Z Lebedie těsněni Pečeněgy, přišli kolem r. 860 před dolní Dunaj do kraje Atelköz zvaného (Ἀτελκούζου Konst.), jejž protékalo pět řek: Varuch, Kuvu, Trull (Dněstr), Prut a Seret, první dvě neznámé.[3] Mezi lety 851—863

[1] Srv. *Munkácsi B.* Ethn. Mittl. Ung. IV. 41, 81. *Budenz* J. Bezzenbergers Beitr. IV. 192, *Manojlović* Rad 187, 91. Nověji *A. Tallgren* pokládá starou kulturu ananinskou na Kamě a její další basi pjanoborskou za pramaďarskou (Kupfer- und Bronzezeit Russlands II. 184).

[2] Srv. o tom práci *Zolt. Gombocze* Die bulg.-türk. Lehnwörter in der ung. Sprache. Mem. Soc. F. Ougr. XXX. a Ung. Jahrbücher I. 194, 199. Gombocz soudí, nejen že se stýkali hlavně s východními Bulhary mezi V. a VII. stoletím na sever od Kavkazu, ale že zůstala mezi Maďary i vládnoucí turkobulharská třída, která později zanikla.

[3] Rozbor této pouti Maďarů viz u *Dümmlera* Gesch. d. ostfränk. Reiches III. Leipzig 1888, 438 sl., dále u *Grota* Моравія и Мадяры 180 sl., 248 sl. a závěr 279 sl., k čemuž srv. ještě *Westberga* Къ анализу II. 15, 20, 49 sl. (ЖМНП. 1908. III), dále *N. Danilevského* О пути Мадьяръ съ Урала въ

setkal se s nimi apoštol Konstantin (sv. Cyrill) ještě na cestě z Chersonu do země Chazarů.[1] Před Dunajem seděli po tři desítiletí, odtud napadali ruské kmeny, činíce jim mnohá násilí a odvlékajíce je do byzantského otroctví,[2] odtud se dostala jednou část jich i před samý Kijev podle zápisů Kijevského letopisu,[3] odtud vnikli do Uher už r. 862[4] a odtud je pozval císař Leon r. 888 proti Bulharům nebo r. 892 Arnulf proti Svatoplukovi.[5] Ale poněvadž tlak Pečeněgů neustával a r. 895 připojila se k tomu i porážka Bulhary způsobená i zpustošení Atelközu od Pečeněgů, obrátili se Maďaři v naději, že za věncem vysokých Karpatských hor dojdou trvalejší ochrany, znovu do Uher a usadili se nejdříve ve východní části při řekách Tise, Köröši a Maroši. Stalo se to asi koncem r. 895 nebo r. 896.[6]

Není jisto, kudy přišli, zdali podél dolního Dunaje či přes hory Karpatské, a kde je přešli. Ale poněvadž se v tradici v letopise Kijevském zachované (při r. 898) praví, že Uhři, když odešli od Kijeva, přešli hory vysoké — устремишася чересъ горы великия [яже прозвашася горы Угорьския] — a počali bojovati s žijícími tam Volochy (t. j. předky rumunských Valachů) a se Slovany,[7] týká se to nejspíše sedmihradských Karpat (průsmyku Ojtozského), kudy vedla stará důležitá cesta od ústí Dněstru do Dacie, ačkoliv ani cesta přes severní ruské Karpaty od Stryje údolím Latorice

---

Лебедію (Изв. p. геогр. общ. XIX), *E. Csudaye* Die Gesch. der Ungarn (Berl. 1899.) 50—61, *G. Kuuna* Relationum Hungarorum cum Oriente historia antiquissima (P. 1892, 1894), *G. Manojlović* v Radu č. 187, 88 sl., *Marquarta* Streifzüge 27 sl. a *R. Lütticha* Ungarnzüge in Europa im X. Jahrh. Berl. 1910, 12. V určení dat je dosti rozdílů. Westberg odchod z Lebedie klade k r. 825 (Къ анализу I. 375, II. 50). Hlavním historickým pramenem je Konstantin Porfyrogennetos (De adm. imp. 37 nsl.), jenž Maďary uvádí pod jménem Turků (srv. *Manojlović* l. c. a *Marquart* Streifzüge 46 sl.

[1] Slov. leg. o Konstantinovi VIII (ed. *Pastrnek* Dějiny 175).

[2] Ibn Rosteh Kardízí, *Marquart* Streifzüge 467 a *Westberg* Къ анализу II. 15, 20.

[3] Let. Lavr. 24 při r. 898 (což je ovšem chybné). Srv. *Hruševskij* Ист. Укр. I. 390 dle *Šachmatova* ЖМНП. 1897. IV. 468.

[4] Ann. Bert. Hincmari 862 (MGS. I. 50).

[5] Ann. Fuldenses 892, Sangall. Mai 892. Srv. *Novotný* Čes. dějiny I. 410. *Grot* l. c. 323, *Lüttich* l. c. 25.

[6] *Grot* 282 sl., 306 sl., *Lüttich* 28 sl.

[7] Let. Lavr. 24.

na Mukačevo a k Tise není vyloučena.[1] Poví nám to jednou archaeologie.[2]

LITVANÉ.

Litevci (v širším slova smyslu) seděli od pradávna při východním břehu Baltického moře. Tomu nasvědčuje nejen celé pozdější historické jejich osídlení a ráz nomenklatury, nýbrž především celková představa o vzájemné příbuznosti a vývoji evropských národů arijských, v němž Litvanům podle všech příznaků připadají tatáž sídla, která měli v pozdější historii. Pokus Berendtův, jenž chtěl existenci Litvy prokázati zde už pro dobu, v níž ještě Němen valil se do moře údolím Instruče a Pregoly, tedy dříve ještě než si prorazil cestu mezi horami k Tylži, nelze pokládati za dosti věrohodný.[3] Ale najisto byli tu dávno a nejméně se ze všech Arijů hnuli ze své prakolébky. To vysvítá i z jiných důvodů.

V těchto sídlech Litevci byli odedávna v úzkém poměru a styku se Slovany. Zůstává stále platná stará theorie, že zprvu vůbec tvořili se Slovany jeden celek baltoslovanský. A nebyl-li to celek úplně jednotný, byly to aspoň dvě jednotky velmi blízce sloučené. Neboť až do doby historické vidíme úzkou příbuznost v řeči a v tělesném rázu, méně v kultuře. Slované a Litevci byli patrně dlouho jedno, anebo aspoň velmi blízci, a to ještě za doby, kdy ostatní Arijové dávno a ostřeji byli odlišeni a odděleni.[4]

[1] Proti cestě přes hory byl *Grot* Моравія 267, 307 (srv. i *Hruševskij* Ист. Укр. P. I. 133), pro přechod přes severní Karpaty *Píč* Streitfrage 400, a nezamítá ho ani *Lüttich* l. c. 26. Také Tataři přišli později přes průsmyky karpatskoruské, a na této tradici vzni lo i vypravování Anonymovo cap. XII. (*Filevič* Ист. др. Руси 182, cit. Szazádok 1890, 44). Podle Anonyma šel Almus přes Užhorod (castrum Ung).

[2] K archeol. nálezům při severní cestě srv. stať *A. Jósy* v Arch. Ert. 1914, 169.

[3] Před průlomem u Tylže srážely se vody Němenu ve veliké jezero, které bylo asi tak velké jako Frižský Haff (s odtokem v řečiště Instruče a Pregoly). Dnes tam teče malá říčka Jûra, a les, který kotlinu naplňuje, sluje Jûra forst a město Jûrbork. Poněvadž pr. *jurian*, lit. *júres*, lot. *júra* — značí moře, velká voda, vyložil vznik těchto jmen zde Berendt na survival doby, kdy Litevci znali zde ještě ono velké jezero (*Berendt* Schr. Phys. ök. Ges. Königsberg X. 1869. 182, Geogr. Blicke in Altpreuss. Urzeit. Berlin 1872. Denkmäler West-Preuss. 19). Srv. ref. Bezzenbergerův na IX. arch. sjezdu ve Vilně (Изв. *15*).

[4] Srv. co jsem pověděl v I. dílu Sl. Star. str. 77—78. Proti Meilletovi, jenž nověji tuto jednotu zavrhuje (Études sur l'étymologie et le voc. du vieux slave. II. Paris 1905, 201, Introduction à l'étude comp. des lang. indoeur. Paris

Kdy nastalo definitivní rozdělení na Pralitevce při Baltu a na Praslovany mezi Vislou a Dněprem, nelze říci bezpečněji. Ukazovalo se sice na některé známky, z nichž by se mohlo souditi, že v průběhu II. tisíciletí nebo aspoň na počátku I. už jednoty baltoslovanské nebylo, ale i doklad z rozšíření názvu kurъ a železo nebo doklad z rozdílného pojmenování mědi a bronzu u Slovanů a Litevců postrádají náležité průkaznosti.[1] Lze říci na určito jenom tolik, že v době Kristově už jednoty nebylo, a že si oba národové již sotva rozuměli.[2]

1903, 44. 1912[a], 51, Les dialectes indoeur. Paris 1908, 48 sl.), postavili se na její obranu *Brückner* (Zs. vrgl. Sprachf. 1914 *217* sl.), *Hujer* Úvod do dějin jazyka českého 20 sl., *Porzeziński* Die baltosl. Spracheinheit (Roczn. sław. IV. *1*) a *Rozwadowski* O stosunku języków balt. i słow. R. sław. V. 1. *Endzelin* Славянобалт. этюды (Chark. 1911) uznává dva prajazyky. Meillet shodu vykládá tím, že oba jazyky zachovaly tvary starší.

[1] Doklad z rozšíření názvu *kurъ* přivedli Hehn a Krek (*V. Hehn* Kulturpflanzen und Hausthiere[6] 324 a *Ř. Krek* Einleitung 216). Kohout přišel do Evropy z Persie (Hehn l. c. 314 nsl.), jak svědčí jeho společný název slovanský kurъ a irán. churu, churúh, churús. Z toho soudil Hehn a Krek, že jej Slované přijali od kmene íránského, s nímž se během I. tisíciletí před Kristem stýkali, a to mohli býti nejspíše iránští Skythové, usadivší se v jižní Rusi v VII. století před Kristem. Jelikož však kmenové baltští mají pro kohouta název jiný, usoudili oba jmenovaní badatelé, že v době těchto styků slavoskythských, od VII. století počínajíc, byli Baltové od Slovanů odděleni. Ale z přejetí toho nevyplývá uvedené datum. Neboť pravděpodobně Skythové nebo jiní iránští kmenové byli už v jižní Rusi dříve (srv. výše str. 22) a na druhé straně mohl název přejíti později, na příklad za doby styků sarmatských. I pozdní latinské a gotské názvy rozešly se po všech Slovanech. Druhý doklad opírá se o to, že Slované a Litevci nemají společného názvu pro měď a bronz, jejíž známost vnikala do východní Evropy počátkem II. tisíciletí. Proti stsl. *mědь* má litevština *varias*, pruština *vargien*, lotyština *varš* (*Miklosich* EW. 390, *Krek* Einleitung 182). Ale doklad tento, jakkoliv je velmi zajímavý, také nestačí, poněvadž nevíme, nebylo-li původně názvu společného, na př. přejatého sumirského *urudu* (sl. *ruda*, lit. *ruda*), a nebyl-li tento původní společný název teprve později po rozdělení Litvoslovanů zatlačen na jedné straně názvem domácím, na druhé u Litevců názvem, který patrně jim dodali obklopující je kmenové finnští (fin. *vaski*, lapon. *vešk*, *viešk*, est. liv. *vašk*, maď. *vas*, juraksamoj. *vese* atd. Srv. *Munkácsi*. Ethn. Mitth. aus Ung. V. *45*, 84). Za důvodnější pro existenci jednoty na počátku I. tisíciletí pokládal bych to, nač už kdysi Hilferding ukázal (Ист. слав. *253*), že si totiž oba národové zachovali společný název pro železo (stsl. *želězo*, lit. *geležis*, *gelžis*, prus. *gelzo*, lot. *dzels*, *dzelsis*. Srv. *Miklosich* EW. *408*), které počalo do Ruska vnikati krátce po r. 1000 před Kr. J. Rozwadowski háji nověji trvání jednoty do III. tisíciletí a klade roztržení do II.—I. tisíciletí, připouštěje však, že nastalo po době Kristově nové zblížení (Roczn. sław. V. *24*, *36*).

[2] *Jagić* Arch. sl. Phil. *1897*, *236*. Tak i ústně vyslovil se prof. Zubatý.

Kde byla prvotní hranice mezi samostatným národem praslovanským a pralitevským a kde se všude rozkládala prvotní sídla druhého národa, jest další otázka, na niž rovněž odpověď přinese teprve budoucí přesnější rozlišení historické nomenklatury v území baltickém a západoruském. Neboť vždy musíme míti na mysli, že zachovaná litevská nomenklatura pocházeti může z doby pozdější a oblast její proto nemusila býti shodna s původní oblastí pralitevskou. Nicméně pro počátek doby historické hranice mezi Litevci a Slovany je přece jen zjevná.

Dnešní territorium Litvy a Lotyšska tvoří nepravidelný obrazec, jehož západní hranicí je Baltické moře s Rižským zálivem a jehož pozemní hranice běží klikatým obloukem od Kurského Haffu přes Instruč, Gołdapy, Suvalky, Grodno, Druzgeniky na Němnu, Dubiče, Ošmjany, Vilno, Svencjany, Vidzy, Druji, Dvinsk, Ljucin, Korsovku až skoro k Pskovskému jezeru, u něhož se obrací na západ a směřuje přes Valk do severní poloviny Rižského zálivu.[1] Není to tedy území veliké v poměru k oblasti slovanské nebo germánské a je také dosti řídce osazeno, neboť Litvolotyšů a Žmudinů napočetla ruská statistika z r. 1905 asi 3,100.000.[2] Ale před lety národ litevský nebyl tak malý. Předně ustoupil na severu při Baltickém moři a Finnském zálivu Finnům, kteří sem přišli v prvních stoletích po Kristu (srv. str. 31), ač zase v pozdější době historické a dosud ještě znamenati můžeme zpětný postup Lotyšů proti finnským Livům a Estům.[3] Dále ustoupili Prusové na jihozápadě Slovanům polským a později Němcům, a zánik litevských zbytků v Prusku pokračuje velmi rychle.[4] Ještě více postoupili však své půdy Bělorusům. Nomenklatura kraje dnes běloruského ukazuje nám v celku nezvratně, třebas jednotlivosti jsou pochybné a nezpracované a třebas se místy od XIII. století hranice nezměnila,[5]

[1] Srv. můj Slovanský svět str. 15, 166, kde příslušná literatura. K ní srov. ostatně i sborník *S. Baltramaitise* Сборникъ библіогр. матер. для географіи, этнографіи и стат. Литвы. Petr. 1892 (Зап. Имп. геогр. общ. этн. XXI.) II. vyd. z r. 1903.

[2] P. Антр. Журн. 1905, 237. K tomu přistupuje ještě zlomek v Prusku asi 120.000 duší.

[3] *Kočubinskij A.* Территоріа доистор. Литвы. ЖМНП. 1897. I. 60 sl., *Müllenhoff* DA. II. 55, *Brückner* Litwa 16. Srv. dále stať o Finnech.

[4] Srov. *Tetzner* Globus LXXI. 381 sl., Die Slawen in Deutschland Br. 1902, 28.

[5] Na př. hranice rusko-lotyšská podle studií *A. Bielensteina.* Atlas der ethnol. Geographie des heutigen und praeh. Lettenlandes. Petersb. 1892. Tab. II. (Die Grenzen des lett. Volkstammes in der Gegenwart u. im XIII. Jahrh. Petr. 1892).

že starší oblast litevská šla do severní části bassinu pripetského, berezinského a východně na horní Dvinu. Jsou sice mnohá jména řek a osad v těchto končinách původu slovanského s rázem dosti starobylým, ale vedle nich jsou jména jiná, zcela jiného rázu, zejména jména velkých toků vodních, jichž ze slovanštiny vůbec nelze vyložiti nebo jež jsou zjevně litevského původu.

Kdysi podnikl na tomto základě práci k zjištění territoria staré Litvy prof. A. Kočubinskij a došel v ní k závěru, že Litva sahala až do severní části bassinu pripetského a berezinského a na západě až po horní Narev; následkem toho také starý ruský kmen Dregovičů pokládal za jakýsi litevsko-slovanský konglomerát.[1] Bylo mu sice leccos vytýkáno, a jistě jeho znalost litevštiny nebyla dostatečná, ale v celku, myslím, nelze popírati, že Litevci sahali na jih mnohem dále nežli dnes, že byl zde ruský živel proti nim na postupu a je jednak tlačil k severu, jednak assimiloval. To je dnes také mínění jiných. Ovšem říci přesněji, kde byla jejich stará jižní hranice, bude prací teprve budoucího, lepšího filologa nežli byl Kočubinskij. Naše archaeologické poznatky zatím nejdou s Litevci tak daleko na jih jako šel on.[2]

J. F. Karskij, který se po Kočubinském dal do jazykového rozboru říční nomenklatury dnešní Bělorusi, nalezl, že bassin dvinský od Druje na západ je téměř úplně litevský, na východní horní části silně pomíšený, zde je už řada čistě slovanských říčních jmen. Bassin Němna je skoro celý neruský, přítoků se slov. jmény je pramálo, hlavní názvy, Němen, Vilija, Šara, litevské. V pořiční Dněpru pripetský bassin je slovanský, až na některé menší říčky u severních přítoků (Laň a Ptič s Oressou a Lissou), Berezina za to má

[1] *Kočubinskij* v práci výše na str. 40 citované. Dovozoval v ní, že celý levý břeh Pripeti má jazykově smíšený ráz. Za neslov. resp. litevská jména měl předně jména Němnu (r. Нѣманъ, lit. Němunas, Niamunas) a Dviny, Vilije i řady jiných větších říček a jezer (Ulla, Musa, Okmena, Essa, Zortaika, Serguš, Scha, Goina, Plisa, Rova, Uša, Usa, Kleva, Svisloč, Olsa, Broža, Kard, Svida, Ola, Bobr), (p. 80—81), kdežto menší potoky a osady jsou hojně slovanské. Slovanštější je již pořiční horního Němnu a Bereziny a ovšem ještě více pravý břeh Pripeti. Na tomto základě vymezil Kočubinskij hranice původní Litvy na jihu severní části bassinu Pripetského, bassinem Bereziny a na západě horním Narevem. Proti tomu Ivan Filevič mínil, že nomenklatura tato není ani litevská ani slovanská, nýbrž již slavolitevská (Ист. др. Русн. I. 134). K nomenklatuře řek těchto zemí srv. dále *A. Sapunov* Рѣка Зап. Двина. Vit. 1893 a *J. Trusman* Этимологія мѣстныхъ названій Витебской губ. Revel 1897 a dále uvedenou stať J. F. Karského.

[2] Srv. *Szukiewicz* Roczn. Tow. Wilno 1909, 86.

na horním toku plno názvů litevských, ač jméno jí samé je slovanské, horní Dněpr má nomenklaturu silně smíšenou (Druť je litevská) a tak i Sož, Desna.[1] Celkem vidno z vývodů Karského, že Litevci nesahali k samé Pripeti, ale místy se probrali lesy na některé její levé přítoky (Laň, Ptič s Oressou a Lissou), za to pořící Němna bylo celé neslovanské, Berezina také svým horním a středním tokem byla litevská, i Druť, a z pořící dvinského Litevci zaujímali i horní část východně od Druje.

Na východě při Dvíně a Dněpru sahali však Litevci původně ještě dále, oddělujíce Slovany úplně od Finnů i v centru Rusi. Že se zde stýkali odedávna s volžskými Finny, nasvědčuje řada prastarých slov, převzatých přímo jednak Finny od Litevců, jednak naopak.[2] Slova ta ukazují nejenom, že se oba národové stýkali, nýbrž že se to dálo ještě před tím, než se rozdělil finnský pranárod na dvě části a než západní přešla odtud k zálivu Rižskému, kde teprve nastal dotyk nový.[2] Na řece Porotvě, přítoku Moskvy, objevuje se ještě v XI. a XII. století litevský kmen, Goljaď zvaný (srv. dále na str. 45), bezpochyby poslední zbytek původního tamějšího osídlení, a i jinde jsou tam stopy po Goljadi v nomenklatuře.[3] Sobolevský předpokládal, že ještě ve XIII. století zbyly litevské kolonie na pramenech Dviny, Volhy, na Vazuze, v části tverské a moskevské gubernie, a archeologicky chtěl je zde na východě dokládati J. Smirnov řadou nálezů z doby po Kr. nar., zejména mohylníkem Ljadinským u Tambova z počátku středověku.[4]

---

[1] *J. F. Karskij* Бѣлоруссы I. 45 sl., 63 (Varš. 1903). Takový je celkem i úsudek *Al. Pogodina* (srv. pozn. 3.), *N. Barsova* Очерки 38 sl., *Kaz. Bugy* Roczn. sław. VI. 34, ba i samého *Šachmatova*, jenž kolébku Litevců rozšiřuje až na horní Němen (Къ вопросу 711) a do levé části bassinu Pripetského (Древн. судьбы 41). Sobolevskij, opíraje se o slovanské ъ za litevské u v slově Nemunas (sl. Нѣмънъ), klade proniknutí Slovanů na Němen už do doby všeslovanské (Věstník slov. star. IV. 19).

[2] Srv. *Brückner* Starož. Litwa 8, Bibl. warsz. 1897, II. 238 sl., *Al. Pogodin* Изъ древнѣйшей ист. литов. племени. (Вѣстн. арх. X. 68, Родина слав. 169), *Šachmatov* Къ вопросу 707, 710, 796, *Smirnov* u *Dovnara-Zapolského* Р. ист. I. 4—5, 46, *Vasmer* Roczn. sł. VI. 188, *Sobolevskij* Изв. акад. 1911, 1053. Srv. též ref. Pogodinův o knize *Jakobiho* Вятичи v Изв. отд. р. яз. XIII. 4, 410, jenž shledával litevská jména říční i v bassinu Oky (Передв. 93).

[3] Srv. poznámku 5 na str. 45.

[4] J. Smirnov *(Dovnar Zapolskij* Рус. Ист. 4) soudí tak na základě shod ljadinského hřbitova (klade jej do X. stol.) s ljucinským, který pokládá za nepochybně lotyšský. Ze shod těch se domnívá, že šli Litevci kdysi až po čáru Vladimir, Rjazaň, Tambov, a to ještě ovšem sporadicky, do X. století.

Ale nepokládal bych ho za litevský, nýbrž za finnský, ač jinak vlivů kultury litevské popírati nechci, na př. ve věcech tak zv. moščinského rázu.[1]

V historii objevují se Litevci snad už ve IV. století př. Kr. ve zprávě Pytheově o Ostiaiích, zachované v slovníku Stefana Byzantského.[2] Pravím „snad", poněvadž přes zjevnou shodu jména těchto Ostiaiů s jménem Aestiů Tacitovy Germanie[3] není zcela jisto, byli-li tito *Aestii* kmenem litevským, jak se obvykle soudí proto, že finnských Estů před dobou Tacitovou zde nebylo.[4] V téže době, praví Müllenhoff, vznikla u Germanů i kontaminace jména Aestů s germánským výrazem Ôstland (kraj na východě) a Alfrédovými Ôsti.[5]

První obsažnější a určité zprávy o Litvě máme z II. stol. u Ptolemaia, který na východě Visly (za Venedy) od Baltického moře až ku Pripeti a Dněpru jmenuje delší řadu kmenů: Galindy (Γαλίνδαι), Sudiny (Σουδινοί), Stavany (Σταυανοί), Igylliony (Ἰγυλλίωνες), Velty, (Οὐέλται), Ossie (Ὄσσιοι), Karbony (Κάρβωνες), Kareoty (Καρεῶται), Saly (Σάλοι), Gelony (Γέλωνες) atd.[6] Mezi těmito kmeny jsou Veltové najisto *slovanští* Veleti.[7] O jiných je nesnadno říci, patří-li k Litvě, ač by tomu nasvědčovalo umístění i některé pokusy o výklad jmen, ale část jiná, jak jsem již na jiném místě podrobněji

---

[1] Srv. výklad v poslední kapitole.

[2] Stefanov: Ὠστιῶνες, . . . ἔθνος παρὰ τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ, οὓς Κοσσίνους Ἀρτεμίδωρός φησι Ἰυθέας δ' Ὠστιαίους. (ed. Meinecke 712).

[3] Germania 45: ergo iam dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritres habitusque Sueborum, lingua britannicae proprior. Aestie uvádí zde později ještě Jordanis (Get. 36, 120), Einhard (Vita Car. 12) a král Alfred *(Osti)*.

[4] Tak vyložil už *K. Zeuss*, Deutschen 689, *Šafařik*, SS. I. 497 a hlavně *Müllenhoff*, DA. II. 11 sl., 349. Po něm i *P. Braun*, Разыскания I. 249 sl., *Brückner* Starož. Litwa 13, *Lohmeyer* Genl. d. Ostpreussen p. 6 sl. atd. Tacitova zpráva o shodě řeči aestské s britanskou přivedla některé ke keltismu Aestiů (Parrot, Rougemont, nověji i *Šachmatov* Archiv sl. Phil. 33, 73) Větším právem spatřovali v nich někteří finnské Esty už dříve (srv. *Šafařik* SS. I. 500). A ještě dnes se skepticky o litevské příslušnosti vyslovil Al. Pogodin *(Dovnar-Zapolskij* P. ист. I. 44, Древніе Литовцы 627).

[5] *Müllenhoff* l. c., *Brückner* Litwa 13.

[6] Ptol. III. 5, 9, 10. Srv. mé SS. I. 367—8 a mapu Ptolemaiovy Sarmatie k straně 376.

[7] Müllenhoff (DA. II. 24) omylem čítal sem i samy Velty, pokládaje je za korruptelu povstalou metathesí z jména Λετούαι (srv. Zeuss Deutschen 271, 655, 679). Ale jméno to zřejmě označuje pozdější slovanské Velety-Lutice (srv. mé SS. I. 417 a III. 131).

vyložil,[1] sem najisto náleží, a to především Galindi, první to označení pozdější litevské *Goljadi* ruských letopisů a historického jména *Galindia* (kraje ve Vých. Prusku, v kraji dnešních Mazurů a Warmjaků), a dále Sudini, první označení pozdějšího historického jména kraje *Sudavia* (kraj Vých. Pruska a části gub. suvalcké).[2] Konečně i někteří z kmenů za Velty ve vnitru Sarmatie uvedených,[3] na př. *Borusci* (Βορούσκοι) příliš upomínají na pozdější Prusy (Borussia) a mohou sem býti přiřazeni.

Po Ptolemaiovi uváděl kdysi Šafařík i jména uvedená Jordanisem v XXIII. kap. jeho gotských dějin.[4] Ale Šafařík se při tom opřel o nesprávné čtení těchto jmen a nelze ho zde následovati. Jiných spolehlivých zpráv před XI. stol. není, tak že je dosavadní kořist, jak vidno, velmi chudá. Teprve Pověst letopisu Kijevského zabývá se po Ptolemaiovi podrobněji Litvou a poskytuje podklad k vytvoření prvního detailního obrazu o její rozloze v X. a XI. stol. a o jejích hlavních kmenech. Podle Pověsti, doplněné několika zprávami pozdějšími, rozpadala se celá litevská oblast na tyto části spolu souvisící: 1. *Prusy* (Пруси) na varjažském pobřeží, 2. vlastní *Litvu* (Литва) na východ od nich, 3. *Ziměgolu* (Зимѣгола) na sever od Litvy a na západ od země polocké, 4. *Lětgolu* (Лѣтьгола) po pravé straně Dviny, 5. *Kors* (Коръсъ, Кръсъ) při baltickém pobřeží na jih od zálivu Rižského a 6. *Norovu* (v Lavr. Норова, Ipat. Норома, v pozdějších ruk. Нерома) v kraji blíže neoznačeném.[5]

Jméno Prusů (u Ibrahîma Brûs), jež se objevuje v X. století jako přezdívka menšího kmene,[6] rozšířilo se později na řadu kmenů v sousedství, mezi nimiž byli Pomezani, Poezani, Varmové, Borti, Natangové, Samové, a i na část Jatvěhů.[7] Z historie mizejí

---

[1] Srv. mé SS. I. 397, 400, 417, 419 sl.

[2] O hranici pruské Galindie a Sudavie srv. *Sembricki* Altpreuss. Monatschr. 1891. Heft 1—2.

[3] SS. I. 420.

[4] *Šafařik* (SS. I. 506) četl Golthes, Lythas, Thiudos, Jacuinxes a vykládal: Goljaď, Litva, Čud, Jacvězi. Správné čtení viz zde na str. 33. Ovšem podle Jordanisovy zprávy (Get. 120) Hermanarik podrobil i Litvu pod jménem Aestů.

[5] Letopis lavr.[3] 10 vyčítá tyto kmeny litevské platící daň Rusům: Литва, Зимигола, Корсь, Нерома (v lavr. Норова), Любь, — str. 3., pak připojuje ještě Лѣтьгола a piše Любь a Зимѣгола.

[6] *Brückner* Litva 33 odvozuje jméno od prausti-umývati, prusna-ret.

[7] *R. Trautmann* Die altpreuss. Sprachdenkmäler. Gött. 1910, I. str. VII. vedl hranice bývalého Pruska tak, že sahali Prusové na západě až k Visle

Prusové koncem XIII. století, když byli r. 1283 definitivně podrobeni, a do té doby kladl bych i vznik osad Prusy jmenovaných, rozptýlených po oblasti polské.[1] Jazyk pruský zanikl nadobro po čtyřech stech let. V XVI. stol. ještě vegetoval v ústech selského lidu, ale už r. 1684 napsal Hartknoch, že není vsi, kde by ještě prusky rozuměli.[2] Vlastní Litva mezi Němnem a Dvinou rozdělila se během času na horní (na horním Němnu a Viliji), zv. Auksztota, a dolní, zv. Žemoity, pol. Żmóć, později Żmudź mezi Něvěží, Němnem a Jûsou.[3] Severněji položená Lětgola a Ziměgola (Semgallia), totožná s pozdějším Lotyšskem (Lotwa, Latwis) na Dvině, zůstala sice větví nejpassivnější, ale zato se mnohem více konservovala a udržela pohanství až do XVII. století.[4] O *Goljadi* zmínil jsem se již výše v tom smyslu, že ji ruské letopisy připomínají daleko na východě, v smolenské a moskevské gubernii, kde na ř. Porotvě žili „люди Голядь верхъ Поротве", patrné to zbytky původní oblasti goljaďské.[5] Vlastní historická Goljaď, v lat. pramenech Galindia zvaná, objevuje se však ve Východním Prusku vedle Sudavie a byla sem patrně zatlačena postupem Finnů na západ nebo Slovanů na sever (Radimičů a Vjatičů). Už v tradici o langobardském tažení, jež připadá do III.—V. stol., připomíná se vedle Antů a Slovanů i kraj Golanda neb Golaida zvaný, patrná to Galindie.[6]

Zvláštní, vynikající, ale zároveň i dosti sporné postavení má

---

a Nogati (pronikajíce i do trojúhelníku mezi Mewem, Stargardem a Tčevem), na východ proti Litvě asi od Labian podél Dejmy k Wehlau a podél Pregelu k Norkitten, k Nordenburgu i na vých. ke Gerdauen a odtud k Rastenburgu a ke Gubskému jezeru, kde byli Jatvjězi. Na jihu přibližnou hranici tvořila Noteč a přilehlý prales.

[1] *Barsov* 230.

[2] *Trautmann* l. c., *Zeuss* D. 674, *Brückner* l. c.

[3] *Brückner* Litwa 61, 192.

[4] Tamže 121 sl.

[5] Let. Ipat. k r. 1146. Lavrentijevský vzpomíná Goljadi jen stručnou zprávou k r. 1058: побѣди Изяславъ Голяди (158). Zde v gub. moskevské, kalužské a ostrovské shledalo se také několik topografických jmen, odvozených od jména Goljaď. Srv. *Barsov* Оч. 44 (jenž ovšem myslí, že Goljaď sem byla Slovany zatlačena od západu), *Spicyn* Зап. арх. XI. 190, *Sobolevskij* Гдѣ жила Голядь? (Изв. Акад. 1911, 1051, Линг. архъ. набл. I. 92) a *Šachmatov* (Къ вопросу 9—10), jenž také soudí, že sem Goljaď asi přivlekli Radimiči a Vjatiči (Др. судьбы 42).

[6] Origo gentis Lang. 2, 3 (Golaida), Paulus Diac. Hist. Lang. I. 13 (Golanda).

ještě litevský kmen *Jatvěhů*, v letopisu Kijevském Ятвязи zvaný, v latinských středověkých pramenech — *Jaczwingi*, *Jadzwingi*.[1]

Tito Jatvězi byli dobře známi ruským Slovanům, poněvadž s nimi častěji zápasili,[2] ale kde byla jejich sídla v X. století, z Kijevského letopisu vlastně nevidíme. Teprve podle zpráv z XIII. století můžeme Jatvěhy umístiti dosti daleko na severozápadě, za Narevem a Bobrem, v jezerní oblasti Východního Pruska; na jih sotva zacházeli k Bugu a Drogičinu, jejž někteří omylem pokládali docela za stolici Jatvěhů,[3] zato vnikli do západního Podlesí, kde po nich zůstala jména obcí v lidském a slonimském kraji. Staří Jatvězi byli podle toho totožní s pozdějšími Podlašany, *Pollexiany* polských kronik.[4]

Podotkl bych, že byly i spory o národní příslušnost Jatvěhů, ale všechny pronesené domněnky ustoupiti musí důvodům, které nasvědčují příslušnosti litevské.[5] Jméno jejich udrželo se podnes v běloruském pořekadle: „ятвѣжъ якъ ежъ“.[6]

Nejstarší dějiny Litevců ukazují všude celkovou passivitu nebo

---

[1] Srv. *Sjögren A.* Über die Wohnsitze und die Verhältnisse der Jatwägen zur Gesch. Osteuropas (Petr. 1859), *Sembricki* Die Nord- und Westgebiete der Jadzwinger und deren Grenzen (Altpr. Mon. 1891. XXVIII) a násl. poznámky.

[2] Ve výčtu litevských kmenů v letopisu (Lavr. 3, 10) Jatvězi uvedeni nejsou, ale letopis uvádí r. 983 tažení Vladimírovo na Jatvěhy, r. 1038 pochod Jaroslavův a r. 1112 (1113) pochod Jaropolkův z Vladiměře Volyňské na Jatvěhy (Lavr. 80, 150, 275). Srv. i Память и похв. кн. Влад., ed. *Srezněvskij*, Зап. Акад. VIII. I. Nr. 6, str. 6, a *Barsov* l. c. 39, 234. Jméno Jatvjah je ostatně uvedeno v letopise už r. 945 mezi posly ruskými (Lavr. 46).

[3] Tak už Dlugoš, Miechowski, Cromer, Bielski, Stryjkowski. Srv. o tom u *Barsova* l. c. 233 a *Avenaria* Дрогичинъ 25, 34, jenž sám přichází k závěru, že nešli na jih Nareva. A vskutku archaeologický ráz hradišť a mohyl mezi Bělskem a Drogičinem není litevský, nýbrž slovanský (srv. zejména slov. ráz šperků v publikaci Avenariově). O t. zv. jatvěžských hřbitovech srv. *Barsov* 2:7 a hr. *Fleury* v Trudech IX. arch. sj. (II. Prot. 99). Na střední Bug vedl Jatvěhy i *Filevič* Ист. I. 124.

[4] *Brückner* Litwa 23—25, *Rozwadowski* Roczn. sł. V. 18, *Talko-Hryncewicz* P. Антр. Ж. II. 26 (Podlašani, smíšený typ s Jatvěhy), *Kočubinskij* l. c. 66. *Barsov* soudil, že původní sídla Jatvěhů byla dále na východě na Němnu a jeho jižních přítocích od předělu Pripeti a Bugu ke Grodnu, kde se vyskytuje jatvěžská nomenklatura, a že teprve později, tísněni ruskými Duleby a Volyňany, ustoupili dále na severozápad za Bobr a do sousedství Prusů (*Barsov* Оч. 40, 234).

[5] Šafařík, Naruszewicz, Swięcki shledávali v nich Jazygy sarmatské, zapadlé sem v I. století (SS. I. 378), K. Szulc Lachy, Thunmann Finny. Srv. o tom blíže u *Barsova* Оч. 231. Nověji také Talko-Hryncewicz shledával v nich element finnský (l. c. 26; srv. i Опытъ 8).

[6] *Kočubinskij* l. c. 92.

slabost národa vzhledem k tlaku Slovanů. Teprve později v dobách historických, v XIII. století povstala Litva nejen k silnému odporu, nýbrž na čas i k úspěšnému výboji. Ale to už byli východní Slované příliš silni a početni, aby tento litevský odpor mohl míti nějaký znatelnější účinek na jejich vývoj. Přispěl jenom ku differenciaci Bělorusů.

TURKOTATAŘI.

Že by se byli v starší době př. Kr. mezi Skythy, Sarmaty a Finny dostali do sousedství Slovanů i kmenové turko-tatarští, jejichž kolébkou je střední Asie, nemáme svědectví historických, neboť lysohlavý kmen Argippaiů, v němž v Herodotově popisu spatřovati můžeme nějaký kmen kirgizský nebo kalmycký, umístěn je Herodotem daleko na východě při horách.[1] Ale je to konečně možné z jiného důvodu.

Zásluhou J. Peiskera byl v posledních dvou desítiletích obrácen větší zřetel k tomu, jaký význam mají turkotatarská slova, jež se nalézají v staré slovanštině, jichž část pokládají někteří za výpůjčky, převzaté již v době praslovanské. Ta by tedy nesporně nasvědčovala, že prastarý styk mezi Slovany a kulturou turkotatarskou existoval. Sám Peisker šel při tom ovšem příliš daleko, neboť vykládal tento styk těžkou porobou turkotatarskou, do níž se Slované dostali ve své jednotě a pravlasti poleské a historickou podporu hledal k tomu cíli ve Skythech, které prohlásil za tyto pradávné mongolské pány Slovanů.[2] Ale k tomu všemu, k těmto dalekosáhlým závěrům dosavadní historický materiál naprosto nestačí, ani k supposici mongolismu Skythů, ani k supposici těžké poroby skythské,[3] jak v příští kapitole blíže vyložím (str. 56). Mohli bychom nanejvýše připustiti, bude-li ovšem stáří výpůjček náležitě prokázáno, že mezi iránskými Skythy a Sarmaty objevili se i kmenové uraloaltajští, kteří se dostali až před dobou Kristovou do styku se Slovany, ale i to je jenom hypothesa. Postavíme-li se na stanovisko čistě historické, první ověřený dotyk Slovanů s Turkotatary nastává teprve příchodem Hunnů na Dněpr r. 375 po Kristu.

[1] Herodot IV. 24. Srv. mé SS. I. 288.

[2] *Peisker* Ält. Beziehungen 5, 22—54, 115—118, 123 sl., Neue Grundlagen 5, The expansion 423, 426, 430.

[3] Srv. moji kritiku v Archivu f. sl. Phil. XXXI. Seš. 4 a v Revue des études Slaves II. (1922), 22 sl.

O Turkotatarech na západě Donu[1] je sice historická zmínka již před touto dobou. Gotové se zde již v III. století setkali se Spaly, kmenem, jenž byl asi původu turkotatarského (srv. o tom dále v historii vpádu gotského), a také sami Hunnové, nehledíme-li k jiným méněznámým kmenům,[2] byli na západě Volhy už před dobou Ptolemaiovou, byvše sem zatlačeni už v I. století ze střední Asie od Tunguzů.[3]

Mezi Azovským mořem,[4] Jajkem a Uralem vytvořila se tehdy velká država hunnská, z níž se Asiaté vyrojili znovu na konci IV. století, patrně následkem nějakého nového útoku nebo intensivního nátlaku jiných kmenů východnějších, kteří přiměli Hunny zdvihnouti a vrhnouti se dále na západ. Vyrazili v takové síle a s takovou prudkostí, že jim neodolal ani silný, vojensky organisovaný stát východních Gotů.[5]

Roku 375/6 padla říše gotská a padl jí dobrovolně v oběť i král Hermanarik, jenž před tím vládl široko daleko nad kmeny Finnů, Litvanů i Slovanů, smíme-li věřiti zprávě Jordanově.[6] Tím na místo panství gotského a periody gotské nastoupila v střední a jižní Rusi perioda hunnská, za níž se Hunnové svými kočovnými revíry dostali bezpochyby i mezi Slovany a pravděpodobně je z části ovládli. Ovšem nebylo to na dlouho, neboť, jak se podobá, odešla největší část Hunnů počátkem V. stol. k Dunaji a do Uher,[7]

---

[1] Srv. SS. I. 258 a uvedenou kritiku Peiskera (sep. otisk str. 8).

[2] Mezi nimi se zde uvádějí ve IV.—VI. stol. Amilzurové, Itimarové, Tonosurové, Boiskové, Urugundové, Onogurové, Ultizurové, Chunugurové, Sabirové, Akatirové, Altziagirové, z větší části samá plemena hunnská (srv. *Zlatarski* Ист. I. 24).

[3] Ptolem. III. 5, 10 (Χοῦνοι) a Markian II. 39. Srv. SS. I. 421. K prvotní historii Hunnů ve střední Asii srv. *J. de Groot* Die Hunnen der vorchristl. Zeit. Berl. 1921.

[4] O této prvotní historii Hunnů-Bulgarů a další od IV. do VII. století viz podrobný výklad v knize *V. N. Zlatarského* История на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове I. 1. (Sofia 1918), str. 21-151. Srv. též stať *N. A. Aristova* Замѣтки объ этническомъ составѣ тюркскихъ племенъ (Жив. Стар. VI. 290) a *Minnse* Scythians 121.

[5] Doklady k tomuto útoku Hunnů a bližší výklad o následcích viz v SS. II. 110 sl. a zde dále v kap. násl. nebo u *Hruševského* Киев. Русь I. 174, 179 sl.

[6] Srv. o ní výše str. 33 a dále v násl. kap. Saxo Gramm. (ed. *Holder* 154). připomíná zase boj Frothona s Hunny, Gothy a Rusy, při němž mu pomáhali Slované.

[7] Srv. SS. II. 112. Část snad hned po porážce Gotů (l. c. pozn. 3.), část však později v V. stol., neboť r. 412 podle svědectví Olympiodorova (frg. 18) bylo jejich jádro ještě u Pontu. Za Attily (445—453) přeneseno však bylo centrum

a ti, kteří se sem vrátili po velké porážce, utrpěné v Pannonii r. 453 po smrti Attilově, neměli již sil, aby znovu ovládli severnější kraje slovanské. Zůstali seděti v jižním koutu Bessarabie a Multan a odtud s několika příbuznými kmeny, k nimž náležejí zejména hunno-bulharští Kotrigurové a Utrigurové,[1] připojovali se občas k útokům, které vedli Bulhaři a Slované do roku 558, až jméno jejich pomalu zapadalo, udržujíc se jen v reminiscenci. Ale Hunnové přece ještě nezanikli, neboť nový kmen, který v V. stol. prošel připontskou stepí a objevil se na hranici říše římské, byl také nejspíše původu hunnského a složen hlavně ze zmíněných již Kotrigurů a Utrigurů.[2] Byli to *Bulhaři.*

Roku 482 spojoval se s nimi císař Zeno proti Gotům, ale už 17 let potom podnikli na Balkán první útok, který potom mnohokráte opětovali, vracejíce se zpět do krajů pontských, kde mezi Azovským mořem, Kufisem (Kubaní) a Kavkazem byla Stará neboli Velká Bulgarie byzantských pramenů.[3] Po smrti chana Kubrata r. 642 se však država tato rozpadla, asi pod tlakem Chazarů. Část Bulharů zůstala sice seděti za Azovským mořem, v t. zv. Černém Bulharsku byzantských a ruských zápisů X. století,[4] ale druhá velká část odešla pod Asparuchem k Dunaji, odkudž se po několikaletém pobytu v okopaném táboře, vystavěném při ústí řeky, přepravila roku 679 do Dobrudži a do Moesie, kde se trvale usadila, ovládnuvši tamější kmeny slovanské.[5] Třetí pak část, nemenší, odešla podél Volhy na sever, kde zůstala, pokořivši tamější Finny, v kraji při ústí řeky Kamy, zvána jsouc od Arabů *vnějšími,* od slovanských letopisců *volžskými* nebo *stříbrnými* Bulhary.[2] Stolicí jejich a důležitým střediskem obchodním[3] stalo se město

do Uher; ale po jeho smrti se část Hunnů vrátila, poražena byvši spojenými sousedy, zpět ke břehům pontským (SS. II. 114 podle Jordana Get. 264).

[1] Známe je hlavně z útoků r. 551—558 (SS. II. 199).

[2] *Zlatarski* Ист. I. 34, 37.

[3] *Zlatarski* l. c. 36, 92. (Teofanes, Nikifor — ἡ παλαιὰ μεγάλη Βουλγαρία), *Z. Gombocz* Ung. Jahrb. I. 196.

[4] Zlatarski l. c. 114. Arabští a perští autoři IX. a X. století zovou je *vnitřními* Bulhary (*Harkavi* Сказ. 193, 277), letopis Ipatějevský k r. 945: черные болгары, Konst. Porf. De adm. imp. 12, 42: ἡ Μαυρὴ Βουλγαρία. Srv. též *Westberg* Къ анализу I. 386—389.

[5] Srv. SS. II. 406 sl, *Zlatarski* Ист. I. 123 sl. Jsou to *Burdžané* arab. pramenů (*Harkavi* Сказ. 19).

[6] Let. passim. (srv. index k Lavr. let., *Zlatarski* l. c. 115 a *Westberg* l. c.). Perský geograf je nazývá *vnitřními* (ed. *Tumanskij* 134).

[7] Ibn Chaukal (*Harkavi* Сказ. 218).

Bulgâr (r. Болгары), jež se nalézalo na levém břehu Volhy pod Kazaní, vedle sela Uspenského, kde lze dosud viděti řadu zřícených mausoleí, mečet a dvorců, a kde o něco dále odkryty byly ještě zbytky dvou jiných měst u sela Kuzněčicka (města Suvaru) a v Biljarsku u města Buljaru.[1] Zde přijali islám za chalifa Al Muktadira, krátce před r. 922.[2] Kulturu jejich známe i z výkopů, i z řady orientálních zpráv.

Měli mnoho styků se Slovany, takže už v X. století byli značně proniknuti živlem slovanským, což ostatně platí i o hordě Asparuchově před tím, nežli odešla na Balkán. Ale to je také jediné, co lze koncedovati starším theoriím, které Bulhary pokládaly za Slovany, i volžské, i podunajské.[3] Neboť základ národa byl turkotatarský, příbuzný starým Hunnům a dnešním Čuvašům.

Ještě než západní Bulhaři přestoupili na Balkán, objevili se

---

[1] Plán Bulgâru viz u Semenova Россія VI. 377 (115). Jinak srv. k Volžskému Bulharsku: *V. Grigorovič* Волжскіе Булгары (Библ. для чт. 1836. XIX.), *Keppen N.* О волжскихъ Болгарахъ, Petr. 1836, *Lichačev* Бытовые памятники В. Болгаріи (Труды II. арх. с. I.), *Špilevskij* Древніе города и другіе болгаро-тат. пам. въ Казан. губ (Kaz. 1877), *Ašmarin* Болгары и Чуваши (Изв. арх. общ. Kaz. 1902), *Ponomarev P. A.* Данныя о городахъ Камско-Волжской Болгаріи (Kaz. 1893), *Golubovskij P.* Болгары и Хазары (Кіев. Стар. XXII. 1888, 26 a Kijev 1895), Волжскіе Болгары (u Dovnara-Zapolského P. ист. I. 34), *K. Ardašev* Развалины Болгаръ и древніе Болгары (Kaz. 1901), *Vysockij N.* Нѣсколько словъ о древн. Волжской Болгаріи (Kaz. 1908). Srv. též přednášky na VII. ruském arch. sjezdu a *Marquart* Streifzüge 517, 149 sl. a *Zlatarski* Основанието 319.

[2] Srv. *Marquart* Streifzüge 25. Víme to ze zprávy Fadlánovy.

[3] Už Fadlán omylem ztotožňoval volžské Bulhary se Slovany a podobně Ibn Rosteh, Mas'údi, Jakút a Dimeški. (Harkavi Сказ. 85, 106). Dimeški praví: „Národ, jenž vede svůj původ od Turků a Slovanů" (*Westberg* Къ анализу I. 368), Mas'údí: „Burgár, kteří jsou větví Slovanů" (*Marquart* 342). O celé hypothesi slovanského původu Bulharů pojednal jsem už v II. dílu SS. na str. 527 sl. Zde bych připomněl, že totéž mnozí tvrdili o Hunnech. S domněnkou, že Hunni byli Slované, setkáváme se už v XVIII. stol. u Assemania, Leibnize, ale vlastní kampaň se počala t. prve r. 1829, *J. Venelin* (Древніе и нын. Болгаре M. 1829), po němž ji převzali *Saveljev, Rostislavič, Makarij, G. Krstovič* (srv. SS. II. 528), z novějších ruských historiků *Iv. Zabělin* (Ист. р. ж. I. 329), *V. Florinskij* (Первобытн. Слав. I. 55) a hlavně *Dm. Ilovajskij* od r. 1881. (Раз. о началѣ Руси M. 1882, Дополн. полемика по вопросамъ вар. русскому и болгарогуннскому M. 1896 atd.). Srv. především spis *V. Vasilevského* О мнимомъ славянствѣ Гунновъ, Болгаръ и Роксоланъ v ЖМНП. 1882, 1883 a též *A. Pogodina* Слав. передв. 40. O ztotožnění s Čuvaši srv. J. Smirnova u *Dovnara-Zapolského* P. ист. I. 18 a *Ašmarina* Болгары и Чуваши. Изв. общ. арх. Каз. XVIII (srv. *Munkácsi* Ethnogr. XIV).

na ruské stepi *Avarové*, patrně už v první polovině VI. století. Stanuvše r. 558 při dolním Dunaji[1], postoupili odtud brzy potom do nížiny uherské, kde roku 568, porazivše Gepidy a přinutivše Langobardy k odchodu do Italie, obsadili dolní země při Sávě kolkolem Sirmia.

Tento kmen původu rovněž turkotatarského má pro Slovany význam velmi důležitý, a to nejen pro západní a jižní, ale i pro východní; ale nemusím se předem o tom šířiti, poněvadž se k tomu vrátím na jiném vhodném místě v kapitole příští. Tam také uvidíme, jakou úlohu měli Avarové při zničení říše antské a v letech dalších při kruté okupaci Volyně.

Další turkotatarskou vlnou byli *Chazarové*, Козары rus. letopisů; národ zajímavý a pro Slovany ne bezvýznamný.

Na počátku VII. století měli svá sídla ještě kdesi u Dolní Volhy nebo za ní.[2] Odtud po smrti bulharského Kuvrata r. 642 postoupili na západ, zabrali kraj Staré Bulharie (srv. výše str. 49) a byli příčinou, jak se podobá, že se část Bulharů pod Asparuchem hnula k Dunaji a druhá část na sever po Volze až k ústí řeky Kamy. Potom však nešli dále. Byli prvním velkým kmenem turkotatarským, který se nevrhl dále do Evropy, nýbrž zůstal seděti mezi Doncem, Kubaní a Dolní Volhou a vytvořil tam říši, která šťastnými válkami a pak tím, že ovládala důležité cesty a uzly obchodní na dolním Donu a Volze, rychle se vzmohla a rozšířila nejen na oblast příbuzných kmenů bulharsko-hunnských, jejichž zbytky seděly poblíže, nýbrž i na oblast slovanskou. Víme z nejstarších ruských letopisů, že Chazarům platili daň Severjané, Vjatiči, Radimiči, ba i Poljané.[3]

Toto panství chazarské počalo však klesati od první poloviny IX. století, kdy Al Ma'mún dobyl Itilu po r. 813, a padlo koncem X. stol. pod náporem pečeněžským.[4] První známkou toho byla

[1] Srv. SS. II. 201 sl. Podle Priska byli ještě v letech 461—465 mezi Azovským a Kaspickým mořem (30. *Latyšev* Scyth. I. 842).

[2] Theofanes (ed. *Boor*) při r. 624 připomíná spojení Chazarů (Τοῦρκοι ἐκ τῆς ἑῴας, οὓς Χάζαρεις ὀνομάζουσι) proti Chosroovi. O prvních útocích Chazarů na Krym koncem VI. a pak v VII. století viz *Kulakovskij* ЖМНП. CCCIV. (1898) II. 179.

[3] Let. lavr.[3] 16, 18, 23 (k r. 859, 885). Ale Vjatiči byli osvobozeni teprve Svjatoslavem r. 965—6 (64).

[4] K dějinám Chazarů vůbec srv. *Sam. Kraus* Zur Gesch. d. Chazaren (Rev. orient. Budap. 1909), *H. Kutschera* Die Chazaren. Wien 1909, *Jazykov* Опытъ въ исторіи хазаровъ (Труды Р. Акад. I. 1840), *Sum* О хазарахъ

r. 833 žádost chazarského chakana k císaři byzantskému Theofilovi, aby mu pomohl kdesi na dolním Donu vystavěti silnou pevnost k zadržení nových kočovníků. Byla to Sarkel, od Slovanů Bílou Věží zvaná.[1] Stoličním hradem chazarským byl však Itil (též Sarigšar) při ústí Volhy, vedle dn. Astrachaně, bohaté středisko obchodní, v němž chakan vybíral desátky.[2] Je velmi pozoruhodno, že na rozdíl od volžských Bulharů tito Chazarové přijali v IX. století víru židovskou, patrně vlivem pobřežních měst krymských, kde se na př. v Pantikapaiu už v VII. století připomíná židovská obec se synagogou. Také Fanagoria (Tamatarcha, srv. kap. IV.) byla většinou židovská.[3] Když slov. apoštol Cyrill (Konstantin) v letech 851—863 konal z poručení císaře Michala missii do země Chazarů, nebyl dvůr chazarský ještě židovským, takže přijetí víry Mojžíšovy muselo se státi potom.[4] Ale i jiná náboženství nacházela v Chazarii útulek a vůbec kultura chazarská vyznačovala se jistou povýšeností, tolerantností.[5]

Vidíme to ze zpráv Mas'údího o toleranci náboženské a soudní (každý národ měl v Chazarii svého soudce, tak i Slované a Rusové) a o bezpečnosti a spravedlnosti, které se tam těšili cizí obchodníci. Mnoho židů prchalo tam ze zemí islamských. Nečteme také nic

---

(Чтенія Общ. Ист. Др. 1846 Nr. III.), *Golubovskij* Болгары и хазары (Киев. Ст. 1888. VII.), a druhou důležitou práci P. V. Golubovského z r. 1895, citovanou výše při Bulgarech (srv. i téhož stať v Ruské historii vyd. Dovnarem Zapolským I. 34). K rozboru orientálních zpráv srv. *Harkavi* Сказанія о Хазарахъ (Труды вост. отд. р. арх. общ. Спб. 1874. XVII.) a Извѣстія о Хазарахъ вост. ист. Табари (ЖМНП. č. 43), Mitteilungen über Chazaren (Russ. Revue X. 310. XI. 1877), *Westberg* ЖМНП. III. 41 a *Marquart* Streifzüge 1 sl. Dále srv. *Hruševskij* Кіев. Русь I. 273.

[1] Sarkel připomíná hlavně Konstantin Porf. De adm. imp. 42 (Σάρκελ, slov. Бѣлавежа Let. Lavr. 64[3] k r. 965). O poloze Sarkelu bylo mnoho sporů. Srv. *Popov* Труды IX. арх. с. I. 1893 a *Laskin* Соч. Конст. Багр. 223 (klade jej k ústí Manyče 228), *Westberg* Къ анализу II. 6, 14, *Grot* Моравія 208, 212, *Manojlović* Rad č. 187, 20. Popov a Westberg kladou Sarkel na dolní Don, blíže stanice Cymljanské, *Marquart* l. c. jej ztotožňuje s Itilem.

[2] O prvých městech v Chazarsku viz *Westberg* Къ анал. II. 13. Dále Сборн. мат. кавк. XXXVIII. 5. sl. (Mukkadásí) 34, (Mas'údí). Před Itilem bylo stoliční město Semender, Belendžer dn. Petrovsk (l. c.) Srv. *Marquart* l. c. XLII, 16.

[3] *Westberg* Къ анализу I. 372, II. 34.

[4] Mas'údí však praví, že se to stalo za doby Harúna ar'-Rašída (786 až 809). Srv. blíže o tom u *Marquarta* Streifzüge 5 sl., a *Harkaviho* Russ. Revue X. 314.

[5] *Marquart* 270, *Westberg* l. c. 34. Srv. hlavně Mas'údího (Сборн. мат. кавк. XXXVIII. 43 sl.).

o utiskování a porobě Slovanů, kteří klidně platili malou daň a rovněž hmotná kultura chazarská byla na jisté výši, jak smíme souditi z několika pohřebišť z chazarské doby a říše, zejména z Verchně-Saltovského (V. Salty ve volčanském új. charkovské gub.), kde se již vykopalo na 1000 hrobů.[1] Kultura těchto pohřebišť a sousedních hradišť jeví mnohé shody s kulturou severního Kavkazu (srv. pohřebiště u Čmi, Balty, Kumbulty, Kobanu), takže ji někteří pokládají za alanskou.[2] Na sever jdou stopy této kultury daleko do země vjatské, k Tambovu, a u Rjazaně víme aspoň, že stávala pevnost Казари zvaná. Na západě jdou podle Aristova stopy k městu Valkům, Lebedinu, k pramenům Ostru, k Voroněži[3] a ovšem i k zmíněným Saltům u Volčanska. Navzájem však Slované pronikali v tu dobu i do Chazarie a máme zprávy, že i v nejbližším okolí chakanově bylo plno Slovanů.[4] Vrátíme se k tomu znovu v kapitole příští.

Tím, co bylo dosud pověděno, nebyly však vlny asijských útoků vyčerpány. V IX. století prošli Chazarií a jižní Rusí uralští Maďaři, jak jsem už výše vyložil (str. 36) a hned po tom v tomtéž století začal se ozývati nový příboj, jenž se v X. stol. změnil v řadu prudkých útoků, stále pokračujících, stále novými vlnami sesilovaných, až se konečně ve XIII. stol. vyvrcholil v pohromu tatarskou. Pro naši práci časově vymezenou koncem I. tisíciletí zasluhují z toho všeho zmínky jedině vpády Pečeněgů a Turků; Polovci (Kumáni) a Tataři náležejí době pozdější.

Pečenězi[5] počali se ze svých starších sídel mezi Volhou

---

[1] Srv. hlavně referáty *Pokrovského* v Trudech XII. арх. с. I. 465, *Babenka* (ib. XI'. I. 434, XIII. I. 381, XIV. III. 216, *Samokvasova* (ib. XII. III. 332, Могилы р. зем. 232), dále *Bagaléje* Ист. Р. I. 114, *Arne* Suède 93—95. Srv. t-ž Изв. арх. ком. IX. Пр. 51, XIX. 122, XXXI. Пр. 38, XXXIV. Пр. 136 a můj ŽS. I. 350. Pokrovskij datuje saltovské hroby do VIII. stol., Babenko do VII.—VIII. stol., Spicyn do VIII.—IX. století. Jiné podobné pohřebiště nalezeno bylo u Zlivky v új. izjumském, pak u st. Pokrovské v új. kupjanském a u Divnogorského kláštera vedle Korotjaku.

[2] *Spicyn* Изв. Арх. Ком. III. Прил. Хрон. 5. Srv. zde výše str. 25.

[3] *Gorodcov* Древн. нас. 147 sl., *Aristov N.* О землѣ Половецкой (Kijev 1877) 2.

[4] *Harkavi* Сказ. 130. Že se Chazaři naučili mluviti slovansky, dosvědčil Ibráhím ibn Ja'kúb ed. *Westberg* 58.

[5] V byz. pramenech čteme Πατζινακῖται, v latinských *Pezineigi*, *Pezinegi* (Thietmar), *Pezenegi* (v listu Brunonově cís. Jindřichu z r. 1008), později *Piecingi*, *Pieczyngi*, *Pincenakiti*, *Picenati*, *Bysseni*, *Wysseni* (srv. maď. Besenyő), v arabských *Badžanak*. Srv. *Golubovskij* l. c. v násl. pozn. str. 125.

a Jaikem[1] hýbati už v první polovině IX. století, neboť proti nim r. 835 stavěli Chazaři pevnost Sarkel a c. 860 byl tlak Pečeněgů příčinou, že Maďaři odešli z Lebedie (sr. výše str. 36). Útoky na Slovany známe teprve od r. 915, kdy Igor s nimi uzavřel první mír. „Придоша Печенѣзи первое на Русскую землю и сотворивше миръ съ Игоремъ и приидоша къ Дунаю“ — praví k tomu roku kijevský letopisec.[2] Od druhé poloviny toho věku čteme už pak o stálých bojích mezi Pečeněgy a Rusy až do příchodu Turků a Polovců.[3] Podle svědectví Konstantinova (De adm. imp. 8, 37), ovládali Pečenězi před r. 950 celou jihoruskou step od Dunaje až po Sarkel na Doně,[4] při čemž pronikali na severozápadě až po Sluč a Goryň.[5] Na počátku XI. století, kdy se k r. 1036 připomíná v letopisu poslední velký útok na Rus, kočovalo ještě mezi Dněprem a Dunajem 13 plemen pečeněžských, která asi v polovině téhož století přešla přes Dunaj tlakem Uzů a Polovců. Neumann také Kulpingy a Talmazie byzantských pramenů XI. století pokládá za Pečeněgy.[6] Po celou dobu svého pobytu v černomořských stepích stýkali se Pečenězi velmi úzce se Slovany, a ačkoliv není pochyby, že tak jako Polovci byli turkotatarského původu, uměli v X. stol. mluviti i po slovansku.[7]

---

[1] Srv. *Westberg* Къ анализу II. 16 sl., Kardízí ed. *Bartold* 119. *Marquart* Streifzüge 161.

[2] Let. Lavr. 41. Srv. *Šachmatov* ЖМНП. 1897. IV. 473. V Nikonovském letopise je už při r. 867 zmínka o výpravě Askolda a Dira na Pečeněgy.

[3] O Pečenězích a Polovcích psali *Pl. Buračkov* Опытъ изслѣдованія о Куманахъ или Половцахъ Зап. Общ. ист. Odesa X. (1877) 111, *Aristov* О землѣ половецкой Изв. Инст. Безбородко 1877. 207, *P. Golubovskij* Объ Узахъ и Торкахъ ЖМНП. 1884 VII. 1., *V. G. Vasilevskij* Византія и Печенѣги ЖМНП. 1872. Nr. 164. 116 (srv. jeho Труды I. 1 sl.) a hlavně *P. Golubovskij* Печенѣги, Тюрки, Половцы до нашествія Татаръ Унив. Изв. Кіев. 1883. Srv. též *Neumann* Zs. Byz. III. 374, *Miletič* Псп. 1905, 264 sl., *Marquart* Streifzüge 101, 10.

[4] Od Bulharů na západě byli vzdáleni půl dne cesty, od Maďarů 4 dny, od Rusi Kijevské na severu 1 den, od Chazarů na východě 5 dní a od Alanie 6 dní. Při tom se slov. Ultiny, Drevljany a Lutiči sousedilo koleno Javdiertim, s Rusí (polanskou) plemeno Charovoj a k Maďarům nejbližší byla Gilja (Konst. l. c.). K míře těchto vzdálenosti srv., že podle Konstantina (c. 40) Syrmium bylo od Bělehradu vzdáleno 2 dny cesty. Z Konstantina c. 8 je viděti, že už v X. století bylo jich nejvíce mezi Dněprem a Dunajem. Srv. též *Westberg* Beiträge 212 sl.

[5] Později vnikli sem i Polovci vedle Drevljanů a Lučanů (*Barsov* Очерки 127).

[6] Byz. Zs. III. 374.

[7] O turkotatarské příslušnosti Polovců svědčí památky jejich řeči (viz o tom u *Vasilevského* Визант. и Печ. Прил. I.), a že s nimi byli Pečenězi téhož jazyka,

Turci neboli *Uzové* začali se hýbati ze svých prasídel vedle Persie, v nichž se připomínají nejen Pliniem a Pomp. Melou, ale ještě v VI. stol. Janem Efesským,[1] hned v zápětí Pečeněgů, jak je vidno ze společných akcí s Chazary proti nim. Počátkem X. stol. seděli ještě za Volhou, jak se zdá vyplývati z nejasného textu Mas'údího a Konstantinova.[2] Roku 985 mluví kijevský letopisec o pochodě Vladimírově na Bulhary ve spojení s Turky.[3] Definitivně přešli do Evropy teprve v třicátých letech XI. stol., vytištěni byvše Polovci a tlačíce Pečeněgy před sebou. Tito, udeřivše r. 1036 na Kijev, byli rozbiti a nevidouce záchrany, ustoupili více k západu, odkud je však brzy Turci vytlačili za Dunaj, kam jich ostatně značná část Turků r. 1064 následovala, zatím co zbylá část zůstala v stepi pod jménem Černých Klobuků.[4] Vpády Polovců (Kumanů) a Tatarů už se našemu líčení nadobro vymykají, rovněž jako zmínka o jiných pozdějších družinách, prohánějících se vedle zbytků Pečeněgů a Polovců jihoruskou stepí.

V celku jsme viděli, že se všichni jmenovaní kmenové turkotatarští dostali do sousedství východních Slovanů a někteří i do styků velmi úzkých. A jakkoliv Hunni, Avaři a potom Chazaři Slovany z části podrobili, a finnští Maďaři právě jako turečtí Bulhaři a Pečeněgové po léta řádili na černomořské stepi, přece se jim nepodařilo postaviti zde slovanskému šíření neprostupnou hráz a zabrániti postupu Slovanů k moři Černému. Přes všechnu brutální sílu a krutost, kterou se občas vyznačovali, nedovedli utvořiti proti koncentraci slovanské soustředěné moci turkotatarské nebo jí nedovedli trvale na jihu Slovanstva udržeti. To provedli teprve Tataři v XIII. století, ale ti přišli už příliš pozdě, aby mohli trvale zdolat sílu, k níž zatím dospěli ruští Slované. Ovšem slovanský postup na jih byl z vyložených důvodů vždy poměrně slabší.

---

dosvědčuje Anna Komnena I. 404 (ed Bonn). Že v X. stol. mluvili i slovansky, zaznamenal Ibráhím ibn Ja'kúb, ed. *Westberg* 58 (srv. Westberg Къ анализу I. 377).

[1] Plin. VI. (7) 19, Pomp. Mela I. 116, Jan Efesský VI. 7, 12, 23, Menander 7 (r. 563). O prvním vpádu Turků do země alanské r. 576 viz u *Kulakovského* Аланы 48. Později jméno Turků přešlo ve východních a byzantských pramenech na Maďary (srv. výše str. 37).

[2] Srv. *Marquart* Streifzüge 337.

[3] Let. Lavr 82[3].

[4] K historii těchto vpádů viz citovaný spis Golubovského 126, 131, 233.

KAPITOLA II.

VÝCHODNÍ SLOVANÉ PŘED PŘÍCHODEM RUSŮ.

I. Hypothesy předhistorické a počátky skutečné historie. II. Příchod Gotů na Dněpr a vznik i zánik gotského panství. Gotové krymští a famanští. Vliv na Slovany. III. Antové. Jejich význam, historie a zánik. IV. Příchod Hunnů, Avarů a Chazarů. Poměr k Slovanům.

I.

V kruhu sousedů, jež jsme poznali v kapitole předešlé, byla při středním Dněpru od pradávna kolébka východních Slovanů. Tam byli už za jednoty praslovanské a odtud se šířili po rozpadnutí této jednoty dále po Dněpru nahoru i dolů a na druhou stranu do Podesní. O jejich osudech v době před Kr. narozením víme pramálo. Z jazykových poměrů vidíme, jak už výše bylo podotčeno, že měli úzké styky se všemi sousedy, ale jakého druhu styky ty byly, není nám známo. Jan Peisker sice vytvořil z těchto jazykových styků a dále z úvah o rázu territoria a z úvah o povaze jednotlivých národů theorii, podle níž Slované poleští speciálně a odedávna byli v střídavé porobě germánsko-turkotatarské, v porobě, jež je činila v každém hnutí a v každé existenční potřebě závislé na milosti svých pánů, a zároveň v porobě tak kruté — „bestiální“ praví Peisker — že existence jejich byla pravým peklem.[1]

Ale celou tuto smělou hypothesu vybudoval Peisker jen na několika předpokladech, z větší částí neověřených, ba i nesprávných,

[1] Srv. co jsem o důvodech a vývodech této Peiskerovy theorie vyložil v Životě Slovanů II. 135, 147—154 a pak v referátu „Des théories nouvelles de Jan Peisker sur les anciens Slaves“ v Revue des études slaves II. (1922) 19, k čemuž srv. i referát v Arch. sl. Phil. XXXI. 563. J. Peisker vyložil své theorie především v díle „Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotataren u. Germanen.“ (Sonderabdr. aus der Vierteljahrschr. für Soc.- und Wirtschaftgesch. III.) Stuttgart 1905, dále v stručném náčrtku „Neue Grundlagen der slaw. Altertumskunde“ Stuttg. 1910, v stati „The Expansion of the Slavs“ v The Cambridge Medieval History II. (Cambr. 1914) a konečně v knížce nadepsané „Kdo byli naši předkové a co jsme po nich zdědili“ (Praha 1921).

které i při největší shovívavosti tak dalekosáhlých vývodů nedovolují. Důvody Peiskerovy k doložení poroby jím vylíčené naprosto nestačí. Není sice vyloučeno, že tak jako po době Kristově už dávno před tím dály se vpády turkotatarských výbojníků do území slovanských, není vyloučeno, že tak jako později na čas tito výbojníci — jichž ostatně neznáme, neboť vlastní Skythové a Sarmati to nebyli — ovládli kusy zemí slovanských, ale důkazu pro to není, a po nějaké trvalé kruté porobě, hluboko zasahující do života a kultury slovanské, není rovněž stop ani v historii, ani v praslovanské kultuře. Peiskerův obraz zůstává nedokázanou hypothesou.

Z celého materiálu průkazného zůstává mu po ruce jen několik málo kulturních slov, domněle převzatých[1] z některého jazyka turkotatarského v době praslovanské: *tvarogъ* a hlavně tři názvy z bohaté slovanské nomenklatury dobytčí: *bykъ*, *volъ*, *koza*. A na těchto několika slovech buduje Peisker celou svou theorii o pravěké porobě turkotatarské, podobně jako na jediném slovu *mléko*, *milc* theorii o intermittující pravěké porobě germánské. O tom, že později po Kr. narození přišli Slované z části pod nadvládu germánskou (na západě a pod gotskou na východě), z části pod turkotatarské panství Hunnů, Avarů, Bulharů a Pečeněgů, a že tímto stykem přešlo k nim leccos z kulturního a slovního fondu těchto národů, nikdo nepochybuje a nepopírá. Novum je v Peiskerově theorii jen představa strašlivé poroby a záplavy cizí, kterou prý Slované musili snášeti, a dále položení této poroby už do doby předhistorické, do doby praslovanské jednoty a do kolébky poleské.

A to jsou věci, které Peisker dokázati nemůže. Kdybychom chtěli takto konstruovati počátky slovanských dějin, mohli bychom spíše než Peisker mluviti na př. o předhistorickém panství iránském nad Slovany, neboť vidíme, že Praslované převzali z iránštiny větší řadu a neméně důležitých slov, která část dobrých filologů za iránská pokládá: bog, vatra, socha, kur, sobaka, konopě, chmel, sekera, topor, chata, šaravary, sъto atd.[2]

---

[1] Pravím výslovně „domněle převzatých“, poněvadž ani u těch několika není vždy jisto, zdali jsou vskutku původu turkotatarského (tvarogъ, bykъ, volъ), a ještě méně lze to tvrditi o jiných Koršových analogiích (baranъ, konь). Srv. co jsem o tom podrobně pověděl v Životě st. Slov. I. 163 a III. 146, 149 (srv. i 23, 135).

[2] Viz výše str. 47.

Mohli bychom z toho říci, že převzali kus iránského náboženství, že převzali hospodářství iránské, počítání s vyššími čísly, výstroj, zbraně. Nebyla by zde stejná, ba větší příčina souditi, že Praslované byli v područí Iranů, že iránští kmenové je podrobili a drželi v otroctví? A měli bychom proto ještě další a lepší doklady než má Peisker pro svou porobu turkotatarskou. Neboť Skythové a Sarmati, kteří nejméně od VII. století byli sousedy Slovanů, mluvili vskutku iránskou řečí a ne turkotatarskou[1], a za druhé nás ruská archaeologie dnes učí, že severní část kulturní oblasti skythské mezi horním Dněstrem a horním Doncem (přes střední Dněpr od Kijeva do Kremenčugu a Charkova) nepředstavuje nám vlastní Skythy, nýbrž kulturu domácího lidu se silnými vlivy řeckoskythské kultury. M. Rostovcev věří docela na existenci velké skythské říše jihoruské v VIII.—III. stol. se silnou civilisací, jež vytvořila v Kijevsku řadu obchodních středisk — měst.[2] A který národ to zde mohl býti, jejž tu Skythové ovládli, ne-li jihovýchodní část Praslovanů, předkové pozdějších jihoruských Slovanů?

To jsou podstatné důvody filologicko-archaeologické, historií podporované, pro něž možno mluviti o úzkém předhistorickém styku východních Slovanů s Iránci — pro analogický styk s Litevci a Finny není zatím podobných dokladů — ale přes to bych se neodvážil kombinovati z toho více, zejména bych se neodvážil určovati formy tohoto styku ve smyslu Peiskerově. Bylo to klidné sousedění s výměnou surovin a tovarů, s exogamickými styky či to byla nadvláda Skythů nad Slovany válkou způsobená a zotročením provázená? Či oboje, na jednom místě to, na jiném druhé? Jaká byla nadvláda skythská, jak dlouho trvala?

To jsou samé otázky, na něž rozmyslný badatel nemůže rozhodně odpověděti, a nemůže z dosavadních fakt tohoto styku vytvářeti nějaký nový kus neznámé dosud historie Slovanů. A ještě méně může odpověděti, co pro tuto historii značí tři, čtyři turkotatarská slova v slovanštině Peiskerem uvedená. Výklad

---

[1] Peisker pokládaje právě Skythy za první turkotatarské pány Slovanů, je nucen k tomu cíli sáhnouti k umělé představě, že byli sice Turkotataři, ale iranisovaní, mluvící řečí iránskou. Ale slova *tvarogъ*, *bykъ*, *volъ*, *koza*, kterými skythskou porobu dokazuje, jsou turkotatarská!

[2] *M. Rostovcev* Les origines de la Russie kiévienne (Revue des ét. slaves. II. 5 sl., 11). Představa ta není sice nemožná, ale že by zde byla existovala vskutku ve skythské době jednotná a kompaktní říše proti Sarmatům, kteří ji vytvořiti už nedovedli, pro to nenalézám dostatečných důvodů.

Peiskerův je strojený a chvílemi i násilný. Turkotatarská poroba před Kristem prokázána vůbec není, můžeme jen připustit, že před Kristem lokálně cos takového mohlo býti[1], a při germánské mohlo by běžeti nanejvýše o vliv *dočasné* nadvlády bastarnské mezi polovinou V. a polovinou III. století, neboť Bastarni jen prošli slovanským územím. Jinak skutečnou historii východních Slovanů před dobou Kristovou musíme omeziti jen na tato historická fakta časově seřaděná:

1. Staří *Neurové* jmenovaní v V. století Herodotem (Νευροί), jsou Slované, patrně části východní, sedící v té době v Polesí, ve Volyni a v Podolí.[2] Snad jsou i Slovany, k východní větvi patřícími, Herodotovi Alazoni (Ἀλαζόνες) na středním Bugu a Dněstru a Budini (Βουδῖνοι) v střední Rusi na Desně a Sejmu,[3] ale zde není pravděpodobnost tak zjevná jako při Neurech, jejichž lokalisace přímo spadá do kolébky slovanské a jejichž jméno má řadu ohlasů v slovanské nomenklatuře.[4] Pak by ovšem i tradice Herodotem zaznamenaná (IV. 105), že se Neurové v polovině V. století hnuli ze své starší vlasti a usadili vedle Budinů, byla první historickou událostí východních Slovanů, zprávou o prvním jejich stěhování. Více bych si však netroufal vykládati a o tom, co kdysi F. Braun nebo Iv. Zabělin z tradice té vyvodili, vyslovil jsem se negativně již na místě jiném.[5]

2. Ještě určitěji než tuto tradici smíme na východní Slovany připoutati zprávu, že se jich účinně dotkla výprava Dareiova roku 513—512, neboť čteme u Herodota (IV. 125), že Skythové, kteří před Dareiem couvali, pobouřili i Neury do té míry, že tito ze svých sídel ustoupili do severních pustin, zatím co se Skythové a Peršané dostali až do jejich země.[6] Není sice nijak zajištěno, že by všechny detaily Herodotova vypravování byly podstatné, ale jádro zprávy popírati netřeba; ovšem událost zde naznačená byla zjevně jenom rázu přechodného; trvalých následků neměla a nepřivodila ani změny v etnografických poměrech středního Podněpří,

[1] Nevylučuji na př., že pojmu Skythů bylo již v době Herodotově užíváno nejen etnograficky, ale i geograficky, a že už tehdy obsahoval vedle vlastních iránských Skythů i elementy cizí. (Srv. výše str. 23 a 26).

[2] Srv. obšírný výklad o Neurech v SS. I. 266 sl.

[3] Obšírněji v SS. I. 246.

[4] SS. I. 268—269. Srv. i článek *Fr. Ramovše* Neuroi v Čas. mod. fil. IV. (1914) 212.

[5] SS. I. 271, 294.

[6] Srv. SS. I. 230.

ani nějaké změny politické. Pro vývoj východních Slovanů neznamená ničeho.

3. Třetí historickou událostí z doby před Kristem je zmíněný již průchod Bastarnů, o němž jsem podal podrobný rozbor v I. díle Starožitností na str. 289—303. Ukázal jsem tam, že datování Braunovo do stol. VI. př. Kr. není správné, že se událost stala mezi dobou Herodotovy činnosti a r. 240—230, kdy se Bastarni již objevují při dolním Dunaji,[1] tedy mezi polovinou V. a polovinou III. století. V té době někdy, spíše později než dříve, prošli germánští Bastarnové a Skirové od dolní Visly přes západní Bug k Černému moři, tedy patrně Volyní a Podolím, kde zastihli jižní část východních Slovanů. Co se při tom událo, nikde pověděno není, ale je pravděpodobno, že se průchod dvou cizích kmenů, z nichž aspoň Bastarni byli četní a nesmírně bojovní,[2] neudál klidně a hladce a že byl, jak jsem už jinde pověděl, vskutku prvním bojovným nárazem světa germánského na svět slovanský, jimž podobných zná pozdější historie mnoho až do roku 1914. Podolští a volynští Slované byli asi ovládnuti Bastarny, jejichž části se v severním Podkarpatí připomínají ještě Strabonem (Ἄτμονοι, Σιδόνες) až k dněstranským Tyregetům.[3] Je proto velmi pravděpodobno, že první germánské vlivy, které spatřujeme později v obsahu kultury a řeči slovanské, nepřinesli k nim teprve Gotové, ale Bastarni, předpokládajíc ovšem, že byli vskutku původu germánského.

Více historických událostí, které bychom mohli vztahovati na předky ruských Slovanů v době před nar. Kr., neznáme. Po celou tu starší dobu jsme jinak odkázáni jen na to, abychom si sami vytvořili přibližnou a přirozenou představu o jejich vývoji. Žili zajisté až do doby Kristovy celkem ještě v jednotě se západními a zejména jižními Slovany, ale ovšem pokročila již i vnitřní diferenciace i vnější periferní šíření.[4] A zajisté ani východní větev nebyla jednotná. Vznikala už v ní řada nových plemenných jednotek, budoucích kmenů, soustředěných na výhodných místech, a tyto rody a plemena zajisté se neomezovaly jen na sídla zděděná, nýbrž hleděly se šířiti podél splavných řek a otevřených

[1] Trogus Pomp. prolog. XXVIII.

[2] Plutarch. Aem. Paul. 12, 2, Appian Mithr. 69.

[3] Strabo VII. 4, 17, (srv. SS. I. 299). Také Ptolemaios uvádí Sidony při horní Visle (II. 11, 10).

[4] Srv. o tom více dále na počátku kap. V.

cest dále. Zejména bych se domníval, že postup směrem jižním, dolů po Dněstru, Bugu a Dněpru, rovněž jako postup na sever k Smolensku rozvíjel se už v dobách př. Kr. Slov. *korabl*ь přejato bylo už v těchto dobách od Řeků, navštěvujících limany pontských řek.[1] Že se to nedělo bez srážek a bojů se staršími domácími obyvateli (Finny a Litevci, srv. výše str. 33, 46), rovněž jako bez větších spolků a koncentrací, tvořících se na straně slovanské, je najevě, ale nevíme o tom ani o prvních pohybech z historie nic mimo uvedené narážky u Herodota. Tak bylo do doby Kr. nar. a ještě v prvních stoletích po něm.

Teprve od III. století objevují se nám události, které osvětlují stav východních Slovanů způsobem podrobnějším a zajímavějším. Počíná se to invasí *gotskou* v III. stol. po Kr., k níž se poutají i prvé zprávy o existenci slovanských *Antů*, a další důležité zprávy ze VI. až VII. století o invasi a okupaci *avarské* a *chazarské*.

II. GOTOVÉ V RUSKU.

Gotové, silný národ germánský,[2] jenž se sám zval *Guty*, jak víme z fragmentu kalendáře bobbijského,[3] měli podle tradice,

---

[1] Srv. výše str. 27.

[2] Staré theorie o slavinitě Gotů, k nimž někteří před lety byli svedeni jednak podobností a častější záměnou jména Gotů a Getů (o slavinitě těchto srv. můj výklad v SS. II. 188), jednak tím, že Goti zasáhli i do slovanských vpádů na Balkán, zejména do Dalmacie, zde znovu rozbírati nepotřebuji, poněvadž jsem jejich vznik a význam ocenil už v SS. II. 177. Záměnu Gotů s Chorvaty nalézáme už v listině splitské synody z r. 1063, dále u kněze Dukljanského a arcijáhna Tomáše Splitského a na severu opětně ztotožnění Gotů s Poláky už na náhrobku Boleslava Chrabrého z poč. XI. stol. (Bielowski MP. I. 320).

[3] Srv. *Bernhardt* Wulfila oder die got. Bibel. Halle 1875. 604 (gut-thiuda t. j. gotský lid). S touto formou *Gut* srovnávají se i nejstarší zachované formy klasické: Pytheovi *Gutones* (Plin. XXXVII. 35 a IV. 99), Ptolemaiovi Γύθωνες (III. 5. 8) a snad i jméno u Strabona, emendujeme-li s Zeussem jeho Βούτωνες (VII. 1. 3) v Γούτωνες. Také na nápisech setkáváme se s adj. *guticus, gutticus* (CIL. III. Suppl. 7586, 11700) a rovněž sem spadají i formy staroslovanské v ruských letopisech Гъте od *Гътинъ (na př. letopis Kijevský k r. 862) nebo v listině novgorodské z r. 1195 Готы, Гатане, Гъцкъ берегъ atd. (*Sobolevskij* Лингв. наблюд. 81, Archiv sl. Phil. XXXII. 309). Srv. též *Gut* v geografii Mojžíše Chorenského (SS. II. 176). Teprve později povstal tvar s *O*, buď širší (*Gotones* u Tacita. Germ. 44, Ann. II. 62) nebo obvyklý a velmi hojný tvar užší *Goti*, od čehož adj. *goticus*. Aspirovaná forma s *th* (Γύθωνες u Ptolemaia, a *Gothi*, Γόθοι, Γότθοι pozdějších římských a byz. spisovatelů je méně správná, neboť povstala patrně ze složky *Gut-Thiuda*. Nejstarší tvar slovanský v legendě Konstantinově z IX. stol. zní ГОТѲИ. Totožni jménem i původem byli s těmito vislanskými Goty

zachované Jordanisem, pravlast v Skandinavii.[1] Odtud přišli přes ostrovy baltické na protilehlý břeh východní Germanie, kde se objevují již ve IV. století př. Kr.,[2] smíme-li zápisu Pytheovu o Gutonech dáti přednost před emendací Müllenhoffa, čtoucího zde jméno Teutonů.[3] První sídlo bylo při dolní Visle, odkudž se šířili na její střední tok a pravý břeh. Zde, někde za Lygii, připomíná gotskou říši Tacitus,[4] zde je umísťuje Ptolemaios[5] a zde také na ně ukazuje starý, Pliniem zachovaný název řeky *Guttalus, Guthalus*, buď samé Visly nebo Pregely.[6] Posavadní šíření bylo patrně v souvislosti s celkovým šířením a tlakem Germánů, vycházejícím od dolního Labe a Odry, a poněvadž tlak neustával, nýbrž stále se stupňoval, hnuli se konečně Gotové i z vislanských svých sídel dále k jihovýchodu. A byť bychom nemohli říci, že tento postup Gotů stal se příčinou velkého hnutí severních národů, jež podle zprávy Capitolinovy předcházelo válku markomannskou, vzniklou r. 165,[7] můžeme přece míti za to, že souviselo s gotským pohybem a že obé bylo asi

---

skandinavští *Gautové* (Γαῦται, Γαυτοί stšv. *Göthar*, stisl. *Gautar* — obyvatelé *Gautlandu*). Srv. *Bremer* Ethnographie 83. Sem bych nejlépe vložil i novější literaturu, jednající o dějinách Gotů vůbec. Vedle příslušných statí u *Pallmanna* Die Gesch. der Völkerwanderung (Weimar—Gotha 1863—4) I. 36 sl., a *Wietersteima-Dahna* Gesch. der Völkerwanderung II. 137 sl., I. 140 sl., srv. *B. Rappaport* Die Einfälle der Goten in das röm. Reich bis auf Constantin. Leipzig 1899, *F. Braun* Разыскания I. 1—38, 256—331. *Bremer* Ethnographie 81 sl., 91 sl. (zde uvedena i starší historická literatura), *L. Schmidt* Gesch. d. d. Stämme. 1904. *Bradley H.* The Goths from the earliest Times to the End of the gothic Dominion of Spain. Lond. 1906, (I. vyd. 1888). *Schönfeld M.* Goti (Paulys Realenz. N. B. Suppl. 3. Stuttg. 1918) a *Diculescu C.* Die Wandalen und Gothen in Ungarn und Rumaenien (Mannus III. Erg. Bd. 62).

[1] Jordanis Get. 26. Srv. *Bremer* Ethn. 83, 91, *Schmidt* Allg. Gesch. d. germ. V. 83. V novější době pokoušel se *Braun* dovoditi, že měli prvotní svá sídla na horní Visle vedle Vandalů (Разыскания I. 327 sl., srv. i *Bremer* l. c. 92), což však nepokládám za správné. Srv. *Jul. Kulakovskij* Новые домыслы о древнѣйшемъ періодѣ исторіи Готовъ (Чтен. общ. Нест. XIV., 2, 47—51).

[2] Plin. XXXVII. 35; Pytheas Gutonibus Germaniae genti accoli aestuarium Mentonomon nomine.

[3] *Müllenhoff* DA. I. 474 sl., 484, II. 114, 282 (srv. SS. I. 384). S tímto datováním je ovšem v odporu datování archaeologické, neboť i Almgren i Kostrzewski kladou odchod Gotů z Gotlandu do středního Latènu, tedy teprve do III.—II. st. (*Almgreen* Mannus VIII. 290, *Kostrzewski* Ostgerm. Kultur 230).

[4] Tacitus Germ. 44.

[5] Ptol. III. 5, 8 (παρὰ τὸν Οὐιστούλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας Γύθωνες).

[6] Plin. IV. 100, Solinus 20, 2. Srv. mé Starov. zprávy 93 a *Braun* Разыск. I. 30.

[7] Jul. Capitolinus Vita Marci 22. Srv. výklad v mých SS. I. 403, II. 105.

současné. Tedy nejspíše v letech šedesátých II. stol. po Kr. počal se od Visly na východ nový postup Gotů (spolu s částí Herulů), a ten se stal jednou z nejvážnějších událostí slovanské praehistorie. Co bylo jeho bezprostřední příčinou, dobře nevíme. Jistě jednak tlak jiných kmenů germánských naň působil, ale je možné, že se přidružil k tomu i s druhé strany tlak Slovanů, kteří se mocně rozpínali v Povislí, směrem na dolní Vislu.

Dvojí cesta se otvírala Gotům, chtěli-li na jihu hledati štěstí a novou vlast. Jedna vedla nahoru podél Visly přímo na jih, druhá podél severního Bugu na jihovýchod do pořící Pripeti a Dněstru. První byla sice schůdnější, ale patrně přeplněná jinými slovanskými a germánskými kmeny, druhá vedla územím méně schůdným, ale byla asi volnější a také jako staré obchodní spojení známější. Gotové dali se druhou, ale jinak nevíme, kudy šli a kam, neboť o tom nás nechává i gotská tradice i ostatní historie v úplné nejistotě. Gotská tradice, kterou zachoval ve svých dějinách Jordanis, vypravuje pouze, že za krále Filimera Goti rozhodli se vystěhovati z východní Germanie a že, hledajíce nová lepší sídla, přišli do Skythie k úrodnému, ale bařin plnému kraji, zvanému *Oium*, podél něhož tekla jakási nesmírná řeka. Část Gotů vedená Filimerem překročila ji a zmocnila se země Oium, zatím co jiní zůstali.[1]

Jméno Oium se nikde jinde v literatuře nevyskytá,[2] ale je nasnadě, že nesmírnou řekou, u níž se Gotové rozdělili na dva proudy, je míněn buď široký Dněpr nebo rozlitá Pripeť. Podle

---

[1] Jordanis 27: pervenit (Filimer) ad Scythiae terras, quae linguae eorum Oium vocabantur, ubi delectatus magna ubertate regionum .... 28 haec ergo pars Gothorum quae apud Filemer dicitur in terras Oium emenso amne transposita, optatum potiti solum nec mora illico ad gentem Spalorum adveniunt consertoque proelio victoriam adipiscunt exindae iam velut victores ad extremam Scythiae partem, quae Ponto mari, vicina est, properant.

[2] Jméno jest úplně záhadné, vyskytujíc se v literatuře pouze jednou, zde u Jordana. Cod. Ambrosianus (A) má *ocum*, cod. Breslaviensis (B) oba z XI. stol. — *ouinu*, jinak z nejlepších přijal Mommsen čtení *oium*. Zprávu vyňal Jordanis z gotské historie Ablabiovy, ale ta není zachována. Obyčejně se vykládá jméno za dat. plur. germ. *aue* — *aujôm* (got. *awi*, *aujôs* jako *mawi*, *maujôs*. Srv. *Grienberger* Zs. f. d. alt. 1895. 156, 159, *Mommsen* ed. Jordana 163. *Müllenhoff* DA. II. 365). Ale výklad tento nepokládám za definitivní, neboť by Ablabius a Jordanis (oba znalci gotského jazyka) byli zprávu stylisovali jinak, a neuvedli jména země dativem plurálním od *aue*. Ze stylisace ostatně nevysvítá, že to musilo býti pojmenování gotské.

toho možno Oium ztotožniti buď s Volyní a Kijevskem nebo s úrodným polostepním krajem při levém břehu středního Dněpru, na jih od vtoku Desny.[1] Ale je též možno nebrati báječnou zprávu Jordanisovu zcela doslovně, a za úrodné Oium pokládati kraj na obou stranách středního Dněpru, neboť Gotové, jak sám Jordanis praví, zůstali seděti i na břehu pravém. Že se soustředili u Dněpru, nechci při strategicky významné povaze této řeky vůbec pochybovati, a že přešli za Dněpr, ukazuje i sedění Herulů u Azovského moře,[2] i srážka Gotů s kmenem Spalů, původu asi turkotatarského,[3] po nichž zůstalo ruským Slovanům slovo *spolinъ*, *ispolinъ* ve smyslu obra, jako zůstalo č. *obr*, pol. *olbrzym* v témž smyslu ze jména Avar a rus. влатъ, волотъ ze jména Velt, Velet a Хынъ, Хынове ze jména Hun.[4] Při tom dostihli břehů černomořských, odkudž počali podnikati odvážné výpravy i na protilehlé břehy maloasijské.

Celá vyličená událost spadá patrně do počátku III. století po Kr., jak nasvědčují i současné výboje gotské na Balkán, neboť druhá část Gotů, jež se ve Volyni oddělila od Filimera, t. zv. Goti západní (Wisigoti), k nimž patřili i Tervingové a Tajfalové, obrátila se k jihu podél Dněstru do římské Dacie, kde se srazila r. 214 s vojskem Caracallovým a odtud, přešedši r. 238 Dunaj, počala řadu velkých výbojů balkánských, jež jsem měl už příležitost jinde

---

[1] S Volyní ztotožnil Oium *Braun* Раз. I. 8, 245, 246 i *Hruševskij* Киев. Русь I. 167. *Šachmatov* s krajem pripetským (Древн. судьбы 12—13).

[2] Jordanis Get. 117.

[3] Ve kmeni Spalů chtěli někteří viděti Slovany (tak *K. Pallmann* Gesch. d. Völkerwand. Weim. 1864 II. 82, *J. Cuno* Forsch. I. 295, *R. Rössler* Zeitpunct 78, 84, *J. Perwolf* Arch. f. sl. Phil. IV. 66, VIII. 11) nebo docela koruptelu Srbů *(Zeuss* Deutschen 67). Sr. SS. II. 488. Rössler l. c. vůbec v zmíněném boji shledával první historický boj Slovanů s Germány krátce před rokem 238. Ale Slovany nebyli, neboť je Plinius uvádí v Asii na východě Donu *(Spalaei* VI. 7, 22), a nepochybuji, že i Πάλοι, vzpomenutí tamže Diodorem Sicilským (II. 43), jsou tito Spalové *(Latyšev* Scyth. I. 458). Nově *Al. Šachmatov* v stati Сполы-исконные сосѣди Славянъ (Жив. Стар. XX. 21 sl.) a Очеркъ XV. dovozuje, že Spalové byli germánští Basterni nebo Peukini, původně při Visle sedící (od germ. *spell* — mluviti, **spala* — mluvící se suffixem snad keltickým *-in)*. Proti tomuto výkladu srv. *Vasmer* Roczn. sław. VI. 209.

[4] Srv. *Sobolevskij* Arch. sl. Phil. XXX. 474 a *Veselovskij* Изв. отд. р. яз. 1906. III. 8. Starobulh. je *spolinъ*, pl. *spoli* (Supr. 485, 10), rus. исполинъ malor. исполынъ, pol. přetvořeno v stolin, stołym, stwolin, pod. kaš. stolémi (*Bernecker* EW. I. 434).

nastíniti,[1] a jichž se občas i východní Gotové — Ostrogoti[2] spolu s Heruly súčastnili. Ještě počátkem IV. století měli západní Wisigoti obsazeny Multany a Valašsko.

Na jak velkém území byli ve III. a IV. stol. východní Gotové rozloženi, těžko povědeti. Zdá se, že sahali na Dněstr, Bug[3] a na jihu s Heruly útočili na břehy černomořské, kde po r. 251 zničili Olbii, Tyras a jiná města, a uvedli do závislosti i bosporskou říši,[4] ale jádro, středisko Gotů, sídlo panovníka a jeho družiny bylo, myslím, severněji, kdesi na Dněpru, v srdci východního Slovanstva. Ukazují na to zeměpisné údaje Hervararsagy a zejména její *Danparstadir*, v němž přese všechny obtíže možno viděti buď předhistorický Kijev,[5] resp. jeho výšiny, nebo některé

[1] SS. II. 105, 110 sl. Boje v Dacii počaly se r. 214, první velký útok na Balkán r. 238, první velká výprava na Černé moře r. 256. Roku 275 byla Gotům Dacie vydána Aurelianem.

[2] Jordanis 82, 98. O dělení Gotů na Ostrogoty (Greutungy), Wisigoty, (Tervingy) a Taifaly atd. srv. *Bremer* Ethn. 91, *Rappaport* Einfälle 11. Východním Gotům v Rusi usazeným náleží i záhadné epické jméno *Hreidgotoland* v Hervararsagě a *Hrédgotau* ve Widsidě (srv. *Braun* Paв. I. 5—8 a zde příští kapitolu), a ne Gotům, kteří ještě v VI. století zůstali u Visly v Prusku (*O. von Fricsen* a *N. Aberg* Ostpreussen in der Völkerwand. zeit. Ups. 1919, 10).

[3] Srv. Jordanis 82, 89, 90, 91, 101. O podrobení Herulů u Azovského moře od Hermanrika. Jordanis 117—118. Konstantin Porfyrogennetos De adm. imp. 37 zmiňuje se o tom, že na Dněstru (v zemi tehdejších Pečeněgů) jsou rozvaliny 6 měst se zbytky kostelů a křížů. Je-li na údaji tom něco věrohodného, mohlo by se to vztahovati na dobu panství wisigotského na Dněstru, a bylo by ovšem pak nutno rozluštiti poměr jmen těchto měst ke gotštině. Dosavadní výklady neuspokojují až na dva. Srv. *Laskin* Соч. Конст. 219. K těmto dněstranským Wisigotům vniklo křesťanství a u nich působil biskup Wulfila (asi 311—383), překladatel Písma svatého do gotského jazyka. Srov. *W. Streitberg* Got. Elementarbuch V. Aufg. Heidelb. 1920, 8 sl., *Bělikov* Христіанство у Готовъ (Kaz. 1887) a *H. Schubert* Das ält. germ. Christentum etc. (Tüb. 1909).

[4] Srv. *J. Kulakovskij* Книга по р. исторіи. (Otisk str. 19, 26.) R. 251 připomíná se v Olbii římská garnisona. Proto Goti přišli sem teprve po tomto roce.

[5] Hervararsaga zakládá se na staré gotské tradici a na písních, z nichž druhá jedná o pobití Hunnů od Gotů a je nám zachována dvěma rukopisy z XIII. století. (Srv. *Paul* Grundriss d. germ. Phil. II. 1, 133, v 2. vydání II. 1, 837, *A. Heusler* v Reallex. germ. Alt. II. 574 a *Šarovolskij J.* Kiev. Унив. Изв. 1906 VI. 1907 IV. 1 sl.) V této pověsti vidíme řadu geografických názvů, zejména oblast zvanou *Arheimar*, les *Myrkvidr*, rovinu *Dunheidr*, hory *Jassafjöll*, kraj *Rheidgotaland*, město *Danparstadir*, řeku *Danpr*, ale výklad některých je tak sporný, že jedni celé dějiště bojů, nám jinak neznámých, kladou do jihovýchodní Rusi, druzí do východní Germanie k Sudetským horám. Prvý výklad je však správnější, neboť Danparstadir nelze vyložiti lépe jinak než — město na Dněpru — Danpr a Jassafjöll — hory Jassů t. j. Alanů (srv. výše str. 25), Dunheidr

jiné hradiště nad Dněprem poblíže Kijeva, na příklad Kňaží horu u Kaněva, Žarišče u Čerkas nebo hradiště Motroninské, Pastěrské, kde se všude našly hojnější stopy kultury nezcela správně „gotskou" zvané, kultury, jež se za vlivů gotských vyvíjela v III. a ve IV. století v dílnách bosporských, hlavně v Pantikapaiu, kde v nedalekém sousedství nalézají se pohřebiště se silným rázem gotským.[1] Také poklady římských mincí od II. do IV. století, hojně v Kijevě i okolí nalezené, ukazují nesporně, že zde bylo v III. a IV. století důležité středisko obchodní.[2] A že Danparstadir je i v tradici Hervararsagy důležitým centrem gotským, je vidno z toho, že se tam nalézala nějaká krásná a pověstná socha (patrně boha), po níž bažil Hlödr, a že tam slavil Agantyr pohřební tryzny za svého otce, krále Rheidgotalandu.[3] Ovšem, panství gotské nezůstalo omezeno jen na místa, kde seděli, ale rozšířilo se pomocí početné síly mužstva a jejich pevné vojenské organisace, králem řízené, i daleko za hranice sídel.

O králi Hermanrikovi, jenž vládl před příchodem Hunnů roku 475, vypravuje aspoň Jordanis, že moci jeho podléhali nejen

— rovina Donu. Srov. *N. Daškevič* Приднѣпровье и Кіевъ по нѣкот. памятникамъ др. сѣв. литер. Унив. Изв. Kijev 1886. XI. 226 a zejména *A. N. Veselovskij* Градъ Днѣпра. Зап. Романогерм. отд. фил. общ. при Спб. Унив. I. 1888 a ЖМНП 1887, V., *Braun* Разысканія I. 8, a už *Kunik* Mélanges russes IV. 5, 520 a *Brun* Черноморье II. 289, 291. Také *Heinzl* (Über die Hervararsaga. Sitzungsber. Akad. Wien CXIV., 417 sl.) ztotožnil Rheidgotaland s jižní Rusí, Danparstadir s Kijevem, Arheimar s Oium, Dunheidr s rovinou Dunaje, Jassafjöll s horami alanskými. Podobně klade vše na východ Dněpru nověji *J. Šarovolskij* (Древнескандинавское сказаніе о битвѣ готовъ съ гуннами, Kijev 1904, a Сказаніе о мечѣ Тюрфингѣ, Kijev Изв. Унив. 1906—7) a vykládá uvedená jména topografická i hrad na Dněpru (zdali Kijev, nejisto), kraj při Dněpru (= Várheimar, vár — Dněpr), rovina Donu, hory Alanské. *Rožniecki* také stn. *Koenugardr* vztahuje na Kijev jako Danparstadir. V skand. eposech objevující se jméno řeky, na níž leží hlavní ruský hrad, je *Nëpr, Nëpra*, t. j. Dněpr. (Изв. Рус. отд. XVI. I. 28, srv. Zs. f. Volksk. 1912, 308). Na západ do Germanie kladli vše *R. Much* Ἀσκιβούργιον ὄρος Zs. f. d. Alt. XXXIII. 1. (Dunheidr — země Dunů lugijských, Jassafjöll — Jesenník, tak i *Braun* Разыск. I. 56) a hlavně *G. Schütte* Zur Urgeschichte der Slaven in Böhmen u. Deutschland (Čech. Revue I. 415 sl.), jemuž Mykvidr je Rudohoří, Dunheidr — bassin Odry, Jassafjöll — Jesenník. Zamítavě k zprávám těmto a zejména k ztotožnění Danparstadiru s Kijevem postavil se *M. Hruševskij* Кіев. Русь I. 461 sl.

[1] Srv. o tom více v poslední kapitole a zde dále na str. 69.

[2] Srv. poklady mincí II.—IV. stol. nalezené na Pečersku, Oboloni a u Glubočického potoka *(Ljaskoronskij* Ист. переяслав. земли 229 a *Antonovič* Древности VII. 241, Карта кіев. губ. Указатель 19).

[3] Srv. *Šarovoljskij* l. c. Унив. Изв. 1907. IV. 39, 40.

Gotové a příbuzní jim Herulové u Azovského moře, nýbrž i všichni okolní národové severní; řada kmenů finnských, jejichž jména uvedl jsem už výše na str. 33, dále Litevci (Aestové) a Slované.[1] Není proto nemožno, že panství gotské rozkládalo se v polovině IV. stol. od Baltického moře až k Donu a Azovskému moři. A i když nemůžeme bráti doslova zprávu Jordanisovu, že byli Hermanrikovi podrobeni *všichni* Slované a výše uvedení vzdálení kmenové finnští, neboť to je zjevné zveličení a zvelebení slávy Hermanrikovy, přece zůstává jisto a pro slovanské dějiny významno, že dněprovští Slované podléhali po delší dobu, aspoň 150 let, panství gotskému.

Ale doba této největší moci gotské byla zároveň předzvěstí úplného jejího pádu. Koncem života Hermanrikova vyrazili Hunnové, kteří r. 375 přestoupili Don, proti říši gotské a jediný útok stačil, aby se říše rozpadla. Visigoti na západě, uslyševše o útoku, ustoupili z části do Sedmihrad, z části na Balkán,[2] kde se zprvu postavili pod ochranu Valentovu, ale potom způsobili říši římské řadu nezměrných bojů a útrap, nežli odešli r. 488 do Italie.[3] Poražení Ostrogoti utekli sice také z části na Balkán a r. 380 až do Pannonie,[4] ale část zůstala v jižní Rusi i se svými knížaty pod novou vrchní vládou hunnskou.[5] Ostrogotský kníže Vinithar, vnuk bratra Hermanrikova, snažil se aspoň krátce po r. 376 vymaniti se z moci hunnské, a dočítáme se docela, že se mu podařilo po tuhém boji pokořiti i sousední slovanské Anty a pobiti knížete jejich se syny a družinou,[6] ale nadobro se jihoruští Goti nedostali z nadvlády

[1] Jordanis 116—119, 120. V kap. 116 čteme: Hermanaricus .... qui multas et bellicosissimas arctoi gentes perdomuit suisque parere legibus fecit. Kap. 119: Post Herulorum cede item Hermanaricus in Venethos arma commovit, qui quamvis armis despecti, sed numerositate pollentes, primum sesistere conabantur ... tamen tunc omnes Hermanarici imperiis servierunt. V kapitole 120 je zmínka o vládě nad Aesty.

[2] Athanarich čekal Hunny zprvu na Dněstru, ale když jej obešli, ustoupil do hor Kaukalandských (Karpat), patrně Ojtozským nebo Tölgyešským průsmykem. (Amm. Marc. XXXI. 3, 5 a *Jung* Mitth. f. österr. Gesch. 4. Ergänz. Bd. 15).

[3] Srv. doklady v mých SS. II. 110 sl., a u Hruševského l. c. 180 sl.

[4] Amm. Marc. XXXI. 4.

[5] Jordanis Get. 246.

[6] Jordanis 247—248. *Marquart* (Streifzüge 367, 368) tento boj klade před krátkou vládu Vinitharovu, ještě do doby Hermanrikovy, ale nutného důvodu pro to není. Krátce potom, asi v letech osmdesátých, také gotský Hunimund bojoval zde podle Jordanise (251) se *Suavy*, což zde nemůže býti nic jiného, než koruptela jména Sclavi — Slované.

hunnské. Neboť ještě k roku 439 mluví o ní výslovně Jordanis[1] a teprve r. 453, když synové Attilovi byli na dobro poraženi od spojených národů, došlo i na svobodu těch zbytků Gotů[2] a spolu i Herulů, kteří zůstali seděti při Černém a Azovském moři, hlavně na Krymu, Tamanu a v Podkavkazí, odkudž se ostatně dostali i do M. Asie.[3] Na Krymu povstala i zvláštní gotská eparchie (později metropolie) se sídlem metropolity v Doru (Theodoru) u dn. Aj-Todoru, jak vidíme z různodobých seznamů (Notitiae) eparchiálních.[4] Že však v VI. stol. už krymských Gotů mnoho nebylo, je zřejmo z toho, že v polovici t. st. měli jen 3000 bojovníků.[5] Ale udrželi se přece ještě dlouho, až do XIII. a XIV. stol. O krymských Gotech máme ještě z té doby zajímavé zprávy od Viléma Rubruquise, Barbara, Curea a ještě v letech 1560—1562 vyslanec Ogier Ghiselin Buzbecq zapsal odtud řadu živých gotských slov.[6] Že při tom podléhali všem osudům, které prodělávala jižní Rus, je na bíledni. V Slovu o pluku Igorovu připomínají se v porobě plavecké krásné panny gotské.[7]

---

[1] Get. 174, 176, 252.

[2] Jordanis 263, 264. Srv. SS. II. 114.

[3] Sem podle studie Loeweho (srv. násl. pozn.) patřili Γοθογραῖκοι Theofanovi (ed. *Boor* 385), Δαγοθηνοί Konstantina Porfyrogenneta (de them. I. 4), Εὐδοσιανοί anon. periplu V. stol., (42, 21) a Τετραξῖται u Prokopia (B. G. IV. 4, de aedif., srv. *Marquart* Streifzüge, 363), *Hros* syrské kroniky t. zv. Zacharia (ibid 356) a také *Rosomoni* Jordanovi (Get. 129). O Gotech u Azov. moře za doby Justinianovy srv. i u Nikefora Hist. eccl. 17, 13 (*Migne* 147, 255). Loewe ovšem vidí v nich však samé Heruly, jejichž jméno od r. 375 mizí. O *Gotii* byzantských pramenů, t. j. kraji gotském mezi Balaklavou a Surožem, viz dále *V. Vasilevského* Зап. гот. топарха. (Труды В. В. II. 199). O eparchii gotské tamže *J. Kulakovského* (ЖМНП. 1898 CCCXV. Nr. 2. II.). Jinak o krymských Gotech vůbec srv. tyto studie: *F. Brun* Черноморскіе Готы (Зап. Акад. Petr. 1874. XXIV.), *F. Braun* Die lezten Schicksale der Krimgoten, Petr. 1890, *W. Tomaschek* Die Goten in Taurien, Wien 1881, *R. Loewe* Die Reste der Germanen am Schwarzen Meere, Halle 1896 (srv. ref. Tomaschkův v Zs. f. d. Alt. Bd. 41 Anz. 121.) Die Krimgotenfrage (Idg. Forsch. XIII. 1), *Marquart* Streifzüge 363 sl., *Götze* Die Krimgoten (Beitr. z. d. Spr. 1901. 313), *Hruševskij* Kiev. Русь I. 181.

[4] Srv. *Kulakovskij J.* Къ ист. готской епархіи въ VIII. вѣкѣ. (ЖМНП. CCCXV [1898] 2). Boor kladl největší rozsah gotské eparchie do doby Justinianovy, Kulakovskij do druhé poloviny VIII. století.

[5] Prokopios, De aed. III. 7.

[6] Srv. otisk textu Buzbecqova u *Streitberga* Got. Elementarbuch (V. Aufl.) 280. Nadobro vymřela gotština na Krymu teprve v polovině XVIII. stol. (ib. 40).

[7] Ed. Erben 7: Се бо готскыя красныя дѣвы въспѣша на брезѣ синему морю, поютъ время Бусово.

Jakkoliv sídlení Gotů vedle Slovanů nebylo dlouhé (sotva dvě století) a panství jejich nad východními Slovany ještě kratší, přece má tato gotská perioda pro Slovany neobyčejný význam, zejména ve směru kulturním. V tom směru neustalo působení Gotů a Herulů ani po r. 453, kdy už seděli jen na březích černomořských, neboť jim vděčí i současná slovanská kultura hmotná za řadu předmětů rázu t. zv. gotského, jehož počátky vznikaly sice za účasti gotské při Černém moři už ve stoletích předcházejících, ale jež největšího rozkvětu nabyly zde teprve v V.—VII. stol., jak nám ukazují pohřebiště gotská, odkrytá u Mangupu a Gursufu na Krymu a datovaná mincemi do konce VI. a počátku VII. století, a vlivy v pohřebištích na Oce a Kamě z téže doby. (Srv. o nich více v poslední kapitole.)

Ale mnohem větší význam měli Goti pro Slovany v době starší, dokud ještě seděli mezi nimi v Povislí, Podněpří a Podněstří. V té době byl jejich vliv velmi značný, a to i po stránce politické a territoriálního rozvoje, i po stránce kulturní. Slované byli předně, jak už výše pověděno, ovládnuti Hermanarikem široko kolkolem vlastní državy gotské, a stejný výsledek mělo jistě Vinitharovo vítězství nad Anty po r. 376 a podle všeho i boj Hunimundův se Suavy — Slovany.[1] Pro territoriální rozvoj Slovanů měl zajisté již sám příchod Gotů a usídlení jich mezi Dněstrem a Dněprem několikerý účinek. Jednak nepochybuji, že pochod Gotů od Visly způsobil pohyb slovanských kmenů z pravlasti jejich. Srovnejme výše vzpomenuté (str. 62) účinky na vznik válek markomannských r. 165, a není proto vyloučeno, že i postup kmenů t. zv. lašských (Vjatičů a Radimičů) do vnitra Rusi na Sož a Oku souvisí už s tlakem gotským. Jednak však Gotové, usadivše se mezi Dněstrem a Donem, postavili jistě novou hráz postupu východních Slovanů na jih. Jednotliví slovanští kmenové větve východní, zejména skupiny antské, byli by se asi dříve a v mnohem větší míře účastnili útoků na Balkán a vůbec sídly svými posunuli k jihu, kdyby se zde nebyla vytvořila v III. a IV. stol. od Karpat k Donu silná visigotsko-ostrogotská hráz, která současný velký postup Slovanů zadržela. S těmito účinky panství gotského můžeme zjevně počítati. Samo panství bylo opřeno o několik center obchodních, z nichž Danparstadir jsme již poznali. Z center hlavně vyvíjel se kulturní vliv, kterým Goti působili na Slovany. Rostovcev sice jde příliš

[1] Srv. výše str. 67.

daleko, domnívá-li se, že Gotové prostě převzali stará města skythská, a že říše jejich je renaissancí říše skythské, zachovávající starou staletou tradici obchodních států[1], ale o velkém vlivu kulturním na Slovany na podkladě styků obchodních nemůže býti pochyby.

Nemám tu na mysli jen kulturu archaeologickou, na předešlé stránce vzpomenutou, totiž výrobky rázu a původu „gotského", které vznikaly na jihu Rusi v oblasti gotské během V. a VI. století a odtud obchodem přecházely k Slovanům,[2] nýbrž tu řadu zjevů kulturních, náležejících do života a bytu domácího, do vojenství, do sociálních zřízení atd., které soudíc z jazykových výpůjček, převzali v této době Slované od Gotů. Jazyk ukazuje vskutku na velmi úzký a intensivní styk s Goty, jejichž kultura byla — jak z archaeologie vidno — mnohem vyšší slovanské. Proto Slované mnoho z ní přejali, kdežto převzetí opačných je poměrně málo.

Tento jazykový a kulturní styk byl již častokráte předmětem úvah jazykozpytných a častěji byla sbírána slova, jež mu náležejí, ale vyčerpávající a spolehlivé práce o tom dosud není. Omezuji se zde proto jen na stručný přehled hlavních pojítek jazykových tím spíše, že detailní ocenění jednotlivých poměrů jest v příslušných kapitolách kulturního oddílu mých Starožitností. Ovšem dlužno přiznati, že nebyla vždy s názvem převzata i věc do kulturního majetku slovanského. Leckdy Slované věc znali a sami měli s jiným pojmenováním, a stykem s Goty ujaly se u nich jen nové názvy gotské. Tak vidíme, že přejali do hospodářství řadu výrazů příslušících chovu dobytka: skotъ (skatts), bravъ (*bargws), chlěvъ (hlaiw, hlija), chrъtъ (*krupja), osьlъ (asilus), dále slova zahrad-

[1] *Rostovcev* Revue des ét. slaves II., 13—15.

[2] Pro starší dobu gotskou III. a IV. stol. materiál není dosud prostudován a rozpoznán. Představují-li pohřebiště v Černjachově, Zarubińcích, Romaškách, probádaná Č. Chvojkou, starší fasi gotské kultury v zemi kijevské, či stupeň domácí, totiž slovanské kultury s vlivy římskými a gotskými z jihu přišlými, nelze při nedostatečném stavu ruské archaeologie rozhodnouti. Píč, Blume, Ebert a také Rostovcev myslí na Goty (Germ. Stämme 196, Revue des ét. sl. II., 12), kdežto Reinecke připustil jiný kmen pod vlivem římským. Také Jos. Kostrzewski shledává v inventáři a proměně ritu (počíná se totiž objevovati pochovávání) doklady pro příslušnost gotskou (Wielkopolska 142, 153, Kult. latèn. 6—7). Naproti tomu Chvojka kloní se pro slovanskost (Древн. об. 43). Připomínám ovšem, že zarubińské pohřebiště, náležející do I.—II. stol. po Kr., gotské býti vůbec nemůže, nýbrž teprve Romašky (III. st.) a Černjachov (IV. st.). Srv. o tom více v poslední kapitole.

nická: vrъtъ (aurti), vrъtograd, vinogradъ (aúrtigards, weinagards), dále terminy vztahující se na budování příbytku: chyzъ (hûs, *hûza), gradъ (gards), stěna (steins), kladęzь (*kaldinga), kotъ (kot), na věci v domácnosti užívané: bljudъ (biuda), kotьlъ (katils), dъska (discus, ale skrze germ. prostředí), misa (mēs), nebo názvy některých potravin: vino (wein), octъ (akeit), chlěbъ (hlaifs). Rovněž přejali Slované od Gotů řadu terminů vojenských: kъnęzь (*kuninga), mьčь (mekeis), šlěmъ (hilms), chorągy — korouhev (hrunga), plъkъ (folk), brady (*bardô), a potom značnou řadu různých slov a poznatků z jiných stránek společenského života: pěnęzь (*penninga), lěkъ (lekeis), myto (môta), sokъ (sakaň), lьstъ (lists), čędo (*kinda), chlad (*kalda), vedro (weder), chlъmъ (*holma), bukъ (*bôka), duma (dôms, dômjan), useręgъ (*ausa-hrigga), raka — hrob (*arka), sraka (*sarko), buky (bôka), sakъ (sakkus), velьbądъ (ulbandus), chvilja (hweila), stьklo (stikls). Jinak je pro kulturní význam Gotů v Rusku ještě to důležité, že oni asi uvedli do Rusi první známost křesťanství (arianismus). Neboť jedině jejich prostřednictvím mohla se do ruské části všeslovanského jazyka dostati pololatinská, pologermánská slova církevní: crъky, krьstiti, postъ, popъ a pod.[1]

To vše, ať už přejata věc, nebo jen její název, svědčí zajisté o intensivním styku Slovanů s kulturou gotskou. Slov Goty převzatých je málo, nebo se jich aspoň málo udává: grędelь, plęsati (plinsjan), cęta (kintus), platiti (plats). Ovšem nesmíme zapomínati, že vliv gotský neomezoval se jen na dobu III. až IV. stol., kdy ovládali Slovany v Podněpří, nýbrž působil na ně jistě i dříve, kdy Gotové seděli při dolní a střední Visle vedle Slovanů i mezi nimi, a později ještě z Gotlandu, odkudž se vliv germánský uplatňoval přes Baltické moře na protilehlé pobřeží litevsko-finnské. Tu zase působili kulturně a jazykově na Litevce, Finny[2] a potom i Slovany, mezi něž přicházeli obchodníci a kolonisté gotští. V novgorodské smlouvě Jaroslava Vladimiroviče s Němci r. 1195 připomínají se vedle německých synů i Gotové z Gotlandu,[3] a těmto

[1] O všech slovech není ovšem jisto, jsou-li přejata přímo z gotštiny. K přehledu srv. *Brückner* Cywilizacja i język (Varš. 1901) 24 a *Peisker* Aelt. Bez. 59 sl., k čemuž však srv. kritiku *J. Janka* O stycích 109.

[2] Srv. *W. Thomsena* práci Über den Einfluss der germ. Sprachen auf die Finnisch-lappischen (Übers. von E. Sievers, Halle 1870) a Berőringer mellem de finske og de baltiske sprog, 1890.

[3] *Vladimirskij-Budanov* Хрест. I. 92, *Götz* Die russ. Handelsverträge, Hamb. 1916, 19.

pozdějším stykům náleží asi stopy v topografické nomenklatuře suvalcké gubernie (volosť Guta, Gutovo, Gutovščina) a zachovalé litevsko-lotyšské označení *Gùd, Gùdas*, během doby z Gotů přenesené na Bělorusy, event. i na východní Litvíny a polské chlopy.[1]

ANTOVÉ.[2]

Jméno slovanských Antů,[3] které se nám ozvalo v jižním Rusku již za doby gotského panství (srv. str. 67), doloženo je pro III.—IV. stol. i z jiné strany, z tradice langobardské. V I. stol. po Kr. zná Velleius Paterculus a Tacitus Langobardy ještě na severu u Labe.[4] Ale r. 167—8 objevují se už první čety langobardské v Uhrách na doklad, že se Langobardi počali hýbati ze svých starých sídel. Potom o nich zase nevíme a teprve r. 490 čteme, že se objevili na Moravském poli, potom v Uhrách, r. 526 (547) v Pannonii a odtud na konec r. 568 v Italii. Spadá tedy část tažení langobardského, o němž zachovala tradice řadu zpráv před okkupací Rugilandu, do III., IV. a V. století.[5] A v této tradici doslýcháme se mezi jiným, že se Langobardi dostali do styku s krajem *Anthab* nebo *Anthaib* zvaným,[6] kdesi na východě ležícím. Toto jméno

---

[1] *Karskij* Бѣлоруссы I. 115, *Brückner* Star. Litwa 15, *Rudnicki* Slavia occid. II. 238, 241. Jenže Rudnicki nemyslí na Goty III. stol. po Kr., nýbrž spíše na jakési Goty, kteří přišli už s Bastarny a Skiry. Jinak k baltickým Gotům z Gotlandu srv. i stať *S. N. Siromatnikova* Балтійскіе Готы и Гута-сага. (Жив. Стар. II. 1902, 25, 36).

[2] O Antech vedle dále citovaných poznámek psal hlavně *Hruševskij* (Анти. Зап. наук. Тов. Шевч. 1898 T. XXI. 1—16 a obšírněji v knize Кіев. Русь I. 203—217), nověji ve své byzantské historii (Petr. 1914. 386—406), jež mi zůstala nepřístupna, i prof. *Uspenskij*. Sám jsem r. 1909 vydal ve Věstníku král. č. spol. nauk stať „Antové", jejíž výsledky zde však v některých bodech pozměňuji. Vyšla též o sobě.

[3] Forma, v níž se objevuje, je ř. Ἄντες (Menander I. 3) nebo Ἄνται (Prok. III. 14, Theofylaktos VIII. 5, 13), sg. Ἀντης ἀνηρ (Agathias III. 21), lat. *Antes, Antae, Anti* (Jordanis Rom. 388, Get. 34, 247). A. Pogodin našel jméno Antů jako jméno mužské na několika nápisech, jednom řeckém z Kerči (Ἄνταϛ) a latinských z Uher (*Antus, Ont, Onthus*). Эпиграф. слѣды славянства (Сборникъ статей по арх. и этнографіи (Petrohrad 1902) 163.

[4] Vell. Paterc. II. 106, Tac. Germ. 40 Ann. II. 45, XI. 17.

[5] O tomto tažení srv. mé SS. II. 104, 117, III. 20, kde je uvedena příslušná novější literatura.

[6] Pav. Diacon I. 13. — Anthab, Origo gentis Lang. 2. 3. — Anthaib (aib — regio, pagus). Anthaib za „*Antarum pagus*" vykládal i *Šafařík* (SS. I. 154, II. 26) a *Zeuss* (Deutschen 472). Bez podstatných důvodů postavili se proti tomu *Müllenhoff* (DA. II. 98), *Krek* (Einleitung 296[2]), *Bachmann* (Sitzungsber.

Anthaib (forma správnější) nemůže však značiti nic jiného, než kraj Antů. Je ovšem nemožno rozhodnouti, zdali se Langobardi vskutku setkali na svých potulkách s Anty, či zdali se jméno toto dostalo jen uměle do tradice na základě kombinací tehdejších geografických vědomostí.[1] Ale to jest konečně věc podružná. Hlavní je, že se tehdy v Germanii o Antech vědělo, a že tito Antové v představě autora tradice žili kdesi na východě za zemí Burgundů.[2]

Určitěji potvrdila nám Anty v Rusku současná historie gotská, o níž jsem učinil zmínku výše na str. 67. Vypravuje Jordanis, že hned po útoku hunnském r. 376 gotský král Vinithar napadl Anty, a ač byl zprvu poražen, přece je zdolal a krále Boza se syny a 70 náčelníky povraždil.[3]

Obsažnější zprávy o existenci a osudech Antů poskytují nám však teprve prameny VI. a VII. století, v první řadě Jordanis a Prokopios. Podle Jordanisa byli Anti druhou hlavní větví Slovanů, rozloženou mezi Dněstrem a Dněprem.[4] Podle Prokopia sahala

---

Akad. Wien XCI. 879) a *Rutar s Oblakem* (Archiv f. sl. Ph. XII. 513). Nověji i *Much* odmítá spojení s Anty a vykládá „End-d. i. Ufergau" (Reallex. g. Alt. III. 124).

[1] Přišli-li Langobardi do kraje Antů (dotyk tento bylo by nutno umístiti kamsi k Dněstru nebo do západní části Polesí), je otázka, kterou nelze určitě zodpověděti ani kladně, ani záporně. Ale že se mohli setkati s Anty, nelze popírati, neboť při analogických výpravách jiných německých kmenů vidíme leckdy, jak velkými oklikami dostávali se do pozdějších historických sídel. Z novějších badatelů přijímá skutečný styk Langobardů s Anty na př. *F. Westberg* Wanderung der Langobarden (Petrohrad 1904) 14, 28, klada Anthaib do lesnatého Zakarpatí na horní Dněstr a San. *Braun* Раз. I. 311 se domnívá, že se Anthaib dostalo do langobardské tradice z epů ostrogotských, což po něm přijímá i *Hruševskij* Кіев. Русь I. 206.

[2] Vedle Anthaibu jmenuje tradice ještě Burgundaib (země Burgundů) a Banthaib (Vainaib), jehož výklad je zcela nejasný. Braun l. c. 316 myslil na ruské Vjatiče, ale to ani geograficky ani grammaticky vzato, není dobře možné.

[3] Jordanis Getica 246: (Winitharius) in Antorum fines movit procinctum, eosque dum aggreditur, prima congressione superatus, deinde fortiter egit, regemque eorum Boz (jiné ruk. Booz) nomine cum filiis suis et LXX primatibus in exemplum terroris adfixit, ut dediticiis metum cadavera pendentium geminarent. Tuto zprávu vzal Jordanis (srv. § 28) z Ablaviovy gotské historie. O králi Bozovi jinde nečteme. Šachmatov však sporné místo v Slovu o pluku Igorovu, kde se mluví o tom, že gotské děvy opěvají dobu Busovu (ed. *Erben* 7: поютъ время Бусово) pokládá za ohlas staré gotské tradice z doby, kdy Vinithar zvítězil nad antským Bozem (Др. судьбы 10). Srv. výše str. 68.

[4] Jordanis Get. 34, 35: per immensa spatia Wenetharum natio populosa consedit. Quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutentur, princi-

sídla jejich i dále na východ, až nad Azovské moře,[1] a na západě přes Dněstr k dolnímu Dunaji, jak souditi musíme z řady jeho zpráv o výbojích, které podnikali na Balkán a které vesměs vycházely z dolní Bessarabie.[2] Také t. zv. Maurikiovo *Strategikon* klade je na levý břeh dolního Dunaje.[3]

Je tedy zřejmo, že nelze zprávy Jordanovy bráti doslovně a pokládati Dněstr přesně za západní a Dněpr za východní hranici jejich sídel. Ale v končině té bylo patrně v VI. stol. soustředěno jádro tohoto lidu nad jiné mohutného a silného, o němž svědčí Prokopios, že byl nesčíslný, a Jordanis, že byl z Venedů nejstatečnější (l. c.). Zároveň však vidíme, což je důležito, že Antové nebyli jen jedním kmenem, nýbrž patrně skupinou kmenů příbuzných; zmiňuje se Menander o knížatech v zemi Antů, a Prokopios o „kmenech" Antů,[4] a také text Jordanisův ukazuje na skupinu kmenův a ne na národ jediný.

To jsou hlavní a nejdůležitější zprávy. Po nich následuje ještě řada jiných, zmiňujících se o bojích v Podunají a na Balkáně. Čteme o boji kmene Slověnů s Anty, v němž tito prohráli,[5] hlavně však

paliter tamen Sclaveni et Antes nominantur. Sclaveni a civitate Novietunense et laco qui appelatur Mursiano usque ad Danastrum et in boream Viscla tenus commorantur; hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes vero, qui sunt eorum fortissimi, qua Ponticum mare curvatur, a Danastro extenduntur usque ad Danaprum, quae flumina multis mansionibus ab invicem absunt."

[1] BG. IV. 4: (Δίμνη Μαιῶτις) ἄνθρωποι δὲ ὃ ταύτῃ ᾤκηνται, Κιμμέριοι μὲν τὸ παλαιὸν ὠνομάζοντο, τανῦν δὲ Οὐτούργουροι καλοῦνται, καὶ αὐτῶν καθύπερθεν ἐς βορρᾶν ἄνεμον ἔθνη τὰ Ἀντῶν ἄμετρα ἵδρυνται.

[2] Srv. zejména Prokopios BG. I. 27, III. 14, III. 40. Na prvém místě praví se o Slovanech a Antech: „οἳ ὑπερ ποταμὸν Ἴστρον οὐ μακρὰν τῆς ἐκείνῃ ὄχθης ἵδρυνται.

[3] Strategikon XI. 5. (ed. *Šafařík* SS. II. 695), kde se di:

„Τῶν γὰρ ποταμῶν αὐτῶν ἐπιμιγνουμένων τῷ Δανουβίῳ, εὐκόλως ἡ μετακομιδὴ διὰ πλοίων γίνεται . . . Τῶν γὰρ χωρίων τῶν Σκλάβων καὶ Ἀντῶν κατὰ τοὺς ποταμοὺς ἐφεξῆς διακειμένων καὶ συνημμένων ἀλλήλοις, ὥστε μὴ διάλλειμμα εἶναι μεταξὺ αὐτῶν ἄξιον λόγου, ὕλης τε ἢ παλουδίων ἢ καλαμεώνων ἐγγιζόντων αὐτοῖς ὡς ἐπίπαν συηβαίνει ἐν ταῖς κατ' αὐτῶν γινομέναις ἐφόδοις . . ." atd. Také v jiném zlomku jakéhosi příbuzného Strategika, které vydal *K. Müller* (Festschrift für L. Urlichs, Würzburg 1880, 106) z Laurentianského rukopisu X.—XI. stol. čteme v odstavci περὶ ἐνέδρας (ed. *Müller* 125): αἱ γὰρ αἰφνίδιαι καὶ ἀδόκητοι ἐπελεύσεις ἀμεθόδευτοι καὶ φοβερώτεροι τυγχάνουσιν, γίνονται δὲ ὡς ἐπίπαν ἐπιτηδείως πρὸς τὰ ξάνθα ἔθνη καὶ πρὸς Ἄντας καὶ Σκλάβους καὶ Σαρακηνοὺς καὶ πρὸς Πέρσας.

[4] Menander 3: ἄρχοντες Ἀντῶν, Prokopios IV. 4. Srv. výše pozn. 2.

[5] Prokopios III. 14. Boj ten připadl krátce po r. 533. Brzy však, připomíná Prokopios, žili Slované a Anti vedle sebe opět „ἀδεῶς". Bezpochyby tohoto

o řadě společných útoků na Balkán za vlády Justina I., Justiniana a Justina II.,[1] jež ovšem leckdy skončily pro ně porážkou a ztrátami, jak souditi musíme z toho, že se v titulech uvedených panovníků objevuje čestný název Ἄντικος, *Anticus*.[2]

Z těchto výbojů vraceli se Antové zpět do Zadunají. Jen jednou připomíná Prokopios pokus Justinianův, kolonisovati část tohoto silného slovanského kmene před Dunajem u staré římské pevnosti, *Turris* zvané, kde měl brániti říši proti hrozícím vpádům hunnským, ale pokus ten se podle všeho nezdařil, neboť o tom, že by se byli Antové na Balkáně usídlili, nevíme ničeho.[3] Sloužili jen ve vojště císařském, na př. ve válce proti Gotům v Italii, a sice vedle Slovanů a Hunnů v jezdectvu.[4]

Tomuto rozmachu Antů učinili však brzký konec Avaři. Když Avaři přišli do jižní Rusi, dostali se Anti, kteří jim zde stáli v cestě, přirozeně s nimi do boje. Ale počet a vojenská organisace Avarů byla patrně nad síly slovanské. Aspoň vypráví Menander, že antský posel ze vznešeného rodu, Mezamir, syn Udaričův (Μεζάμηρος Ἰδαριζίου) byl pro své pyšné vystoupení od Avarů zabit a velké této urážky Antové nedovedli pomstíti. Naopak čteme, že Avaři potom ještě „svobodněji vpadali do země Antů a ji ple-

---

boje, resp. starého nepřátelství, které asi panovalo mezi Slovany a Anty, dovedla později byzantská vláda využíti tím, že Antů užívala občas proti Slovanům (srv. dále).

[1] Viz výčet jejich v mém článku „Vpády Slovanů na Balkán za doby Justinianovy“ (Č. Čas. Hist. 1905, 136) a v SS. II. 196 sl. Hlavně srv. Prokop. BG. III. 14, a Hist. arc. 18, kde se dí, že Slovani a Anti téměř každoročně činili vpády. Totéž potvrzuje Jordanis (Romana 388) slovy: instantia cottidiana Bulgarorum, Antium et Sclavinorum. Vpád za Justina I. mezi r. 518 a 527 dosvědčuje Prokopios I. c. III. 40, o čemž srv. můj výklad na místech citovaných.

[2] Tak u Justiniana (Paulus Hist., Lang. 1. 25, Chronikon paschale k r. 552) a Justina (Euagrius V. 4., Nikefor XVII. 35). V tu dobu se připomínají i jednotlivci z rodu Antů: Χιλβούδιος (Prok. III. 14), Δαβράγεζας Ἄντης ἀνήρ (Agathias III. 21).

[3] *Prokopios* BG. III. 14. Jest nejisto, kde hledati tuto pevnost. Obvykle se klade na levý břeh Dunaje ku vtoku Aluty, ale sám bych ji spíše hledal v staré tvrzi, *Turres* zv., mezi Remesianou a Serdikou (mezi Nišem a Srědcem), ač ani to za jisté nepokládám. Srv. o celé otázce mé Sl. Star. II. 294. Chybný je výklad Laskinův (Соч. Конст. Варр. 223), že jim Justinian postoupil Bessarabii. A ovšem holou fantasií je i výklad Wirthův o Antech sedících v sousedství Anglosasů a Bavorů, o antském kmeni Adaritů a knížeti Idarizovi z rodu Thursů (Gesch. Asiens, Halle 1905, I. 222, 223).

[4] Prok. I. 27 (r. 537).

nili".[1] Stalo se to v polovině VI. století. Proto také není divu, že jakmile Avaři odtáhli od dolního Dunaje a zaujali kraj kol Syrmia počátkem let šedesátých VI. stol. (r. 568 už celou Pannonii), Antové, stavše se znovu volnými, dali se za vlády Maurikiovy (582 až 602) do služeb byzantských proti Avarům i sousedním Slovanům. Máme toho doklady pro léta 587—89 v syrských pramenech, v kronice Michalově a Barhebraeově,[2] a znovu v bojích r. 602. Tohoto roku totiž chakan avarský, chtěje se Antům pomstíti za služby Cařihradu (vůdci Petrovi) konané, poslal do Bessarabie zvláštní výpravu vedenou vůdcem Apsichem, aby Anty zničila.[3]

Jak tato výprava dopadla, není známo, ale poněvadž pak útoky Antů přestaly, je zřejmo, že byli buď zatlačeni od hranic byzantských (od Dunaje) dále na sever, nebo že byli nadále drženi tak na uzdě, že se útoků na říši více neodvážili nebo vůbec odvážiti nesměli. Že avarská výprava neodešla s nepořízenou, nepochybuji. Ale přes to zůstává záhadou jedna věc, že totiž národ Antů, který byl ještě krátce před tím Prokopiem líčen jako národ nesčíslných kmenů, zmizel z historie tak nadobro, že žádný pramen ani byzantský ani latinský se o nich nezmiňuje.[4]

K této záhadě odpovídali různě. Jedni soudili, že Anti byli

---

[1] Menander 2—3, 6.

[2] V kronice Michalově nově Chabotem vydané (srv. o tom v článku „Michal Syrský a dějiny balkánských Slovanů v VI. století", vyšlém v Sborníku hist. prací na počest prof. J. Golla, Praha 1906, 50 a v mých SS. II. 214) čteme v překladu Chabotově: „Alors les Romains prirent à gages le peuple des Antes (v orig. Antio), qui se jetèrent sur le pays des Esclavons, dont ils s'emparèrent et qu'ils pillèrent. Ils en enlevèrent les richesses et ils l'incendièrent. Leur pays était à l'ouest du fleuve appelé Danube." (Chabot II. 361.) U *Barhebrea* v lat. překladu Brunse a Kirsche (II. 94—95) čtlo se dosud „Romani conduxerunt populum Antiochenum" a omylem vztahovala se na Antiochejské. (Srv. též *Marquart* Streifzüge 479, Chronologie 82.)

[3] Theofylaktos Simokattes VIII. 5, ed. *Boor* 293: χαγάνος τὸν Ἀψῖχ μετὰ στρατοπέδων ἐξέπεμπεν, ὅπως τὸ τῶν Ἄντων διολέσειεν ἔθνος, ὃ σύμμαχον Ῥωμαίοις ἐτύγχανεν ὄν. Ruk. vatikánský (nejlepší) má Αντων, jiné Αρτων. Totéž opakuje Theofanes k r. 602 (ed. *Boor* I. 283) těmito slovy: ταῦτα μαθὼν ὁ Χαγάνος τὸν Ἀψῆχ μετὰ πλήθους ἀπέστειλεν, ὅπως τὸ τῶν Ἀντῶν διολέσῃ ἔθνος ὡς σύμμαχον τῶν Ῥωμαίων. τούτου δὲ γενομένου τῶν βαρβάρων ἀπόμοιρα προσερρύη τοῖς Ῥωμαίοις. Anastasius této zprávy nemá.

[4] K. Zeuss se domníval, že se Anti skrývají ještě ve Vitech kosmografa Ravennského (Deutschen 668). Kosmograf ravennský píše totiž o Skythii (I. 12. ed. *Pinder et Parthey* 28): sexta ut hora noctis Scytharum est patria unde Sclavinorum exorta est prosapia, sed et Vites (Vat. Urb. cod. *Itites*) et Chimabes ex illis egressi sunt. Proti Zeussovi ozval se však *Müllenhoff* (II. 374).

vskutku zničeni zmíněnou výpravou Apsichovou, druzí, že přešli jako spojenci Římanů na Balkán, že byli tam usazeni a zanikli tam mezi pozdějšími Bulhary,[1] jiní konečně — tak na př. Šafařík a po něm mnozí — přijímali, že se Antové stáhli před útokem avarským dále do vnitra Rusi a tam se stali základem buď celého národa ruského nebo maloruského, nebo aspoň kmene ruských Vjatičů, kteří se později objevují na horní a střední Oce.[2]

Odpovídajíce na tyto otázky, musíme nejdříve zamítnouti domněnku, že by byla výprava avarská z r. 602 Anty zničila. Tomu rozhodně odporuje veliký význam a síla, kterou před tím Antové měli — vždyť platili v Cařihradě za nejmocnější skupinu slovanských kmenů — a pak to, že současné byzantské prameny by událost takovou byly zaznamenaly. Zatím nějaké porážky nebo zničení Antů od Avarů žádný pramen nepotvrzuje. Nezbývá tedy, než souditi, že Anti existovali dále a pro mlčení pramenů hledati výklad jiný. Po mém soudu bylo více příčin, proč Antů nevzpomíná ani Theofanes, ani Zonaras, Leon Grammatikos, Konst. Manasses, Dukas, Glykes, Joel, Ephraim atd. Předně se to dá vysvětliti prostě novým stavem věcí, jenž se utvořil po smrti Maurikiově r. 602. Až do této doby bojovala byzantská říše stále o Dunaj, udrží-li se hranicí říše, čili ne, a císař Maurikios tuto nejlepší a přirozenou hranici ještě energicky bránil. Proto také poměry, které byly v tu dobu na Dunaji (i na levé straně), byly stále předmětem úvah císařských vůdců a stále předmětem líčení současných historiků. Ale jakmile Maurikios padl a nastoupil Fokas a Herakleios, byla obrana Dunaje opuštěna. Balkán byl zaplaven Slovany a sféra římských zájmů a skutečná hranice říše posunuta byla k jihu, k horám Staré planiny, ba téměř až ke zdem cařihradským. Tím se stalo, že Antové, kteří seděli před tím za Dunajem při Dněstru, přestali míti styky s říší, a když brzy na to přišel bulharský Asparuch se svou ordou a zaujal s ní jižní úhel Bessarabie, potom Dobrudžu, Deliorman a Gerilovo, nastalo ještě větší oddálení. Za druhé je však možné, ba pravděpodobné, že buď avarský útok Apsichův z r. 602 přiměl Anty, aby ustoupili dále na sever, anebo r. 679 nově přišlá orda

[1] *K. Zeuss* (Deutschen 607) a *Drinov* (Заселеніе балк. полуострова Славянами 116) soudili, že Anti, kteří pomáhali r. 601—2 Petrovi, seděli už v Dobrudži, pro což ovšem není žádného dokladu. S podobnou theorií přišel i *Stoj. Novaković* (Први основи слов. књижевности 91, 97). Anti jsou mu Slované, kteří osídlili Thrakii, tedy Bulhaři.

[2] Srv. dále str. 80.

Asparuchova. A tak se stalo, že po r. 679 pro říši byzantskou přestali Antové existovati a přestaly i zprávy o nich.

Ale ještě jedna důležitá věc vysvětlí nám zmizení Antů z dějin. Jejich vnitřní stroj byl totiž útokem avarským úplně rozrušen a tím i staré je spojující jméno přivedeno k zániku. Předpokládám totiž, že Antové nebyli nic jiného, než řada kmenů větve jihoruské, spojených pod vládou jednoho kmene a jedné dynastie, kterou nám při r. 376 představuje Boz se svými syny a 70 náčelníky (srv. výše str. 73). Nebyl to tedy zvláštní slovanský národ „maloruský" nebo „ukrajinský" ve smyslu novějších ukrajinských theorií. Takového národa ve IV.—VII. století zde ještě nebylo. Bylo to jen několik kmenů jihoruských, kteří byli sdruženi v dočasnou politickou jednotu. Jednota antská nemůže býti zvána maloruskou v národním slova smyslu, neboť nevíme, zdali celá Šachmatovova maloruská větev ji tvořila, a potom to bylo jen dočasné politické sjednocení (srv. zprávu o řadě knížat antských u Menandra) jihoruských kmenů kolem jednoho velkého střediska, obdobného tomu, jaké se počalo tvořiti na severu ve Velkém Novgorodu a na západě v Haliči (v Chorvatsku), a na Oce v Rjazani. Co při tom byli vlastní „Antové", bylo-li to jméno dynastie knížecí, či jméno kmene vedoucího, či název označující celý svaz příslušných kmenů, nedovedu říci.[1] Ale přičítati mu původ cizí[2] je těžko, když není na to nejmenší narážky v pramenech a když naopak prameny výslovně praví, že Antové a Slované mluvili jazykem jedním. „Ἔστι δὲ καὶ μία ἑκατέροις φωνή" praví Prokopios (III. 14).

Celkem nepokládám historickou oblast a državu antskou za totožnou s celou Rusí, jako soudil A. Pogodin a po něm A. Šach-

[1] I etymologický původ slova Ant je nejasný. Starší výklady je pokládaly za obměnu starého Vend, Vent. (*Eichwald* Alte Geogr. 561, *Kaulfux* Slawen 53, 57, *Perwolf* Archiv sl. Phil. IV. 63 sl., *Dzieduszycki* l. c.), Vocel spojoval s něm. enz, angl. enf — obr (Pravěk 235), *Rački* vykládal za slov. ątinъ — vir gigas (Arkiv 1857, 239), *Lambin* za řeckou přeměnu slov. Ulêc, Unlic pův. Anlic (ЖМНП. č. 206, 145). Nejnověji A. Šachmatov pokládá jméno za cizí, neslovanské, připouštěje původ keltský, ale nevykládá ho (Др. судьбы 11).

[2] *Kunik* (Изв. ал. Бекри I. 147), *Wirth* (Gesch. Asiens I. 192, 250) shledávali v Antech dynastii čerkeskou nebo kmen čerkeský, Slovany ovládnuvší. Také Peisker myslí na cizince, panující nad Slovany (Expansion 431). O jiných dalších hypothésách vysvětlujících, co byli Anti, viz u *Hruševského* Кіев. Русь I. 463. Mezi vynikajícími Rusy, které r. 945 kníže Igor poslal do Cařihradu, čteme také jméno Utinъ, jež by jazykově v X. stol. ukazovalo na starší formu Antinъ (Laor. 46[3]), ale shledávati zde mezi ruskými bojary, vesměs Neslovany, potomka knížecího rodu Antů, je příliš pochybné.

matov[1], ani za Rus Kijevskou, jak M. Hruševskij dovozuje,[2] nýbrž za první politický útvar východních Slovanů, jenž *předcházel* Kijevskou Rus, skládaje se ze všech na jih posunutých slovanských kmenů od Bugu po Dněpr, spojených jednou knížecí vládou. Vzav za své v VII. stol. útoky avarskými a brzy na to ovládnutím Chazarů, rozpadl se znovu na řadu kmenů, které teprve později znovu počali jednotiti kijevští Rusové.

Který slovanský kmen jednotu antskou vytvořil a jí ovládl, naznačuje nám zdaleka předně sama zpráva Jordanisova. Zní je totiž zřejmo, že středisko Antů nalézalo se za jeho doby *na západě*, mezi Dněstrem a Dněprem, čemuž ostatně nasvědčuje i tradice langobardská a rovněž prameny byzantské o stálých útocích, jež podnikali přes Dunaj do říše byzantské. A čteme-li vedle toho u Más'údího, že kdysi náleželo prvenství mezi Slovany Volyňanům, že tito vládli nade všemi Slovany,[3] vidíme-li dále z Theofylakta a z letopisu, že Avaři, přišedše, podnikli hlavní útok na Volyň (srv. dále), vede nás to vše k tomu, abychom státotvorné středisko Antů a hlavní jejich sílu položili do Volyně mezi horní Dněstr a Dněpr a tam hledali místo jejich vzniku i jejich zániku.[4] Panovník této první slov. říše, Mas'údíův Madžak, není patrně nikdo jiný než Μουσώκιος řeckých historiků, zabitý od byzantského vojska u Dunaje r. 593.[5]

Vzpomenutý útok avarský z r. 602, je-li vůbec, jak se podobá, počátkem konce antské jednoty, nezničil slovanských kmenů, z nichž Antové sestávali, nýbrž zničil jenom jejich svaz, jejich sjednocení, vrchní vládu dynastie, a byť se panství avarské, jak se zdá, omezilo jen na západní část říše antské a snad ani dlouho netrvalo, bývalá jednota antská se již nevzpamatovala a neobnovila. A to tím méně, že do této rozpadlé državy zasáhli od východu i Chazarové, kteří zase do područí vzali kmeny na východ od Dněpru, ba později i Polany na břehu pravém (srv. výše str. 51

[1] *Šachmatov* Др. судьбы 11—12, Очеркъ XVII.

[2] *Hruševskij* M. l. c. 16, Ист Укр. Руси I. 99—108, Кіевъ. Русь I. 209.

[3] *Harkavi* Сказ. 135: „z těch plemen (slovanských) jedno mělo dříve v dobách minulých vládu (nad nimi), jejich panovníka nazývali Madžak (?) a samo plémě nazývalo se Valinana. Tomuto plemeni dříve poddána byla všechna slovanská plemena, neboť vrchní vládce byl u něho a ostatní panovníci jeho poslouchali."

[4] Srv. též *Ključevskij* Бояр. дума древней Руси (M. 1883) 18, Курсъ р. ист. (1908) I. 125—126.

[5] Srv. o něm v SS. III. 218, ŽS. I. 216 a zde dále v stati o Volyňanech v kap. V.

a dále str. 84.). První útoky chazarské staly se už ve čtyřicátých letech VII. století, jak jsem podotkl už ve výkladu o rozpadnutí staré donské Bulgarie. Máme o tom přímou zprávu současného arménského geografa.[1]

Dříve jsem se domníval, že se Antové udrželi na východě při Donu v podruží chazarském, a že se na ně vztahuje nejen zpráva v listu krále Josefa, adresovaném r. 960 rabbímu Chasdaji-ibn-Šaprutovi, podle níž zemi, kterou té doby měli v rukou Chazaři, měl dříve kmen, jehož jméno jeden rukopis zapisuje *Venenter (Vnntr, Unnter)*, druhý *Venentit (Vnntit)*,[2] ale i několik zpráv arabských o říši a městě *Vántit*, korrumpovaně i *Vá-í, Vábnit* zapsané.[3] Zprávy ty z X. stol. ukazují vesměs na jeden starší pramen, v němž shledává Marquart „Knihu cest a království" Achmeda al Džeiháního z počátku X. stol.[4]

Dnes nesdílím již tohoto výkladu a pokládám za lepší v říši, v X. stol. *Venentit, Vántit* zvané, viděti se Šachmatovem ruské Vjatiče na Oce a horním Donu,[5] zapsané ovšem ještě v původní starší formě jména s nosovkou — Vętič, čímž ovšem nijak nechci říci, že tito Vjatiči vznikli z Antů a jméno samo ze jména Antъ. Je to sice hypothesa velmi svůdná, ale filologicky nemožná.[6]

[1] Podle ní část Bulharů pod Asparuchem nucena byla opustiti východ a táhnouti k Dunaji nátiskem Chazarů (ed. *Patkanov* ЖМНП. 1883 č. 226 str. 26): „Пюки (Peuce). На этомъ островѣ живетъ Аспаръ-Хрукъ, сынъ Хубратабѣжавшій отъ Хазаръ изъ горъ Булгарскихъ и прогнавшій Аваръ на западъ. Онъ поселился на этомъ мѣстѣ." Ostatně už Kuvrat byl Chazary znepokojován.

[2] Srv. *Harkavi* Russ. Revue VI. 1875. 69 sl., 92 sl., *Westberg* Beiträge (Изв. Имр. Ак., Petr. XI. 1899, Nr. 4, 213., Westberg čte *Venentit* a vykládá na Vjatiče (l. c. 305, Къ анал. II. 19).

[3] Vántit čteme u Kardízího (ed. *Bartold* 122), *Vábnit* u perského geografa (ed. *Tumanskij* Зап. вост. отд. р. арх. общ. X. 1897, 121), *Vá-í* u Rosteha, kde zní příslušné místo takto: „Slované mají na počátku svého kraje (od Pečeněgů, t. j. od východu) středisko jménem Vá-í, k němuž se jede stepmi, neznámými končinami a hustě zarostlými lesy." Kardízí dí: „V pohraničním území Slovanů (od východu) je »šahr« zvaný Vantít" (Harkavi 264). *Marquart* nemožně vykládá *Vabnit* za korruptelu odvozenou ze slova *Danast*, t. j. Kijev (Streifzüge 189, 194, 200).

[4] *Marquart* Streifzüge XXXI. Srv. SS. II. 267 a *Vasiljev* Визант. и Арабы. I. Прил. 73.

[5] *Šachmatov* Древн. судьбы 35 l.

[6] S Vjatiči je spojoval na př. *Hilferding* Вѣсти. Евр. 1868. IX., *Pervolf* ЖМПН. 1877, 71, Archiv f. sl. Phil. IV. 65, *Ilovajskij* Разыск. II. vyd., 171, *Westberg* Wand. J. Lang. 14, Къ анализу II. 19, *Braun* Раз. I. 316, *Harkavi* (Westberg l. c.), *Franko* Причинки до ист. Укр. P. I. 9—22. (Lv. 1912.)

Mohli bychom sice velmi pravděpodobně vykládat zmizení Antů z jižní Rusi tím, že ustoupili před útokem Avarů od západu a před útokem Chazarů od východu do vnitra Rusi na Don a na Oku,[1] kde vidíme v době X.—XII. století seděti silný slovanský kmen Vjatičů, kdyby bylo možno spojiti jazykově obě jména. Ale zde filologie dává rozhodné veto, neboť staré ruské ą dalo po ztrátě nosovky *u*, a naproti tomu *Vjatičъ* předpokládá starší formu *Ventъ, *Vętъ.[2] Vjatiči X. st. nemají proto co činiti s Anty století VI. a VII., a Anti vskutku zmizeli z dějin následujících století.

PŘÍCHOD HUNNŮ, AVARŮ, CHAZARŮ A SLOVANÉ.

V historii gotské a svazu antského dostává se do popředí dějin východoslovanských silný a vlivuplný faktor turkotatarský, nejdříve Hunnové, po nich Avaři a potom Chazaři. Hunnské panství je první historicky doložené panství turkotatarské, které Slovany na čas sevřelo. O starších není zpráv, jen několik domněnek (srv. výše str. 26.). Zde však vidíme poprvé německé pány vystřídané Turkotatary. Zde jsou také první věcné podklady pro styky, na nichž budoval J. Peisker své hypothesy (srv. str. 57.). Hunnové pravděpodobně pronikali po zvyku nomadských výbojníků — tak jako později Avaři, Polovci a Tataři — i hlouběji do země slovanské, obsadili snad i některé kraje a kmeny náčelníky ze svých rodů, ba není nemožno, že pronikli i přes Slovany dále k Litevcům, kde pozdější zprávy připomínají dynastie živící se kumysem, tak jako u jedné dynastie slovanské.[3] Není také nemožno, že některé narážky na Hunny v zemi slovanské, jež nalézáme v germánských tradicích, jsou ohlasy poměrů reálných a skutečných výbojů hunnských, dostihnuvších Visly.[4] Ale více než o možnosti toho všeho

[1] Tuto pouť jejich má na mysli i *Šachmatov* Къ вопросу 12, 28 a Изв. Акад. 1907, No. 18, 715. Srv. dále stať o Vjatičích. Zde bych uvedl, že někteří, jako Golubinskij (Ист. р. церкви I., 1, 15) a Lambin (ЖМНП. č. 191, 145), ztotožňovali Anty s pozdějšími Ugliči a Tiverci.

[2] Srv. *Šachmatov* Archiv sl. Phil. XXXIII. 61 a *Krek* Einl. 255.

[3] Wulfstan 3 (Dahlmann Forsch. 427), Perský geograf ed. *Tumanskij* 135, Ibn Rosteh (Marquart 468). Není však absolutně nutno přijímati z toho jediného důvodu, že i v Pobaltí vládla dynastie cizí, turkotatarská, poněvadž víme, že kraj při dolní Visle rodil v staré době velké množství koní a za těch poměrů mohlo se zde vyvinouti pití kobylího mléka samostatně, bez nadvlády turkotatarské. (Srv. Herbord II. 23, 41, Helmold III. 16. Srv. Život Slov. III. 133.)

[4] Srv. Widsid (*Šafařík* SS. II. 705). Jiné zmínky o bojích severních Slovanů s Attilou a Hunny (v pověsti o Dětřichovi Berúnském) jsou však pouhé vý-

mluviti nelze. Není positivnějších dokladů, Hunnové tam déle nepobyli, a jsem proto přesvědčen, že se hunnský vliv nedá srovnati s panstvím a vlivem, kterým ovládli nad Slovany v VI. a VII. stol. Avaři a po nich Chazaři a Bulhaři, a že teprve těmto výbojníkům náleží největší podíl na těch vlivech turkotatarských, jež jsou v kultuře Slovanů, zejména jižních a východních, nepopiratelné. Sem měl J. Peisker obrátiti předem své zraky místo konstrukce poroby pravěké, „turkotatarskými" Skythy způsobené, o níž, jak jsem řekl, není historických zpráv.

Uvolnění, ba snad i úplná svoboda, která nadešla východním Slovanům po porážce Gotů r. 375 a Hunnů r. 453 a která se projevila hned řadou útoků na Balkán i vytištěním zbytků gotských a hunnských na břehy černomořské, netrvala dlouho, ani jedno století.

Již před r. 558 (a soudil bych, že nějakou dobu před tím) přešli Don a Dněpr turkotatarští Avarové a obořili se na hlavní sdružení východních Slovanů, totiž na Anty, kteří, jak jsme viděli, byli soustředěni na stř. Dněstru a na Volyni. Máme o tom zprávu Menandrovu (II.—III. 6), výše uvedenou, pak Theofylaktovu (VIII. 5.) a Theofanovu k r. 602,[1] a vedle toho nadmíru zajímavou tradici ruského lidu, kterou zapsal letopisec kijevský hned na počátku svého letopisu: Си же Обри воеваху на Славѣнѣхъ и примучиша Дулѣбы, сущая Словѣны и насилье твореху женамъ дулѣбьскимъ: аще поѣхати будяше Обърину, не дадяше въ пряти коня ни вола, но веляше въ прячи 3 ли, 4 ли, 5 ли женъ в телѣгу и повести Обърѣна, и тако мучаху Дулѣбы. Быша бо Обърѣ тѣломъ велици и умомь горди и Богъ потреби я, помроша вси и не остася ни единъ Обринъ, и есть притъча в Руси и до сего дне: погибоша аки Обрѣ; ихже нѣсть племени ни наслѣдъка.[2]

Svědčí to zajisté o kruté porobě, kterou volyňští Slované musili snášeti od Avarů, když se o tom živá paměť udržela do XI. století a když sám název Avar — ve formě Обръ přešel do řeči slovanských ve význam bytosti strašné, nadlidské.[3] Krutost panství

---

mysly, a historický podklad jejich jsou boje s Ottonem II. a III. a Jindřichem II. Srv. *Veselovskij* Изв. отд. р. яз. 1906, IH., 8.

[1] Srv. citáty výše na str. 75, 76.

[2] Let. lavr. 11[3]. Ze zpráv byzantských je vidno, že není správné mínění Westbergovo, jenž letopisnou zprávu o útoku na Duleby spojuje s Duleby slovinskými a českými (Ibrahím ibn Ja'kúbs Reisebericht 132, Къ анализу 395).

[3] Nejstarší doklad slovanské formy Обри je v legendě Konstantinově (*Pastrnek* Dějiny slov. apošt. 205). O paralelách k tomuto přejeti srv. výše str. 64.

avarského nikdo nebude popírati, a tím méně, že vedle ruské tradice máme ještě neméně výmluvné zprávy o podobné porobě Slovanů korutanských.[1] Jiná je však otázka, jak daleko se panství Avarů zde rozkládalo a jak dlouho trvalo. Pro přesnou odpověď na to není ani historických, ani archaeologických dokladů. Jen z toho, že je v Polsku řada jmen odvozených od slova *obrъ*, usoudil A. Pogodin a po něm i A. Šachmatov, že Avaři seděli v Polsku i v celé západní Rusi[2] a že seděli zde až do IX. století.

Nemohu souhlasiti s Šachmatovem. Prvou thesi o rozsáhlosti panství avarského bylo by možno přijmouti, kdyby se prokázalo, že jména uvedená souvisí vskutku s jménem starých Avarů, o čemž mám pochybnosti.[3] Ale pro druhou není vůbec dokladů, a je to čirá domněnka, soudí-li Šachmatov, že seděli v Rusi až do VIII. stol., kdy prý se přihrnula nová vlna Avarů, vytlačených z Uher vítězstvím Karlovým.[4] Není pro to nikde dokladu; naopak se mi zdá, že letopisná zpráva o příchodu Avarů do Dulěbů a o náhlé zkáze, kterou jim Bůh připravil, nenasvědčuje staletému pobytu, který rovněž vůbec není doložen archaeologicky. Mimo to dlužno míti na paměti, že v době VIII. a IX. století byla moc Avarů všude již zlomena, ba byla uvolněna, jsouc podlomena, už v první polovici VII. století vystoupením Samovým r. 623, porážkou před Cařihradem r. 626, odbojem Chorvatů a bulharského Kuvrata v letech 635—641.[5] Za těchto okolností je těžko říci, že existovala dále v Rusi, když o tom není žádných dokladů ani historických, ani archaeologických, a když víme, že centrum Avarů, kde je pobil a zničil Karel Veliký, bylo v severní Pannonii.[6] Také

[1] Fredegar Chron. IV. 48.

[2] *Pogodin* Слав. передв. 60 sl., *Šachmatov* Др. судьбы 24, 53. Srv. jména Obrówiec, Obrówo, Obrówko, Obrzyca, Obrzycko, Obrów, Obrówka.

[3] Srv. na př. jména vodní: řeka Obra a Obryca, Obrzyca, jezero Obrovo. Také je podivno, že Šachmatov z Rusi uvidí jen jedno jméno Obrovo (u Berejaslavi) a z Čech také jen jedno (Obrovice u Kadaně). V celé československ. republice jsou vskutku jen tyto Obrovice, a pak se u Přerova malá skupina chalup jmenuje Obrovisko.

[4] L. c. 24. Ještě dále šel Peisker vykládaje, že Bajan vytvořil velkou slovanskou říši s centrem ve Volyni, odkudž přestěhoval část Dúlěbů do Pannonie a do Čech, část Volyňanů k Baltu (na ostrov Volín) a části Chorvatů a Srbů na Labe a Sálu atd. (Expansion 437). Jinak nechci popírati, že části Avarů, Karlem vytlačené, ustoupiti mohly zpět za Karpaty. Tím se také podporovalo proniknutí jména Karel k zakarpatským Slovanům.

[5] Srv. SS. II. 232.

[6] Srv. SS. II. 320 sl.

archaeologicky musili bychom Avary s odchylnou jejich kaspickou kulturou viděti, kdyby zde seděli od VI. do IX. století. Neznám však odtud nic podobného, jen z centrálních Uher.

Zdá se mi proto, že panství jejich netrvalo déle než asi 150—200 let, a že patrně i na Volyni Slované, buď nějakou akcí domácí, nebo spíše za zevní pomoci, porobu avarskou shodili. Kdo tento zánik přivedl, nevíme, ale myslil bych na Chazary. Chazaři počali znepokojovati jižní Rus již za vlády Kuvratovy a byli také příčinou, proč syn jeho Asparuch odešel k Dunaji. Stalo se to v důsledku dvou útoků chazarských r. 667 a 679.[1] Po nich asi následovaly i boje se Slovany a Avary, které přivedly nejen Severjany, ale i Vjatiče, Radiniče a Poljany do područí chazarského,[2] a v nichž, myslím, Avaři pohynuli. Kladl bych to na konec VII. nebo na počátek VIII. století. Od té doby velká část Slovanů podléhala Chazarům.

Celkem však nemyslím, že by tato avarská nebo chazarská perioda byla zanechala u Slovanů příliš hlubokých stop ve vývoji národním a kulturním. Avarské panství bylo intensivní, ale netrvalo dlouho, a chazarské bylo zase jen mírné, z povzdálí prováděné. Chazarové se nemísili do života slovanského. Spíše bych řekl, že Slované působili na Chazary. Víme aspoň ze zpráv Mas'údího, že okolí cara chazarského a jeho služebnictvo bylo slovanské a ruské.[3] Jisté vlivy ovšem zůstaly u Slovanů a největší část jazykového fondu turkotatarského původu spadá asi na vrub těchto starších styků hunnských, avarských a chazarských (a ovšem i bulharských), nehledíc k možným vlivům starším z doby před Kristem.[4]

[1] Theofanes ed. *Boor* 358 (ἐξῆλθε τὸ μέγα ἔθνος τῶν Χαζάρων ἀπὸ τοῦ ἐνδοτέρου βάθους Βερζελίας καὶ ἐδέσποσε πάσης τῆς περατικῆς γῆς μέχρι τῆς Ποντικῆς θαλάσσης. Pod. Nikef. Brev. 33. Ze zprávy armenského geografa vidíme, že část Bulharů pod Asparuchem nucena byla opustiti východ a táhnouti k Dunaji nátiskem Chazarů (ed. *Patkanov* ЖМНП. 1883 č. 226 str. 26): „Пюки (Peuce). На этомъ островѣ живетъ Аспаръ-Хрукъ, сынъ Хубрата, бѣжавшій отъ Хазаръ изъ горъ Булгарскихъ и прогнавшій Аваръ на западъ. Онъ поселился на этомъ мѣстѣ." Ostatně už Kuvrat byl Chazary znepokojován.

[2] Let. lavr.[3] 18, 23 (k r. 859, 885). Poljané byli, zdá se, o něco později podrobeni (Let. 16) a měli platiti po meči od dymníku.

[3] *Harkavi* Сказ. 130, Сборн. мат. Кавк. XXXVIII. 44. Pohanští Slované a Rusové žili podle této zprávy v jedné čtvrti Itilu; vojsko chazarského krále bylo však musulmanské, ač i v něm se připomínají Slované a Rusové. Srv. také zprávu Al. Bekrího, že Pečenezi a Chazaři mluvili slovansky (ed. *Rozen* 54).

[4] Těmito vlivy přešlo také užívání názvu kagan, chagan pro knížata ruská. Srv. Slovo metr. Hilariona XI. st. u *Ponomareva* Пам. I. 70. 76, u Kardízího a pers.

Ale nebylo toho tak mnoho, a nelze činiti z toho dalekosáhlých konklusí. Také materiální kultura turkotatarská nejeví v té době žádných hlubších vlivů na slovanskou. Z toho, co na př. charakterisuje avarskou kulturu na středním Dunaji nebo chazarskou v hrobech verchně-saltovských,[1] nalézáme v současných hrobech a sídlech dněprovských Slovanů pramálo, ba téměř nic. Slovanská hrobní kultura v jižní Rusi zůstává čista těchto orientálních kultur, zcela jinak než bylo v Uhrách, a teprve v době Pečeněgů a Polovců nastává obrat a bývá na jihu obtížno říci, zdali je kurhan slovanský nebo turkotatarský.

Ale v jiném směru byl vliv těchto kmenů, zejména Avarů, silný. Útok avarský znamenal předně politicky konec svazku antského a uvolnění jednotlivých kmenů a pak, jak se podobá, způsobil i značné změny v jejich territoriálním rozložení. Je pravděpodobno, že útok na Dúlěby při Bugu vyvolal pohyb Radimičů a Vjatičů na sever (neudál-li se už v době gotské), a dále i pohyb samých Dúlěbů a Drevljanů, jimiž se pak pohnuli ještě kmenové další (srv. dále příští kapitolu). Rovněž je jisto, že Hunnové, Avaři i Bulhaři zarazili příchodem svým postup slovanský na jih k moři, který se uvolnil znovu teprve, když Avaři a Bulhaři odešli. Jen směrem na východ se postup nezastavil, neboť jej Chazaři spíše usnadňovali, máme-li zřeni k výše uvedené zprávě Mas'údíově a vůbec k celému rozprostranění Slovanů na Don a Volhu, o němž bude dále řeč.

Jiných vnějších událostí, které by měly význam pro jih slovanské Rusi před vznikem kijevského státu, není. Občasné vpády Maďarů za jejich krátkého pobytu v Atelközu v IX. století (srv. str. 36.) neměly jiného účelu, než ukořistit, co se dalo, a hlavně nachytati lidu, který byl pak prodáván na trzích v Karchu do otroctví.[2] Vyprázdnili tím zase trochu stepní pás, ale daleko ne na dobro, neboť letopisec brzy potom vzpomíná v něm Uličů a Tiverců.

---

geografa X. stol. ed. *Tumanskij* 136 a Ann. Bert. 839. Rovněž sem by náležel přechod slov *kopan* a *župan*, jestliže ovšem Peiskerův výklad slov *панъ* a *županъ* z turkotatarštiny je správný. Srv. SS. III. 24.

[1] Srv. výše str. 53 a poslední kapitolu archaeologickou.

[2] Kardízí ed. *Bartold* 122. Srv. zde výše str. 37.

KAPITOLA III.

RUSOVÉ.

Letopis o příchodu Varjagů-Rusů. — Vznik otázky varjagoruské. Dva hlavní problémy: I. Datum příchodu. Jejich historické výboje Goti, Rosomoni a Roxolani, domnělí předkové Rusů. Rhôs rhetora Zacharia. První oblasti ruské, sídla kolonií. — II. Původ a národnost Rusů. Zprávy historické. Rusové-Slované u Arabů. Doklady linguistické (jména osobní a jména dněprovských prahů). — Závěr: Původ jména Rus. — Poměr Rusů k Varjagům. — Vznik nové Rusi kijevské a vývoj poměru Rusů k Slovanům.

Tři sta let potom, co Avaři a Chazaři zničili svaz antský, a mezi tím, co hluboko do vnitra Slovanů zasahovala nadvláda chazarská, začal na dněprovské dráze vznikati pomalu nový politický útvar, jemuž bylo souzeno, aby později vytvořil velkou světovou říši a nejen to: aby zároveň i veškeré východní Slovanstvo, rozdrobené na řadu kmenů sloučil v jedno tělo národní a tomuto národu dal i své jméno. Podnět k této největší události v dějinách východních Slovanů vzešel od nevelkého kmene Rusů, jež domácí tradice zapsaná v nejstarší části Kijevského letopisu uvádí do *slovanských dějin* těmito čtyřmi zprávami:

1. K r. 852: „Léta 6360 indikta 15. dne, když počal panovati Michal císař (řecký), počala se nazývati ruská země. Neboť o tom zvěděli jsme odtud, že za toho císaře napadali Rusové na Cařihrad, jakož se píše v letopisu řeckém.“[1]
2. K r. 859 líčí se, jak Varjazi „přicházejíce ze zámoří, brali daň od Čudů, Slovanů, Merjanů, Vesů i Kriviců.“[2]
3. K r. 862: „Vyhnali (Slované) Varjagy za moře a počali sami sobě vládnouti, ale nebylo u nich pravdy, i vstal rod proti rodu, nenáviděli se vespolek a počali sami proti sobě bojovati. I pravili sami k sobě: Vyhledejme si knížete,

[1] Letopis lavr.[3] 17: Въ лѣто 6360 индикта 15 день, наченшю Михаилу царствовати, нача ся прозывати Руская земля. О семь бо убѣдахомъ, яко при семь цари приходиша Русь на Царьгородъ, якоже пишется в лѣтописаньи Гречьстѣмь. — Císař Michal III. vládl od r. 842—867.

[2] Let. lavr.[3] 18: Въ лѣто 6367. Имаху дань Варязи изъ заморья на Чюди и на Словѣнехъ, на Мери и на Всѣхъ, [и на] Кривичѣхъ.

který by námi vládl a soudil po právu! I šli za moře k Varjagům, k Rusům, neboť se nazývali ti Varjazi Rusy, jako se jiní nazývají Švédy, jiní Normany, Anglany, jiní Goty. Tak i ti. I řekli Rusi, Čuď i Slověni i Kriviči i Vasi: Země naše veliká je a úrodná, ale pořádku v ní není. Přijďte kněžiti a vládnouti nám! — I vybrali se tři bratři s rody svými a vzali s sebou všecku Rus. A přišli; nejstarší Rurik (usadil se v Novgorodě) a druhý Sineus na Bělo-ozeře a třetí Truvor v Izborště. A od těch Varjagů dostala jméno země Ruská."[1]

4. Při témž roce vypravuje dále ještě letopisec, jak dva bojaři Rurikovi, Askold a Dir, oddělili se od něho, chtíce na Cařihrad, jak táhli podél Dněpru, ale když přišli do Kijeva, jenž tehda s Polany platil daň Chazarům, jak zůstali s mnohými Varjagy a založili tam samostatné poljanské knížectví, zatím co Rurik seděl a vládl v ilmenském Novgorodě. Ale po 20 letech r. 882, bylo i tohoto kijevského knížectví dobyto od nástupce Rurikova, Olega, jenž tam přenesl své sídlo, a od té doby stal se Kijev hlavou ruského státu a matkou ruských měst.[2]

Tyto letopisné zprávy o příchodu Varjagů-Rusů mezi východní Slovany staly se v ruské historiografii základem velké sporné otázky, t. zv. varjagoruské, která se především ptala, jakého rodu a původu byli tito letopisní Varjazi-Rusové, kteří založili ruský stát v Novgorodě a Kijevě, a kdy se to stalo. Otázka tato existuje v ruské historiografii již od r. 1749, kdy vyšlo pojednání G. Millera „O původu národa a jména ruského", a spor o ni trvá podnes. Neustále vznikají nové pokusy ji definitivně zodpověděti a přece se ještě nedospělo k výsledku, který by si byl dovedl zjednati trvalé a obecné uznání. Při tom se ovšem vchází stále hlouběji do

---

[1] Letopis l. c. 18: Изъгнаша Варяги за море и не даша имъ дани и почаша сами в собѣ володѣти, и не бѣ в нихъ правды, и въста родъ на родъ, быша в нихъ усобицѣ и воевати почаша сами на ся. [И] рѣша сами к себѣ: «поищемъ собѣ князя, иже бы володѣлъ нами и судилъ по праву.» Идоша за море къ Варягомъ, к Руси; сице бо тiи звахуся Варязи Русь, яко се друзии зовутся Свне, друзии же Урмане, Анъгляне, друзiй Гъте, тако и си . . . И изобрашася 3 братья, с роды своими, пояша по себѣ всю Русь и придоша; старѣйший Рюрикъ [сѣде Новѣгородѣ] а другий Синеусъ на Бѣлѣозерѣ а третий Изборьстѣ Труворъ. [И] отъ тѣхъ [Варягъ] прозвася Руская земля, Новугородьци ти суть людье Новогородьци отъ рода Варяжьска, преже до бѣша Словѣни.

[2] Let. lavr. 22.

detailů a zejména do kritické analyse pramenů, a tím vším se stalo, že otázka, kdysi jednoduchá a prostá, je dnes značně komplikovaná a plna nových drobných problémů. Vykládati zde v textu celý historický vývoj, velmi zajímavý, třebas jen stručně, způsobilo by však značné porušení celkového pásma našeho výkladu. Proto odkládám stručný přehled historie otázky varjagoruské do zvláštního přídavku na konci této knihy, kam odkazuji čtenáře, jenž by měl o ni zájem, a zde vstoupím hned in medias res k výkladu o podstatě věci a jejím dosavadním řešení.

Zprvu vznikl zcela přirozeně výklad, že Varjazi-Rusové byli původu skandinavského, speciálně normanského, a že přišli r. 852, tedy v polovině IX. stol., do Rusi. Neboť uvedenou zprávu letopisnou nemohl prostý rozum zprvu vykládati jinak, než že Varjazi-Rusové přišli ze zámoří do Novgorodu, tedy jako cizinci ze Skandinavie, a také další zprávy o jazyku ruském, zachované v letopisu, potom u Konstantina Porfyrogenneta a jiných, o nichž dále uslyšíme, odlišovaly jazyk ten zřejmě od slovanského.

Během doby vznikla však, jak v přídavku vypisuji, reakce i proti době příchodu Varjagů-Rusů i proti jejich neslovanskému původu. Kdyby bylo pro příchod jejich zůstalo v platnosti datum letopisné, byla by tím přirozeně vzata půda theorii slovanské. Ale během doby vynášeli badatelé ze starých pramenů různé doklady, o nichž se domnívali, že potvrzují existenci Rusů pro dobu starší, a to nejen pro století předcházející, nýbrž pro dobu velmi starou, ba i pro dobu před Kristem — a tím se ovšem stále ubíralo půdy theorii normanské a podpírala se theorie slovanská. Neboť byli-li zde Varjazi-Rusové dávno před tím, než historie ví o Normanech a normanských výbojích, vystupovala tím více možnost, že jsou nějakým starým kmenem domácím, buď litevským nebo finským, nebo ještě spíše slovanským, tím spíše slovanským, že některé nové prameny, objevené v XIX. století, Slovany a Rusy přímo ztotožnili.

Prohlížíme-li dnes všechen ten rozsáhlý materiál, který velkou řadou studií byl na světlo vynesen a jako podklad celkového rozboru otázky před námi leží, musíme předem přihlédnouti k pramenu samému, k letopisné zprávě r. 859—862, a vyšetřiti, jak je zpráva tato věrohodná a správná, a potom teprve obrátiti se k otázce, jaký byl národnostní poměr Varjagů-Rusů k Slovanům. Rozpadá se nám tedy celý problém na dvě otázky rozdílné, ale úzce spolu souvisící.

1. Věrohodnost letopisné zprávy.

Na otázku prvou, myslím, že dnes nelze odpověděti jinak, než že totiž vypravování letopiscovo není dostatečně hodnověrné, že to není historická zpráva, z níž možno beze všeho vycházeti, nýbrž pouhá, několikerými redakcemi upravená a pozměněná legenda. Že se nesmí zpráva letopisná bráti beze všeho za základ výkladu, že dlužno ji dříve kriticky ověřiti, a že ověření toto nevypadne ve prospěch úplné věrohodnosti, hlásali už odedávna antinormanisti, počínajíc J. Venelinem, až po S. Gedeonova a Dm. Ilovajského. Bylo v ní několik věcí, proti nimž obraceli svoji zbraň, především dvě: datum příchodu Rusů a dále fakt samotného pozvání, povolání jich k založení spořádané říše ruskoslovanské.

Pokud se data týče, tu antinormanisti ukazovali, že Rusové neobjevili se teprve r. 859 a neusadili se v Rusku teprve r. 862, nýbrž že tam byli už dávno před tím. Jsouť již odjinud známi v současných dějinách východní Evropy.

Od r. 859, kdy je poprvé za vlády Michala III. připomíná Kijevský letopis, objevují se Rusové v dějinách východní a jižní Evropy dosti často jako odvážní výbojníci, kteří z Rusi napadali Cařihrad, Malou Asii a končiny při Kaspickém moři. Vyjíždějíce od severních břehů, dostávali se tokem splavných řek, a kde řek nebylo, přes voloky, až do moře Černého nebo Kaspického a nezaleknuvše se ani vln bouří nebo větry vzdutých, pouštěli se odhodlaně na protilehlá pobřeží. Účelem výprav bylo kořistění. Jakmile kořisti dobyli násilím a pleněním nebo jakmile dostali dobrovolné značné výkupné, aby odešli, vraceli se, aby v době nedlouhé podnikli výpravu novou buď do jiného kraje, neb opět tam, kde před tím spatřili dosti bohatství. A bohatství bylo mnoho, velmi mnoho v Zakaspických zemích. Stačí jenom přečísti si to, co o nich zapsaly prameny orientální (Tabarí, Mas'údí, Chaukal, nebo z byzantských na př. Menander.[1]

Válečných výprav ruských známe z historie velkou řadu. Útoky na Cařihrad připomínají se od června r. 860[2] počínajíc, ještě v letech

[1] Srv. ŽS. III. 265 a *Tolstoj-Kondakov* P. др. III. 6. sl.

[2] Dříve se první útok Rusů na Cařihrad kladl k r. 865, ale nověji se uznává za první datum r. 860 na základě Fotiova kázání proti nájezdu Rusů (εἰς τὸ ἔφοδον τῶν Ῥῶς), jednoho jeho dopisu na biskupy orientální z r. 866 a na základě anon. kroniky byzantské vyd. Fr. Cremontem, kterou se určuje datum útoku na r. 860 (Anecd. Brux. I. Gand. 1894. Rec. des travaux publ. par la Fac. de Philos. IX.). Srv. *Boor* Byz. Zs. IV. 445, *Vasilevskij* Вив. Врем.

865 (Askold a Dir), r. 907 (velká výprava Olegova s loďstvem, které před Cařihradem vyzdviženo bylo na kola a pod plachtami postupovalo i po zemi), r. 941 (Igorovo loďstvo poraženo), r. 944 (opětovná výprava Igorova) atd., až nájezdy r. 1043 se končí. Útoky do Malé Asie a dále do Chazarie, do Zakaspického kraje, Chovarezmie a perské provincie Tabaristánu počaly se již r. 842 (na břeh M. Asie, srv. dále str. 91.). Pověstným stal se však zejména pochod vykonaný po 300. roce hedžry a kladený obvykle do r. 913—914, jiný r. 943 a jiný z r. 969 do Chazarie a k Bulharům.[1] Při prvém se tisíce Rusů dostalo přes Volhu a Chazarské moře do Zakavkazí,[2] ale na zpáteční cestě byli strašně pobiti od Chazarů a Burtasů. Při druhém útočili na město Berda'u v Armenii ve značném počtu a nadmíru statečně. Máme o tom zajímavé zprávy u Mas'údího a Ibn Miskavaiha.[3] Cesta, kudy tyto výpravy chodily, byla hlavně dvojí: buď šly na horní Volhu a po ní přes Bulgar do Chazarie a Itilu (tak bylo na př. r. 969 podle Chaukala), nebo na Dněpr a po něm do Černého moře a kolem Krymu do průlivu Kerčského, kde se v Tamaarše vyjednalo s Chazary povolení o průchod do Azovského moře, do Donu a z Donu volokem do Volhy, do Itilu a Chvalinského moře, kde se už otvíraly kraje zakaspické přístavem derbenským a Branou bran (srv. dále str. 120.). Vedle toho objevovali se však současně i v Prusku, chodíce po Visle až do končin v okolí Krakova,[4] a rovněž i v jižní Evropě, v Italii, v Sicilii, ba i v Hispanii, kde Mas'údí připomíná vpád do

---

I. 258 a *A. Vasiljev* Византія и Арабы. I. 189 sl. Týž upozornil, že datum to zastával už *J. Golubinskij* Ист. р. церкви. I. (1880) 21 a *Assemanni* Kalendaria (1755) I. 240, II. 160, 231. K údajům srv. též *Loparev* Виз. Врем. II. 581. a Byz. Zs. V. 369. *Jernštedt V.* Зап. Акад. Petr. Ser. VIII. sv. VII. č. 8 (1906) a *Gerland* Neue Jahrb. klass. Alt. 1903. 718, *Golubinskij* vyd. 1901, 49

[1] Srv. *B. Dorn* О походахъ древнихъ русскихъ въ Табаристанъ. Petr. 1875, Caspia. Über Einfälle alter Russen in Tabaristan (Mém. Ac. Petr. S. VII. T. XXIII. 1.). *Marquart* Streifzüge 330 sl., 474, *Harkavi* Сказ. 131, 155 (Mas'údí), 218, 223 (Chaukal), *Westberg* Къ анализу I. 382 sl. (ЖМНП. 1908). Westberg pochod z r. 914 klade k r. 925 (l. c. 386).

[2] Mas'údí mluví o 500 lodích se 100 muži (*Marquart* 330).

[3] Srv. Comptes rendus de l'Ac. des Inscr. 1921, 182.

[4] Útoky na Prusy dosvědčuje Ibráhím ibn Ja'kúb (*Westberg* Къ анал. I. 377), na pobyt v Polsku ukazuje R. Ekblomovi řada názvů odvozených od *Warzęg (— Varjag, srv. zde dále str. 112), což však vyžaduje kritického zjištění. Srv. *R. Ekblom* Nordbor och västslaver för tusen år sedan (Forn vännen 1921), ale k tomu kritiku Rudnického v Slavia occid. II. 220.

Andalusie už r. 844.[1] Ovšem všichni Rusové nebyli jen výbojníky; byli mezi nimi i obchodníci, kteří obchodovali počestně, ale i ti vycházeli z Ruska vždy dobře ozbrojeni a dobře organisováni k vzájemné pomoci a obraně, jak tehdejší poměry ve východní Evropě a v okolních zemích nutně vyžadovaly. Vždy šli v organisovaných tlupách ku předu. Mimo to jich část sloužila ve vojště byzantském, v tělesné gardě císařské.[2]

Jak je vidno z letopisného textu výše uvedeného („počala se zváti ruská země"), představoval si letopisec, že se Rusové objevili ve východní Evropě r. 852 a že se r. 862 definitivně usadili v její severní části. Ale ani jedno, ani druhé datum není správné. Rusové přicházeli a usazovali se v dnešním Rusku najisto dříve. Už V. Vasiljevskij ukázal, že v řecky psaném Životě sv. Georgia Amastridského, jenž vznikl v první polovině IX. století před r. 842, hovoří se o Rusech jako o národě všeobecně známém a tamtéž se připomíná vpád jejich do Malé Asie spojený s útokem na Amastridu.[3] A tento důležitý starší pramen není osamělý. V Životu Stefana Surožského dočítáme se, že za několik let po smrti tohoto svatého, jenž zemřel na konci VIII. století, velké ruské zástupy plenily kraj od Korsuňu do Kerče a dobyly Surože, dn. Sudaku.[4] Útok připadá do prvních desetiletí stol. IX. Rovněž annály Bertinianské, psané v letech 835—861 od biskupa Prudentia z Troyes dokládají, že už r. 839 byli v poselstvu, které přicházelo od císaře Theofila k Ludvíku Pobožnému, někteří Rusové, které před tím poslal do Cařihradu král — „chacanus" ruský.[5] Mluví-li se tu o chakanu ruském, je to dokladem, že to nebyli Rusové ze Švédska, ale ze sousedství Chazarie, z níž k nim přešel titul knížecí.[6] A když neznámý bavorský mnich, t. zv. geograf Bavorský,

[1] *A. Tougard* Hist. profane 55, 234, *Vasiljevskij* Соч. I. (1908) 288, *Harkavi* Сказ. 63, 69.

[2] Srv. anonymní vojenský traktát z X. stol. (Byz. Zs. XI. 555).

[3] Srv. *V. Vasiljevskij* Русскови. изслѣдованія II. Житіе св. Георгія Амастридскаго и Стефана Сурожскаго. (Petr. 1893), str. XLI, CXVI, CCXCV. Tento spis vyšel v Letopisu archeograf. komisse sv. IX.

[4] *Vasiljevskij* str. CCLXXXVI a 100; Vasiljevskij klade původ Žití Štěpánova do poč. IX. st. Srv. též *Golubinskij* Ист. р. ц. I. 1, 53. Na starší útoky naráží i patriarcha Fotios *(Vasiljevskij)* l. c. XLIX, CXXXIV).

[5] Misit etiam quosdam qui se et gentem suam Rhos vocari dicebant (*Pertz* MG. SS. I. 434). Srv. více o této zprávě dále na str. 103.

[6] *Vasiljevskij* l. c. 127. O tomto knížeti Rusů, *chákán* zvaném, zmiňuje se též Ibn Rosteh (ed. *Chvolson* 35), Kardízí (ed. *Bartold* 123) a perský geograf (ed. *Tumanskij* 136). O užívání slova *chákán* v staré Rusi viz výše pozn. na str. 84.

před r. 870 skládal svůj přehled kmenů střední a východní Evropy, mezi nimiž uvedl i *Ruzzi*,[1] je to také podporou pro výklad, že Rusové byli už delší dobu známým kmenem ve východní Evropě, rovněž jako zpráva slovanské legendy, že Konstantin našel ruskými písmeny psaný rukopis (росьскы писмены пьсано) v Chersonu krátce po r. 860.[2]

Také arabská literatura z IX. a z X. století má opět staré narážky na Rusy před r. 852.

Předně autor „Knihy cest a říší" Abúl Kasim Ubaidallah ibn Abdallah zv. Ibn. Chordádbeh († 912), jehož díla vyšlo první vydání už r. 846—7, zmiňuje se v něm o Rusech, lidu „plemene slovanského", jenž obchodoval s Orientem a Byzancí. Léta, kdy kniha byla vydána, jsou sice sporná, neboť je někteří kladou o 20 až 40 let později,[3] ale faktum zůstává, že Chordádbeh uvádí Rusy jako kmen na Černém moři známý, a ne jako něco, co se teprve nově objevilo. Rovněž jiní spisovatelé X. století a to nejen Istachrí, Chaukal, Balchí, Mas'údí,[4] ale i Ibn Rosteh, Kardízí, perský geograf, Mukkaddesí a Al Bekrí, kteří čerpali své zprávy z nějakého o století staršího pramene, nejspíše z Muslíma al Džarmí,[5] —

[1] *Šafařík* 55. II. 712, *Králíček* Zs. des Ver. f. Gesch. Mähr. 1898, 216 sl. Při tom nepadá na váhu i to, že na pobřeží Kuronska jsou Rusové v VIII. století doloženi nejen životem Anskariovým, ale i současnými nálezy archaeologickými Srv. *Arne* Suède 61.

[2] Leg. Konstantinova VIII. (ed. *Pastrnek* 174; srv. str. 52). Srv. Vasiljevskij l. c. CCXCV.

[3] *D. A. Chvolson* О русахъ у араб. писателя I. пол. IX. вѣка Ибнъ Хордадвея (Труды VIII. арх. с. Moskva IV. 116). Chvolson pokládal zachovaný spis Chordadbehův za výtah udělaný v osmdesátých letech z původního, vzniklého r. 849 (srv. i *Vasiljevskij* Руссковиз. изсл. II. 131). Také *de Goeje*, jenž zprvu soudil, že Chordádbeh napsal své dílo mezi r. 854 a 864, přišel později k přesvědčení, že bylo napsáno už r. 846 a potom doplněno a znovu vydáno r. 886 nebo po něm. Passus o Rusech byl už v prvním vydání (Beiträge 284—7. Viz *Westberg* Къ анал. I. 374). Naproti tomu trvá Marquart na tom, že kniha nevznikla před r. 885 (Streifzüge 390), kdežto Westberg zprvu (Beiträge 288) šel před r. 860, ale passus o Rusech pokládal s Kunikem za pozdější interpolaci abbreviatorovu (287); později od toho upustil a přidal se k Marquartovi (Къ анал I. 374).

[4] *Harkavi* Сказ. 129, 193, 219, 276. Také Tabarí ve své Historii králů připomíná kmen *Rús* už při r. 643. Ale místo to není v arab. originále, nýbrž jen v perském překladu, a je tedy přípiskem překladatelovým (*Thomsenn* Ursprung 26).

[5] Tak soudí *Marquart* (Streifzüge XXXI., 28, 203). Džarmí žil v Malé Asii a napsal dílo o dějinách Byzance a jejích sousedů. Westberg pokládá za tento

ti všichni znají ve východní Evropě Rusy a mluví o nich opět jako o kmeni známém, který byl již usazen na severu Ruska (srv. dále) a od Slovanů zcela rozdílný.[1] Původní pramen těchto zpráv pochází najisto z doby, kdy Rusové ještě ani na Dněpru, ani v slovanském Novgorodě neseděli a kdy, jak dále z textů vidno, Maďaři byli ještě na jihu Rusi, tedy z doby před r. 850. Lze proto pokládati za jisté, že se Orientálci setkávali s Rusy organisovanými v jakési vojensko-kupecké kolonie na jihu Ruska nebo karavany už na počátku IX. stol. a pravděpodobně i v VIII.

Na základě těchto zpráv[2] domnívali se někteří badatelé, na př. Golubinskij, Gedeonov i Kunik,[3] že existovala už v IX. století na břehu Černého moře jakási tauridská a tamanská *Rossia*, odkudž Rusové vycházeli a kde se s nimi seznamovali sousedé. Sám však nemyslím, že bychom mohli v této první době mluviti o nějakém kraji Rusy na jihu osazeném, nanejvýše tam byla nějaká stanice výprav, spojená s kolonií ruskou při vtoku Dněpru nebo na Krymu anebo při Azovském moři. Ale dosud ani tato stará kolonie není

---

pramen nějakou zprávu perského cestovatele, jenž byl v Rusku v letech 838—850 (Къ анал. II. 27), kdežto Marquart myslí, že čerpal ze zpráv Byzantinců, k nimž Rusové už tehdy přicházeli (l. c. 203).

[1] Zprávy tyto uvádím dále na str. 94. v poznámce. Naproti tomu zpráva Mas'údího a po něm El-Vardího vztahuje se na Rusy-Normany ve vlasti švédské (viz *Westberg* Beiträge 237, 300).

[2] Není sice a priori vyloučeno, že Rusové mohli přicházeti přes východní Evropu na Černé nebo Chvalinské moře už před VIII. stoletím, ale doklady, které se pro to uvádějí, jsou vesměs nejisté nebo vůbec omylné. Sem náleží zpráva Theofanova (ed. Bonn I. 691) o „ruských" lodích (τὰ ῥούσια χέλανδια) v boji s Bulhary r. 773 (znamená vlastně lodi červeně natřené), zpráva Synopse Sathovy (108) o boji Rusů před Cařihradem r. 626, kde jiní starší autorové mluví o Slovanech (srv. mé SS. II. 231). Pozoruhodnější je objevení se jména *Ros*, *Hros* jakožto jména kmene sedícího na východě za Amazonkami a mluvícího tursky i gotsky v syrské kronice rhetora Zacharia z r. 555 (ed. *Ahrens a Krüger* 253, srv. *Marquart* Streifzüge 356 sl.) a konečně není ani nemožno, že už *infida gens Rosomonorum*, o nichž zmiňuje se v severním Rusku za doby Hermanrikovy Jordanis (Get. 129), nejsou než Rusové pozdějších pramenů, sedící v jezernatých končinách severního Ruska. Obyčejně se však tito Rosomoni pokládají za jiný kmen anebo se vůbec odkazují do říše bájí (srv. *Hruševskij* Кіев. Русь I. 165). Marquart obé spíše pokládá za Heruly, ovšem příbuzné a podobné pozdějším Rusům, na něž proto přešlo v ústech Řeků jméno Hros. Ale nevylučuje totožnosti ruské. Omylem bylo, když Vasiljevskij i v starých Tauroskythech shledával skryté jméno *Ros* a dovozoval z toho jejich přebývání na Krymu od doby gotské. Srv. blíže o tom dále na str. 98 a v přídavku I.

[3] *Golubinskij* Ист. р. ц. I. 1. 42, 43 (vyd. 1901), *Westberg* Къ анализу II. 29, *Šachmatov* Очеркъ XXVII. srv. dále na str. 97.

archaeologicky prokázána, ačkoliv by se při charakteristické kultuře skandinavské století VIII. snadno dala zachytit. Později tam ještě vzniklo faktorií a kolonií více, jak dále na str. 96 vykládám. V starší době nalézala se oblast Rusů, kde byla jejich prvotní centra, nejen faktorie, na severu mezi Ladogou, Ilmenem, Dněprem a výšinou Valdajskou se střediskem při Volchovu. Na to ukazují zprávy právě jmenovaných arabských spisovatelů X. století, které jakkoliv se v detailech trochu různí, přece vesměs pocházejí z jednoho originálního pramene z doby před r. 850. Sestavíme-li je dohromady, vidíme, že tento prvopramen zakládal se na positivní zprávě, že Rusové v počtu asi 100.000 duší seděli na severu na velkém ostrově vodami obklopeném, odkud ve větších nebo menších zástupech vycházeli za obchodem nebo ještě více za lupem do země slovanské, a jak jsme už slyšeli, i dále k Bulharům, Chazarům a do zemí zakaspických. Tak vykládá souhlasně Rosteh, Kardízí, Mukkaddesí (u Jakúta), později Aufí, Sabangarej, a ovšem též perský anonymní geograf.[1] Kraj byl chudý na dobytek a i na jiné plodiny, které

[1] Ibn Rosteh (*Harkavi* 267): „Co se týče Rusi, tu ona nalézá se na ostrově, obklopeném jezerem. Ostrov ten, na němž žije, zaujímá prostranství 3 dnů cesty; je pokryt lesy a bažinami, je nezdravý a vlhký do té míry, že nastoupí-li se nohou na zem, ona se už třese pro množství vody v ní. Oni mají cara, který se zove chakan Rusů. Činí náběhy na Slovany, přijíždějí k nim na lodích, vysednou, poberou je v plen a odvedou v Chazran (corr. z Charvan) i v Bulgar a tam prodaji. Rolí nemají a živí se jen tím, co přivezou ze země slovanské. (Další text mluví o zvycích, obchodu, kroji, otrocích atd.) Měst je u nich mnoho a žijí na prostranství.“ Srv. překlad Westberg v ЖМНП 1908 III. 23 sl. Kardízi (ed. *Bartold* 129) má o ostrově Rusů totéž co Rosteh, pouze dodává: „Délka a šíře ostrova obnáší 3 dni cesty“... a „na tom ostrově žije na 100.000 lidí“... Oni stále v čísle 100 nebo 200 lidí přicházejí do země slovanské a násilím odnímají u nich věci potřeby, aby se nalézaly u nich (Rusů). Al Bekrí nazývá Rusy ostrovany, vládnoucími množstvím lodí a hraničícími s mořem Bontasem (ed. *Rosen* 11). Al Mukkaddesí (u Jakúta ed. *Wüstenfeld* srv. *Harkavi* 282): Rusi žijí na nezdravém ostrově, obklopeném jezerem i sloužícím jim za pevnost proti nepřátelům. Množství jich je okolo sta tisíc lidí; nemají rolí ani stád. Slované na ně napadají a zabírají jejich majetek.“ Jen perský geograf se odchyluje svým textem, maje patrně na mysli už představu Rusi pozdější (ed. *Tumanskij* 121): Oblast Rus. Oblast, na východě jejíž je hora Bedžnak, z jihu řeka Ruta, ze západu Slované a ze severu severní pustiny. Je to oblast obšírná. Obyvatelé jsou tvrdých mravů, lukavyje, neuživčivyje, drzí, svévolní a bojechtiví. Se všemi nevěrnými, kteří jsou kolem nich, vedou války a přemáhají je. Panovníka Rusů zovou chakan. Oblast je velice bohata vším potřebným. V jednom z plemen ruských nacházejí se Mirvaty. Cti čaroděje. Uprostřed jich žije plemeno Slovanů, jež jim slouží. (Zvyky různé.) Kujane, ruský gorod nejbližší k Musulmanům, město blahobytné a residence knížat... Seljabe, gorod blahobytný. Z něho chodí se na obchod k Bulharům, když je mír.

Rusové musili kupovati u Slovanů a Pečeněgů.[1] Popis tohoto kraje lze vztahovati nejlépe na kraj při Ilmenu nebo Ladoze, kde byla první ruská střediska historicky nebo archaeologicky doložená, o čemž srv. dále v kap. VI. S tím souhlasí i zpráva Al-Bekrího, že řeka Itil, t. j. Volha, vytéká ze země Rusů,[2] což zase ukazuje na vodnatý kraj u Valdajské výšiny, a také z jiných souvěkých zmínek lze vyčísti, že si jejich autoři představovali původní oblast, v níž žili Rusové, *na severu* dnešního Ruska.[3] Mluví-li císař Konstantin jednou o vnější Rusi (ἡ ἔξω Ῥωσία), v níž prý se nerodí ani skot, ani brav, ani koně, napsal to patrně též na základě podobné nebo téže zprávy o severní oblasti ruské, která byla podkladem uvedeným textům arabským[4] a která založena byla na těch zprávách Rusů samých, kteří už počátkem IX. století přicházeli do Cařihradu. To je kraj, na nějž se v starých nordických sagách a runských nápisech vztahuje název *Gardariki*, (kraj gorodů), *Gardar* nebo také *Austr*, *Austrriki*.[5] Později i *Kylfingaland* (srv. dále str. 112.), k němuž vedla východní cesta *(Austrvegr)* a jehož centra byla dvě: jedno mladší na Ilmenu, v starém, původně slovanském *Holmgardru* neboli *Ostragardru*,[6] jejž stará saga o Dětřichovi bernském uvádí

Urtab, gorod, v němž ubíjejí cizozemce, přijde-li." Za to se o ostrovu Rusů zmiňuje ještě Aufi *(Westberg* Къ анализу II. 23, 29, 32, Beiträge 216, 219) a Šabangarej *(Westberg* l. c. 31).

[1] Srv. Ibn Miskavaih k r. 943 (Comptes rendus de l'Ac. des Inscr. 1921, 182) a Konst. Porfyr, De adm. imp. 2, 9.

[2] Ed. *Rosen* 60. Srv. *Westberg* Къ анал. II. 24. Beiträge 218.

[3] Chordadbeh *(Harkavi* 49, srv. *Westberg* Къ анал. I. 370, 371), Ibráhím ed. *Westberg* 56.

[4] Konstantin, De adm. imp. 2, 9.

[5] Srv. *Veselovskij* Изв. отд. р. яз. 1906. III. 134 sl., *Šarovolskij* Извѣстія Унив. Кіев. 1907, IV, 36, *Thomsen* Ursprung 84. Runské nápisy na náhrobních kamenech připomínají hojné výpravy ze Švédska do Rusi, do Finska, do zemí kaspických (*Saerkland*), do Řecka, zejména v X. a XI. stol. Za to chybějí dosud doklady poutí do Chazarska, Biarmie a volžské Bulgarie. Srv. *J. Arne* Suède et Orient (Ups. 1914) 7—13, *J. Liljegren* Runurkunder (St. 1833) č. 121, 441, 587, 799, 851, 864, 902, 935, 1106, 1173, 1401., *C. Rafn* Antiquités Russes et Orientales d'après les monuments historiques Kod. 1852. Srv. i *Barsov* Очерки 213, *Thomsen* Ursprung 83, *Snellmann* 145, *Montelius* Kultur Schwed. 207, 272). Ostrogard Ruzziae připomíná i Adam Brem. II. 19.

[6] *J. Mikkola* Ostrogard-Holmgard (Zbornik Jagićův 27—28) shledává Holmgard v normanské osadě Dhrelleborch na Volchovu, slov. zvané Холопій городъ. Srv. dále stať o Slovanech novgorodských.

přímo jako středisko ruské moci před dobou Vladimírovou,[1] druhé pak starší nedaleko Ladogy před ústím Volchova, kde u dn. Staré Ladogy nalezeny byly zbytky podobného ruského hradiště, zvaného *Aldagen*, *Aldejgjuborg*, podle nálezů soudíc, obývaného počátkem IX. ale hlavně v X. a XI. století lidmi kultury skandinavské.[2]

Jak dalece možno věřiti domněnce A. Šachmatova, že se I. centrum nalézalo v gorodě Staré Ruse (Старая Руса) na břehu řeky Polistvy nedaleko Novgorodu, k tomu nám chybí s dostatek historických faktů. Že Stará Rusa byla dávným hradem, dosvědčuje letopis při r. 1167, ale byla-li prvním střediskem, je otázka jiná.[3]

Každým způsobem však zde mezi Ilmenem a Ladogou byla první etapa ruského panství a odtud vycházel první rozvoj jednak na východ směrem na Volhu a Bělozero, jednak k Dněpru, kde asi roku 900 počíná se kolonie ruská v Gnězdovu u Smolenska *(Smalenzkiu)*, a jednak na západ k jezeru Čudskému, k Pleskovu a Izborsku, jenž se stal brzy také silným hradem ruským, a k Polocku na Dvině (Pallteskin). Také v Seeborgu u Rigy byla už dříve kolonie.[4]

Rovněž na Volhu se brzy šířili, neboť nám archaeologické nálezy ukazují silné středisko lidí nordické kultury z X. stol. u sela Michajlovského na Volze a u Bolš. Timirjeva, jižně od Jaroslavi. Potom i v Rostovu, Muromu, Suzdali a v Perejaslavi objevují se stopy ruských kolonií.[5] Po Dněpru se táhli dolů po stanicích, které byly u Smolenska, Ljubeče, Černigova, Kijeva, Vyšgorodu a na Chortici,[6] až dostihli ústí, kde se také někde usadili. Praví-li Kardízí, že kolem roku 850 Maďaři činili útoky na Slovany a Rusy,[7] nebo

---

[1] *Veselovskij* Валтины въ сагѣ о Тидр. 35, 134 sl., a Изв. отд. р. яз. 1906. III. 134.

[2] *Arne* Suède 15, 17, 22, 29, 33, 61. *Brandenburg N. J.* Старая Ладога P. 1896, *Tolstoj Kondakov* P. древн. VI. 147 sl. Stará Ladoga uvádí se v letopise k r. 862, 922, 1105, 1114. O její totožnosti s Aldeigjuborem srv. *Brandenburg* l. c. 11 sl.

[3] *Šachmatov* Др. судьбы 56. Říčka, která vtéká v městě do Polisty, sluje Porusja, okolí města slulo dříve Okolo rusje. K další ruské topografii tohoto kraje srv. *Ekblom R.* Rus et Varęg dans les noms de lieux de la région de Novgorod. (Arch. des ét. orient. XI. Upsala 1915).

[4] *Veselovskij* О Вилтинахъ 35, 134, Thomsen 84, *Arne* Suède 15, 17 a Letopis k r. 862 a 980.

[5] *Arne* Suède 54, 61 a mapa. Letopis už k r. 862 zmiňuje se o Rostovu, Muromu a Běloozeru.

[6] Na Chortici měli Rusové i důležitou stanici kultovní, kde pod ohromným dubem konali oběti (Konst. De adm. 9).

[7] Ed. *Bartold* 122, *Marquart* Streifzüge 467.

praví-li se ve smlouvě Igora s Řeky, že kníže kijevský bere na sebe povinnost nedopustiti, aby Černí Bulhaři útočili na Korsun,[1] musily býti dole ruské kolonie. Mas'údí ostatně přímo dí, že Rusové žijí na jednom z břehů Ruského (Pontského) moře,[2] a s tím asi souvisí, že sv. Kyrill, když přišel do Korsuně, našel tam podle slov pannonské legendy žaltář a evangelia psaná „ruským" písmem.[3] Ostatně i zprávy o opětovných útocích přes Černé a Azovské moře a pozdější nomenklatura kraje nasvědčují, že měli Rusové na severních jejích březích opěrné body, kolonie.[4]

Ale jádro ruské až do poloviny IX. století zůstávalo na severu mezi Ladogou, Valdají a Ilmenem se středisky v Staré Ladoze a v Novgorodě. Zpráva letopisná o zřízení samostatných vlád v Bělozeře (r. 862), Izborsku (při r. 862), Polocku (r. 862, 980), Turovu (r. 980) a v Kijevě (při r. 862) znamená rozpadání původní ilmensko-ladožské oblasti a říše na několik dalších středisek, z nichž na konec, počínajíc r. 882 vzmohlo se kijevské středisko nad ostatní a všechny ovládlo. V Kijevě samém byla zajisté již před příchodem Rusů osada slovanská s hradištěm nad Podolem. Mohli také už v III. a IV. stol. okupovati toto polohou výhodné místo Gotové (srv. výše str. 65) a odtud ovládnouti slovanský kraj. Ale vznik *ruského* Kijeva nelze klásti před IX. století. V tom bodu letopisná tradice má skutečný podklad, spojujíc jeho vznik s dobou Rurikovou, a také archaeologie s tím dosud souhlasí.[5] Jakého původu a významu je jméno *Sambatas* (Σαμβατὰς), které mu v této podle Konstantina dávali, zůstává nevysvětleno.[6]

---

[1] Let. Lavr. 50.

[2] *Harkavi* Сказ. 130. Westberg to však vztahuje na břehy moře Baltického (Къ анал. II. 29) a vůbec l. c. se silně opírá Rusi černomořské.

[3] Обрѣте ту евангелїе и псалтыръ русьскыми письмены писано Leg. Konst. VIII. (*Pastrnek* Dějiny sv. ap. 174).

[4] Srv. *Golubinskij* l. c. I. 1. 42—43. Na kolonie u ústí dunajského jsou narážky v tradici o Kijovi a ve Voskresenském letopise je docela vypsána řada ruských měst při Dunaji (ПСРЛ. VII. 240), ale to se týká otázky slovanských osídlení, ne varjagoruských. (Srv. *Vasiljevskij* Труды I. 122—130).

[5] *Spicyn* Арх. Лѣт. III. 1900. 67.

[6] Konstantin De adm. imp. 9. K výkladům jména srv. *Thomsen* Urspr. 72 (sandbakki — Sandbank), *Marquart* Streifzüge XXXIV, 197, 509. *Šarovolskij* l. c. 239, *Pogodin* Варв. имена 12, *Grot* Моравія 265, *Heinzel* Sitzungsber. Akad. Wien 114, 479, Erläuterungen zur ält. Gesch. Russlands. Riga 1883. 3 sl. Nověji A. Muka vykládal ze slovanského Κιοάβα Σαμβατάς za přepis z Kyjevъ ząbatyjъ t. j. s ozubenou hradbou (Čas. mat. serb. 1916, 84), což sotva bude schváleno. Připomínám, že v starověké personální nomenklatuře se občas objevuje

K arabským zprávám o sídle Rusů dlužno připomenouti, že mají jednotlivosti, jež jim zřejmě nepatří, náležejíce pravlasti Skandinavské nebo Kavkazu, anebo jsou spleteny z různých fantastických tradic. Nacházíme to hlavně u pozdějších kompilatorů. Sem patří zprávy o stříbrných nebo zlatých dolech, o horách, v nichž žije množství kozlů nebo bobrů, zprávy o jezeře Tuchi,[1] z něhož pramení mnoho vod, mezi nimi i Danapris, zprávy o zabíjení cizinců a pod.[2] Také zmínky o sídlech Rusů pod Kavkazem dlužno čísti s největší skepsí,[3] aspoň pokud máme na mysli dobu starší.

V celku vzato, nemůže býti dnes již pochyby, že existence zvláštního kmene Rusů na severozápadě dnešního Ruska se nepočala teprve v šedesátých letech IX. století, jak letopis vypravuje, nýbrž, že tu byli Rusové na jisto již v století VIII. — ne-li dříve — a že je tedy správna ta these, kterou už v polovině XVIII. století zastával G. S. Bayer.[4]

Jinak se však má věc s těmi theoriemi, staršími i novějšími, které existenci Rusů chtěly mermomocí dokládati už pro II. až V. století po Kr., ba docela i do doby před Kristem, shledávajíce pro ně předky buď v Roxolanech starověkých pramenů[5] nebo v starých Tauroskytech[6] nebo nově i ve zbytcích bývalých Gotů a Herulů.

---

jméno Sambation (*Latyšev* In cript. II. 326, 330), a také armen. vůdce v I. stol. po Kr. slul Smbat (*Miller* Occ. ət. III. 25, 40). Jiné nordické jméno pro Kijev je *Koenungardr — Chunigard* u Helmolda I. 1. (*Thomsen* Urspr. 84). O tom, v jakých různých zkomoleninách přepisováno bylo slovanské jméno Kijeva, viz *Harkavi* Сказ. 198.

[1] Z jiných arabských autorů vidíme, že *Tuchi*, možno-li to s Westbergem emendovati v *Tumi, Tuma*, jest Azovské moře s Tamanem (tak Idrisí, Abulfeda, srv. *Westberg* Къ анализу I. 401). Westberg l. c. horstvo zmíněné pokládá nyní za Kavkaz a Danapris za Don, *ústící* do Azovského moře. Dříve pokládal to za hory Skandinavské a jezero za Baltické moře (Beiträge 301).

[2] Tyto zprávy vedle Mas'údího má Atir, Vardí, Kazvíní. Srov. *Westberg* Beiträge 300, Къ анализу I. 381.

[3] Jussuf ben Gorion dí, že sedí na Kuře tekoucí do Kaspického moře. Viz *Westberg* Къ анал. I. 376 cit. *Harkavi* Сказанія о Хазарахъ. Труды вост. отд. P. Арх. Общ. XVII. (1874), 319—324.

[4] Comm. Ac. Petr. T. VIII. 408 (1736).

[5] Sem náleží hlavně Dm. Ilovajskij (srv. spisy uvedené v přídavku I). K Roxolanům srv. SS. I. 328 sl.

[6] V. Vasilevskij uvedl do sporu Tauroskythy, řeckých pramenů (Ptolem. III. 5. 11) jednak proto, že se podle jeho domnění skrývá ve jméni slovo Ros (Ταυ — ρωσ — σκυαι), a jednak proto, že u Genésia r. 854 a v byz. pramenech X. století uvádějí se Rusové jako Skythi z Tauriky (οἱ ἐκ Ταυρικῆς Σκόθαι). Také ksenoktonie mu je spojuje (Русскович. изсл. CCXCIX). Ale to nic neznamená. Byz.

První dvě z těchto theorií můžeme dnes právem míti za nesprávné a odbyté. Roxolani byli vedle Jazygů a Alanů jedním z hlavních kmenů sarmatských, a také Tauroskyti nemají co činiti s Rusy. Jediná theorie gotská drží se podnes, ba spíše půdy nabývá nežli ztrácí; ale i ta není správná.

První o ni zavadil už Dm. Ilovajskij, ale nevěnoval jí zvláštní pozornosti.[1] Potom však ji převzali a v různých obměnách opakovali E. Bonell, A. Budilovič, V. Vasilevskij a nověji J. Marquart[2] vycházejíce vesměs předpokladu, že staří Gotové a Herulové po porážce, kterou roku 475 utrpěli od Hunnů, nezanikli, nýbrž drželi se dále na jihu při březích Černého moře (srv. výše str. 67), a že během doby na místo starého jména nastupovalo a ovládalo nové jméno Rusů. Podporu pro toto mínění shledávali jedni v Rosomonech Jordanisových (srv. výše str. 68), druzí v kmeni Hros kroniky Zachariovy (srv. str. 68) a také v názvu *Reidgotaland*, kterým se v Hervararsagě (srv. str. 65) a jinde označuje kraj Gotů v Rusku sedících, při čemž se složka *Reid* resp. *Hreid* pokládá za dialektickou odchylku od slova **hrod*, **hrop* — slavný, z čehož prý vzniklo řecké Ῥῶς a slov. *Rusь*.[3] Ale žádný z těchto dokladů neobstojí před přísnější kritikou filologů germanistů[4] a s historického hlediska

---

prameny vůbec později častěji zovou Rusy Skythy. Srv. Theof. Cont. dle Mich. Theof. ed. Bonn 197: Ῥῶς, ἔθνος δέ οὗτοι Σκυθικὸν ἀνήμερόν τε καὶ ἄγριον. Také Lev Diakon zove Rusy (ale i Bulhary) skythským národem. (IV. 5, V. 1., VI. 10). Scholia k Arist. περὶ οὐρανοῦ Σκύθαι οἱ Ῥῶς (*Latyšev* Sc. I. 385), Eustath. komm. (XII st.) dí, že za Itrem žijí Taurové čili Ῥῶσοι (c. 302, *Latyšev* I. 194).

[1] *Ilovajskij* Раз. о нач. Руси (M. 1876) 266.

[2] *Bonell* Beiträge I. (1882) 256. *Budilovič A.* Къ вопросу о происхожд. слова Русь (Тр. VIII. арх. с. IV. 118). *V. Vasiljevskij* Руссковиз. изслѣдованія. Petr. 1893. II., *Marquart J.* Streifzüge 353 sl. Marquart proti Vasiljevskému, jenž myslí na Goty, hledá předky Rusů v Herulech, soudruzích Gotů (srv. výše str. 68), a soudí, že jméno Ros přešlo na švédské Vikingy, když se v IX. století objevili na jihu, což je výklad zjevně příliš umělý. Také *Ed. König.* Zur Vorgesch. des Namens Russen. Zs. d. morgenl. Ges. 70 str. 92 (1916) předpokládá existenci nějakého národa Rhosů v jihovýchodním Rusku.

[3] Tak Budilovič l. c. Před ním už E. Kunik ukazoval na možnost odvoditi jméno Ῥῶς — Rus od stnord. **hrod* (*Dorn* Каспій Petr. 433, Caspia. Mém. Acad. Ser. VII. T. XXIII. 1, 381).

[4] Podle Brauna (Разыск. I. 5—18) je sice faktum, že *Reidgotaland* resp. *Hreidgotaland* pramenů značilo zemi Gotů v Rusku, a je možno, že tito Gotové zvali se *Hrodigutos* nebo zkráceně *Hrodeis*, ale Braun předně formu *hreid* nepokládá za dialekt. odchylku od **hrod*, jako Kunik mínil, nýbrž za formu starší (tamže srv. i o jiných výkladech Kerna, Jessena a Müllenhoffa) a dále soudí, že z got. *hrodi* mohlo povstati sice ř. Ῥῶς, ale ne slov. *Rusь*.

je proměna starých Gotů v Rusy nedoložena a pravdě naprosto nepodobná. Proto, hledíme-li k důvodům dosud uvedeným, nemůžeme dosud theorii gotskou pokládati za šťastný pokus k vysvětlení původu letopisných Rusů. Prozatím nezbývá než uzavírati, že Rusové nevznikli z Gotů a nejsou jejich potomky. Je to sice národ příbuzný, ale vznikl samostatně a mnohem později počal se oddělovati ze sídel skandinavských a přecházeti mezi zámořské Finny, Litevce a Slovany. Jak jsem pravil, podobá se pravdě, že se to dálo už před VIII. stol., ale teprve této doby jsou toho známky bezpečné a invase silná.

Z letopisu, pokud se týče doby, kdy Rusové přišli, nelze čerpati závěrů hodnověrných. A jsou i jiné detaily v jeho vypravování, které se ukazují nesprávné nebo aspoň nehodnověrné. Sem náleží vylíčení pozvání Varjagů, jež rovněž má zřejmý ráz tradice umělé. Pozvání samo je legendární, psychologicky neodůvodněné, — a ve skutečnosti byla země slovanská spíše dobyta a zabrána.[1] Shledáváme v ní dále legendární číslo *tří*, v kterémž počtu přicházejí bratři zakladatelé do Novgorodu jako později i do Kijeva. Podle letopisu bylo by nutno založení ruského státu spojiti s Novgorodem, ale proti tomu svědčí celkem nepatrná role, v níž se tento gorod dále v letopisu objevuje. Vše se točí kolem Kijeva a letopisec sám v odporu s textem nadepsal na kroniku: «Се повѣсти времянныхъ лѣтъ откуду есть пошла Русская земя, кто въ Киевѣ первые нача княжити.» Vše ukazuje, že nutno počátek hostorického pojmu ruské země pojiti teprve s Kijevem a ne Novgorodem.

Zpráva letopisná, nesrovnávajíc se v plném svém obsahu se skutečnými událostmi, byla jistě aspoň z části vymyšlena a vykombinována. K tomu dospěl v nových svých klasických pracích Alex. A. Šachmatov podrobným literárně-historickým rozborem letopisné zprávy.[2] Podle jeho výsledků je její celek literární legendou, v jejíž prvotní osnově sice byla národní tradice novgorodská a staré

[1] *Šachmatov* Очеркъ XXiX. (Varjazi byli snad vyhnáni, ale zpětné pozvání jich neexistovalo. Přišli znovu buď z vlastního popudu nebo byvše zavoláni od svých krajanů.) V spise Древнія судьбы 61 Šachmatov pokládá přivolání Varjagů za jednu z episod bojů mezi severem a jihem, v nichž sever občas volal na pomoc zámořské tlupy. O sporném ostatně poměru Varjagů a Rusů viz dále str. 112.

[2] Сказаніе о призваніи варяговъ. Спб. 1904 (Otisk z Изв. отд. р. яз. 1904). Zcela fantasticky vykládá letopisný text za pomoci bible a nesmyslných výkladů *G. Barac* Происхожденіе лѣтоп. скасанія о началѣ Руси. Kijev 1913. Srv. *Brückner* Kw. hist. 1914, 66.

historické písně, ale forma, která nám je zachována, je už produktem několika versí a redakcí, složeným z tradice novgorodské o domácích sporech a povolání Varjagů, z mínění letopisce kijevského ztotožňujícího Varjagy s Rusy a z národní tradice kijevské o cizím původu domácích knížat a Rusi. Doznala tedy původní verse v péru letopisců v XI. a XII. století několikerých přídavků[1] a konečný její obsah není správným obrazem skutečné historie.

V celku je tedy zřejmo, že expanse Germanů skandinavských, dále příklad jiných příbuzných kmenů (hlavně Gotů) a touha po jižním bohatství přivedla jednotlivé skandinavské rody, a mezi nimi i rod ruský, již dávno před VIII. stol. k obchodním a kořistním výpravám do dnešní Rusi, a to zprvu na cestu volžskou. Kdy z těchto výprav poprvé následovalo přesídlení, nevíme, ale na konci VIII. stol. smíme již počítati s tím, že bylo vytvořeno mezi Ladogou a Ilmenem první velké hnízdo ruské, živící se obchodem a loupeží po zemích slovanských i orientálních a udržující tu a tam faktorie obchodní, zejména na březích Černého moře.

Z tohoto prvního centra oddělením větších kolonií rozrostlo se několik dalších hnízd mezi obyvatelstvem finnským a slovanským na Běloozeře, v Novgorodě, Izborsku, Polocku, Turovu a konečně i v Kijevě pod Askoldem a Direm, r. 840, od kteréžto doby počali Rusové ovládati cestu dněprovskou a strojiti první velké výpravy po vodě proti Cařihradu[2] a slučovati slovanské kmeny na dráze dněprovské. V tu dobu vznikl také antagonismus mezi Novgorodem

---

[1] Šachmatov totiž v jiných pracích svých dovozoval, že zprvu v Novgorodě před r. 1043 bylo sestaveno vypravování o počátcích tohoto města, že toto vypravování přišlo v polovině XI. stol. v »Древнѣйшій лѣтописный сводъ« (ještě bez chronologických údajů), že na konci XI. stol. tento Svod stal se v Kijevě osnovou nové literární práce, již označuje jako »Начальній Кіевскій Сводъ«, že v XII. stol. tento Svod stal se základem letopisné kompilace igumena Silvestra, zv.: «Повѣсть временныхъ лѣтъ» I. redakce, po níž se brzy objevila II. redakce asi r. 1118. V »Сказаніе о призв. варяговъ« Šachmatov rozlišil tři verse legendy: první v Načalném Svodě, vzniklou v Novgorodě a obsahující to, co letopis vykládá, druhou jižního původu v I. redakci Pověsti, v níž Varjazi ztotožněni s Rusy, a třetí vloženou do II. redakce Pověsti, kde se objevuje jako první středisko ruské před Novgorodem Ladoga. Tuto vložku vykládal Šachmatov tím, že osnovatel této verse navštívil Volchov, viděl Ladogu a slyšel o jejím založení (Сказаніе 50—52. 334). Srv. *J. Pětuchov* Русская литература. I. (Jurjev 1912) 77.

[2] A. Šachmatov pro to uvádí i zprávu annálů Bertinianských (srv. dále str. 103.), podle níž ruští poslové k Ludvíku Pobožnému r. 839 neužili ještě cesty dněprovské (Др. судьбы 58).

a Kijevem, první boje mezi severem a jihem,[1] a tehdy, jak se podobá, novým přivoláním skandinavských tlup (Varjazi) sesílil zprvu Novgorod svou posici vytvořením říše severní, spojující části pokořených Slovanů i Finnů, a skončil ji dobytím Kijeva Olegem r. 882, kam se pak přenesl střed nové, všeruské říše.[2] Od té doby je také zjevno, že letopisné vypravování je psáno pod vlivem zájmů dynastie Rurikovců. Potomci Rurikovi jsou jediní vladaři po právu a od nich počala se „ruská země".[3]

2. Původ Rusů.

Nelze-li dnes udržeti letopisného data o příchodu Rusů a vůbec celé zprávy o jejich povolání, má se věc jinak s otázkou jejich původu a příslušnosti. Letopis je zřejmě pokládá za cizince přišlé do Novgorodu od severu, ze zámoří — tedy patrně za kmen nordický a germánský, což na jiném místě potvrzuje i tím, že ve výčtu potomků Jafetových, sedících v Evropě, Rus i Varjazi odděleni jsou od Slovanů a umístěni na severu při moři Varjažském — t. j. Baltickém se zálivem Finským,[4] a připojeni ke Švédům, Gotům, Normanům, Anglům a jiným západním národům.[5] Skandinavský původ Rusů nespočívá však jen na této zprávě letopisné, nýbrž je doložen i jinak, jinými věrohodnými a přesnými zprávami do té míry, že o něm pochybovati nelze, a všechny výklady, které se snažily z letopisných

[1] *Šachmatov* l. c. 59—61 a Очеркъ XXXI sl. Podle Nikonovského letopisu už Askold a Dir bojovali s polockými Kriviči (ПСРЛ. IX. 9).

[2] Tamže 60—62. Ale detaily výkladů A. Šachmatova o existenci tří říší ruskovarjažských (dvou v Novgorodu a teprve třetí v Kijevě) mají ještě příliš mnoho hypothes a dohadů. Podle Šachmatova vytvořila se zprvu na severu ruská država, která byla vystřídána Rurikem, v polovině IX. století varjažskou državou rázu jiného, za spolupůsobení slovanského obyvatelstva. Pak teprve varjažský vůdce Oleg založil novou državu v Kijevě.

[3] *Šachmatov* l. c. 58.

[4] O významu Varjažského moře viz dále kapitolu IV.

[5] Letopis lavr. 3: «В Афетовѣ же части сѣдять Русь, Чюдь и вси языцы: Меря, Мурома, Весь, Мордъва, Зав. Чюдь, Пермь, Печера, Ямь, Угра, Литва, Зимѣгола, Корсь, Лѣтьгола, Любь. Ляхъве же и Пруси, Чюдь пресѣдять к морю Варяжскому; по семуже морю сѣдять Варязи сѣмо ко въстоку до предѣла Симова, по томуже морю сѣдять къ западу до землѣ Агнянски и до Волошьски. Афетово бо и то колѣно: Варязи, Свеи, Чрмане, Готе, Русь, Агняне, Галичане, Волъхва, Римляне, Нѣмци, Корлязи, Веньдици, Франгове и прочии.» Podobně po zprávě o příchodu Varjagů r. 862 dodává letopisec, že Slované šli za moře k Varjagům, k Rusům: „сице бо тіи звахуся Варязи Русь, яко се друзии зовутся Свие, друзии Чрмане, Анъгляне друзии Гъте . . ."

Rusů udělati kmen původu jiného, zejména jeden ze starých kmenů východní větve slovanské, jsou výklady nesprávné.[1] Věc se má jinak.

Byzantská literatura, vzpomínajíc dosti často Rusů, nepodává obyčejně nic určitějšího o jejich původu, neboť je zove Skythy, národem skythským, také Tauroskythy,[2] tedy názvy, které nepovídají, než že do Cařihradu přicházeli ze staré Skythie a Taurie. Ale dvakráte přece čteme zmínku, že jsou původu *franckého*, a to v jednom z pokračovatelů Theofanových[3] a v kronice Symeona Logotheta,[4] ve dvou to pramenech X. století.

Ještě určitěji vyjadřují se současné prameny latinské. Tak čteme předně v annálech Bertinianských, už výše citovaných a psaných v letech 835—861, že r. 839 přišli k Ludvíku Pobožnému do Ingelsheimu poslové řeckého císaře Theofila, k nimž se připojilo i několik mužů z kmene *Rhos* zvaného, které vyslal do Cařihradu „chakan" ruský. A když se jich Ludvík tázal, odkud pocházejí, odpověděli, že jsou z národa *švédského*,[5] — tedy ze Skandinavie. K tomu ještě přistupuje, že i benátský letopisec Jan z konce X. století nazývá Rusy útočící r. 860 na Cařihrad — *Normanny*,[6] a rovněž tak kremonský biskup Liudprand v polovině X. století.[7] Němci pak,

---

[1] Historii těchto slavistických a jiných theorii uvádím obšírněji a systematicky v Přídavku I. Omezuji se však jen na kritiku slavistických, poněvadž jiné, jež shledávaly v Rusech Finny nebo Litevce, vůbec neměly významu. Theorie slovanská má aspoň velký význam historicko-literární.

[2] Srv. výše str. 98.

[3] Theof. cont. De Romano Lacapeno, ed. Bonn. 423: οἱ Ῥῶς, οἱ καὶ Δρομῖται λεγόμενοι, οἱ ἐκ γένους τῶν Φράγγων καθίστανται.

[4] Symeon Magister (ed. Bonn. 707): Ῥῶς, ἐκ γένους δὲ τῶν Φράγγων καθίστανται: 746: οἱ ἐκ γένους Φράγγων ὄντες.

[5] Ann. Bert. ad a. 839: misit etiam (Theophilus) cum eis quosdam, qui se, id est gentem suam, Rhos vocari dicebant, quos rex illorum, chacanus vocabulo, ad se amicitiae, sicut asserebant, causa direxerat . . . Quorum adventus causam imperator diligentius investigans, comperit, eos gentis esse Sueonum (MG. SS. I. 434). Smysl zprávy je jasný. Všechny výklady, jež se pokoušely vyložiti je ve prospěch slovanské theorie, jsou umělé a násilné, na př. výklad, že mužové jsouce sice Švédy, lestně se vydávali za vyslance slov. Rusů.

[6] Joannes Diacon, Chronicon Venetum (do r. 1008): Eo tempore (r. 860) Normanorum gentes . . . Constantinopolitanam urbem adire ausi sunt. (MG. SS. VII. 18). Po něm to opakuje ještě Andreas Dandulo (Chron. Venet. VIII. 4).

[7] Liudprand Antapodosis I. 11: Habet (Bizantium) ab aquilone Hungarios, Pizenacos, Chazaros, Rusios, quos alio nos nomine Nordmannos appellamus atque Bulgarios (MG. SS. III. 277) a dále V. 15: Gens quaedam est sub aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Graeci vocant Ρουσιος, Rúsios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos. Lingua quippe Teutonum *nord*

kteří se účastnili pochodu Boleslavova proti Jaroslavovi r. 1018, sdělili biskupu Dětmarovi, že v kijevské zemi je mnoho lidu sestávajícího ze slovanských rabů a rychlonohých *Dánů*.[1]

Proti tomu arabští zpravodajové znějí z části jinak. Jsou totiž dvojího rázu. Jedni (a to většina) líčí byt ruský odchylně od slovanského a vůbec Rusy od Slovanů zřejmě odlišují, jiní je však s nimi směšují, ba i přímo ztotožňují. Oba národy odlišuje Ibn Fadlán, jenž psal na základě autopsie Povolží r. 922[2] a podobně druhý samostatný zpravodaj X. stol. Ibráhím Ibn Ja'kúb.[3] Také známí nám již zpravodajové, vzpomínající o ostově Rusů v severních končinách: Ibn Rosteh, Kardízí, perský geograf, Al Balchí, líčí Rusy odděleně od Slovanů, a je zřejmo, že prvotní original IX. stol., z něhož tito autoři přímo nebo nepřímo čerpali, Slovany a Rusy rozlišoval.[4] Do Skandinavie klade dále původ Rusů i Jussuf ben Gorion[5] a Mas'údí, jenž pokládal za hlavní plemeno Rusů Norvéžce — Norvêgia,[6] a podobně jako Al Jakúbí ztotožnil Normany útočící r. 844 do Andalusie s Rusy.[7] Slovany odděluje. Z pozdějších kompilatorů patří sem Ibn Said.[8]

Ale naproti tomu jiná, menší část arabských zpráv užívá zřejmě názvu Rus ve smyslu odchylném, ve významu kolektiva pro východní Slovany, rozeznávajíc při tom v „Rusi" tři velké kmeny (nebo země) slovanské: Kijany — Slovany novgorodské — a Slovany v Rjazani na Oce. Mezi ně náleží Al Istachrí,[9] po něm

---

aquilo, *man* autem dicitur homo; unde et Nordmannos aquilonares homines dicere possumus (l. c. III. 331). R. ῥούσιος značí „červený". Jméno Normanů uvádí prvý kosmograf Ravennský (I. 11, IV. 13: Northomani, Nordomani).

[1] Dětmar VIII. 16 (IX. 32): maxime ex velocibus Danis. Srv. Simeon mag. ed. Bonn 707, 746.

[2] *Harkavi* Сказ. 110. O poměru Rusů k Slovanům u Fadlána psali ještě *Kotljarevskij* Погр. об. 53 sl., 259, *Stasov* О руссахъ Ибнъ Фадлана (ЖМНП. 1881, VIII. 281), *Westberg* Къ анал. I. 368, II. 1 sl. (ЖМНП. 1908, II. a III.). Westberg dokazuje, že se Fadlan setkal s Rusy v Bulgaru.

[3] Ed. *Westberg* 56. Srv. Къ анализу I. 377.

[4] Rosteh (*Harkavi* Сказ. 267), Kardízí (ed. *Bartold* 123), pers. geograf (ed. *Tumanskij*), Balchí (*Harkavi* Сказ. 273, 275). Srv. *Westberg* Къ анал. II. 26, 29.

[5] Srv. *Westberg* Къ анал. I. 377. (*Harkavi* Труды вост. отд. арх. общ. XVII. 333.)

[6] *Harkavi* Сказ. 129, 130, *Westberg* Къ анал. I. 382.

[7] *Harkavi* 63, 67, *Westberg* l. c. 330, 382.

[8] *Westberg* l. c. 378.

[9] *Harkavi* Сказ. 193, 197.

Ibn Chaukal[1] a Chudud-ul-Alem,[2] z pozdějších kompilatorů Idrisí Dimeští a Kazviní[3], a důležitý jinak pro Slovany Ibn Chordádbeh, jehož první originál napsán byl už v polovině IX. století, praví dokonce přímo: „Rusové jsou plémě ze Slovanů“ a k tomu dále podotýká, že v Bagdadě užívali Rusové slovanských tlumočníků.[4]

Je přirozeno, že na tyto zprávy protivníci theorie normanské kladli velikou váhu.[5] Ale uvážíme-li už jen samy uvedené zprávy historické v celku a přihlédneme-li při tom k autorům věrohodnějším, kteří znali poměry z autopsie nebo docela měli osobní styky s Rusy, vidíme, že tito je vesměs pokládali za skandinavský kmen původu germánského, totožný nebo svodný se skandinavskými Normany a příbuzný s germánskými Franky a Švédy. Vychází tedy už z historických zpráv vítězně theorie t. z. normanská, Kunikova a Pogodinova. Podle ní Rusové nebyli Slovany, aspoň ne ti původní vlastní Rusové, kteří v VIII. a IX. století seděli velkými koloniemi na severu Rusi vedle Slovanů, procházejíce za obchodem nebo výbojem kmeny slovanskými, finskými i turkotatarskými. Ale z tohoto styku úzkého a částečně i ze společných sídel a především z toho, že různí slovanští kmenové byli jimi ovládáni a postupně spojování v jednu *ruskou* říši, počala už od IX. století vznikati představa kolektivního pojmu Rusi pro celou slovanskou východní Evropu vedle oné původní na severu, jež přecházela v zapomenutí, a tím se pak stalo, že jednotliví arabští zpravodajové, kteří se stýkali s Rusy v průvodu Slovanů, začali oba pojmy zaměňovati, ač je zase jinde ještě dobře rozeznávali a rozlišovali.[6] Tak si vysvětlíme, že autoři X. stol., kteří z autopsie poznali východní Evropu, rozeznávají zřejmě Rusy a Slovany a líčí mravy obou národů odděleně, kdežto současně jiní, vzdálenější, pojem Rusi rozšiřují na slovanský kraj. Z toho hlediska

[1] *Harkavi* 220, 231. Také Balchi jednou ztotožnil (*Harkavi* 276), ale jinak rozlišuje.

[2] *Tumanskij* Зап. вост. отд. X. 136.

[3] *Harkavi* 197, *Charmoy* Rélation 345, 354, 355, 375—6. Srv. *Westberg* Къ анал. I. 365.

[4] *Harkavi* 49.

[5] Sem patří hlavně Chvolson přednáškou na arch. sjezdu v Moskvě (srv. výše str. 92), dále *Harkavi* Сказ. 54, *Kotljarevskij* Погреб. об. 259, 272 a Славяне и Русь древнихъ писателей (Соч. II. 107) a *Filevič* Ист. др. P. 287, 292, 316.

[6] Podobně vidíme, jak někteří Arabové pojem *Sakálibe* — Slovan, rozšiřují na všechny národy severní i na Němce, a zejména rádi zaměňují Slovany a Bulhary. Srv. Westberg Къ анал. I. 367—369.

pochopíme i ojedinělou zprávu Chordádbehovu o Rusech, „plemeni ze Slovanů“, nebo Konstantina Porfyrogenneta, jenž sice stále dobře a zřejmě oba národy rozlišuje, ale na jednom místě přece slova „Rusové“ užívá i pro Slovany státu Kijevského.[1] Prostě tedy to, co bylo později v XI. století a na počátku XII. u letopisce Kijevského běžné — historický pojem Rusi, zahrnující všechny východní Slovany, — vidíme vznikati už v IX. a X. století.

Ale historickými zprávami nejsou vyčerpány doklady, o které se možno opříti v otázce původu kmene ruského. Neméně určitě, ba ještě určitěji hovoří doklady linguistické, a to ve dvou skupinách. První tvoří stará osobní jména ruská, druhou zajímavé názvy topické.

Předně je zachována řada jmen Rusů, kteří žili na Rusi v Kijevě v družině knížat kijevských, jejichž jména také sem náleží, a k nim možno připojiti ještě jinou řadu jmen ze sag a z runských nápisů na náhrobních kamenech nalézaných v Uplandu, Södermanlandu a Östergötlandu, na nichž jsou zápisy, zvěstující, že zemřelý pobýval v Rusku, v Gardaru, v Holmgardu a pod.[2] Nejvíce ruských osobních jmen obsahuje však sám letopis v signaturách válečných smluv kijevských knížat s řeckými císaři, a to při smlouvě Leonově s Obgem roku 912 a při smlouvě Romanově s Igorem roku 945.[3] A z těchto jmen je asi 60 nepopíratelně nordických a rázem svým ukazují Thomsenovi rovněž do Uplandu, Södermanlandu a Östergötlandu, kde proto počal hledati tento znamenitý dánský filolog ruskou kolébku.[4] Také sama jména prvních knížat a kněžen jsou neslovanská: Rurik, Oleg, Igor, Truvor, Sineus, Askold, Dir, Olga, Rogněda.

Ještě zajímavější a důležitější je druhá skupina přímých ukázek řeči ruské, zachovaných Konstantinem Porfyrogennetem. Jsou to známá ruská jména prahů dněprovských.

Prahy (пороги) dněprovské, utvořené skalnatou terasou, táhnoucí se od vých. Karpat k dolnímu Donu, počínají se 12 verst pod

---

[1] De adm, imp. č. 2.

[2] Srv. výše str. 95, a *Thomsen* Urspr. des russ. Staates 84. Vydání všech runských nápisů ze Skandinavie, pokud se týkají Ruska (je jich asi 80) připravovala před válkou petrohradská akademie pod redakcí prof. F. A. Brauna (Изв. Ак. 1911. Nr. I., 24). Jak daleko práce dospěla, nevím.

[3] Výčet jmen v letopise je při udaných letech (Let. Lavr. 32, 45). Srov. *Thomsen* 73, 140 a *Rożniecki* Arch. sl. Phil. 1901, 488. Také Lev Diakon uvádí ve vojště Svjatoslavově dvě jména ruská — Ikmor a Sfenkel (IX. 2, 6).

[4] *Thomsen* l. c. 78.

Jekaterinoslaví u Starého Kajdaku a končí se prahem Volným u vsi Kičkasu nad Alexandrovskem (srv. připojený nárys). Přes ně mohou dnes plouti loďky a prámy toliko na jaře za vysoké vody, ale i při tom jen z části a s nebezpečím.[1] Nicméně se jich v středověku nelekali kupci a výbojníci ruští a slovanští, přicházející z Novgorodu, Smolenska, Ljubeče, Černigova, Vyšegradu a Kijeva. Plavili se hlavně v květnu a červnu s loďkami svými až do Vitičeva pod Kijevem,[2] tam na sebe počkali, shromáždili se a potom vyrazili najednou k prahům. Prahy buď s obtížemi propluli nebo prošli anebo obešli,[3] chráníce se při tom obezřele, aby je v posici tak choulostivé nepřepadl některý houfec turkotatarských nomadů, kteří zde rádi číhali a kteří na příklad roku 973 přepadli zde a zabili Svjatoslava. Těmito výpravami ruskými v století IX. a X. stala se cesta jejich a i prahy dněprovské známé široko daleko. Byly pověstné i v Cařihradě a sám císař Konstantin Porfyrogennetos zachoval nám z pol. X. století nejen podrobný popis,[4] nýbrž i jejich jména současná, a to po slovansku i po rusku (σκλαβινιστί καὶ ῥωσιστί). Uvádí jich sedm:

1. První prah označuje Konstantin názvem Ἐσσουπῆ, což prý značí v ruštině i slovanštině: „nespi!“ Poněvadž však u druhých

[1] Srv. o nich stať v Зап. общ. ист. древн. Odessa. I. 71 sl., III. 531—581, dále u *Veltmana* Днѣпровскіе пороги. Чтенія Moskva. 1868. II., *Lehrberga* Unters. 319 sl., *J. Ch. Stuckenberga* Hydrographie des russ. Reiches (Petrsb. 1847) III. 252 a už u *Beauplana* Descr. d'Ukraine (Rouen 1660) 19—21, v něm. překladě J. W. Möllera (Breslau 170) 25—29. Plán prahů má též *Reclus* V. 457 a *Hruševskij* Илюстр. ист. Укр. 244 (Kijev 1912).

[2] Dnes Vitačevo 50 verst pod Kijevem u Tripolje.

[3] Podle Konstantina prvým až třetím prahem procházeli nazí, vlekouce s sebou odnoděrevky, čtvrtý (Nenasytec) vůbec obcházeli, vlekouce i lodi po břehu (nebo je nesouce na ramenou); pátý a šestý (a patrně i sedmý) prošli jako první, načež dostihli Kičkasu a dále ostrova sv. Grigorije (Chortica). Dnes se čítá více prahů než jich uvádí Konstantin, a to 11 celých prahů (přes řeku) a 6 částečných záborů (заборы). Chortica připomíná se v letopisu kijevském k roku 1103 — Хортичій Островъ (Lavr.[3] 267). Tam se konaly oběti děkovné (kohouty) pod ohromným starým dubem. (Konst. l. c.).

[4] De adm. imp. v kap. 9., nesoucí nadpis: περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ῥωσίας ἐρχομένων Ῥῶς μετὰ τῶν μονοξύλων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Tato stať a jména prahů vyvolala přirozeně řadu studií a výkladů. Starší viz u Thomsena 61. U nás se také jimi zabýval už *F. Durych* Bibl. slav. 221. Nejlepší celkový výklad podal *Thomsen* Ursprung 55—72. Nově srv. ještě *H. Pipping* De skandinavska Dnjeprnamnen Stud. Nord. Fil. II. 5, *T. Torbiörnsson* Den sjunde Dnjepr-forsen. (St. nord. Fil. II. 6.) Helsingfors 1910, a *E. Muka* Prohi Dnjepra a městne mjena z 10 l. (Čas. mat. serb. 1916, 68), 84—89.

uvádí jména dvě, je tu zřejmý omyl. Uvedené jméno je pouze slovanské a to patrná korruptela ze slov. „nespi“ — od съпати, съплю, a mělo býti řecky psáno Νεσσουπῆ. Ruské jméno, podobá se, mělo asi zvuk podobný — *ne sofi?*, nebo podobně.[1]

2. Druhý prah slul rusky Οὐλβορσί, slovansky Ὄστροβουνί πραχ, což prý označuje „ostrovní prah“ (ὅπερ ἑρμενεύεται τὸ νησίον τοῦ

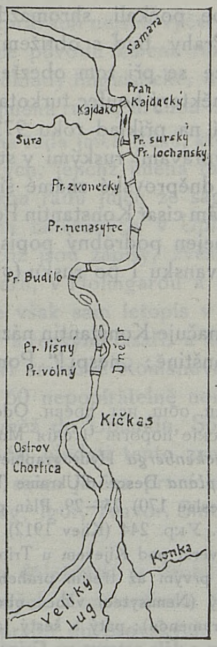

Obr. 3. Dněprovské prahy (podle Recluse).

φραγμοῦ). Jméno slovanské vyloženo správně Островъный пragъ a také ruské vykládá se shodně.[2] Je to asi dnešní Surský a Lochanský prah dohromady.

[1] Thomsen soudí, že nordický tvar byl asi *sof-eigi* nebo *sofattu* anebo *ne sofi* (l. c. 62). Muka l. c. místo appelativa *Nespi!* (patrně volá tak první prah na plavce, aby pozor dali) vykládá neusypьnyjь sc. porogъ — stále nepokojný, stále vzhůru.

[2] Thomsen vykládá „Inselwehr“ — *Holmfors* (l. c, 62). Forma πραχ, sl. pragъ, ukazuje, že Konstantin dostal tuto zprávu z úst jihoslovanských anebo od Rusa, který byl již pod vlivem literární bulharštiny.

3. Třetí prah slul slovansky Γελανδρί, což značí „hučící prah“ (ὅ ἑρμενεύεται ἦχος φραγμοῦ). Ruský název Konstantinem neuveden. Ale zde Konstantin opět omylem zase ruské jméno uvádí jako slovanské, neboť jméno toto je nordické.[1] Slovanské jméno zajisté už tehdy shodovalo se se jménem Звонецъ Knihy Bolš. Čerteže a s dnešním jménem Звонецкій.

4. Čtvrtý velký prah slul rusky Ἀειφόρ, slovansky Νεασήτ, a to prý proto, že pelikáni hnízdili na jeho skalách (διότι φωλεύουσι οἱ πελεκᾶνοι εἰς τὰ λιθάρια τοῦ φραγμοῦ). Výklad tento dlužno sice vztáhnouti na jméno slovanské, neboť pelikán a sup v církev. slov. sluli неясытъ (r. неясыть, také č. nejesyt), ale je to patrně jen výklad umělý. Ve skutečnosti dlužno vyložiti jméno od stsl. сытити, сытъ, сытый, tedy „nenasytný“, — jak dosvědčuje i staré jméno jeho Ненасытецъ v Knize Bolš. Čerteže i dnešní název Ненасытецкій.[2] V tom smyslu lze vyložiti také ruské Aeifor.[3] Je to prah podnes ze všech nejnebezpečnější.

5. Pátý prah slul rusky Βαρουφόρος, slovansky Βουλνηπράχ, poněvadž prý tvořil velký příboj — διότι μεγάλην δίνην ἀποτελεῖ.[4] Obojí jméno vyloženo správně, slov. od вълна, вълный.[5]

6. Šestý prah slul rusky Λεάντι, slovansky Βερούτζη, což prý značí „kypící vodu“ (ὅ ἐστι βράσμα νεροῦ). Slovanské jméno značí správně *vroucí*, stsl. *vьrąšlijь* (od *vrěti*), str. врушій, jak vidno, již

[1] Thomsen vykládá za stnord. partic. *gellandi*, *gjallandi* — der „tönende, hallende“ (l. c. 63).

[2] Tak přesvědčivě vyložil Thomsen proti starším výkladům držícím se Konstantina (l. c. 64). V tom případě forma Konstantinem uvedená je zároveň zajímavým dokladem (podobně jako dále uvedené jméno Βερούτζη), že Slované ruští ztráceli již v X. století nosovky. Muka (l. c.) mnohem méně pravděpodobně předpokládá korruptelu z řec. Γνεαστή = slov. gnězdьnyjь, nebo gnězdijь — prah bohatý na hnízda.

[3] *Thomsen* (l. c. 68): „immer reissend“ — stn. *eiforr*, *eyforr* (*ei*, *ey* — immer, *forr* — eilig, ungestüm). Jméno *Aifur* a jméno *Rufstain* (рваный камень v témže prahu) vyskytuje se i v runských nápisech. Srv. *Pipping* Dnjepernamen a *Braun* Днѣпровскій порогъ въ рун. надписи (Сборн. въ честь Бобринскаго 1911). Cit. *Arne* Suède 11.

[4] Δίνην jest konjektura za ruk. λίμνην (*Thomsen* 59).

[5] Dnes sluje tak prah vzdálenější (Волный, Волнинскій, *Lehrberg* 329). Je zajímavo konstatovati z jména Konstantinem uvedeného, že už tehdy znělo stsl. *g* v jihoruštině *h*, tedy za stsl. прагъ — праχ. Muka (l. c.) vykládá bolьnyjь — t. j. velký prah. Ruské jméno vykládá Thomsen (l. c. 69) „Wogenfall“ — *barúfors* (*bára* — Woge, *fors* Wasserfall).

se ztracenou nosovkou.[1] Ruské jméno vyloženo Thomsenem aspoň ve smyslu podobném.[2]

7. Sedmý a poslední prah slul rusky Στρούβουν nebo lépe podle čtení staršího rukopisu Στρούκουν, slovansky Напрѣзѣ, což prý značí malý prah (ὅ ἑρμενεύεται μικρὸς φραγμός). V tomto smyslu činí ovšem výklad slovanského jména obtíž a nepodařilo se dosud jasně je vyložiti.[3] V celku tedy vidno, že přes některé obtíže jména ῥωσιστὶ označená jsou neslovanská.

Rozhodnouti na jaký původ ukazuje samo jméno *Rus, Rusin*,[4] je obtížno, poněvadž žádný výklad dosud podaný není bezpečný,

---

[1] Srv. *Srezněvskij* Mat. I. 321.

[2] Thomsen vykládá (l. c. 70): „Der lachende" — stn. partic. *hlaejandi* (stšv. *leiande, leande)* od slov. *hlaeja* — lachen.

[3] Thomsen vykládá ruské Στρούκουν — „Kleiner Wasserfall" (srov. nor. *strok, stryk*, šv. dial. *strak, struk* ve smyslu malého vodopádu), ač koncovka *-un* dělá obtíže. Čekalo by se *strukur*. *Pipping* l. c. čte *strupun* a překládá Vargstrupen t. j. Волчье горло, ale proti tomu svědčí i výklad Konstantinův, i to, že lepší rukopis má *k*. Ještě hůře je se sl. Напрѣзѣ. Thomsen (l. c. 70) spojil s adj. *brъzъ* — rychlý (srv. *brъzina, brzica, Brzava, brzak)* doplněným předložkou *na*. *A. Brückner* vykládal *„naprzez", naprjadzi* (Bibl. Warsz. 1900 Luty. 225). *J. Torbiörnsson* nejnověji předpokládá lepší čtení Напраꙁї a vykládá je ze sl. **napražie* (r. Напорóжье, č. nápraží), kolektivum od *pragъ*. (Stud. Nord. Fil. II. Nr. 6, 5), což však také nelze uvésti v shodu s výkladem, který podal nějaký Slovan Konstantinovi. Muka l. c. ze slov. naprężijь, naprężьnyjь — vykládá „das Anspannen, Stauen betreffend, zum Anspannen, Stauen geeignet". Zde bych podotkl, že Konstantinovu zmínku o místě, kam až lodi docházely, zvaném πέραμα τοῦ Κραρίου, Torbiörnsson emenduje v Κραλίου a překládá „králův převoz". (Srv. Roczn. sł. VI. 283).

[4] Formy jména jsou v letopise Русь, Русинъ, Руськая земля, Русское море (Русинъ i v prvních listinách XII. století a v Ustavu Jaroslavově, kde však *Rusinъ* je ještě stavěno ve smyslu člena družiny knížecí proti *Slověninъ*. Srov. *Vladimirskij-Budanov* Xp. II. 35, 95, 100 sl.) V řeckých pramenech čteme pravidlem Ῥῶς, Ῥὼς, Ῥῶσοι (Eustath. *Latyšev* Scyth. I. 194), Ῥωσία, později vlivem etymologie lidové (ῥούσιος — červený) vznikl tvar Ῥούσιοι (Lindprand Antap. V. 15). Už Mas'údí znal tuto byzantskou etymologii v Zlatých Luzích *(Marquart* Streifzüge 342). A ještě roku 1906 franc. anthopolog A. Bloch vykládal vznik jména Ῥῶς od ῥούσιος — od narudlých vlasů (Origine du nom de Russe. Congr. int. d'anthr. de Monaco. Comptes rend. 1906). V latinských pramenech čteme zprvu Russi, Ruzzi, Ruscite, Rusia, Rucia, později i Ruteni, Rutheni. Tak u Ebbona III. 11, Herborda III. 30, 31, v listu cís. Friedricha k opatu Wilibaldovi z roku 1157 (Cod. dipl. Pol. mai. 24), na prvních středověkých mapách Rusia, Rucia, Ruscite, Russia *(Miller* Mappae mundi I. 48, II. 24). Arabský tvar zní Rús, Rúsijja, tatar. Urus, mong. oros, maď. orosz, kteréžto tvar přejali Maďaři od Turkotatarů už na půdě jihoruské. V germ. pramenech čteme Rûzâ, střhn. Riuze, isl. Rûssar.

ale i tu kloní se pravděpodobnost mnohem spíše na stranu theorie normanské než slovanské.

Přívrženci slov. theorie snažili se nalézti výklad tím, že ukazovali na velkou řadu jmen ve slovanské říční nomenklatuře, odvozených od domnělého stol. kořene **rs* (Ros, Rusa, Rusava, Rosava, Resava, Rusica, Rosica), pomoci jehož dostali se nejen k starému označení řeky Volgy Ῥᾶ, Ῥῶς, ale i k rigvedské Rase a Ranze v Zendavestě.[1]

Naproti tomu normanisté zajisté pravděpodobněji ukazují na finnskou formu *Rúotsi* (esth. *Róts*, liv. *Rúotsi*, votj. *Džutś*, syrj. *Rots'*), jíž nazývají dosud baltičtí Finnové zámořské Skandinavce, spec. Švédy, a z níž lze přejetím vyložiti snadno slovanskou formu *Rusь*. Ovšem tím původ a význam jména samého ještě není vysvětlen. Kunik pokládal zprvu Ruotsi za derivat názvu upplandského pobřeží — Rodslagen[2] Thomsen odvodil je od stšvéd. substantiva *roper* — plavba, podle něhož zváni byli obyvatelé Upplandu a Östergötlandu Rops-Karlar nebo Rops-maen — plavci — a tento název přejali Finnové, pojali jej etnograficky a od nich opět Slované, v jejichž ústech z *uo* nebo *o* vzniklo *u* podobně jako vzniklo z fin. Suomi letopisné Sumь.[3] Tento výklad sdílí na příklad Šachmatov, Jagić, Brückner a Mikkola.[4] Ale obtíž zůstává v tom, jak vyložiti ze slovanštiny byz. formu Ῥῶς, která se zdá býti původnější.[5]

Uvážíme-li nakonec vše znovu a v celku, nemůže býti pochybnosti, že na základě uvedených dat musíme trvati na neslovanském, skandinavském původu Rusů. Pocházeli nesporně z východní, švédské strany Skandinavie. Jméno Rus je nejspíše původu finnského,

---

[1] Tak vykládá *F. Knauer* О происхожденіи имени Русь (M. 1901), k čemuž srv. Globus LXXX 245, ldg. Forsch. XXXI. 67, XXXIII. 394 a ZDMG. LXX. (1916) 92 a ref. v Roczn. sł. VI. 275, VIII. 359. Podobně věří i *Golubovskij* Изв. Унив. Кіев. 1907. VIII. 57. Byly ovšem dříve i výklady nesmyslnější. Tak zejména jméno Россіяни vykládáno — разсѣяни, disseminati (t. j. Σπόροι Prokopiovi), pravidlem od starých kronikářů (Bielski, Assemani, Tatiščev, Bayer).

[2] *Kunik* Berufung 163. Srv. však i *Dorn* Caspia 255.

[3] *Thomsen* Ursprung 93 sl., 99 sl. J. Krone spatřuje však ve finn. Rúotsi jen finnský překlad názvu Nordmann. (Srv. ref. *K. Jakubova* О происх. имени Русь. Изв. X. арх. с., Riga 99).

[4] *Šachmatov* Изв. отд.. р. яз. IX. 339. Др. судьбы 50, *Mikkola* Finn. Ugr. Forsch. II. 71. *Jagić* Archiv. sl. Phil. XVI. 222, *Brückner* Kw. hist. XX. 672.

[5] *Marquart* (Streifzüge 353) se domnívá, že forma Ῥῶς vznikla ze Zachariových *Hros* a Jordanových *Rosomonů* a že se v IX. století přenesla na nové (ovšem příbuzné) Skandinavce.

přejaté a rozšířené od východních Slovanů. Rovněž jméno *Varjag*, které letopis připojuje občas ke jménu Rus a jež jinde samostatně se uvádí,[1] není než slovansky upravená forma nord. *vaering*, *varing*, jak koncovka *ing* ukazuje[2], a označovalo tytéž Skandinavce jednak s Rusy totožné, jednak z jiných příbuzných kmenů pocházející,[3] kteří jako vojenští, organisovaní námezdníci vycházeli ze Skandinavie a dávali se do služeb knížat ruských a jiných (hlavně do služeb dvora byzantského) anebo chránili i karavany kupecké,[3] válečné organisované námezdníky v družině knížat domácích, slovanských i na dvoře byzantském, nebo konečně i tytéž vyzbrojené organisované muže, jdoucí za obchodem.[4] Podobnou družinou nordickou usazenou v Rusku mezi Pskovem a Tichvinem (kde je řada obcí s jménem od ní odvozeným) a v Cařihradě objevují se v XI. stol. ještě *Kolbjazi*.[5]

---

[1] Ve zprávách XI. století se už rozlišuje Rus a Varjag (k r. 1015, 1018, 1024, srv. i 980). Také v Pravdě ruské se staví Varjag proti Rusínu *(Vladimirskij-Budanov* Xp. I. 40 sl., 95). V řecké literatuře objevují se poprvé u Georgia Kedrena (735) k r. 1034 — Βάραγγοι, v priv. Michala VII. Ῥῶς Βάραγγοι. V nordických sagách čteme Vaeringjar, Vaeringjalid *(Thomsen* Urspr. 111).

[2] K etymologii, jež však není jasná, srv. *Miklosich* Fremdwörter 14, *Thomsen* Ursprung 110, 116 sl., *Kunik* Caspia 247. Obvyklé je spojení se stn. var, agls. waer — slib, rukojmí, spolek; varing — spojenec slibem spojený. Šachmatov *varang* pokládá za přetvořené z *Frank* (Др. судьбы 47).

[3] Zde bych podotkl, že Slované Skandinavii bližší (Novgorodci) znali i jiná jména těchto kmenů, jak vidno z letopisného Гъти, Свеи, Урмане, Мурмане. (Normani), Донь, (Dánové). Srv. *Šachmatov* Др. судьбы 46. Úplně záhadnou zůstává však zpráva Mas'údího o nejčetnějším kmenu mezi Rusy zv. *Lúdhágia*, v jiných ruk. *Lúdhágána*, *Múdgána*, *Kúdhkána* — neboť jméno toto vykládal každý téměř komentátor jinak, a následkem toho jedni v něm shledávali Litevce (Sprenger), jiní Lučany (Charonoy, Lelewel), Lenčany (Dosson), Ladožany (Fraehn, Saveljev, Harkavi), Normanny (Chvolson), Kijevljany (Harkavi, Dosson), Goty (de Goeje) a nejnověji Westberg Nory (Къ анализу I. 389).

[4] Srv. též rus. dial. варягъ, варяжить ve smyslu malého obchodníka zajímajícího se drobným obchodem *(Ključevskij* Курсъ ист. р. I[3], 158). Zde bych připomněl, že poměr Rusů a Varjagů dal mnoho myšleni ruským historikům, z nichž jedni, na př. Ilovajskij, v nich viděli vůbec dva různé národy, jiní (na př. Ključevskij) jen ozbrojené organisované obchodníky (Курсъ р. ист. I[3], 158), srv. též *Barsov* Оч. 226, 228, *Szelagowski* Drogi 47, 125, *Marquart* Streifzüge 343 sl. a *Vasiljevskij* Соч. I. 176 sl. (o varjagoruské družině v Cařihradě).

[5] Ke Kolbjagům (Колбягъ, ř. Κουλπίγγοι — z nord. Kylfinger) srv. bližší ve výkladu *Barsovově* Оч. 226. v staré práci *Miklosichově* Über die altruss. Kolbjager (Anz. Akad. Wien 1886. srv. Archiv sl. Phil. X. 1) a u *Šachmatova* Др. судьбы 48. V Ruské pravdě (spis. akad.) rozlišuje se варягъ a колбягъ § 9,

Pro mne tedy není pochyby, že Rusové-Varjagové, kteří v VIII.—IX. století seděli v několika koloniích na severu Ruska u zálivu Finnského, jezera Ilmenského a Něvského, kteří se odtud šířili na Volhu, Oku, Dvinu, Dněpr a později v Kijevě utvořili soustředěni jsouce v silné družině knížecí ruský stát, — byli původu germánského. Najisto nebyli Slovany.

Všechny slovanské theorie Ilovajského, Gedeonova, ba i novou M. Hruševského,[1] všechny pokusy vyložiti po slovansku data historická a linguistická pokládám za nesprávné a po většině vůbec za bezcenné. Zastánci theorie slovanské přispěli v celé otázce positivně, ale jen tím, že pomohli zvrátiti legendu o pozvání Varjagů-Rusů a zvrátiti letopisné datum jejich příchodu, takže musíme dnes existenci Rusů na Ilmenu a Ladoze uznati již pro století IX. a VIII. a připustiti možnost v koloniích ještě starších.

V celku bych si vývoj poměru Rusů-Varjagů k východním Slovanům představoval takto:

Jedna část Rusů usazených na severu jižně od Ladogy procházela neustále východní Evropou od severu k jihu a k východu za tím účelem, aby nabyla zboží vzácného, ať už poctivým obchodem, nebo lupičským přepadením. V každém případě, ať šli jako kupci za pouhým obchodem, nebo jako bojovníci za válečnou kořistí, musili býti organisováni a ozbrojeni od hlavy k patě, aby odolali nejen nepřáteli, z něhož chtěli násilím dostati kořisti, nýbrž i tomu, kdož je ohrožoval na daleké cestě, když se jako kupci brali po řekách a volocích přes nekonečné pláně a lesy. Odtud vznikl vojensko-obchodní ráz Rusů, spec. Varjagů, odtud jejich organisace, založená na principu společného zisku a vzájemné podpory.

Že byli při tom v stálých stycích s domácím, starousedlým obyvatelstvem, se Slovany vnitrozemskými, od nichž kupovali lodi, nutné potraviny a dobytek a jimž za to prodávali své vlastní tovary nebo zboží z jihu přinesené, je na bíledni. Dokládá to i nejstarší historie i archaeologie slovanská, na příklad mohylník gnězdovský a michajlovský.[2] Je to nutný následek toho, že vedly hlavní cesty vojenské a obchodní od Něvy přes Ilmen, Volchov na Dněpr, na

10, 26. *(Vladimirskij-Budanov* Xp. I. 26), tak i v řec. textech XI. stol. (v listině Michala VII. z roku 1075 a u Alex. Komneny r. 1088. Srov. Byz. Zs. III. 374).

[1] Srv. dále str. 115 a též polemiku Brücknerovu v stati „Dogmat normański" (Kwart. hist. XX. 668).

[2] Srv. o tom v poslední kapitole a v *Arne* Suède 61.

Don a na Volhu,[1] — tedy územím Slovany osídleným, zejména při hlavní dráze dněprovské.

Ale jen tímto procházením zemí slovanskou po Dněpru, Donu a horní Volze nebyla úloha Rusů-Varjagů mezi Slovany vyčerpána. Byla mnohem důležitější.

Druhá část těchto cizozemců neprocházela jen a nevracela se do rodné země, nýbrž se usazovala se svými vůdci v hlavních trhových hradech slovanských a byla při tom doplňována dalším povoláváním nových soudruhů do družin knížecích v těchto hradech umístěných, a z těchto přistěhovalců utvořila se během doby zvláštní usedlá vojensko-obchodní vrstva stálého obyvatelstva, četná především tam, kde bylo silné středisko, tedy v Novgorodě a v Kijevě. O Kijevě svědčí Dětmar k r. 1018 podle zpráv Němců, kteří se účastnili t. r. pochodu polského Boleslava proti Jaroslavovovi, že obyvatelstvo tohoto města vedle nižší (slovanské) třídy pracovní skládalo se z množství „rychlonohých Dánů",[2] silnou družinu knížecí potvrzuje tam i letopis na př. při r. 980 a o Novgorodu připomíná týž prámen k r. 862, že Novgorod byl dříve slovanský a potom varjažský, což ovšem znamená jen, že se tam element varjažský během doby silně rozmohl. A že bylo podobně i jinde, na př. ve Smolensku, prozrazuje silná účast nordické kultury v mohylách gnězdovských náležejících X. století.

Od konce IX. století byli tedy Rusové dvojího druhu. Jednak byli třídou usedlou, jednak třídou stále se měnící, stále nově přicházející a odcházející, vojensko-obchodní družinou knížecí a zástupem obchodníků. Při tom tito ruští Varjazi, držíce v rukou obranu volného obchodu, t. j. obchodních drah a hlavních tržišť, proti kterémukoliv nepříteli, ovládli více méně široký okruh kolem ohrazeného trhového centra a stali se tím hlavním faktorem při vzniku t. zv. gorodských oblastí, prvních to politicko-administrativních jednotek v staré Rusi.[3] Voláni jsouce občas od slovanských rodů a kmenů na obranu jich proti vnějším nepřátelům finnským nebo turkotatarským — tak jako bylo při letopisné legendě o pozvání Varjagů do Novgorodu, — soustřeďovali se v hlavních hradech, a během doby z dočasných přistěhovalců vyrůstala vojensko-obchodní vrstva usedlá, vyšší a panující, jež se brzy neostýchala bráti daň i od

[1] Srv. výše str. 16.

[2] Dětmar VIII. 16 (IX. 32): maxime ex velocibus Danis.

[3] Více o tom viz v kulturním oddílu Slov. Starožitností a u *Ključevského* l. c. 159 sl.

ostatních obyvatel gorodu a kraje a tím vytvářela základy politických organisací. To byla první šlechta ruská v čele s náčelníky, jejichž domácí titul sthn. *kuning* (got.*kuniggs) přešel ve slov. tvar *kъnęzь*, rus. князь.[1] Garnisony v jednotlivých městech byly stále v kontaktu mezi sebou, v stálém spojení a stále hotovy pomoci jedna druhé.[2]

Tak vznikly pomocí Varjagů-Rusů první velké gorody ruské a první knížectví ruská: Rurikovo v Novgorodě, Sineusovo v Bělozeře, Truvorovo v Izborsku, Askoldovo v Kijevě, Rogvoldovo v Polocku a Turovo v Turově na Pripeti, a později ze spojení těchto menších knížectví a po zdolání panství novgorodského nová politická formace velkého knížectví kijevského, jehož základem bylo nad jiné výhodné položení Kijeva na dráze Dněprovské.[3] Kijev nedaleko stoku Desny a Pripeti byl patrně odedávna hlavním strategickým místem v bojích proti Turkotatarům z jihu útočícím a zároveň velkým trhem na Dněpru, cílem všech obchodních karavan a střediskem všech obchodních faktorií. I velké knížectví kijevské neslo na svém vzniku a vývoji zřejmě tuto dvojí pečeť vojensko-obchodní. Kdo Kijevem vládl, ovládal celé Podněpří. Pokoření a spojení okolních kmenů za účelem zabezpečení panství a volného obchodu následovalo pak samo sebou.

Tím si také vysvětlíme, proč jméno Rusi, ač původně náleželo Rusům-Varjagům, ať seděli v Novgorodě, nebo v Izborsku, nebo v Bělozeře, zde v Kijevě se nejvíce přede všemi uplatnilo, proč ruskou zemí zvána byla κατ' ἐξοχήν země kijevská[4] — srov. výrok letopiscův: «Поляне, яже нынѣ зовомая Русь»,[5] — a proč

[1] *Berneker* EW. I. 663. Srv. i est. finn. kuningas — král.

[2] Poněkud odchylnou představu má, rozumím-li dobře, M. Rostovcev, neboť podle něho Slované sami již po odchodu Gotů počali vytvářeti stát, usadivše se v starých gotských střediskách, z nichž v V.—VI. století ovládli celý Dněpr. Nenalézám však pro to dostatečného podkladu (*Rostovcev* Les origines de la Russie Kiévienne. Revue des ét. slav. II. 16—17).

[3] Srv. výše str. 19.

[4] Zcela jinak vykládá ovšem tento speciální pojem Rusi v Kijevsku M. Hruševskij na základě pozoruhodné theorie uvedené zde v přídavku I. Jemu je Rus název starý a domácí, Slovanům patřící, nemající co činiti s varjažskými družinami, a při tom název, náležející především zemi poljanské (srv. i tamější název řeky Rosi). Podle tohoto výkladu Hruševského Normani, přišedší do Kijeva, nepřinesli jméno Rusi, ale našli je tam a přijali (Кіев. Русь I.227). Tato theorie jest pozoruhodná proto, že je skutečně podivno, proč nevznikly speciální Rusi také tam, kde byly větší a staré kolonie ruské, a proč je jméno to typicky svázáno s Kijevskem.

[5] Let. Lavr. 25 (k r. 898).

z Kijeva se rozšířilo toto jméno jakožto kolektivum všech z Kijeva podrobených a s Kijevem spoutaných kmenů slovanských po celé východní Slovanštině v té míře, že už v XI. století nabylo tohoto nového významu. „Се бо токмо словѣнескъ языкъ в Руси: поляне, деревляне, ноугородьцы, полочане, дречовичи, сѣверъ, бужане... велиняне", — praví se na počátku kijevské kroniky,[1] pocházející z XI. století. A „вся русская земля" v starých Životech sv. Vladimíra značí vskutku celou, i slovanskou Rus.[2]

Ale jakkoliv Rusů nebylo málo — naopak kolonie jejich byly dosti značné a četné,[3] neboť bychom jinak nemohli si vysvětliti dobře jejich úspěšné výboje, pokoření a spojení východního Slovanstva a vůbec jejich rozšíření po celé východní Evropě — přece byl počet jich nepatrný proti ohromné síle Slovanů, kteří tehdy seděli od záp. Bugu po Don a od Černého moře po Ilmen, Ladogu a Běloozero. Proto Rusové, zejména když jádrem svým přišli později do vnitra kolébky východních Slovanů na středním Dněpru, asimilovali se velmi brzy tomuto národu a „разошлисъ въ Славянскомъ населеніи подобно каплѣ вина въ водѣ", jak dobře řekl kdysi M. Pogodin.[4] Na změnu typu a charakteru Slovanů měli jistě jen vliv nepatrný, podobně jako Asparuchovi Bulhaři na ráz Slovanů balkánských. Nejlepším svědectvím rychlého zániku ruského elementu je zajisté to, že hlavní knížecí rod jejich už po druhé generaci opouští jazyk a tradice otecké. Syn Igorův a vnuk Rurikův nese slovanské jméno Svjatoslav.

---

[1] Let. Lavr. 10. Srv. k r. 898: „А словеньскый языкъ и Рускый одно есть" (str. 28).

[2] Ale jinak ještě ve XII. stol. speciálně Rusí zvali zemi kolem Kijeva (srv. Let. Ipat. 217 sl., 221, 259 a zde dále v stati o Poljanech).

[3] Arabští spisovatelé udávají jich v centru Ilmenském na 100.000 (srv. výše str. 94.) a současně Lev Diakon počet Rusů, s nimiž Svjatoslav táhl roku 971 proti Cařihradu, udává číslem 60.000, z nichž se po porážce u Dorostola vrátilo prý jen 22.000 (V. 2). Podle letopisu sestávalo však ruské vojsko Svjatoslavovo ve válce r. 971 z 10.000 mužů, a v Jaroslavově vojsku r. 1015 čítalo se 40.000 lidí a 1000 Varjagů (Let. Lavr.[3] 68, 138). Také Mas'údí praví: „oni (Rusové) tvoří velký národ, nejsouce podrobeni ani králi, ani zákonům (*Harkavi* Сказ. 130. Srov. *Westberg* Къ анализу I. 381).

[4] Изсл. о р. ист. III. 513. Od těchto skandinavských ruskovarjažských kolonií, brzy slavisovaných, musíme ovšem odlišovati skutečnou kolonisaci *německou*, jejíž počátky jdou do XII. a XIII. století. (Srv. *Veselovskij* Русскіе и вилтины 21). Němci žili v Novgorodu už v pol. XI. stol. spolu s Goty, jak svědčí II. novgor letopis k roku 1056 (*Barsov* Очерки 37, 229).

KAPITOLA IV.

ZEMĚPISNÝ OBRAZ RUSKA NA KONCI I. TISÍCILETÍ.

Moře a pobřeží. Jezera. Úvodí řek. Hory a výšiny.

Jaký byl zeměpisný obraz celé Rusi v dobách starověkých, vylíčeno bylo již podrobně v I. dílu SLOV. STAROŽITNOSTÍ v kapitole IV. (str. 132 sl.). Bylo vidno, že mimo samé pobřeží Černého Moře, kde řada řeckých kolonií od VII. a VI. stol. před Kr. spojovala východní Evropu s antickým světem a odkudž těmito styky přicházelo do řecké a římské literatury dosti zpráv, — o ostatním vnitrozemí východní Evropy se téměř nic nevědělo. Nebýti Herodota, jenž v polovině V. stol. přinesl z Olbie řadu vědomostí o nynějším jižním Rusku, Slovany nevyjímajíc (srv. výše str. 23), neměla by starověká literatura téměř nic, neboť ještě po 600 letech, když v druhé polovině II. století po Kr. popisoval Ptolemaios Sarmatii ze zpráv v Alexandrii sebraných, jsou jeho data tak neurčitá a namnoze tak omylná, že nám přinášejí velmi málo nového a positivního. Ví sice o Slovanech, a leckteré jeho údaje se jich zjevně týkají, ale co se z nich určitě a konkretně na ně vztahuje, nevíme. A tím jsme vlastně se starověkem hotovi, neboť to, čeho se dočítáme po Ptolemaiovi, neposkytuje opět nic zvláštního, nic určitého až po VI. stol. po Kr., kdy Jordanis a Prokopios současně zaznamenali první podrobnější zprávy o Slovanech a spolu také o území, na němž seděli. Od té doby začínají se zprávy o východní Evropě množiti, zejména v byzantské literatuře; zprávy ty, jak zeměpisné, tak etnografické, jsou také čím dále tím ověřenější a v X. století, jímž v tomto díle ukončujeme líčení vývoje Slovanů, vystupuje nám obraz východní Evropy — potomní Rusi — přes svou odlehlost již v rysech podrobnějších a určitějších. Jest to mimo jiné především císař Konstantin Porfyrogennetos v literatuře byzantské spisem „De administrando imperio“,[1] jenž tu stojí v prvé

[1] Cituji vždy vydání Bekkerovo v bonnském „Corpus scriptorum historiae byzantinae“ (Bonn 1840).

řadě cizích zpráv, pak řada současných geografů nebo cestovatelů arabských a perských: Chaukal, Mas'údí, Istachrí, Chordádbeh, Rosteh, Kardízí, Fadlán atd.,[1] z domácích pak nejstarší část letopisu Kijevského «повѣсти времяньныхъ лѣтъ».[2] Z udajů tam sebraných možno nakresliti obraz Rusi X. století, jak zde následuje.[3]

Zeměpisný obraz Ruska změnil se v této době již značně proti tomu, jaký byl v době starověké, ba i v pramenech středověkých letopis předcházejících. Tam po slovanském názvu nebylo ještě téměř stopy. Zdá se to býti na první pohled podivné, jsme-li jinak nuceni přijímati, že se tu nalézala odedávna kolébka Slovanstva a speciálně při Dněpru její východní část; ale dá se to přece vysvětliti předně tím, že jména hor a velkých řek nedostala se do antické literatury přímo od Slovanů, nýbrž z úst a z nomenklatury národů neslovanských, kteří bydlili při jejich dolním toku, a dále tím, že slovanské oblasti z dnešního Ruska starověk vlastně nepoznal. Co z něho znal, byly kraje mimo slovanské území. S tímto nás vskutku seznamuje teprve letopis. V něm vidíme poprvé Rus slovanskou, jak po stránce národopisné, tak po stránce zeměpisné. Objevuje se řada nových názvů moří, jezer, řek, nová jména výšin, a mezi nimi silně proráží názvosloví slovanské, jak je buď Slované sami vytvořili, nebo aspoň převzali a přeměnili ve svém jazyku.

MOŘE.

Moře Černé, starý Pontus Euxinus má v letopisu obvyklé jméno moře *Ruského* (Руське море), ačkoliv se uchovává i starý název — Понътъ, Понътъ, Поньтьское море.[4] I Arabové zvali je

[1] Cituji, není-li jinak udáno, sborník *Harkavi-ho* Сказанія мус. писателей (Petr. 1870).

[2] Cituji vždy III. vydání Lavrentjevského ruk. pořízeného archeogr. komisí (Petr. 1897), event. I. vyd. Ipatějevského z téže komise (Petr. 1871).

[3] K literatuře srv. hlavně *N. P. Barsov* Очерки р. ист. географіи.[2] Varš. 1885 a Географ. словарь Русской земли IX.—XIV. ст. Vilno 1865 (Мат. для ист. геогр. слов); *Běljajev J. D.* О геогр. свѣд. въ древней Россіи (Зап. Р. Геогр. Общ. IV. 1852); *Naděždin N.* Опытъ ист. геогр. русск. міра (Библ. для чтенія 1837. XXII); *Majkov L. N.* Замѣтки по геогр. др. Руси P. 1874; *Beer* Geographia Russica en Const. Porphir. Petr. 1767; *Bayer T.* Geographia Russiae vicinarumque regiorum c. A. 948 e Const. Porph. auctore (Comm. Ac. Sc. IX. 1749). Novější práce, *M. Ljubavského* Истор. географія Россіи въ связи съ колонизаціей (M. 1909) a *S. Kuzněcova* Русская истор. географія I. (M. 1910), se mi nepodařilo dostati.

[4] Srv. Let. Lavr. 3, 6, 7 (понетьское море, еже море словеть Руське) a jinde častěji. Ze jména Pontus vytvořila si arabská literatura tvar *Bontus* nebo *Bontos* (Mas'údi — Сборн. мат. кавк. XXXVIII. 35).

v X. století *ruským* (Masʿúdí), ale obvyklý název jimi užívaný je moře *Římské, Runi* (tak Masʿúdí, Kardizí, Rosteh, Chordádbeh, Ibn Ketir, Istachrí) nebo *Najtas*, *Nitas*, název vzniklý patrně z řeck. Μαιῶτις.[1] Azovského moře Letopis nepřipomíná, zato je častěji uvádějí zprávy arabské z IX. a X. století jménem zálivu moře Najtaského.[2] Pobřeží mezi Dněstrem a Dněprem slulo Řekům *zlaté*,[3] Slovanům *bílé* — Бѣлобережье,[4] nebo také Лукоморье, лука морья,[5] perekopský záliv zove Konstantin τὰ Νεκρόπυλα a jižní břeh Krymu od Chersonu do Bosporu τὰ κλίματα.[6] Byl velmi úrodný a rodilo se tam všechno. Z přístavů černomořských uváděna je nejvíce znamenitá té doby Korsuň (Корсунь), starý Chersones,[7] administrativní středisko byzantské říše na Krymu, a na Tamanském poloostrovu Tmutorokaň (Тмуторокань), v pramenech řeckých a arabských Ταμάταρχα, Tamatarcha, kor. Samkerz, Samkarš, Samakuš, zvaná dnes Tamaň, u staré Fanagorie.[8] Fanagoria byla od Hunnů a Gotů

[1] Srov. *Westberg* Къ анализу II. (ЖМНП. 1898) 29, I. 371, 380, 383, 392, *Harkavi* Сказ. 25. 49, 192. O jiných názvech (moře národa Burgar, Pačanak, Baggard) viz *Marquart* str. 335.

[2] L. c. Jednou sluje i „slovanské" (srov. dále str. 133), jindy chazarské (Marquart 342). O domněnce, že jezero *Tumi* je Azovské moře, viz *Westberg* Къ анализу II. 391 sl.

[3] Χρυσὸς αἰγίαλος (Konst. de adm. imp. 42, ed. Bonn 179). Průliv cařihradský slul Судъ (ř. Στένον). Srv. Let. Lavr. 20, 29 atd.

[4] Let. Lavr. 50, 72 *(Barsov* Оч. 224), *Brun* Зап. Одесса IV. 255, VIII. 297).

[5] Let. Ipat. (ed. 1871) 454: Половци с лукоморьскими, Lavr. 377; у луку морья.

[6] Konst. De adm. imp. 1, 10, 11, 42. Připomíná je i Theofanes ed. Boor 332, 351, 377, 451.

[7] Už Jordanis (Get. 37) připomíná Chersones zřejmě jako hlavní tržiště asijských obchodníků. K zmínkám v letopisech srv. Lavr. 7, 44, 113, 114, 119, 162, zejména popis k r. 988, v němž Vladimír Korsuň obléhal. Dále srv. Konst. de them. 12, de adm. imp. 6—7, 53. Prokop. Goth. IV., 5. O byzantské a ruské Korsuni viz *Minns* Scythians 493, 534, *Uspenskij* Визант. владѣнія на сѣв. берегу Чернаго Моря (Kiev. Ст. 1889), *A. Bobrinskij* Херсонесъ Таврическій Petr. 1905 (srv. Byz. Zs. XV. 299), *Selivanov G.* Chersonesus Taurica. Od. 1898, 3. *Ivanov J.* Chers. Taurica. Simferopol 1912.

[8] Let. Lavr. 118, 143, 144, 159 atd., Konst. de imp. 42; k Arabům srov. *Westberg* Beitr. 283, *Marquart* Streifzüge 163, 336. Také list chazar. krále má Samkrz (ib. 309). K řec. formám *Kulakovskij* ЖМНП. 1898, CCCXV. II. 185. Proti umístění Tmutorokaně na Tamanu obrátil se A. Spicyn, ale důvody jeho nejsou dosti přesvědčivé. On sám ji hledal při ústí Donu (nad Rostovem, u Azova) a pokládal za tržiště původně alanské (Ист. арх. раз. 83 l.). Srov. dále stať o ruské kolonisaci na východ (str. 134). O přechodu slova Tmutorokaň v rus. Тамань srv. *M. Vasmer* Osteur. Ortsnamen 13. (Acta Univ. Dorpat. B. I. 1921.)

rozkotána v VI. století, ale Theofanes připomíná ji a tamější obec židovskou ještě kolem roku 817.[1]

Nejistý je Karch Ibn-Rostehův, do něhož Maďaři odváděli slovanské zajatce na prodej. Westberg s Chvolsonem hledají jej na místě starého Karkinitu nebo Karkiny,[2] Marquart na Tamanu,[3] Brun a Kulakovskij pravděpodobně v Kerči, jehož nynější jméno ve formě Кърчевъ (t. jest градъ) objevuje se jinak poprvé na znamenitém nápisu tmutorokaňského kn. Gleba z roku 1068.[4] Původ není znám, a Kulakovskij l. c. zcela pochybně jej hledá už v době Jordanisově. Také v listu chazarského krále Josefa čteme Kerz, a druhý pramen X. stol., perský anonym, vydaný Tumanským, nazývá i Azovský záliv — moře Krz.[5]

O Olbii zmiňuje se ještě v VI. století Jordanis[6], ale jen reminiscencí na staré poměry. Konstantin ji už neuvádí. Zato se udržela Theodosia, kterouž později Janované restaurovali pod jménem Kafy.[7]

Moře Kaspické sluje v Letopisu Хвалинское море,[8] v orientálních pramenech nejčastěji *Chazarské*, ale také Chorasanské, Arménské, Tabaristanské, Aderbeidžanské, Džordžanské (t. j. Hyrkanské), podle krajin, jež s ním sousedily.[9]

Při něm byl pověstný a Rusy navštěvovaný průchod u Derbentu, Araby „brána bran" zvaný (Bab-ul-Abvaba), „Каπийская врата" Konstantinovy legendy (IX.), jímž vedlo hlavní spojení ruských zemí

---

[1] Prok. BG. V. 5, Theoph. ed. *Boor* 357. Také roku 704 je jí vzpomenuto (v moci Chazarů). Srv. *Marquart* l. c. 163.

[2] *Westberg* Къ анализу II. 15, 21. Ke Karkinitu viz mé Starověké zprávy 83 a SS. I. 169 a *Minns* 490.

[3] *Marquart* Streifzüge 162, 467.

[4] *Kulakovskij* Къ вопросу объ имени города Керчи (Сборн. въ честь проф. Корша 190). Kulakovskij hledá Kerč v Jordanově městu Careon (Get. 32). Tak zv. Tmutorokaňský kámen nalezen byl v letech 1772—1793 na Tamani a nese nápis, svědčící, že r. 6575 (1067) Gleb změřil na zamrzlém moři vzdálenost od Tmutorokani do Kerče (Кърчевъ) na 14.000 sáhů. *(Barsov* Очерки 229).

[5] Ed. *Tumanskij* 134. Srv. Marquart 506.

[6] Get. V. 32. K historii srv. *Minns* 451, 488.

[7] Srv. *Minns* 555 sl. — Καφά u Konstantina de adm. imp. 53.

[8] Let. Lavr. 6.

[9] Mas'údí a Chaukal (Сборн. мат. кавк. XXXVIII. 31, 106, 113). Srov. *Westberg* Къ анализу I. 370—372 a *Marquart* Str. 331. Celá končina východně Kaspického moře slula Chovarezm (Chúárezm). Srv. *Westberg* Beiträge 212. Odtud Aralské jezero je moře Chovarezmijské.

s městem Berdajou, Aderbeidžanem a dále s Persií.[1] V X. století vyprávělo se také mnoho o přímém spojení (průlivem) moře Černého s Chvalinským. Ale Mas'údí zprávy o tom rozhodně zamítá.[2] Vznikly patrně tím, že ruské lodi, přicházející po Donu dolů anebo od Bosporu po Donu nahoru, dostávaly se volokem mezi Kalačí a Caricynem do Volhy a odtud do moře Chvalinského.

Na severu znali Rusové a Slované jen moře Baltické, o severním Ledovém neměli vůbec zpráv před koncem XI. stol. Moře Baltické nese v Letopisu název *Varjažské* — Варяжьское море nebo také prostě море.[3] Dobře znali v něm protilehlý břeh Skandinavie a zejména ostrov Gotland (гочкый берегъ), ale jinak správné představy o tomto moři neměli. Nevěděli dlouho, tvoří-li jen záliv vnějšího velkého Oceánu, nebo průliv na sever, do moří severních.[4] Ale vědělo se, že lze po něm plouti až do Říma a dále až do Cařihradu.

Ostatně celá severní oblast ruská přes čilý obchod, jenž už v X. století byl mezi Skandinavií a Biarmií, byla kijevským Slovanům málo známa. Vidíme to z toho, že Letopis z velkých tamějších jezer zná jen Ladogu, zvanou tehdy Нево,[5] a Bělo-ozero — Бѣлоозеро,[6] ale mlčí úplně o Oněze a také o Sviru, jenž ji spojuje s Ladogou. Rovněž končiny na horní Volze a Oce byly v X. století poměrně málo známy.[7] Volhu sice znali od pramenů

---

[1] Popis Bab-ul-Abvabu viz u Mas'údího (l. c. XXXVIII., 38, 41). K městu Berda'ě na stoku Cyru a Terteru (arm. Partav) viz Ibn Miskavaiha (Compt. R. de l'Ac. des Inscr. 1921, 182).

[2] Mas'údí l. c. 50. Také o Azovském moři kolovaly zprávy podivné. Srv. *Westberg* Къ анализу I. 379, 380, II. 392, *Harkavi* Сказ. 149, *Marquart* Str. 333.

[3] Let. Lavr. 3, 6 a dále častěji. Arabové zvali je mořem temným, mračným (Mas'údi) nebo i galatským (Kazvini). Srv. *Kunik* Изв. Ал-Бекри 77, 89, *Barsov* Оч. 12, 13. Proto i θάλασσα ἡ λεγομένη Σκοτεινη u Konstantina (de adm. imp. 31) vykládá se mořem Baltickým. Srv. mé Starověké zprávy 26, 38 a SS. II. 250. Varjažské moře z Arabů cituje prvý Bérúní kolem roku 1000. (*Marquart* Streifzüge 10). Koncem I. tisíciletí počalo se Baltické moře zváti po germánsku *Ôstsae, Ôstarsalt, Eystrasalt, Austmarr.* Srv. *Müllenhoff* DA. II. 13 a zde výše na str. 95.

[4] Srv. *Barsov* Оч. 14, 216, 217, *Westberg* Beiträge 238, 241.

[5] Let. Lavr. 6 (озеро великое Нево). Jméno Ladogy (gorodu) připomíná se v Letopise teprve při r. 1207.

[6] Tamže 10, 19 atd.

[7] Kraj *Chirkiz*, z něhož podle Istachrího a Chaukala brala původ Volha (Сборн. Мат. кавк. XXXVIII., 67, 113, cf. ed. Goeje 222, 281), jsou podle výkladu prof. A. Musila stepi kirgizské, omylem posunuté zde až k hornímu toku řeky.

v Okovském lese[1] až po 70 ústí, kterými pod Itilem vtékala do moře Chvalinského,[2] ale z horního jejího toku jmenuje Letopis jen jezero Rostovské a Kleščino — Ростовско, Клещино озеро,[3] a z přítoků jen Oku — Ока,[4] s Kljazmou — Клязьма,[5] pak Šeksnu — Шексна,[6] později i Medvědici — Медвѣдица.[7] Moskvy samé není vzpomenuto, ani hradiště moskevského, ačkoliv v té době bylo už osídleno, jak ukazují nálezy na něm i v nejbližším jeho okolí z kurhanů nesporně slovanských X.—XII. stol.[8] K basinu Volhy náleží však ještě řeka *Rus* perského geografa, která prý tekla vedle měst Kijeva, Seljabe a Urtalu a vpadala do Itilu.[9] Je to patrně zmatená představa o horní Volze nebo o Oce. Jinou řeku ústící do Volhy v zemi chazarské jmenuje Mas'údí *Burtás*, patrně proto, že přicházela ze země Burtasů (srv. výše 35.). Mohla to býti některá z řek mezi Saratovem a Syzraní.

Hlavní a nejlépe známou oblastí byl ovšem basin řeky Dněpru. (Днѣпръ, Δάναπρις), jenž byl kolébkou východoslovanského národa a kde se následkem příznivé polohy vyvinula silná politická koncentrace a také první civilisace ruská. Zásluhu o to měla velká dráha obchodní, spojující po Dněpru Baltické moře s Černým, o jejímž významu jsem měl už příležitost zmíniti se podrobněji na str. 16. Tam jsem se také dotkl voloků, které byly pojítkem mezi basinem dněprovským, dvinským, volžským a donským. Je proto pochopitelno, že o Dněpru a jeho přítocích v Letopise, napsaném

[1] Let. Lavr. 6.

[2] Tamže 6. Jméno *Itil, Atel* dává se i Volze samé (Mukkadási, perský geograf). O Itilu viz výše na str. 52. (Chazaři). Také do řecké literatury přešlo toto jméno (Ἀστήλ, Ἀττίλα, Ἀτήλ, Τίλ, Ἄτελ). Srov. o tom u Kulakovského ЖМНП. 1898, CCCXV. II. 182. Se sídly Chazarů souvisí také název *řeky Chazarské* pro Volhu u Mas'údího (srv. *Marquart* Streifz. 330, 331).

[3] Let. Lavr. 10.

[4] Tamže 10.

[5] Tamže 230.

[6] Tamže 171, 173.

[7] Tamže 230.

[8] Srv. stať *Dm. Anučina* Доистор. Москва (otisk z díla Москва въ прошломъ и настоящемъ. M. 1909). Slovanské kurhany z okolí Moskvy náležely Vjatičům a Krivičům (33, 34, 44).

[9] Ed. *Tumanskij* 137. Zde bych ostatně připomněl, že s přenášením jmen národů na jméno řeky setkávám se u Arabů častěji. Srv. jméno *Chazar* pro Volhu a právě vzpomenutý *Burtas* u Mas'údího (Сборн. мат. кавк. XXXVIII. 33, 34).

v Kijevě, je nejvíce zpráv, a zprávy ty lze místy ještě podrobněji doplniti z jiných pramenů současných.[1]

Dněpr sám je často předmětem zmínek letopisných, a o jeho prazích mezi Jekaterinoslaví a Alexandrovskem máme podrobnou, již výše rozebranou zprávu Konstantinovu.[2] Z ostrovů na něm jmenuje Konstantin i letopisec *Chortici* (Хортица, Хортичій островъ), pod prahy dněprovskými proti Alexandrovsku, řecky νῆσος τοῦ ἁγίου Τρηγορίου zvaný, kde byla jakási svatyně pod posvátným dubem.[3] Jako hlavní stanice při plavbě po Dněpru jmenují se u Konstantina Μιλινίσκ(α) (Smolensk), Τελιούτζα (Ljubeč), Τζερνιγώγα (Černigov, Βουσεγραδέ (Vyšehrad) a Βιτετζέβη (Vitičev), vesměs před prahy,[4] ovšem i Kijev (Κιόβα, Κιοάβα, Σαμβατάς) a Novohrad (Νεμογαρδά).

Z přítoků dněprovských na pravé straně uvádějí letopisné zápisy X. a XI. stol. *Pripeť* a *Ros* — Припеть, Рось,[5] *Zdviž* — Здвижа,[6] *Stugnu* — Стугна,[7] a říčky *Počajnu* a *Lybeď* (Почайна, Лыбедь), vtékající do Dněpru při Kijevu.[8] Berezina a Teterev jmenovány nejsou, patrně pouhou náhodou, z přítoků Pripeti jen *Goryň* — Горынь.[9] Více je uvedeno přítoků z levé strany Dněpra: *Sož* (Sožica) — s *Piščaní* — Сожь, Пищана, Пещана,[10] *Desna* se *Sejmem*, *Vojini*, *Snoví* a *Ostří* — Десна, Семъ, Сновь, Воинь, Вострь, Острь,[11] a říčkami *Radosyní*, *Čertoryjí a Zolotčí* — Радосынь, Черторыя,

[1] Přepravu přes Dněpr popisuje úryvek řeckého textu z X. nebo z poč. XI. stol., známý pod názvem Zpráva gotského toparcha (ed. *Westberg* Die Fragmente des Toparcha goticus. Petr. 1901 Зап. Ак. VIII. Ser. V. 2), k němuž srv. i stať *V. Vasilevského* v ЖМНП. 1876. (Соч. II. 136).

[2] Konst. de adm. imp. 9. Srv. výše str. 107.

[3] Let. Lavr. 267, Konst. de adm. imp. 9. V ústí Dněpra jmenuje Konstantin l. c. ostrov sv. Aetheria (νῆσος τοῦ ἁγίου Αἰερίου) biskupa korsuňského, dnešní Berezan. O Chortice srov. stať *Novického* Островъ Хортица на Днѣпрѣ Од. Вѣстн. 1876 nebo stať v Semenovově Rossiji T. XIV. 634.

[4] Konst. l. c. 9. Barsov jako stanice na toku dněprovském uvádí tyto obce: Smjadin u Smolenska, Ljubeč, Vyšehrad, ústí Počajny, Trepol při ústí Stugny (dn. Tripolje) s Vodnými Vraty (Водныя Ворота), Vitičev, Kaněv, Chortici, Oleški, Berezan (Очерки 21).

[5] Let. Lavr. 3, 5, 272; 76, 146 atd.

[6] Tamže 251.

[7] Tamže 119, 212, 213.

[8] Tamže 61; 53, 65, 78, 114. S Počajnou vpadá do Dněpru *Sětomlь* (tamže 147, 160).

[9] Tamže 253.

[10] Tamže 11, 194; 82.

[11] Tamže 3, 6, 59, 119, 158, 167, 198, 239, 273.

золотча,[1] dále *Trubež* — Трубежъ,[2] *Supoj* — Супой,[3] *Sula* — Сула,[4] *Psjol s Chorolí a Goltvou* — Пьслъ, Песлъ, Хороль, Голтва.[5] Vorskla, Orel a Samara v prvních redakcích Letopisu ještě nejsou.

Málo ví Letopis o úvodí donském, ačkoliv bylo Donem stálé spojení se slovanskými koloniemi na východě, hlavně s Tmutorokaní a s hlavními trhy orientálními v Itilu, Semenderu, Derbentu, Berdaji atd. až po Bagdád. Don sám je sice častěji jmenován v pozdějších zápisech,[6] ale už o Donci není zmínky, ani o jiném přítoku. Z ostatních pak pontských řek jmenuje Letopis po Dunaji, jehož sulinské ústí připomíná Konstantin,[7] ještě *Dněstr* — Днѣстръ, Δάναστρις,[8] *Bug* — Богъ (u Konst. Βογοῦ) a *Ingul* — Συγγούλ.[9]

V literatuře byzantské a arabské setkáváme se však ještě s několika jmény řek tekoucích ze severu do Černého moře, mezi nimiž se zajisté opět objevuje Dněpr, Dněstr, Bug mimo jiné menší, ale jinak je těžko je určiti. Tak jmenuje Konstantin u limanu dněsterského řeku Bilou — Ἄσπρος ποταμός[10] a pak pět větších řek mezi Dunajem a Donem: Συγγούλ, Ὕβυλ, Ἀλματαί, Κοῦφις, Βογοῦ, z nichž lze určiti jen prvou, čtvrtou a poslední (Ingul, Kubaň, Bog), dále na západě jižní Rusi Σαράτ a Βουράτ — zřejmý Seret a Prut, ale na východě Donu Χωράκουλ, Βάλ, Βουρλίκ, Χαδήρ, Οὐκρούχ,[11] samé blíže neznámé říčky snad po obou stranách Kubani. Kubaň sama je patrně řec. Κοῦφις, *Kupi* u Mojžíše Chorenského

---

[1] Tamže 296, 299; 265.

[2] Tamže 119, 120, 223.

[3] Tamže 239, 288.

[4] Tamže 6, 119, 240, 241, 271.

[5] Tamže 239, 241, 271, 322. Goltev je několik při Pslu (*Barsov* Оч. 224).

[6] V řeckých Τάναις, v arab. Tanais, Tanabis, v Letopisu (od r. 1096) Донъ (Lavr. 241 sl.). K arab. dokladům viz *Marquart* Streifzüge 31, 162, *Westberg* Къ апал. I. 373. U Kardiziho lze u jména řeky tekoucí vedle země Chazarů a Maďarů emendovati slovo *Duna* (*Marquart* 30). Tak zní i u Josefa Chazarského (*Harkavi* Russ. Rev. VI. 69 sl.).

[7] De adm. imp. 9. (Σελινά ποταμός).

[8] Dněstr v Letopise lavr. 3, 12, Bog teprve při r. 1096 (241). Sobolevskij má všechny tyto názvy za sarmatské (Лингв. набл. I. 93, 95).

[9] De adm. imp. 42.

[10] De adm. imp. 9.

[11] Všechny tyto řeky jsou Konstantinem jmenovány l. c. v 42. kapitole. Řeku Κοῦφις jedni mají za Bug, druzí za Kubaň. (*Zlatarski* Ист. I. 92, 104.) Řeku *Ibyl* spojovali jednak se starým lesem Hyleí (srv. mé Starov. zprávy 35), jednak s Jolenkou u pramenů Ingulce (*Brun* Essai XXXI). Charakul (Karagul) je asi dnešní Černá Protoka, severní rameno Kubani.

a **Kúbá* Arabů.[1] Lebedii podle Konstantina (c. 38) protékala řeka Χιδμάς, nebo Χιγγυλούς. Toto jméno Jerney a Marquart dobře ztotožňují s Činhulem, který spolu s Takmakem stéká se v Moločnou.[2] Mimo to Konstantin, vykládaje o kraji Atelkuzu, v němž seděli nějaký čas Maďaři na svém pochodu do Uher, podotýká, že se tak zval podle jmen dvou řek, Ἐτέλ a Κουζού. Místo podle celkového líčení připadá do jihozápadního koutu Ruska (srv. výše str. 36.), ale na které řeky by se mohla vztahovati obě jména, opět nevíme.[3] Na jiném místě praví Konstantin, že Atelkuzem protékalo pět řek Βαρούχ, Κουβοῦ, Τροῦλλος, Βροῦτος a Σέρετος,[4] — z nichž prvé dvě jsou neznámé, poslední dvě známé, Trull pak je nejspíše Dněstr, neboť podle svědectví Grotova Turci mu podnes říkají Turlu.[5] Také Mojžíš Chorénský uvádí Varuch a Kuvu.[6] Jinak ještě perský geograf X. stol. jmenuje řeku Rutu *(Ruta)* na hranici mezi Pečeněgy, Maďary a Rusy, jejichž krajem teče.[7] Popis jeho hodil by se na Dněstr, ale umístění zůstává zcela nejisté.

Z příčin již vyložených věděli v Kijevě opět více o vodních poměrech severní části dráhy dněprovské, totiž mezi Dněprem a Něvou. Znali dobře horní *Dvinu s Polotou* — Двина западная, Полота,[8] pak *Volchov* — Волховъ, a *Lovať* — Ловоть,[9] s jezerem Ilmenským (Ильмень), kde se při výtoku Volchova vytvořilo druhé velké slovanskoruské středisko v Novgorodě-Holmgardě,[10] a pak ještě sousední přítoky *Mstu* — Мьста[11], *Lugu* — Луга,[12] a přítok Šeloni *Sudomirь* — Судомирь, Судома[13], známý vítězstvím Jaro-

[1] *Marquart* l. c. 32, 57,

[2] *Marquart* l. c. 32. Ingul to býti nemůže.

[3] Konst. de admin. imp. 40 (ed. Bonn 173). Se jménem Κουζού je patrně totožné jméno neznámé zde řeky Kočo u Armen. geografa VII. stol. (*Zlatarski* Ист. I. 106).

[4] De adm. imp. 38.

[5] K různým výkladům těchto jmen srv. *Grot* Моравія 252, 259, *Vasilevski* ЖМНП. 1882 VIII., *Manojlović* Rad. sv. 187, 65.

[6] *Westberg* Къ анализу II. 52 (myslí na Dněpr a Bug).

[7] *Ed. Tumanskij* 135, 136. Neznámou jinak Luttu uvádí za Vislou v západní Rusi kosmograf Ravennský (IV. 4.). Srv. mé Starov. zprávy 97.

[8] Let. Lavr. 3, 5, 6, 10; 5, 6, 9.

[9] Tamže 3, 6, 19, 78, 159, 176; 6.

[10] Tamže 6, 19.

[11] Tamže 58 (k r. 947).

[12] Tamže 59 (k r. 947).

[13] Tamže 142.

slavovým z r. 1021. O Dvině ví letopisec, že vzniká v lese Okovském a vtéká do moře Varjažského.

Jinak jsem už výše pověděl, že celý sever Ruska za Oněgou a Okovským lesem zván byl Závoločím (srv. str. 16.). Toto Závoločí nebylo však až do XI. století dostatečně známo. Styky Novgorodu s ním teprve začínaly,[1] a v Letopisu shledáváme se proto jen s matným pojmem o severních končinách. Zprávy o Ingře mají pohádkový ráz. Zprávy tyto, jakož i o Pečoře a Samojedi, přinesl domů Novgorodec Gurjata Rogovič teprve na samém sklonku XI. století.[2] Letopisec si očividně představoval Závoločí jistě jako neširoký pruh země mezi Povolžím a Varjažským mořem.

Z hor a výšin dnešního Ruska připomíná letopis Karpaty, ale pod jménem *Uherských* neb i *Kavkazských hor* — Угорскія, Кавкасійскія горы,[3] potom centrální lesnatou vysočinu Valdajskou pod jménem *Okovského* nebo *Volkovského lesa* — Оковскій, Волковьскій, Волковискій лѣсъ,[4] a potom několik podružných výšin v Podněpří, zejména v okolí Kijeva a Černigova: Кіевская гора, vedle ní Щекавица, Хоривица, Угорьское, Выдобичи, Витичевъ холмъ,[5] pak Болдины горы, Берестово, Погорина.[6] Také Kijevského Podolí je brzy vzpomenuto.[7] Stará Hylaia při ústí Dněpru zvána byla patrně Olším (Олешье), soudíc ze zpráv XI. a XII. století.[8] Jinak centrální ruská vyvýšenina v protivě k nížině dněprovské, volžské a stepní zvána byla Vrchními zeměmi (Верхніе земли) nebo prostě Верхъ. Nejvíce tak slula v textech XII. století novgorodská a smolenská oblasť. Naproti tomu Povolží a Podněpří dostávalo název Низъ, Низовская земля a obyvatelé Podněpří jméno Nizovců.[9]

Které ze starých *gorodů* a *prigorodů* připomínají se do XI. století, uvidíme v textu dalším.

---

[1] Podle *Barsova* Оч. 17 ještě v druhé polovině XII. stol. nešly ruské kolonie za Mezen a končily na Pinéze.

[2] Let. lavr. 226 (k r. 1096).

[3] Tamže 3, 24, 136; 3 (srv. *Barsov* Оч. 218).

[4] Tamže 6.

[5] Tamže 8, 22, 24 atd. (*Barsov* l. c. 19).

[6] Tamže 188; 78, 127, 152 atd.; 253.

[7] Tamže 199, 322, 479.

[8] Tamže 54 (při r. 945).

[9] Srv. o tom blíže u *Barsova* l. c. 18, 221.

KAPITOLA V.

VYCHODNÍ SLOVANÉ V IX. a X. STOLETÍ.

I. Počátky šíření a kolonisace. Její podněty a hlavní směry. II. Počátky diferenciace tělesné, kulturní a jazykové. III. Diferenciace kmenová. Tři centra arabských pramenů. Kmenové u Konstantina Porfyrogenneta a v Kijevském letopise: Chorvati a Srbové. Uliči a Tiverci. Rusové v Uhrách. Dúlěbové, Bužané, Volyňané, Lučané, Drevljané a Polané. Severjané. Dregovičí. Radimiči. Vjatiči, Kriviči a Poločané. Novgorodští Slověné. IV. Zánik starých kmenů a vznik Velké, Malé a Bílé Rusi. Stav dnešní.

I. POČÁTKY ŠÍŘENÍ A KOLONISACE.

Vraťme se nyní k stavu, v jakém se za těchto poměrů, o nichž jsme dosud jednali, ocitli Slované na konci I. tisíciletí, v stol. IX. a X.

Především je nutno na základě toho, co bylo výše pověděno, opakovati, že Slované, později ruskými zvaní, vznikli soustředěním východní větve Praslovanů při středním Dněpru. Odtud, od Dněpru, počala se také první fase jejich dalšího rozvoje. Nebylo by dobře mysliti, že měla kolébka východních Slovanů po dlouhou dobu nějaké stálé hranice, uvnitř jichž by byli Slované seděli a se vyvíjeli bez expanse nebo jen s expansí latentní, ven neprojevenou. Tak tomu nebylo. Mnohem spíše, a jak povaha celé věci ukazuje, už od pradávna, už za doby jednoty a ovšem i jazykového odštěpení a osamostatnění východní větve při Dněpru, šel s pokrokem a vývojem vnitřním zároveň vývoj zevní se stalým postupováním vpřed a šířením na různé strany. Jest to ovšem jen předpoklad starou historií nijak nedoložený, ale že už dávno před tím, než první zprávy z doby gotské a hunskoavarské nám poprvé předvádějí tamní Slovany, expanse byla, a to expanse silná, naznačují i samy tyto zprávy, i obraz v století IX. a X., který neomylně ukazuje, že rozšíření Slovanů, s nímž se v této pozdní době setkáváme, bylo data mnohem staršího, že se neprovedlo teprve náhle v IX. nebo X. století. S takovým náhlým rozšířením počítal kdysi Dm. Samokvasov, ale to bylo založeno na jeho nesprávné předem představě o příchodu Slovanů z římské Dacie v II. století po Kr.[1]

[1] Srv. výše na str. 13. Osídlení středního a severního Ruska z jižní prarodiny klade teprve do VIII.—X. století (Сѣвер. земля M. 1908, 63 sl.). Srv. dále str. 131.

Příčiny šíření slovanského byly několikeré, předně zajisté samo značné rozmnožení národa, jemuž pravlast z valné části byla k bydlení nevhodná. Čteme-li, že Jordanis označuje v době gotské Slovany za národ přečetný (Venethi numerositate pollentes) a že současně s ním Prokopios mluví o nesčíslných národech (ἄμετρα ἔθνη) Antů nad Černým a Azovským mořem,[1] pak není pochyby, že i v dobách předcházejících východní část Slovanů byla relativně četná a že ji Polesí dávno nestačilo. Bylo proto rozmnožení národa jistě prvním a hlavním podnětem k expansi do nových zemí, k němuž ovšem přistoupily ještě podněty další: především obchodní a fiskální tendence po nabytí nových území, zbožím nebo surovinami bohatých, a v nemenší míře i velké útoky cizích kmenů na Slovany. Je zcela nasnadě, že na př. v III. století příchod Gotů od západu nebo ve IV. Hunnů a v VI. Avarů od východu měly za následek i pohyb větších mass slovanských, o pozdějších útocích Maďarů, Pečeněgů a Polovců ani nemluvíc. Příčiny byly tedy různé a s různou příčinou byl pak i způsob a ráz šíření různý. Kde byl podnětem výboj ve velkém, válka a náhlý útok nebo nařízená kolonisace, tam ovšem bylo i přesídlení náhlé a rušné, po případě spojené i s násilným vyprázdněním území cizího pro nová sídla slovanská. Tak mohlo býti při vzpomenutém dále (str. 130) příchodu Radimičů a Vjatičů. Naproti tomu klidné příčiny vnitřní i přebytek obyvatelů, snahy obchodní a drobná touha jednotlivců po kořisti nebo se strany knížecí potřeba rozšířiti oblasti daňové, to vše vedlo sice k pomalé, postupné, ale téměř nezastavitelné kolonisaci cizího území, která právě tím, že byla pomalá a klidná, nenalézala zvláštního odporu, ba byla namnoze od cizího lidu vítána a podporována jako něco, co přinášelo zajímavé novosti a různé životní výhody. Že se chodilo i jednotlivě za kořistí a za nabytím nových daňových okrsků, vidíme z letopisu. Téměř každý rok vypravovaly se hloučky ruských mužů buď na kořisť, nebo aby pro knížete daň vybraly a novou sehnaly, a že při tom častěji i poplenily, pohubily cizí osadu a obyvatele její vzaly domů za otroky, leží na bíledni. Tím vším se připravovalo místo pro kolonii slovanskou, i když se tam nezřídil ihned srub nebo neopevnilo celé hradiště. Tak bylo zejména s postupem do území čudského. „Každý úspěšný ruský náběh na Čuď," praví Smirnov, „každá výprava výběrčích měla za následek, že se Slované usídlovali mezi Finny a obě národnosti se mísily." Bylo to něco podobného tomu, co se ještě před

[1] Jordanis G. 119, Prok. IV. 4. Srv. výše str. 74.

našima očima dálo v Sibíři. Kořistníci a výběrčí daně připravovali půdu pro nastávající kolonisaci zemědělskou.[1] A také obchod vedl k tomu. Obchodníci slovanští, jedouce za obchodem do cizího území, šli s ozbrojeným průvodem svým nebo ruským, varjažským, podél toku řek, přes voloky, cestami lesními nebo stepními; při tom zakládali stanice obchodní na vhodných místech, okopali je i ohradili, zanechali tam posádku, a když došli podruhé nebo potřetí, postavili zase novou stanici o kus dále. Čteme jen, jak podle domácích letopisců počali Slované novgorodští ve XII. století kolonisovati zemi vjatskou,[2] a nabudeme přesvědčení, že rovněž tak zakládajíce stále a stále nové gorody, šli vpřed Slované 2—300 let před tím, když kolonisovali bližší kraje na horní Volze nebo Oce, nebo když už došli na Ilmen, kde podle slov letopisce „сѣдоша около езера (Илмеря), просвашася своимъ нмянемъ и сдѣлаша градъ".[3] Je jisto, že šla kolonisace vpřed pomocí nově založených gorodů. V tom měla theorie Dm. Samokvasova pravdu.[4] Slovanské hrady, totiž valy a příkopy ohrazená sídla, a kolem nich další, dodatečně budované пригороды vznikaly všude na výšinách podél cest a řek, soustřeďovaly se i houstly zejména tam, kde byly důležité obchodní uzly nebo místa zvláště k sídlení a obraně výhodná; cizí elementy, na př. slabší Finnové, se při tom přizpůsobovaly prostředí slovanských kolonistů, kteří později přicházeli s křesťanstvím a s vyšší kulturou. Ovšem se tímto postupem rušil u Slovanů starý byt rodový, neboť se rušila jeho podstata, i vláda starešiny, i nedílnost a pohromadě držený majetek, když části rodiny se rozsazovaly jinde a samostatněly často daleko od rodného domova. Rody se rozpadaly na dvorce oddělené (zejména v Povolží) a mimo to vznikaly i obce složené z členů rozličných plemen, ba někdy i entograficky zcela různorodé.

Ale rozvoj Slovanů se tím neseslaboval. Naopak. Různorodé živly už tehdy se rychle slovanily, jak smíme soudit z příkladu varjažského, a národ slovanský se takto množil nejen uvnitř ze sebe sama, nýbrž i na okrajinách hojnou asimilací.

Šíření na sever.

S tímto rychlým periferním šířením slovanským setkáváme se v historii nejdříve na Donu, Volze a na Kubani, ač ovšem bylo

[1] *Dovnar Zapolskij* P. ист. I. 12.

[2] Srv. *Samokvasov* Сѣвер. земля 53.

[3] Lavr. let. 6.

[4] *Samokvasov* l. c. 46 sl.

současně i jinde. O severu z příčin pochopitelných není starších zpráv mimo letopisnou tradici o příchodu Radimičů a Vjatičů ze země lašské. Kdyby měl pravdu Al. Sobolevskij, že Slované převzali jméno jezera Seligera a říčky Seližarovky už za jednoty Slovanské,[1] připadalo by proniknutí jejich do Valdajských výšin aspoň do doby Kristovy, což zajisté není nemožné, i když důvod Sobolevského necháme stranou. V Novgorodě ilmenském byli Slované už před příchodem Rusů, neboť v novgorodské tradici Pověsti vrem. lět se dí: «И по тѣмъ городомъ суть находници Варязи а перьвии насельници в Новѣгородѣ Словѣне, (въ) Полотьствѣ Кривичи» etc.[2] Ovšem, do které doby padá jejich příchod na Ilmen, tím pověděno není, neboť ani nevíme, kdy se Rusové zde po prvé objevili.

Snad nám jednou více poví archaeologie, jíž příslušné doklady dosud chybějí. Jisto je však zatím tolik, že Rusové byli u Ilmenu již na počátku IX. století (srv. str. 97) a že tedy slovanský postup na Ilmen je starší, soudil bych, o několik století starší, máme-li zření k výroku Sobolevského a pak k tomu, že i postup Radimičů a Vjatičů udál se pravděpodobně také mnohem dříve.

Pokud se pak týče tradice o tomto příchodu Radimičů a Vjatičů na sever,[3] Radimičů na Soži a Vjatičů na Oku (podstatu její vyložím ještě podrobněji dále), tu doba, kdy se postup udál, není z historie známa. Ale jestliže tuto letopisnou zprávu přijmeme za skutečnou tradici lidovou, — a nemám, proč bych o tom pochyboval — pak máme před sebou vzpomínku na příchod náhlý, en masse a najednou, a takovýto postup neudál se asi bez zjevné příčiny a důrazného podnětu.

V nejbližší historii středního Ruska může býti takovýmto podnětem buď tlak Gotů, stěhujících se v III. století od Visly přes země lašské k Černému moři, nebo útoky Avarské v VI. a VII. stol.

---

[1] Названія озера Селигера въ связи съ вопросомъ о праслав. родинѣ (Изъ Трудовъ Твер. обл. арх. съѣзда. Tver 1904). Sobolevskij soudí tak z toho, že finnské Seliger přešlo do slovanštiny v době, kdy *g* se měkčilo v *ž*, jak svědčí slov. tvar **Seližar*, zachovaný ve jméně říčky Seližarovky a osady Seližarova. (Druhý novější slov. tvar je Seregěrь). Srov. však námitky *A. Pogodina* Изв. отд. р. языка 1905. X. kn. 3. str. 11.

[2] Let. lavr. 19. Srv. více v stati o Slovanech novgorodských. Stati Peremyšlevského o přesídlení Slovanů na Volchov neznám. (Srov. *Lappo* Čes. čas. hist. 1922, 154).

[3] Let. Lavr. 11[3].

na Volyň a zemi pobužskou. Gotové mohli zcela dobře přiměti dva krajové kmeny polskoruské, aby se vzchopily a ustoupily do vnitra Rusi a rovněž tak Hunnové a později zejména Avarové, když podle letopisných slov sužovali Dudlěby a jiné kmeny na obou Buzích rozsazené. Pomýšlel bych nejspíše na tlak avarský, poněvadž o tlaku máme zprávu nejurčitější a poněvadž doba gotská je pro udržení tradice příliš vzdálená.

Kladl bych proto postup Radimičů a Vjatičů do VI., ev. VII. století po Kr. S ním pak mohl býti v souvislosti dobře i nový větší pohyb Slovanů při horním Dněpru, jenž hnul prvními zástupy kolonistů až na břehy jezera ilmenského.

Ve zdánlivém odporu s tím jsou výsledky, k nimž dospěl archaeologickou cestou Dm. Samokvasov. Jemu bylo vodítkem pro datování kolonisace slovanské na sever a severovýchod (a vůbec pro všechny směry) rozšíření a datování pohřebišť slovanského rázu. Prohlašoval kategoricky, že se v zemích na sever od Pripeti a Desny nenalezly nikde slovanské kurhany s mincemi staršími VII. století, a soudil z toho, že slovanský postup do těchto zemí nenastal před VII. století, nýbrž teprve v VIII. a IX. Samokvasovu je to ovšem doplňkem theorie, že dlouho žili Slované, totožni se starými Sarmaty a Skythy, pouze na jihu v Skythii, kde byla vlast praruská, a že se odtud hnuli na sever teprve v době naznačené.[1] Ale tyto závěry Samokvasovovy nejsou správné, zejména máme-li na zřeteli dnešní stav ruské archaeologie. I je-li pravda, že se nenašlo starších mincí v severních kurhanech, není to ještě dokladem, že tam starších slovanských kurhanů není, a při nynějším stavu ruské archaeologie, kdy je prokopáno velmi málo skupin, nelze ještě z tohoto jediného příznaku činiti dalekosáhlé soudy na chronologii slovanské kolonisace. Jak je to předčasné, vidno z toho, že podle Samokvasova také na jihovýchodě, také v zemi sěverské v oblasti Desny a Sejma, není kurhanů se staršími mincemi,[2] a přece víme, jak bylo právě vyloženo, že nad Černým a Azovským mořem už v VI. století žily nesčetné zástupy Slovanů. Tvrzení Samokvasova, sebe kategoričtější, nevylučují proto, že se postup dál už před VIII. století.

[1] *Samokvasov* Сѣвер. земля 64 sl., 72. (Srv. zde výše str. 13). Také Ključevskij celkové hnutí Slovanů od Karpat do středního a severního Ruska klade do VI. a VII. století. (Боярская дума др. Руси M. 1883, 18—19 a Курсъ р. ист. 126—127.)

[2] Сѣвер. з. 67.

Šíření na severovýchod.

Všechno šíření na další severovýchod na horní Volhu, Klazmu, Tvercu, Mologu, Šeksnu a Běloozero nekladl bych před stol. X. První výprava Novgorodců do Zavoločí na Ingru doložena je roku 1032 v Nikonovském letopise, a do vjatského kraje pronikli Novgorodci ve XII. století z prvního hradu, který založili na stoku Volhy a Kamy.[1] Také archaeologicky nemůžeme klásti zde slovanské kurhany před X. století.

Jedinou výjimku tvoří Oka, která byla na horní své části najisto už dříve obsazena od Vjatičů z jihu přišlých. Archaeologicky jsou sice i tu doklady stáří nejistého, ale doklad toho, že Slované měli Rjazaňsko už v IX. století, ba že Rjazaň byl už tehdy jedním z jejich hlavních středisk jako Kijev na Dněpru a Novgorod na Ilmenu, viděl bych v těch zprávách arabských, zachovaných z X. století, ale z pramene staršího, podle nichž třetím velkým centrem slovanským vedle Novgorodu a Kijeva byla Arsa (Arsanija), v kterémžto jméně proti svým starším výkladům vidím dnes jméno Rjazaně.[2] Nedá se prostě tato zpráva vyložiti jinak, než že už v IX. století proud směřující na Oku byl tak silný, že tam vytvořil důležité středisko další slovanské kolonisace směrem na Murom, Vladiměř, Suzdal a Rostov.

Šíření na jihovýchod.

Mnohem více víme před X. stoletím o postupu na jihovýchod a na jih. Je to přirozené, neboť tím se Slované dostávali do obzoru zájmů byzantských.

Praví-li historik tak svědomitý a věrohodný, jakým byl Prokopios, že za jeho doby v polovině VI. stol. bydlily nad Azovským mořem nesčíslné kmeny Antů,[3] je to zajisté svědectvím, že kupci a úředníci byzantští, kteří hojně navštěvovali a z části ještě v držení měli města severopontská, setkávali se na severním břehu Azovského moře a při ústí Donu s hojnými Slovany. Tito Slované se v následující době ještě více množili, nejvíce, jak se zdá, v VII. století přílivem Antů z končin na západě Dněpru položených a od Avarů porobených.

Panství chazarské, jež se od té doby rozšířilo po celém jihovýchodním Rusku, bylo tomuto slovanskému postupu příznivo,

[1] Srv. *Samokvasov* Сѣв. земля 53.
[2] Srv. o nich dále.
[3] Srv. výše str. 74.

a i v samé Chazarii žilo mnoho Slovanů bez útoků na národnost nebo víru, tak i na samém dvoře královském.[1] Protislovanské hnutí nastalo zde teprve, když moc chazarská upadla ve válkách s Araby, a když přišli Pečenězi a za nimi Uzové a Polovci.[2] Potom nastal ústup Slovanů jednak k severu, jednak zpět na západ. Ale před tím, před IX. stoletím, jich musilo zde býti dosti, ba mnoho, neboť jen tak si vysvětlíme, proč někteří arabští zpravodajové Don nebo docela i Volhu nazývají „slovanskou" řekou[3] a jednou i záliv Azovský „slovanským" mořem.[4] Mas'údí přímo dí, že břehy Tanaidu-Donu obývány byly mnohočetným národem Slovanů,[5] Fadlán činí zmínku o Slovanech při Donu a za Donem,[6] a podle Kardízího stará sídla Maďarů v Lebedii byla oddělena od Slovanů řekou, patrně Donem.[7]

Roku 724 chalif Marvan, vniknuv přes Kavkaz do země Chazarské, našel tam mnoho Slovanů, které zajal. Zprvu 20.000 rodin usadil v Chachitě (Kachetii), ale potom je z části pobil, z části přesadil do Kilikie.[8] Také Ibn Fakíh zná nějaký „slovanský" kmen na Kavkaze a vedle něho i jiní autorové arabští,[9] nejsou-li to ovšem jen omyly analogické tomu, jehož se dopustil Mas'údí zprávou o slovanských chrámech na Kavkaze.[10] Zato Kardízí vykládá, že Kirgizové promísili se tak silně se Slovany, že to i v zevnějšku kirgizském prozrazovaly hojné rusé vlasy a bílá pleť.[11] Podobně je několik zpráv, že Bulhaři na Volze byli v X. století „Slované", že

[1] Srv. výše str. 84 *A. Spicyn* shledává zde vedle Chazarů i silné osídlení alanské. (Ист. арх. раз. Otisk. 70 sl.).

[2] Srv. výše str. 53.

[3] Tak čteme u Mas'údího, Ibn Fakiha, Balamího, Tabarího, Dimeškího, Chordádbeha a anonymního autora traktátu *Knihy stran* (*Harkavi* Сказ. 42, 49, 55, 76, 140, 251, 254, *Westberg* Beiträge 282, Къ анализу II. 20). Zprávu Chordádbehovu o slovanském Donu dlužno však brátí s reservou, poněvadž spočívá jen na konjektuře de Goejově, jenž nejasné slovo originálu *(Nis)* navrhuje čísti *Tnis*, kdežto Westberg *Atl, Atil* (Къ анализу I. 373). Také Harkavi zde myslil na Volhu (l. c. 55), Marquart na Don (l. c. 352). Chaukal zove jednou Volhu řekou Rusů (Сборн. мат. кавк. XXXVIII. 106).

[4] *Harkavi* 251 (u anonyma X. století).

[5] *Harkavi* l. c. 140.

[6] *Harkavi* l. c. 140.

[7] *Marquart* Streifzüge 31.

[8] Baladúrí *(Marquart* Streifzüge 199, *Harkavi* Сказ. 38, 41). Tabarí *(Harkavi* 80).

[9] Tak ještě Mas'údí, Abú Mansúr, Baladúrí, *(Westberg* Къ анал. I. 365 až 367). Westberg v těchto Slovanech shledává Alany.

[10] *Harkavi* Сказ. 139. Srv. SS. II. 458 sl.

[11] Ed. *Bartold* 109.

mluvili slovansky nebo že byli smíšeni se Slovany.[1] Všechno to zajisté ukazuje na silnou kolonisaci slovanskou směrem na Don a Volhu a pak i na Kavkaz, byť bychom všech zpráv arabských nemohli bezpečně přijmouti. Zejména bassin Donu a Donce musil býti slovanský, jak ostatně dosvědčuje i stará jeho slovanská nomenklatura.[2] Hlavním faktorem této kolonisace v VII.—IX. století byla patrně svrchovanost chazarská, pod jejíž ochranou kmenové slovanští, platící daň Chazarům, volně se mohli pohybovat. Účastnili se jí z ruských kmenů Sěverjané i Vjatiči, jichž při Donu přímo vzpomíná list krále chazarského Josefa.[3]

V téže době, z níž pocházejí tyto zprávy, objevila se i při ústí Kubaně silná slovanská kolonie *Tmutorokaň*, pod samostatným ruským knížetem, který ovšem zůstával ve stálém styku s Černigovem a Kijevem. Kijevský letopis připomíná ji poprvé se synem Vladimírovým při r. 988, a že nebyla dlouho před tím založena, zjevno z toho, že na jejím místě Rusové, když roku 912/3 konali výpravu po Černém moři do Azovského a dále na Kavkaz, našli v průlivu kerčském jen silnou stráž chazarskou, a ne Slovany.[4] Z roku 1068 máme z Tmutorokaně znamenitý kámen s nápisem knížete Gleba[5] a při r. 1094 čteme o ní poslední zmínku v letopise, ač město existovalo dále.[6]

Letopis sám zná, jak vidno, ze všech těchto slovanských kolonií jedinou Tmutorokaň, právě proto, že zůstala v styku se sěverskou

---

[1] Srv. *Harkavi* Сказ. 85, 105, *Westberg* Къ анал. I. 368, *Marquart* 342.

[2] Srv. dále na str. 136. K pochybnostem Westbergovým srv. i *Hruševskyj* Кіев. Русь I. 233.

[3] Srv. *Harkavi* Russ. Revue VI. 92—93.

[4] Srv. zprávu Mas'údího u *Marquarta* Streifzüge 330.

[5] Srov. výše na str. 120 a u *Srezněvského* Древніе памятники русск. письма и языка. (1882) 24.

[6] Poslední zmínka letopisu je při r. 1094 (Lavr. 218), ale gorod existoval ještě potom. Srv. *Golubovskij* Печенѣги 24, 184 contr. Jinak k Tmutorokaňské Rusi srov. *Barsov* Оч. 150 a *N. Lambin* О тмутараканской Руси (ЖМНП. 1874. Nr. 171). V letopisu Lavr. viz zmínky při str. 118, 143, 144, 159, 160, 161, 193, 195, 198, 218. V slovu o pluku Igorovu (ed. Erben 10) čteme, že Všeslav běhával jako vlk z Kijeva do Tmutorokani. Výše již na str. 119 zmínil jsem se o tom, že A. Spicyn klade Tmutorokaň, ale bez rozhodných důvodů, k Azovu v ústí Donu, hledaje tam tržiště obchodní dráhy kijevské. Mezi jiným vyslovuje i pochybnosti o pravosti Tmutorokaňského nápisu (l. c. 90). V černigovském knížectví povstala později i Tmutorokaň Ostrečská na Ostru, přítoku Desny *(Bagaléj* Ист. сѣв. з. 28, *Šachmatov* Къ вопросу 12).

zemí mateřskou.[1] O ostatních mlčí, buď proto, že vůbec o mnohém nepovídá, co nebylo pod vládou ruských, t. j. kijevských, knížat nebo aspoň ve styku s Kijevem, anebo proto, že se zatím od XI. století staré poměry změnily a Slované od Donu namnoze ustoupili. V letopisu není zmínky o Slovanech na Donu nebo na Volze a Ševerjany zná letopis jen na Desně, Sule a Sejmu. Za Vorsklou se začínala step, tak zvaná дикія поля.[2] A ačkoliv se ještě ve XII. stol. cítili Rusové na Donci a Oskoldě doma,[3] a ač nám je tu historie i archaeologie v X. a XI. století potvrzuje (srv. poslední kapitolu), přece položení Rusů bylo zde již úplně beznadějné, jak vidíme ze slov, která Ipatějevský letopis klade do úst Mstislavu Izjaslaviči v shromáždění knížat roku 1170: «Братье, пожальтеси о Руской земли и о своей отцинѣ и дѣдинѣ, оже несуть хрестьяны на всяко лѣто у вежѣ свои, а с нами роту взнимаюче, всегда переступаюче; а уже у насъ и Гречьский путь изъотимають и Соляный и Залозный а лѣпо ны было братье, въ зряче на Божию помочь и на молитву святоѣ Богородици поискати отець своихъ и дѣдъ своихъ пути и своей чести.»[4]

Staré slovanské kolonie na Donu a před Donem jedna po druhé mizely a hranice slovanského osídlení, jež kdysi sahala až k Volze, stahovala se od XI. století čím dále tím více zpět k hranicím původního kompaktního osídlení. Ale ještě ve XII. stol. zůstala zde řada osad slovanských zapadlých v úkrytech lesů mezi Sulou a Vorsklou v zemi perejaslavské,[5] zůstalo hradiště donecké na řece Udě blíže Charkova,[6] a když roku 1111 blížilo se ruské církevní poselstvo k hradu Šarukani, v zemi polovecké, přijalo je obyvatelstvo s uctivostí, což svědčí na lid sourodý.[7]

---

[1] Zde bych podotkl, že někteří, jako Golubovskij (Ист. съв. зем. 8) a po něm Ljaskoronskij (Ист. пер. з. 122), pokládali i chazarský Sarkel (Бѣлая Вежа) za silnou kolonii slovanskou.

[2] Srv. *Ljaskoronskij* l. c. 53.

[3] *Filevič* Ист. др. Р. 282.

[4] Ipat. let. 368.

[5] Srv. *Ljaskoronskij* Ист. переясл. земли. Kijev 1897. 195, 199 (letopisné zprávy k r. 1092, 1110, 1135, 1142, 1154).

[6] Srv. o něm v Изв. арх. комм. XIX. 117.

[7] Let Ipat. 192 (k r. 1111). O jiných zbylých osadách ruských, na příklad o Ruském portu při ústí Donu a Ruském sele výše položeném, srov. *Hruševskyj* Kiev. Русь. I. 234. V XIII. století jinou osadu na Donu připomíná Rubrukvis (*Šachmatov* Др. судьбы 35.) Zato se nemohu odhodlati, abych se Šachmatovem viděl slovanskou kolonii v Bělověžcích, kteří v. 1117 přišli na Rus (Let. Ipat. 205, *Šachmatov* l. c. 34).

Za zmínku stojí ještě, že po starém slovanském osídlení zůstala v pořící Dona a Donce řada slovanských jmen říčních: Воронежъ, Быстрая Сосна, Тихая Сосна, Салница, Осколъ, Меча, Черленскій Яръ, Хоперъ, Вороная, Медвѣдица, Иловля, Красная, Лопаня, Олховата, Луганъ, Калитва, které čteme už v pramenech XII.—XIV. století.[1]

Šíření k jihu.

Snaha šířiti se k jihu byla jistě u Slovanů dávná, neboť k ní vedly jednak samy poměry territorialní — dvě velké řeky vytékaly z pravlasti východoslovanské na jih do Černého moře, totiž Bug a Dněpr — a potom se zajisté Slované brzy dověděli o bohatství na jihu nashromážděném, o nádheře řecké a řeckoskythské kultury a o velkých trzích černomořských, hlavně v Olbii, kde bylo možno krásné věci vyměňovati za med, vosk, kožešiny a podobné produkty slovanské pravlasti. Jenom že není o tom starých zpráv, a z nedostatku jich, jakož i slov vzájemně přejatých, popírali někteří vůbec, že by se byli Slované v starověku dostávali do styku s Řeky na březích černomořských.[2] Ale není tomu tak.

Už samo slovanské slovo **korabь*, *korablь*, jež přešlo časně z řeckého καράβιον, totiž před proměnou β v novořecké v, což se počalo měniti už v době Kristově,[3] ukazuje, že zde staré styky byly, a že lodi měly při tom svoji úlohu. Nepochybuji, že Slované jako později Rusové pouštěli se na svých lodicích, doma vyrobených, až do dněprovského limanu na trh olbijský. Ale to je zatím vše, co můžeme říci v době staré o slovanském postupu na jih.[4] Kompaktní postup není nikde dokázán, ba není ani pravděpodobný. Teprve po odchodu Skythů a Sarmatů z černomořských stepí do Uher uvolnilo se, jak se podobá, místo v pásmu stepním tak, že se do něho počali hrnouti Slované ve větší míře, postupujíce podél toků Seretu, Prutu, Dněstru a Bugu. Mapa Peutingerská, zhotovená

---

[1] *Srezněvskij* Русское населеніе степей и южнаго поморья въ XI.—XIV. вв. Изв. II. отд. Акад. T. VIII. 313. Srv. *Šachmatov* l. c. 34, Къ вопросу 14.

[2] Tak *Sobolevskij* ve Věstníku sl. star. IV. 19.

[3] *Vasmer* Эт. I. 399. III. 96, *Berneker* EW. I. 567. Další slova sestavil *Vasmer* v Roczn. sław. IV. 164, V. 138, VI. 177.

[4] Za jiný doklad, ovšem ne tak jistý, pokládám ještě přechod jména Bugu (jméno to, nalézající se v slov. pravlasti na dvou řekách, mám za slovanské) do vědomostí řeckých (srov. u Plinia a Ptolemaia Buces, Buges, Βύκος, omylem zapsaný u Azovského moře). Srv. SS. I. 29.

v III. století na základě staré mapy Augustovy z portiku Pollina, má už mezi dolním tokem řeky Dunaje a blíže neznámým Agalingem (Kalančák?, Dněstr?) zapsané Venedy — VENEDI, tedy asi v dnešní Bessarabii nebo dolním Multansku.[1] A kompaktní osídlení celého dolního Podunají, jakož i pobřeží až po ústí Dněpru, jež nám v polovině VI. století souhlasně dosvědčují Jordanis a Prokopios,[2] nestalo se zajisté náhle před tím, nýbrž je produktem postupu trvalého, jenž k Dunaji a k moři přivedl jednak masu jihoslovanskou (Jordandovi Sclaueni), jednak zástupy původu východoslovanského (Jordandovi Antes). Jenže ani toto osídlení stepního pásu černomořského, ani jiné pozdější, nebylo trvalé. Přišli noví Sarmaté, přišli Hunnové, pak Avaři, Bulhaři a Maďaři, a všichni tito kmenové, probíhajíce stepí, silnou rukou vytlačovali z ní živel slovanský buď pobíjením, buď zajímáním a prodáváním do otroctví, nebo konečně přesazením. Také dobrovolně ustupovali Slované ze strachu před nimi. Slovanský postup na jih setkával se proto opětovně se značnými překážkami a mohl se patrně uskutečniti jen v těch větších periodách, kdy v stepi bylo relativně klidno, a to bylo nejdříve po odchodu Sarmatů do Uher v prvních desítiletích I. století po Kr. (srv. výše str. 25), potom po odchodu Bulharů a Avarů v druhé polovici století VI. (srv. str. 49, 51), kdy nastal relativní klid až do příchodu Maďarů do Atelközu kolem r. 860 (srv. str. 36) a brzy potom i příchodu Pečeněgů na počátku X. století (str. 54). Jsou to tedy zejména dvě delší periody, které tu vybývají a v nichž mohl býti postup Slovanů relativně klidný a možný.

První osídlení Jordandem a Prokopiem doložené rozrušili Avaři s Bulhary,[3] druhé stalo se zase v X. a XI. století obětí Pečeněgů a Polovců. Toto druhé osídlení Bělobřeží, o němž nám dokládá letopis, klada mezi Bug a Dněstr Uliče původně sedící při Dněpru a mezi Dněstr a Dunaj Tiverce slovanské, vzdorovalo dosti dlouho útokům nomadským. V IX. století rušili slovanská sídla Maďaři, kteří podle současného pramene, z něhož zprávu vypsal Kardízí i Rosteh, „přepadali Slovany, odváděli zajaté a prodávali je Římanům v městě Karchu do otroctví.“[4]

---

[1] Srv. mapu a výklad v SS. II. 124 sl.

[2] Srv. výše na str. 74 (o Antech) a SS. II 292.

[3] Srv. výše str. 49—51.

[4] Srv. *Marquart* Streifzüge 467. Nověji zejména V. Parchomenko klade velký důraz na koncentraci Ugličskou, která se tu vytvořila v IX. století. (Русь въ IX. вѣкѣ, 4, 10).

V X. století počali se zde rozkládati Pečeněgové, pustošíce, loupíce a ničíce vše, co zbylo, co neustoupilo. Jak tyto útoky pečeněžské a po nich turecké a polovecké vypadaly, jakou hrůzu působily a jak byly stálé a neodvratné, takže vskutku bylo lépe Slovanům odejít a hledat sídla za stepí, v krajích nomadům nepřístupných, vylíčil několika slovy Theofylaktos Bulharský (XI. stol.) v řeči k císaři Alexiovi Komnenu: „Jejich útok — úder blesku, jejich ústup těžký a zároveň rychlý, těžký pro množství kořisti, rychlý pro obratnost v běhu. Jejich útok i jejich útěk objeví se dříve než zvěst o tom přijde, a nedávají pronásledovatelům co o sobě věděti. A co hlavního, oni pustoší probíhajíce zemi druhých a své nemají... Život v míru je pro ně neštěstím, vrchol blaženosti pak, mají-li vhodnou příčinu pro válku anebo když se mohou vysmát mírové smlouvě. Nejhorší je, že je jich více než jarních včel, a nikdo neví, kolik tisíc nebo desetitisíc oni čítají. Počet jich je nesčíslný."[1] A Eustathios Solunský píše v XII. století podobně o Polovcích: „Je to národ nemající skutečného bydliště, neznající osedlého živobytí a proto neschopný městského života. Každou zemi chce ovládnout a žádné nemůže osídlit. Je to národ zcela potulný (πολυπλάνητον). Jsou to létající lidé, jichž nemožno chytit, nemají ani měst, ani vsí, a za nimi jde zvěrstvo... Vlčí zvyky vychovaly takové lidi: drzý a žravý vlk lehce se obrátí na útěk, objeví-li se někde něco strašného. Takový je i národ skythský (to jest polovecký); setká-li se s chrabrým odporem, ohlédne se do zadu a uteče. V tutéž chvíli je blízko a už zase daleko. Ještě jste ho ani nezahlédli, a už se ztratil z očí."[2]

Za takových okolností není divu, že slovanská kolonisace u Černého moře, která nikdy neměla dost času, aby se řádně zachytila, neudržela se tam, právě tak jako na východě mezi Sulou a Donem, kde severská knížata v Perejaslavi a Černigově marně bránila své opevněné linie. Na jihu pak Pověst vrem. let věděla ještě v XI. století o existenci Uličů u Dněstru a Tiverců u Dunaje, a také výčet ruských měst při Dunaji, nalézající se ve Voskresenském letopisu, svědčí na postup Rusů k Dunaji.[3] Ale od XII. století už jen nepatrné zástupy slovanských (a i neslovanských valašských) bojovníků a kupců brázdily travnaté stepi, jako pozdější kozáci,

[1] *Migne* Patr. gr. CXXVI. 292. Srv. *Vasiljevskij* Труды I. 4.

[2] Z řeči Eustathiovy k Isaku Angelu. (Eustathii opuscula ed. Tafel, 44). Přeloženo z Vasiljevského l. c. 5.

[3] ПСРЛ. VII. 240. Srv. *Vasiljevskij* Виз. и Печ. Прил. II. (Труды I. 123).

válčíce na život a na smrt s hordami tureckými, pokud zde ještě zůstaly.[1] Kam se všechno poděli Slované, kteří tu dříve bydlili, uslyšíme později, při výkladu o Uličích a Tivercích.

Šíření k západu.

Že Slované silně postoupili proti Litevcům, viděli jsme již z toho, že nomenklatura území dnes ruského je silně litevská (srv. výše str. 40), a že postupovali již odedávna, vidno z toho, že hranice lotyšsko-ruská byla podle Bielensteina už v XIII. století téměř tatáž jako je dnes.[2] Dlužno proto okupaci území litvo-lotyšského klásti do doby před tím. Ale kdy se udála, nevíme, to nám poví jednou archaeologie, až bude s to rozeznávati v starší době (před X. stol.), co je zde hrob slovanský a co litevský, jako to dovede povědět pro století XI. a XII.[3] Kurhanů s rázem litevským známe z pohraniční oblasti slovanské dosud málo, ale jdou do okolí Vilna, Lidy a až k Lomže, kdežto slovanské jsou zase doloženy na horní Viliji a mezi Němnem a Šarou.[4] Ale je toho málo, a netroufám si proto postup Slovanů chronologicky zachytiti, leda bychom na to aplikovali, jako dříve už, některé všeobecně platné domněnky, zejména tu, že příchod Avarů v VI. a tlak Pečeněgů v X.—XI. stol. způsobily pohyby Slovanů na sever a tím snad také pohyb Dregovičů do území litvo-lotyšského. Jméno města Venden v Livonsku nemá co činiti z kolonisaci vých. Slovanů a vůbec Slovanů, pocházejíc z liv. personale Vende.[5] Slované se v staré době k Baltu nedostali.

Zato málo postoupili východní Slované přímo na západ přes západní Bug směrem na Vislu. O ruské kolonisaci západního Pobuží nevíme nic, ale první zprávy historické, rozlišující zde polské a ruské panství, přibližují se tak nynějším poměrům ethnografickým, že můžeme hranici směle přenésti do minulosti a říci, že již původní rusko-

---

[1] Jsou to t. zv. *brodnici*, připomínaní letopisem Volyňsko-hypatským k r. 1147 vedle Polovců a později v pramenech XIII. století. Srov. *J. Srezněvskij* Русское населеніе степей и южнаго поморья въ XI.—XIV. вв. Изв. II. отд. Ak. 1859. VIII. 316, *Filevič* Ист. др. P. 180, *Pič* Abstammung 110.

[2] *Bielenstein A.* Atlas der ethnol. Grenze des heut. und praehist. Lettenlandes. Petr. 1892 (mapa XIII. stol.). Také Sobolevskij soudí, že Slované v Bělorusi seděli odedávna, již několik století před Kr., a že později tam nebylo jiných změn, než že asimilovali část Litevců a snad i Lotyšů (Изв. отд. р. яз. IX. II. 17).

[3] Srv. konec poslední (VI.) kapitoly.

[4] Srv. dále v stati o Dregovičích.

[5] Srv. *Mikkola* Revue des ét. sl. I. 203. Venden je východně od Rigy.

polská hranice byla blízko té, která je dnes a která běží od Suvalků přes Augustovo, dále přes Bobru na Bělostok, Suraž na Narevu, Bělsk, Drohičin na Bugu a dále Cholmskou Rusí k Tomaševu, k Sanu nad Jaroslaví, Rymanovu a k Dukle.[1]

Nebylo zde patrně nijaké velké expanse východoslovanské směrem k západu, nebo snad, lépe řečeno, byla, ale narazila na tak silnou masu starých Poláků, že se nedostala ku předu, a jen v Haliči směrem do hor a dále do Uher postoupila úspěšně, jak ještě vyložím.[2] Naopak se v XV. století dostavila expanse se strany polské, která přenesla mnoho kolonií polských do západní a jižní Rusi.[3]

Přes neúspěchy, které měla první ruská kolonisace na západě a na jihu, postup její na ostatních stranách byl v X. století velmi značný, a rozmnožení národa dostoupilo již počátkem II. tisíciletí takové výše, že r. 1150 napsal krakovský biskup Matyáš Bernardovi z Clairvaux: „gens ruthenica multitudine innumerabilis ceu sideribus adequata!“[4]

II. POČÁTKY DIFERENCIACE.

Tento celkový vnější vývoj praruského národa a jeho rozchod po oblasti, jež byla už v X. století ohromná a jejíž jednotlivé části byly místy mezi sebou jen slabě nebo dočasně spojeny, — nesl s sebou nutně i urychlení rozvoje vnitřního, vnitřní diferenciace. Že větev východoslovanská nebyla v X. století jednotna, vidíme na různých stranách, byť bychom to nemohli vždy přesně vědecky zachytiti.

Předně vidíme diferenciaci *tělesnou*. V tomto právě směru byla věc dosud nejméně řešena, neboť mimo několik málo sdělujících zpráv o vnější podobě jednotlivých postav staroruského života[5] omezil se materiál k studiu této otázky dosud jen na kosterný materiál z hrobů X.—XII. století, hlavně lebečný, ale právě tento material má často tu chybu, že ti, kdož se jím obírali, nevěděli vždy přesně, z které je doby a je-li to vůbec materiál slovanský. Vidíme to nejlépe v záslužné jinak publikaci, kterou vydal roku 1909 Julian D. Talko-Hryncevič a v níž hleděl shrnouti všechny

[1] *Niederle* Slov. svět 15, 52, 171 a SS. III. 321.

[2] Srv. dále stať o Dúlěbech-Bužanech a Uličích-Tivercích.

[3] Slov. svět. 46.

[4] *Bielowski* MPH, II. 15.

[5] Srov. co o typu knížat Svjatoslava, Mstislava, Vladimiroviče a jiných bohatýrů píše *J. J. Pantjuchov* (Значеніе антрополог. типовъ въ русской исторіи. Kijev. 1909. 15).

dosavadní výsledky, k nimž došel on sám nebo jiní zkoumáním kraniologického materiálu z hrobů východoslovanských. Ale přes všechny jednotlivé nedostatky je z knihy neomylně patrno, že ani kraniologický typ starých Rusů nebyl na přechodu mezi I. a II. tisíciletím jednotný, natož pak jiné proměnlivější znaky.

Talko-Hryncevič největší shody našel mezi Sěverjany, Poljany a Drevljany, z nichž tvoří proto první anthropologickou skupinu (ale s nimiž pak mnoho shodného měli i staří Kijevci a Tveriči, finští Merjané, Mordovci, Votjaci, Čuvaši a volžští Bulhaři!); druhou starou skupinou odchylnější byli slovanští Novgorodci, třetí tvořila jiná část Drevljanů a Krivičů, jevící zase shody s řadou jiných kmenů neslovanských. V detailním rozlišení dalo by se leccos vytýkati, ale v celku je zjevno, že rozdíly byly a že byly způsobeny křížením s typy jinými, podle Talka-Hrynceviče hlavně s finskými.[1]

Rovněž vidíme v X.—XI. století silnou diferenciaci *kulturní* v hmotném inventáři hrobů z této doby, což se vysvětluje tím, že jednotlivé části východoslovanské oblasti dostaly se do sfery a vlivu kultur zcela různých: část pod řeckou (byzantskou), část pod finskou, část pod tureckou a část pod nordicko-germanskou.

Není proto divu, že se nám rozdíly tyto objevují zřejmě v ruské archaeologii, jak budu míti příležitost v poslední kapitole podrobněji doložit. Vedle jednotlivých kmenových rozdílů ukázal už před lety A. Spicyn v XI. stol. na tři větší kulturní skupiny: 1. jihozápadní, 2. severní, 3. východní. Do prvé patří oblast Volyňanů, Poljanů, Drevljanů a Dregovičů, do druhé oblast Novgorodců a Krivičů, do třetí oblast Sěverjanů, Radimičů a Vjatičů. Tato kulturní tripartice shoduje se v celku s jazykovou, jak ji dále poznáme, a má konečně i jisté styčné body s výsledky Talko-Hryncevičovými. A bylo-li tomu tak v mohylách XI. století, není pochyby, že před půl stoletím měla kulturní diferenciace základ týž, že ji můžeme přenésti do století X.

Vedle hmotné kultury vznikaly ovšem i rozdíly v ethické a sociální stránce její, v náboženství a kultu, v mravech rodinných a v názorech právních atd., což vše bylo ještě podporováno nově se tvořícími koncentracemi politicko-administračními, jejichž vzniku dotkli jsme se už výše na str. 114 a k nimž se dále vrátíme (str. 144).

[1] Опытъ физической характеристики древнихъ восточныхъ славянъ. (Оттискъ Сборника по славяновѣдѣнію III.) Petr. 1909, 122—125. Hlavní účast na vytvoření těchto rozdílů měli podle Talka-Hrynceviče Finnové; mongolských vlivů u východních Slovanů téměř není.

Konečně, a to je snad ještě důležitější, byla zde v X. století již diferenciace *jazyková;* bylo totiž již z původní praruštiny vytvořeno několik odlišných dialektů, rozdělených celkem ve dvě proti sobě význačněji stojící skupiny. Tato prvotní jazyková diferenciace je ovšem těžkým problémem ruské filologie, poněvadž téměř není starších jazykových památek mimo literární středisko kijevské a dlužno namnoze činiti závěry na starou dobu z forem jazyka pozdějšího. Ale pracemi různých ruských filologů, především Alexěje Šachmatova, došlo se přece již k vyšetření základů.

Vyložil jsem už na příslušných místech I. a III. dílu Slovanských Starožitností, jak už v zakarpatské pravlasti Slovanů po jisté době národní jednoty vznikla jazyková diferenciace, která národ, dříve jazykově jednotný, rozdělila na tři velké části: 1. část dialektů západních, 2. část dialektů jižních a 3. část východní. Jazykový vznik a vývoj jižní a západní části charakterisoval jsem už v II. díle na str. 333 a v III. na str. 94. Z dokladů tam položených bylo viděti, čím se východní část odlišovala od druhých.

Základní znaky její byly především střídnice *o* a *e* za původní přízvučné polohlásky ъ a ь (дьнь — день, сънъ — сонъ), pak vývoj palatálního *č* a *ž* z prasl. *tj* a *dj*, za něž má záp. slovanština *c*, *z*, *dz*, srbština *ć*, *đ* a bulharština *št*, *žd*, a posléze vývoj prasl. skupiny *or*, *ol*, *er*, *el* mezi dvěma souhláskami *(tort, tolt, tert, telt)* v plnohlasnou skupinu *oro*, *olo*, *ere*, *ele*, za něž mají jazyky jižní *ra*, *la*, *rě*, *lě*, západní však změny různé, o nichž jsem již jinde vyložil.[1]

To byly tří hlavní jazykové příznaky, jež odlišily východní slovanštinu od západní a jižní. Jiné odchylky mají podružný význam. Tak přízvuk zůstal pohyblivý, vyvinulo se t. zv. druhé plnohlasí, nosovky ą a ę nahrazeny byly čistě hlasnými *u* a *ja* (ztráta nosovek provedla se v X. století), náslovné *e* v některých slovech změnilo se v o, provedla se palatalisace a labiasace souhlásek zubných a redukce skupiny *dl-* v *l*. Po stránce tvaroslovné je také řada příznaků v sklonění pádovém, v aoristech a imperfektech, z nichž uvádím aspoň to, že všichni západní a jižní Slované stáhli *aje* v *a*, kdežto východní to podrželi.[2]

Tyto příznaky byly v celku zachovány v společné prařeči východoslovanské, tedy v praruštině do IX.—X. století. Nicméně

[1] Srv. SS. III. 97.

[2] Srv. *Vondrák* Sl. Gram I. 2, 6, *Karskij* Бѣлоруссы I. 88, *Sobolevskij* Лекціи по ист. р. яз. Petr. 1891, *Jagić* Kultur der Geg. I. IX. 5, *Meillet* Monde Slave 1917. III.—IV. 401.

v té době nebyla už tato prařeč zcela jednotná a při nejmenším můžeme v ní rozlíšiti už tři větší oblasti.

Především je jisto, že byl v té době sever odlišen od jihu, ovšem nepatrně. Do severní oblasti náležel především kraj mezi Ilmenem, Ladogou, horní Volhou a Dvinou, do jižní především kraj od západního Bugu do Dněpru (východní Zádněpří je jazykově méně jasné) a na jih po hranici slovanského živlu, jak ji dále poznáme.[1] Toto dialektické rozlišení staré ruštiny na severní a jižní část je zjev, jenž sice v detailech zavdal mnoho sporů v ruské filologii, ale jenž je dnes, pokud vidím, již obecně uznáván.[2] A. Šachmatov mimo tyto dva staré dialekty uznává ještě třetí, střední, s charakteristickým akáním, v oblasti od Němnu do Oky, se starými Dregoviči, Radimiči, Vjatiči (zprvu i Ševerjany), a klade tedy vznik tří hlavních ruských jazyků už do doby před X. století, ovšem vždy jen jakožto tří nářečí jednoho jazyka všeruského.[3]

V celku je zřejmo, že už v X. stol. byly zde počátky odlišení Jihorusů (Drevljané, Bužané, Dulěbi, Volynci, Poljané, Tiverci, Uliči) od Severorusů (Novgorodci, Kriviči) po stránce jazykové, fysické i kulturní, ale ovšem pojem Malé a Velké Rusi, který má tak velkou úlohu v pozdějších dějinách Ruska, je teprve produktem dob pozdějších, jak se o tom ještě na konci kapitoly zmíním. Je proto nesprávno, jestliže se se strany některých maloruských filologů neb anthropologů vůbec a nadobro popírá společný ruský původ jižní Rusi se střední a severní,[4] a jestliže se Ukrajinci pokládají za zcela zvláštní národ v praslovanské oblasti samostatně vzniklý. Tak tomu nebylo. Rozdíly, jež jsem naznačil, byly v době X. stol. ještě příliš nepatrné, aby porušovaly jednotu jazyka všeruského. Několik odchylek hláskoslovných nebo tvaroslovných neodňalo ještě jihoruský dialekt společnému jazyku všeruskému, tak jako jej neod-

[1] Ale i zde v jižní oblasti vznikly brzy rozdíly mezi její západo-severní a jižní části, k níž Šachmatov počítal původně i Volyň. Srv. Šachmatovovu stať „Къ вопросу объ образованіи русскихъ народностей“ v ЖМНП. 1899. Nr. 4. 18, 23. K celku jeho představy srov. dále příslušné stati v nové knize Очеркъ древн. періода исторіи русскаго языка (Petr. 1915. XI. díl Enc. slov. fil.) a neznámou mi práci „Введеніе въ курсъ исторіи русскаго языка“ (Petr. 1916).

[2] Srv. *Potebnja* Два изслѣд. 138 (ref. souhlasně *Jagić* Archiv. sl. Phil. XX. 24, 30), *Sobolevskij* Очерки изъ ист. р. яз. K. 1884, Древнерусскій кіев. говоръ. Изв. отд. р. яз. 1905. I. 314, *Karskij* Бѣлоруссы I. 83.

[3] *Šachmatov* Очеркъ III., VI.—VII.

[4] Srv. dále závěr této kapitoly.

dělilo od něho několik šperků po vkusu jiném zhotovených, jiným obchodem přinesených, nebo křížení s různými kmeny finskými. Plným právem proto autor kijevských Pověstí vrem. lět všechny ruské kmeny, severní i jižní, a všechny jejich jazyky shrnoval v XI. století v pojem jednoho národa, jedné Rusi: »Се бо токмо Словѣнескъ языкъ в Руси: Поляне, Деревляне, Ноугородьцы, Полочане, Дреговичи, Сѣверъ, Бужане,... Велыняне«.[1] „Rus“ byly mu všichni ruští kmenové, on nezná žádného zvláštního jižního národa proti severnímu, vše pokládal za jednotné, ruské, a tuto jednotnou Rus stavěl proti ostatním slovanským národům jižním a západním. A to je pro nás rozhodné.

Rozdíly mezi jižní a střední i severní Rusí sesílily se teprve později, teprve později nastávalo i uvědomění si těchto rozdílů a teprve v nejnovější době počala z toho politická věda tvořiti různé národy. Ale k tomu se ještě jednou vrátím v závěru této kapitoly.

III. DIFERENCIACE POLITICKÁ A KMENOVÁ.

Na základě právě vyložených rozdílů, které vznikaly již v pravlasti a různě se prohlubovaly při šíření a rozcházení národa, z východoslovanské jednoty vytvořila se do konce I. tisíciletí řada jednotek úzce sice příbuzných, ale přece již jednotek oddělených, samostatných, zejména postavily-li se na basi politicko-ekonomického soustředění. Vytvořili se *ruští kmenové.*

Zprvu Slované zadunajští i zakarpatští žili rozdrobeni na množství rodů spravovaných demokraticky rodovými náčelníky, bez vyšší celkové vlády. To byl základ slovanských sociálních řádů. Teprve od IV. století máme první doklady o větších koncentracích, jejichž vznik byl založen jednak v číselném rozhojnění jednotlivých rodů, jednak v sdruženích obchodně-hospodářských a posléze i v snahách dobyvačných, vyplývajících z politického sesílení jednotlivých rodů, kteří mocí dovedli si připoutati a podrobiti jiné.

Nechci popírati, že se to všechno mohlo objevovati už v dobách velmi starých a že proto mohly vznikati různé kmenové a politické koncentrace už v dobách jazykové jednoty slovanské před Kr. nar., ale nemáme pro to dokladů,[2] a historické zprávy ještě

[1] Lavr. let. 10.

[2] Představuje-li si letopisec, že se hned hotové kmeny slovanské z kolébky rozcházely a usazovaly na jednotlivých řekách, přenáší tím prostě stav své doby (X.—XI. stol.) na konstruovaný obraz pravěku. Tak tomu ovšem ve skutečnosti nebylo.

v V.—VI. století ukazují, že u Slovanů, kteří přicházeli ze Zakarpatí, převládal starý ústroj rodový, skládající se z drobných rodů a z množství malých náčelníků vedle sebe postavených a vedle sebe se hrnoucích na Balkán;[1] ale vedle toho současně od IV. stol. vidíme v Rusi zjevná větší sdružení, opřená patrně o centrální vynikající hrady. Tak zejména jsme poznali velkou koncentraci Antů ve IV. a VI. stol.[2] a tradici, podle níž bylo kdysi ve Volyni silné centrum ovládající jiné kmeny slovanské,[3] a víme, že Avaři udeřili na Dúlěby ruské patrně v souvislosti s tím, že tam bylo silné centrum slovanské.[4] Dále je několik arabských zpráv, které sice známe teprve z X. stol., ale jež jsou čerpány ze zpravodaje IX. století. Podle nich v polovině IX. století existovala na Rusi vedle chorvatského centra v Haliči, Chordáb (Džarváb, Džrávat) jmenovaného,[5] tři větší centra původu z části plemenného, z části politického:

1. *Slavija* (Istachrí, Chaukal, Balchí), *Seljabe* u pers. geografa.
2. *Kujába* (Istachrí, Chaukal, Balchí), *Kujane* u pers. geografa.
3. *Arsa*, *Arsania* (pokaženě *Arta*, *Artania*, *Urtáb)* u týchž, k němuž se připojuje ve vedlejším textu ještě šehr *Vántit* (tak Kardízí) u pers. geografa *Vabnít*, u Josefa Chazarského *Vnntit*.[6]

Prvá dvě střediska jsou jasná: jsou to Slověné ve Velkém Novgorodu a Kijané v Kijevě. Jméno Vantit je nejasné a výklad obtížný. Zprvu jsem myslil, že je to reminiscence na jméno Antů, ustoupivších po úderu, jenž jim přivodili Avarové, na východ k Donu.[7] Ale dnes upouštím od tohoto výkladu a dávám přednost tomu, který v těchto zprávách IX. a X. století ve jménu Vantit, Vnntit shledává jen korumpovaný ohlas jména pozdějších Vjatičů, přišlých sem před tím asi v VI. nebo VII. stotetí s jménem, v němž zněla

[1] Srov. u Prokopia III. 14: ἐν δημοκρατία ἐκ παλαιοῦ βιοπόουσι, Maurikia Strat. XI. 5: ἄναρχα δὲ καὶ μισάλληλα ὄντα .... πόλλων δὲ ὄντων ῥηγῶν καὶ ἀσυμφώψως ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους. Srv. i Leona Tact. XVIII. (ŽS. I. 33) a v tradici v Letopisu Lavr. 8: Живаху кождо съ своимъ родомъ и на своихъ мѣстѣхъ, владѣюще кождо родомъ своимъ. Zde totiž letopisec líčí původní stav dněprovských Slovanů před založením Kijeva.

[2] Srv. výše str. 72.

[3] Srv. výše str. 79.

[4] Srv. výše str. 79, 82.

[5] Srv. výklad v SS. II. 268 sl., a III. 224. Tam je i poznámka o arab. termínu *šahr*, *šehr*, což značilo zemi, říši i její hlavní město.

[6] Srov. Kardízí ed. *Bartold* 122, pers. geograf ed. *Tumanskij* 134, 136, 137, *Harkavi* Сказ. 193, 220, 276, Russ. Rev. VI. 93. Rosteh připomíná Kujab a Džarváb *(Harkavi* 264, 266).

[7] Srv. literární doklady výše ve výkladu o Antech na str. 76.

ještě původní nosovka ę.[1] Ve jménu *Arsa, Arsania* vidím pak s N. Karaulovem jenom obměnu rus. *Rjazani*,[2] patrně hlavní base kolonisace vjatičské v pořící Oky a jednoho z hlavních středisk obchodu, který se rozvíjel mezi dráhou dněprovskou a střední i dolní Volhou. Všechny tyto koncentrace representované znamenitými obchodními středisky existovaly tedy před IX. stoletím, ba můžeme je z části důvodně položiti do dob mnohem starších. O Vjatičích víme, že přišli nejspíše v VI. století, vytvoření oblasti Slovanů novgorodských možno také důvodně položiti před příchod Rusů-Varjagů (srv. str. 130) a že Kijev s nejbližším okolím byl starým důležitým centrem dávno před jejich příchodem, ukazuje nám nejen gotská tradice, jejíž Danparstadir se sem také hodí, nýbrž i sama výtečná poloha Kijeva na stoku Dněpru a Desny a přemnohé nálezy archaeologické, z nichž je zřejmo, že okolí Kijeva bylo odedávna krajem nad jiné osídleným.[3]

Už v těchto zprávách máme zároveň první ohlasy diferenciace kmenové — byli to různí kmenové, již tato střediska tvořili — ale podrobněji o tomto kmenovém rozlišení východního Slovanstva poučují nás teprve prameny X. a XI. stol., především spis o vládě byzantské říše od císaře Konstantina Porfyrogenneta VII. (912 až 959) a potom letopis Kijevský, jehož zachovaná forma pochází sice teprve z poč. XII. století, ale jehož jádro, které právě nejvíce zpráv obsahuje, je starší, ze století XI., a sahá původem svých tradic do doby ještě starší.[4] Je to nejpodrobnější vylíčení národopisných

---

[1] Srv. výše str. 80.

[2] Сборн. мат. Кавк. XXXVIII. 127. Tak nově i *Šachmatov* Древн. судьбы 36. Parchomenko v těchto 3 říších arabských zpráv spatřuje první ohlas pozdější tripartice Rusi. Antskou větev, přišlou ke Kubani v VIII.—IX. stol. (Tmutorakaň), vytiskli odtud Pečenězi a Polovci na sever, kde dostala jméno Vjatičů (Изв. отд. р. яз. 1913, 79 sl., 82, 87). Arta je tedy Tmutorokaň. Srov. téhož autora stať „Русь въ X. вѣкѣ." (l. c. 1917, II.).

[3] Srv. přehlednou práci Č. *Chvojky* Древніе обытатели средняго Приднѣпровья и ихъ культура въ допст. времена. Kijev 1913.

[4] Není tu ovšem místo, abych obšírně vykládal stanovisko, k němuž došla ruská historie a filologie v otázce vzniku Kijevského letopisu. Ale poněvadž tyto Starožitnosti dostane do rukou leckdo, komu studium této otázky je vzdáleno, chci se zde aspoň několika slovy dotknouti výsledků analysy Šachmatovovy, jež patrně na dlouho bude základem všech dalších studií (srovnej výše stranu 101). Podle Šachmatova byly už na počátku XI. století zápisy letopisné v Novgorodě (od roku 1017) a Kijevě (zde současně s dobou postavení Sofijského chrámu), v Kijevě pak letopisná činnost se nadále soustředila a vznikl tam k polovině XI. století ze starších zápisů první tak zvaný „Древнѣйшій Кіевскій сводъ",

poměrů, v jakých se nalézala Rus na konci I. tisíciletí. Jiné současné prameny přinášejí k tomu jenom dodatky, nepatrné a namnoze ještě sporné, jak dále vyložím.

Císař Konstantin Porfyrogennetos uvádí na dvou místech, a to v kap. 9. a 37. svého spisu o řízení státu, tyto kmeny, kteří nordickým Rusům odváděli daň[1]: Kriviče (Κριβηταιηνοί, Κριβιτζοί), (Te) Verviany — patrně Tiverce (Βερβιάνοι), Druguvity — Dregoviče (Δρουγουβιταί), Servie — patrně Severjany (Σερβίοι), Ultiny — Uliče (Οὐλτίνοι), Dervleniny — Drěvljany (Δερβλενίνοι) a Lenzeniny — patrně Lenčany, Lučany (Λενζενίνοι, Λενζανῆνοι). V kapitole 37. naznačuje z části blíže i jejich sídla, pravě, že kraj pečeněžský dotýkal se za jeho doby zemí ruských a to zemí Ultinů, Dervlenինů, Lenzeninů a ostatních Slovanů,[2] z čehož je zjevno, že jmenované zde tři kmeny kladl na jih k samým hranicím stepi tehdy Pečeněgy ovládané.

Mnohem více kmenů zná Kijevský letopis. Letopisec jich však nevyčítá nikde najednou a pohromadě, nýbrž se zmiňuje o nich na několika místech a vždy jinak, buď tím, že některé vynechává, nebo zase jiné doplňuje. Místa ta nalézají se vesměs v nejstarší části letopisu, sestavené v XI. století na základě zápisů a údajů ještě starších, a není proto pochyby, že v nich máme před sebou národopisný stav slovanské Rusi z X. století.

První výčet (neúplný) jest hned na počátku (v III. kap. podle dělení Miklosichova), kde letopisec vyličuje vůbec vznik a prvotní rozvoj národa slovanského a kde po zmínce o rozchodu Čechů, Poláků a Jihoslovanů z domnělé podunajské kolébky přechází ke kmenům, kteří se usadili v Rusi, a z nich uvádí: *Poljany*, usazené na středním Dněpru, *Drevljany*, za nimi v kraji lesů, *Dregoviče*,

---

okolo r. 1095 v Pečerské lavře „Начальный Кіевскій сводъ" na osnově předešlého s novými doplňky z různých pramenů a novým chronologickým určením, a tento svod stal se základem v lavře sestavené t. zv. „Повѣсти временныхъ лѣтъ", která v plném textu přešla po r. 1110 do „Pervonačalného" letopisu, jehož text je nám zachován. Redakce jeho dovedená do r. 1110 byla asi roku 1118 přepsána mnichem michajlovského kláštera Silvestrem (II. redakce Pověsti). Srov. *A. Šachmatov* Разысканія о древнѣйшихъ р. лѣтописныхъ сводахъ. P. 1908. K tomu srv. ještě téhož autora Сказаніе о призваніи варяговъ (srv. zde výše str. 100) a Лѣтописецъ Несторъ v Зап. Тов. им. Шевч. 1913. T. CXVII.—CXVIII., 51. Nelze-li všechny vývody Šachmatovovy o jednotlivých fasích vývoje Kijevského letopisu pokládati za správné nebo zjištěné, je jisto aspoň tolik, že letopis povstal pomalu a několikerou redakcí.

[1] Ed. bonnská v III. svazku, u *Migne* P. G. 112—113.

[2] L. c. „πλησίαζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις τῆς Ῥωσίας τοῖς τε Οὐλτίνοις καὶ Δερβλενίοις καὶ Λενζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβοις.

mezi Pripetí a Dvinou, *Poločany*, nazvané podle říčky Poloty, přítoku západní Dviny, *Slověny*, na jezeře Ilmenském se střediskem v Novgorodě, a *Severjany*, rozsazené po Desně, Sejmu a Sule.[1] Jak vidno, vypočítává zde letopisec kmeny v oblasti středního Dněpru a horní Dviny až po Ilmen.[2]

O něco dále letopisec (kapitola VII.), když se opětně vrátil k výčtu slovanských plemen, doplňuje na tomto místě ještě dva další kmeny: *Kriviče*, kteří seděli na horní Volze, Dvině a Dněpru, a *Bužany* na Bugu, kteří prý v pozdější době dostali název *Volyňanů*. Zde jsou zároveň Kriviči spolu se Severjany označeni jako rodáci Poločanů.[3]

O něco málo dále (v kap. VIII.) shledáváme se s ruskou tradicí o Obrech-Avarech, kteří sužovali za svého panství kmen *Dulěbů* na Bugu, nový kmen jihoruský dotud nejmenovaný.[4]

Konečně je čtvrtý výčet v kapitole následující (IX.), a ten je doplněn opět novými, a to pěti, kmeny slovanskými, *Radimiči* a *Vjatiči*, kteří prý přišli z Lechů na řeky Sož a Oku, dále *Uliči* a *Tiverci*, kteří seděli za doby letopiscovy při Dněstru až po moře a Dunaj, a konečně zakarpatskými *Chorvaty*.[5] Potom jme-

[1] Такоже и ти Словѣне пришедше и сѣдоша по Днѣпру и нарекошася Полѣне а друзии Древляне за не сѣдоша в лѣсѣхъ, а друзии сѣдоша межю Припетью и Двиною и нарекошася Дреговичи; (инии сѣдоша. на Двинѣ и нарекошася Полочане) рѣчки ради, яже втечеть въ Двину имянемъ Полота, отъ сея прозвашася Полочане. Словѣни же сѣдоша около езера Илмера (и) прозвашася своимъ имянемъ и сдѣлаша градъ и нарекоша и Новъгородъ; а друзии сѣдоша по Деснѣ, и по Семи и по Сулѣ и нарекошася Сѣверъ. (Let. Lavr. 6).

[2] Pořádek, v jakém jsou zde kmenové jmenováni, dal *Solovjevu* (Ист. Рос. I. 43) podnět k domněnce, že tím chtěl letopisec zároveň naznačit postup, v jakém se jednotliví kmenové brali od Dunaje na sever. Proti tomu vystoupil však správně už *Barsov* (Очерки 70). Letopisec neměl ani těch vědomostí, ani toho úmyslu.

[3] И по сихъ братьи держати почаша родъ ихъ княженье в Поляхъ (а) в Деревляхъ свое а Дреговичи свое а Словѣни свое в Новѣгородѣ а другое на Полотѣ иже Полочане. Отъ нихъже Кривичи иже сѣдять на верхъ Волги и на верхъ Двины и на верхъ Днѣпра ихже градъ есть Смоленскъ. Тудѣ бо сѣдять Кривичи. Таже Сѣверъ отъ нихъ .... Се бо токмо Словѣнескъ языкъ в Руси: Поляне, Деревляне, Новугородьци, Полочане, Дреговичи, Сѣверъ, Бужане зане сѣдоша по Бугу, послѣже же Велыняне. (Let. Lavr. 9—10).

[4] Lavr. 11: си же Обри воеваху на Словѣнехъ и примучиха Дулѣбы, сущая Словѣны и насилье творяху женамъ Дулѣбьскимъ.

[5] Tamže: Радимичи бо и Вятичи отъ Ляховъ. Бяста бо 2 брата в Лясѣхъ, Радимъ а другий Вятко и пришедъша сѣдоста Радимъ на Съжю

nuje letopisec už jen kmeny litevské, finnské a turkotatarské v pořádku, který jsem vyložil výše a jejichž sídel hranice poznáme znovu blíže ve výkladu následujícím a na připojené mapě východního Slovanstva ve století X.[1]

Jsou-li v uvedené zde řadě 14 kmenů vyčteni letopiscem všichni mu známí kmenové slovanští tvořící současný pojem *Rusi* (srv. výše str. 116), letopisec sám nikde nepraví, ačkoliv patrně měl úmysl vyčísti je všechny, aspoň hlavní. Že však nejsou všichni, že se jimi nevyčerpává rozsah východního Slovanstva, vidno již z toho, že uvedená zpráva císaře Konstantina uvádí vedle nejistých Serbů (ty mám však za přepis Severů) aspoň jeden nový kmen Lenčany neboli Lučany, jenž zajisté nebyl jen nějakým podružným rodem, neboť se o něm zmiňuje dvakráte mezi sousedy Pečenegů. Rovněž není jisto, zdali v druhořadých pramenech neskrývá se ještě jméno nějakého nového východoslovanského kmene na př. u t. zv. geografa Bavorského[2] nebo snad i u některého z pramenů

(и) прозвашася Радимичи а Вятъко сѣде съ родомъ своимъ по Оцѣ, отъ негоже прозвашася Вятичи. И живаху в мирѣ Поляне и Деревляне и Сѣверъ и Радимичи, Вятичи и Хорвате. Дулѣби живаху по Бугу гдѣ нынѣ Велыняне а Улучи и Тиверьци сѣдяху по Днѣстру, присѣдяху къ Дунаеви. Бѣ множество ихъ; сѣдяху бо по Днѣстру оли до моря (и) суть гради ихъ до сего дне, да то ся зваху отъ Грекъ Великая Скуфь.

[1] Podrobné mapy starých ruských kmenů srv. na př. u *Ritticha* Слав. міръ 233, v Sprunerově Atlasu č. 67, v ruském vydání Brockhausova slovníku, díl XXVIII. (1900) v čl. Россія, v atlasu Zamyslovského nebo N. Pavliščeva (srv. *Miljukov* Русск. Мысль 1888, VIII. 129) nebo u F. Florinského Слав. племя, Карта I.

[2] T. zv. geograf bavorský, krátký to zápis slovanských kmenů z IX. stol. nadepsaný „Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii“ (srv. edici u *Šafařika* SS. II. 702 nebo u *Bielowského* MPH. I. 10, faksimile u *Schiemanna* Russland, Polen etc. Berl. 1886. 29) obsahuje hlavně výčet kmenů západoslovanských, anonymnímu autoru, patrně nějakému slovanskému mnichu kláštera bavorského, nejlépe známých. K východním mohou se vztahovati najisto jen dvě nám již známá jména Bužanů a Uličů *(Buzani, Unlizi)* a pak ovšem i jméno Rusů a Chazarů *(Ruzzi, Caziri)*. Nechci však vylučovati možnosti, že i v jiných názvech skrývají se kmenové východní (Velunszani—Volyňci?, Attorozi—Tiverci?, Sebbirozzi—Severci?). Bylo o tom již mnoho hádáno *Zeussem* (Deutschen 600 t.), *Šafařikem* (SS. II. 143, 712), *Lelewelem* (Narody 655) a nověji *Keltschem* (Altpreuss. Monatschrift 1886, 505) a hlavně *Královičkem* (Der sog. bauirische Geograph und Mähren. Zs. d. Ver. für Gesch. Mährens u. Schl. II. 1899, 216, 340) a *St. Zakrzewským* (Opis terrytoryów i grodów z polnocnéj strony Dunaju (Lvov 1917). Královičkek k uvedeným kmenům připojuje Attorozi—Tiverce, Zakrzewski pak klade do Ruska Unlice (Uliče), Zabroce (Brodnice), Lukolany, Forsderen liudi, Seravice (Zerevice) a ovšem i Rusy, a zato vylučuje Busany, klada je na západ nad Moravu. Jiní vykladatelé, a zejména Šafařik, sem do

orientálních.[1] A konečně je otázka, zdali ještě v letopise samém některá další v textu roztroušená jména, utvořená analogicky ke jmenu krivických Poločanů, jako Poršané (Поршане), obyvatelé na ř. Rosi, nebo Posuljané (Посуляне), obyvatelé na Sule, označovala jen část Poljanů nebo Severců, pojmenovanou po řece, na níž seděli, či zdali je v tom více, zdali tito lidé nebyli také aspoň tak odlišenou jednotkou plemennou jako Poločané od Kriviců. Podobné staré názvy jsou ještě Пиняне a Пищаньци.[2]

Každým způsobem lze tedy říci, že kmenů, resp. odlišných mezi sebou plemen, bylo více nežli 14 a že byli vytvořeni už před dobou letopisnou. Ovšem z doby starší neznámo než několik prostých jmen, ani sídla nejsou blíže naznačena, a teprve letopisec kijevský doplnil svá jména obrazem podrobnějším a živějším. Zůstaly sice i při tom některé nedostatky nebo pochyby; mlčí tam, kde bychom si právě přáli výkladu, jinde bylo upíráno jeho údajům — ale neprávem — věrohodnosti, jinde mu chybí historická perspektiva, která by měla více zření k vývoji a seskupení příbuzenskému, potom

---

Rusi kladli, ale neoprávněně, i tato jména: *Attorozi*, domnělí Tiverci, *Thadesi* — Dědoši, *Glopeani* — Kolpjané v Novgorodsku, *Zuireani* — Svirjané, v gub. vilenské, *Sittici* — Žitici v okolí pozdějšího Žitomiru, *Sebirozzi* — Sebirci na jezeře zv. Sabro buď v gub. petrohradské nebo v tverské, *Eptaradici* — Obradiči (?) na ř. Oberodnici, přítoku Pripeti, *Vuillerozi* — Bulerci (?) na ř. Buleře v Kuronech *Zabrozi* — Zaporožci za dněprovskými prahy, *Znetalici* — nějací Netolici, *Stadici* — nějací Stadiči, *Aturezani* — nejspíše Turičané na ř. Turij. ve Volyni, *Chozirozi* — *Kasoriči* (?) na Volyni, *Lendizi* — nějací Lutici v Rusku, *Thatnezi* — Tanevci na ř. Tanvě, přítoku Sanu, *Prissani* — Pružané (?) v gub. grodenské, *Fresiti* — nějací Brežiči, Vrežiči, *Seravici* — Žeravci na Volyni. *Lucolani* — Lukomljané v gub. mohylevské. (*Šaf.* l. c. II. 143 sl.). Dobře však ukázal Králíček, že o lokalisaci těchto jmen do Rusi nemůže býti řeči. Kněz bavorský znal patrně jen řadu drobných slov. názvů z končin Německu blízkých, tedy západních, a jen o několika větších zaslechl, kteří bydlili dále na východ a na jih. Zde bych připomněl, že Lambin shledával ruské Bužany v Buguntech (Bugunthaib) Pavla Diacona (ЖМНП. 1877, č. 191, 146).

[1] Zde by padl na váhu hlavně list chazarského krále Josefa (*Harkavi* Russ. Revue 1875. VI, *Bielowski* MPH. I.) zaslaný rabbímu Chasdajovi ibn Šaprutovi (c. 960), kde se uvádějí na Volze kmenové *Burtas, Bulgar, Suvar, Arisu, Zarmis, Slavium, Veneutit, Sever (Savar),* poslední tři slov. Slověné, Vjatiči, Severci. O neslovanském kmeni ruském (t. j. skandinavském), zvaném Mas'údím *Lúdhágána*, srv. výše na str. 112.

[2] Поршане (Let. Lavr. 305, 306), Посуляне (ib. 289), Паняне (k r. 1097), Пищаньци na ř. Peščaně (k r. 984, Lavr. 82). Pisarev S. uznával ještě zvláštní plémě Smoljanů, jež založilo Smolensk (Княж. мѣстность и храмъ князей въ Смоленскѣ. Sm. 1894), Šachmatov uvádí Semiče a Kuzjany (Др. судьбы 33).

tam jsou patrně i přípisky pozdější, — ale přes to všechno zůstává Pověst vrem. let pramenem nejdůležitějším pro poznání národopisných poměrů staré Rusi z doby kolem r. 1000 po Kr.

Zbývá nám ještě jedna předběžná otázka: jakého rázu a jaké podstaty byli vlastně ruští kmenové?

Otázka je stará a poskytovala v dřívějších letech dosti látky k sporům mezi ruskými historiky, z nichž jedni viděli v letopisných kmenech jednotky etnografické a příbuzenské, druzí pak jednotky geograficko-politické.[1] Je však jasno, že odpověď na danou otázku nemůže býti vždy stejná a jednostranná. Ruské kmeny letopisné nelze posuzovati podle jednoho měřítka, na př. jen jazykového, nebo jen politického, nebo jen kulturního. Také dnes pojem národa a kmene neopírá se vždy jen o jeden a týž princip, nebo neopírá se stejnoměrně.

Kmenové Kijevského letopisu představují jednotky, na něž se východní Slovanstvo rozpadalo podle představy letopisce a jeho souvěkovců, a k této představě je vedly různé příznaky. Jednou to byly tradice rodové a vůbec svazky příbuzenské, které tvořily kmen, při čemž zároveň příznaky jazykové, řada určitých zvyků, domácích forem sociálních a forem rodinného bytu, zvláštnosti krojové připadaly v úvahu, — tedy to, co zoveme dnes etnografickou a folkloristickou charakteristikou národa; k tomu přistupovaly vlivy různých cizích kultur, které se silně uplatňovaly v oblasti ruské, a konečně byly to už v době letopisné i příznaky geograficko-politického rázu, organisace politické a vojenské, které jednotlivé kmeny mezi sebou rozlišovaly. Myslím však, že v X. století podstatou kmenů byly ještě z největší části příznaky nepolitické. Pokud se týče jazyka, byly už tehdy rozdíly mezi skupinami kmenů jižních a severních a patrně i mezi jednotlivými kmeny, jak jsem výše ukázal.[2] Není to vždy snadno zjistiti, ale fakt, že velká kmenová skupina jižní, oddělená Pripetí, se lišila od severní, je již zajištěn, (rovněž i to, že sama jižní skupina se dělila jazykově na část severní a jižní), a tvoří základ Šachmatovovy theorie o staré tripartici ruského národa, ovšem jiné, nežli je tripartice dnešní, jak ještě dále vyložím.[3]

---

[1] K těmto náleží především *Barsov* Очерки 78 sl. 139, 261 (hlavně polemika s L. N. Majkovem srv. ЖМНП. Nr. 174, 247) a *Filevič* Ист. др. P. 220—240, Угор. Русь 22.

[2] Srv. výše výklad o diferenciaci jazykové na str. 142.

[3] *Šachmatov* (Къ вопросу 23) čítal do severní části jihoruské skupiny

Silnější a znatelnější byly rozdíly v kultuře a sociálním zřízení — rozdíly ethnografické, jak bychom dnes řekli. Vidíme to i v materiálu archaeologickém, ačkoliv ho dosud není mnoho a není dosti spolehlivý (srv. poslední kapitolu), vidíme to hlavně ze slov samého letopisu: «Имаху бо обычаи свои и законъ отець своихъ и преданья кождо свой нравъ».[1] A jako tyto domácí tradice a obyčeje působily i cizí vlivy kulturní odedávna na vytvoření růzností kulturních. Jih Slovanstva, speciálně Kijevsko a některé části země severské podlehly zprvu vlivu skythskému, potom gotskému, potom řeckému, jenž pramen svůj měl jednak přímo v Konstantinopoli, jednak nepřímo v Korsuni. Na východě přišel dále do Severců a Vjatičů vliv Orientu, zejména chazarský a bulharský. Naproti tomu sever (Slované novgorodští a Kriviči) byl pod silným vlivem zprvu finnským, potom nordickým, a Dregovičí přijali vlivy litevské, kdežto čistě slovanskými nebo aspoň relativně nejslovanštějšími zůstali Drevljané a Poljané. To vše bylo zjevně hlavním podkladem pro rozlišování jednotlivých kmenů mezi sebou.

A ovšem i příbuzné tradice oddělovaly jeden kmen od druhého. Patronymická jména svědčí častěji na rodný původ kmene, a nemyslím, že by v X. stol. byla idea rodu a krevního svazku již tak potemnělá, jak se Barsov domníval, i když se rod, původně jednotný, rozpadal již na řadu občin, gorodů a volostí. Aspoň ne všude. Letopisec dobře ví, že na př. Poločané byli Kriviči, nebo Volyňané a Bužané že byli z rodu dulěbského. Příbuzenské tradice byly stále ještě silné a platné: O Poljanech dí např. letopis: «Полемъ же живщемъ особѣ и володѣющемъ роды своими, иже и до сее братьѣ бяху Поляне и живаху кождо съ своим родомъ и насвоихъ мѣстѣхъ.»[2]

Ale že u letopisce XI. stol. a jeho okolí působila při vytvoření jednotek kmenových i jiná hlediska, jež nebyla ethnografická, je rovněž nesporné. Vidíme to na př. ze slov, kterými letopisec doplnil tradici o Kijovi a jeho bratrech: «и по сихъ братьи держати почаша родъ ихъ княженье в Поляхъ, в Деревляхъ свое а Дреговичи свое а Словѣни свое в Новѣгородѣ а другое на По-

---

Chorvaty, Bužany, Duléby, Drevljany a Poljany, do jižní Uliče, Tiverce a Volyňany. Severjany odděluje od obou, což vše je ovšem v mnohém ohledu nejisté. Sr. dále stať o Dulébech, Pružanech, Volyňanech a Severjanech.

[1] Lavr. let. 12.

[2] Lavr. let. 8.

лотѣ иже Полочане« atd.[1] — Zde se vyzdvihuje zřejmě hledisko politické a zároveň ovšem i geografické, nač ostatně sama jména kmenů ukazují. Hledisko toto nebylo sice rozhodující, a ani v této větě nejsou uvedení kmenové jen politicko-geografickými celky, jak si Barsov myslil,[2] nejsou Poljané v polích a Drevljané v lesích, Poločané na Poloti části jednoho kmene jen geograficky a politicko-administrativně rozdělené na několik kusů, nýbrž, jak za to pevně mám, i oddělené jednotky etnografické; ale je zjevno, že vedle plemenných a kulturních činitelů působila při jich utvoření jednak území geograficky odlišená a ohraničená, jednak činitelé političtí, vytvoření obranných svazů hradních nebo administrativních okrsků pro jednotlivá knížata z rodu ruského.

Země jednotlivých kmenů byly od sebe původně ohraničeny jen přirozeně.[3] Sídla byla rozložena především po řekách, jezerech, na spojovacích cestách, kterými bylo nutno jiti ze země do země a kudy se také přirozeně šířila kolonisace. Proto asi lesnaté, močálovité předěly mezi vodami tvořily první přirozené hranice obcí a kmenů, a ovšem rovněž i souvislé hluboké lesy. Řeky samy nedělily, ale spíše spojovaly kmeny.[4] Výjimkou byl jen široký proud Dněpru, který rozděloval na středním toku Radimiče od Dregovičů a Sěverjany od Poljanů. Ale během doby zalidňovaly se i předěly na volocích, vykácely a vypálily lesy, kde také vznikala nová sídla, hrady, dědiny i dvorce. Toto zalidňování původně neobydlených hraničných pásů dělo se ze dvou stran, a když se na konec obě strany sblížily, stanovily mezi sebou hranice umělé, meze, stromy mezní, kameny, záseky a pod. Že takovéto hraničení nebylo bez sporů a bojů, vidíme už z letopisných zpráv o sporu mezi Drevljany a Poljany nebo mezi Novgorodci a Poločany.[5] S tím také souvisí, že začala pomalu poblíže hranic vznikati řada hradů a stráží, kterými jsou posety některé končiny Rusi; ovšem systém jejich daleko ještě není vyjasněn a zpracován.

Obraz, který si nyní možno učiniti o kmenech ruských a jejich

---

[1] Lavr. let. 9.

[2] *Barsov* Очерки 80 sl.

[3] Termín země užívá se v letopisu i ve smyslu territoria i ve smyslu obyvatelstva jeho: „ходиша вся руьска земля (кіевская) на Галичь“ (r. 1145). Srv. *Vladimirskij Budanov* Обзоръ I. 3. Politicky to značí sdružení všech gorodů a prigorodů v jeden obranný svaz pod vedením gorodu centrálního.

[4] Srv. *Barsov* Очерки 86 a pozn. 147.

[5] *Vladimirskij Budanov* Обзоръ 7.

rozložení na základě pramenů historických jakož i některých dat z linguistiky a archaeologie, vypadá, jak následuje.

Letopisní Chorvaté a Srbové.

Letopis hovoří několikráte o Chorvatech v průběhu X. stol.[1] Neprohlašuje jich při tom nikde za kmen ruský a nejsou také jmenováni ve výčtu kmenů ruských, ale poněvadž je uvádí několikráte ve spojení s kmeny ruskými a umísťuje je patrně k ruské oblasti zakarpatské, čítají se mezi ruské kmeny, a tak vedle českých a polských na západě i historických Chorvatů na jihu Slovanstva bývají uznáváni obvykle i zvláštní Chorvaté ruští[2] se sídlem ve východní Haliči a Podolí a Pokutí.[3]

Proti tomuto mínění ukázal jsem již dříve,[4] jak je již předem pravdě nepodobno, aby se byli v staré slovanské vlasti vytvořili čtyři různí kmenové chorvatští, a jak je pravdě nepodobná existence čtyř kmenů chorvatských — českých, polských, ruských a jižních — vedle sebe na nevelikém prostranství od Krkonoš do

---

[1] Jsou to tyto zprávy: V kap. IX. letopisec vyloživ o usazení se Poljanů, Drevljanů, Radimičů a Vjatičů v Rusi, dodává: „И живаху в мирѣ Поляне и Деревляне, Сѣверъ и Радимичи, Вятичи и Хорвате." (Lavr.[3] 12). K r. 907 je zápis o tom, jak Oleg táhne na Řeky, a tu mezi vojskem jeho, skládajícím se z různých ruských i finnských kmenů, jmenují se i Chorvaté (Иде Олегъ на Грекы... поя множество Варягъ, и Словенъ, и Чюдь, и Кривичи, и Мерю, и Деревляны, и Радимичи, и Поляны, и Сѣверъ, и Вятичи, и Хорваты, и Дулѣбы, и Тиверци, аже суть толковины. Lavr.[3] 29). K r. 942 je zpráva o nešťastné výpravě bulharského cara Symeona proti Chorvatům, bez bližšího určení místa, takže je pochybno, zdali se týká ruských (Lavr.[3] 44), ale k r. 992 je sem patřící zpráva, že Vladimír vytáhl na Chorvaty: „Иде Володимеръ на Хорваты. Пришедшю бо ему с воины Хорватскыя и се Печенѣзи придоша по сторонѣ отъ Сулы." (Lavr.[3] 119.).

[2] Tak učinil již *Šafařík* (SS. II. 111), z Rusů pak *Barsov* Очерки 95, 284, *Filevič* Угор. Русь 13 sl., Ист. др. Руси I. 257, *Bagaléj* P. ист. I. 127, *Šachmatov* Къ вопросу 18, 22, 51 (v poslední době je však prohlásil za západoslov. kmen Др. с. 33), z Poláků *Potkański* Lachowie 12, Kraków przed P. 106, 240, z Chorvatů *Maretić* Slaveni 199, 200. Také *J. L. Píč* sem patří (Streitfrage 134, Dac. Slaven. 246).

[3] Podolí (Подолье) sluje území ohraničené na západě Stripou, na jihu Dněstrem, na jihovýchodě čárou od Dněstru přes Murafu k Braclavu a Sokolci vodorazdělem Buga a Sluči na severu. Jihovýchodní část Podolí (od Murafy) nazývá se Побережье, jihozápadní Покутье (*Filevič* Ист. др. P. 145). Malá část na středním Dněstru slula v době letopisné Понизье (Ipat. let. 301, 502, 506, 525).

[4] SS. II. 263 sl., III. 223 sl.

Dněstru. Historie zná jen jeden velký národ Chorvatů větve jižní, který odtud, z kraje mezi Vislou a Sanem, vyšel k Sávě a moři Adriatickému, kdežto ostatní t. zv. Chorvaté čeští, polští a ruští na severu Karpat představují se nám, pokud vůbec existence jejich je věrohodná, jen jako menší částice kmenové, které nemohly býti četné, poněvadž všechny brzy zanikly; ba i jméno jejich zaniklo. Konečně padá na váhu, že prameny, z nichž o nich čerpáme zprávy, nemluví nikde přímo a výslovně o českých, polských nebo ruských Chorvatech. Ani poslední, o něž nám zde běží, nejsou nikde v Letopisu označeni jako ruští. Letopisec pouze jméno to občas přiřaďuje ke kmenům ruským, jako jinde přiřaďuje kmeny finnské. Ve vlastním výčtu slovanských národů na počátku svého vypravování letopisec mezi ruskými kmeny vůbec Chorvatů neb Srbů neuvádí, nýbrž kde o nich mluví v pořadí národů a uvádí obojí po Češích a Moravanech jako kmeny jižní.[1] Proto soudím, že všichni tito různí Chorvaté IX.—X. stol. u Krkonoš, při Visle a Sanu představují nám jen zbytky jednoho velkého, kdysi severokarpatského národa chorvatského, který z největší části odešel na jih a jehož roztříštění zbytkové přirozeně se pak u Krkonoš počeštili, u Visly popolštili a za Sanem poruštili.

Zbyla-li tedy část Chorvatů na ruské straně Karpat — a tomu přisvědčuji na základě letopisné zprávy, která je přímo uvádí ve spojení s výpravou Olegovou a Vladimírovou r. 907 a 992[2] — pak po mém soudu tito Chorvaté původně a ještě v X. století nenáleželi k Slovanům ruským a také ne k polským, nýbrž k jižním, a zanikli zde během X.—XII. století jednak mezi Poláky, jednak mezi Duleby, Volyňany, Tiverci a Uliči. Sídla jejich byla podle všeho někde na východě Haliče při Dněstru a Prutu, odkudž mohli i oni býti později zatlačeni do Karpat a Uherské Rusi, jak soudí A. Šachmatov.[3] Ale blíže jejich oblasti určiti nelze. Nomenklatura

[1] А се ти же словѣни: Хорвате Бѣлии и Серебъ и Хорутане (Let. lavr.[3] 5). Srv. výčet kmenů zahrnutých v pojem Rusi na str. 10.

[2] Srv. k tomu zmínku Konstantinovu o sousedění Maďarů a Chorvatů v stranu hor (de adm. imp. 13).

[3] *Šachmatov* (Къ вопросу 18, 23, 51) domnívá se, že ruští Chorvaté byli v XI.—XII. stol. zatlačeni od Tiverců do Karpat, kde se stali předky dnešních uherských Rusů. *Barsov* (Очерки 284) kladl je přímo až na Tisu a Samoš. Z novějších ruských historiků popírá *M. Hruševskij* nadobro existenci těchto východních Chorvatů, uznávaje jedině „české" na západě (Зап. тов. Шевч XXXI. II. 6, Стати по славяновѣдѣнію I. 316 Sborník, Vl. Lamanského), ale

jména „Chorvaty“ je sice rozprostraněna i dále za hranicemi této oblasti,[1] ale sledy tohoto jména vztahovati se mohou buď na starší všechorvatskou oblast, nebo na jednotlivé dále rozsazené kolonie a nemohou býti přesným dokladem toho, kde bylo území „ruských“ Chorvatů ve východní Haliči. Dostaly-li se kolonie chorvatské na západě až na Sálu,[2] mohly se podobně dostati jednotlivě i do severních Uher a tam utkvěti. Nedá se však z toho zde mnoho souditi, poněvadž stáří těchto osad jménem Chorvaty označených, až na malé výjimky neznáme. Jen v registru města Varadu připomíná se villa Horuath, Zavida de villa Chroath už na počátku XIII. století.[3] Více však o nich nevíme.[4]

K podobnému negativnímu výsledku přicházíme v otázce ruských *Srbů*, kteří byli dříve rovněž počítáni mezi kmeny ruské.[5] Letopis sám Srbů v Rusi nezná. Jenom císař Konstantin (de adm. imp. 9) uvádí mezi kmeny ruskými poplatnými v X. stol. Kijevu i Serbie (Σερβίοι) vedle Vervianů (Tiverců), Drugubitů a Kривičů.[6] Domnívám se však, že je to omyl; je to buď záměna podobně znějícího jména Severjanů za Serbie,[7] anebo tu běží o anachronistickou lokalisaci Srbů do Zakarpatí, kde v X. století jich už nebylo. Spíše je správný výklad první. Že také zprávy Mas'údího o kmenu Surbín nelze upotřebiti pro důkaz existence ruských Srbů, pověděl jsem již na místě jiném.[8] Srbové tedy z Rusi vůbec odpadají.

---

mínění takto vymezeného sdíleti nemohu. S větší reservou mluví ve své Kij. Rusi I. 256. Nově A. Szelągowski pokládá tyto Chorvaty za české Duleby (Sprawozd. Ak. 1910. 9—11).

[1] Srv. *Barsov* Очерки 95, 284, *Šafařik* II. 114. Ale řada jmen uvedených sem vůbec nepatří, nemajíc spojení s Chorvaty.

[2] Dětmar III. 11 (Chruvati vicus, dn. Klein Corbetha mezi Merseburgem a Halle).

[3] Reg. Varad. ed. *Endlicher* 654, 666 (z let 1201—1235).

[4] Fantasií byla ovšem představa A. Dobrjanského, že se ruští Chorvaté táhli od Krakova do Ostřihomu a odtud vedle Matry, Jágeru, Šajavy na Samoš (ЖМНП. 1880, č. 208, 159).

[5] Srv. *Šafařik* SS. II. 110 (kladl je na polský Bug), *Maretić* Slaveni 70, 200, *Grot* Изв. Конст. 70.

[6] Srv. výše na str. 147.

[7] Srv. i současné *Sever* (Savar) v listu chazarského krále Josefa (viz výše str. 150). Konstantin ostatně všude, kde mluví o Srbech vlastních, píše jejich jméno Σέρβλοι. Srv. SS. II. 274.

[8] SS. II. 274.

Uliči (Ugliči) a Tiverci.

Viděli jsme už výše (str. 136), že postup Slovanů na jih byl dávný — srv. převzetí ř. καράβιον, srv. zprávu Jordanisovu a Prokopiovu o sídlech Antů od ústí dunajského až po dněprovské, — ale letopisné zprávy o Slovanech na jih od Rosi a na středním a dolním Buhu nebo Dněstru jsou neobyčejně chudé. Je zřejmo z letopisu, že Kijev, kde se přece v X. stol. soustředilo nejvíce zpráv o severu, východu a jihu, nevěděl o Slovanech v jižním stepním pásu nebo na březích Černého Moře téměř nic, že končiny ty byly relativně neznámy, a to je zase nepřímým svědectvím, že tam nebylo silného významnějšího osídlení slovanského. Jinak by přece dalo o sobě věděti.

Vysvětluji si tu věc tím, že staří Slované Jordanisovi a Prokopiovi podlehli zde během potomních století útokům Hunnů, Avarů, Bulharů, Maďarů a Pečeněgů, že následkem toho osídlení slovanské bylo zde na jihu oslabeno, a celky, které se zde vytvořily, zničeny tak, že v době letopisné Slované ti neměli již významu. Svaz antský byl Avary a Chazary rozbit a jednotliví kmenové, pokud vůbec nebyli zahubeni a zničeni nomadskou šavlí nebo zaprodáním do otroctví, ustupovali na sever za Orel a Vorsklu, za Ros, do lesů drevljanských, a pak hlavně do hvozdů karpatských, jak o tom dále vyložím. Tím se stalo, že letopisci dověděli se jen o dvou, politicky nevalně významných kmenech, kteří seděli v X. století v tomto jižním pásmu, patrně jako zbytky osídlení značně silného.[1] A ještě jsou zmínky o nich takového rázu, že nelze říci přesněji, kde vlastně seděli, jak se vlastně jmenovali, jaká byla jejich střediska a jaká starší historie.

Jsou to kmenové Uličů (Ugličů) a Tiverců.

První kmen je velmi záhadný, a sídla jeho a vůbec poměry staly se proto předmětem mnoha literárních sporů, jež se nesly předně za správným určením a výkladem jména, neboť vedle tvaru Ulici mají různé redakce letopisů ještě tvary: Uluči, Ulici, Ulutiči, Ugliči, Lutiči, Ljutiči, Suliči,[2] geograf bavorský Unlizi a Konstantin

[1] O obou dí se ještě v letpisu „гдѣ множество ихъ“ (Lavr. 12).

[2] K formám srv. na str. 158 pozn. 2. Název Ugliči vyskytuje se ostatně v slov. nomenklatuře i jinde. Srv. Vogliči v Korutanech a Krajině, villa Uglici v Magdeburgu (Cod. dipl. Sax. I. 1, č. 42) z r. 993. Srv. *Filevič* Ист. др. P. 304, pozn. 1. Miklosich vykládal krajinské Vogliče i Voglje tamže za odvozeniny od ąglъ (Ortsnamen II. 141).

Οὐλτίνοι,[1] — a za druhé za správným určením sídel, neboť i v tom se letopisy kolísají, umísťujíce je buď k Dněstru nebo k Buhu a k Dněpru a dále až k moři.[2] Tím vznikla celá řada různých výkladů. Jedni vycházeli od hlavní rukopisné formy *Uliči* nebo *Ulučiči* a vykládali jméno buď od улъ (srv. улица, уловъ) — rovina odkrytá,[3] nebo od slova лука морья, лукоморье, jímž byly nazývány v starší době velké západní záhyby severního břehu černomořského (sr. výše str. 119) a kladli je pak přirozeně tam,[4] druzí Ulučice spojovali s volyňským Luckem a kladli do Volyně,[5] jiní vyšli od formy *Suliči* a usazovali je na Sulu;[6] opět jiní vycházeli od formy Ugliči, odvozené od slova уголъ, č. úhel, stsl. ąglъ a kladli je pak buď s N. Naděždinem[7]

[1] Srv. výše str. 147.

[2] Tak čteme v Lavr. ruk. „Улучи и Тиверцы сѣдяху по Днѣстру (str. 12.). Jméno zní Улучи, v Trojickém let. Лутичи. Někteří čtou Угличи a místo Улучи — Уличи. Na druhém místě Lavr. letopisu při r. 885 (str. 24.) psáno Уличи, v Trojickém a Radz. Суличи. Naproti Lavrentjevskému rukopisu Ipatský má (7): „А Улутичи (и) Тиверци сѣдѣху по Бугу и по Днѣпру и присѣдѣху къ Дунаеви; и бѣ множ(с)тво ихъ, сѣдяху бо по Бугу и по Днѣпру оли до моря и суть городи ихъ и до сего дне, да то ся зовяху отъ Грѣкъ Великая Скуфь.“ Také rukopis Radziwillský a Moskevské duchovní akademie mají „по Бугу и по Днѣпру,“ (Lavr.[3] 12) a tak i kodex archeografické komise z XV. a tolstovskij z XVIII. stol. V Novgorodském letopisu k r. 922 čte se: „и бѣша сѣдяще Уличе по Днѣпру и по семъ придоша межи Богъ и Днѣстръ и сѣдоша тамо.“ Tento letopis má varianty jména Uliči a Ugliči. Nikonovský sděluje pak k r. 914 tutéž zprávu, téměř týmiž slovy: „бѣша сѣдяще Уличе по Днѣпру внизъ и по семъ придоша межи Богъ и Днѣстръ и сѣдоша тамо.“ — V sofijském I. letopise (ПСЛ. V. 97) zní zpráva k r. 913 (v redakcích pozdějších) takto: И бѣ у него (Игора) воевода именемъ Свентелдъ (čti Свенгелдъ) иже премучи Углеци и възложи на нихъ дань Игоръ и власть Свентелду; и не вдадяшется единъ градъ именемъ Пересѣченъ и сѣдѣ около его 3 лѣта, и едва взя и. И бѣша сѣдяще Углици по Днѣпру внизъ, и по семъ придоша межи во (čti межи Бог и) Днѣстръ и сѣдоша тамо. — Dále připomínají letopisy několik bojů Askolda a Dira a potom Igora s Ugliči a vládu Olegovu (srv. doklady z různých letopisů sebrané *Filevičem* Ист. др. Р. 290 a *Lambinem* ЖМНП. 1877 Nr. 191, 49, 53.

[3] Tak *Lambin* ЖМНП. č. 191, 55.

[4] Tak především *N. Barsov* Очерки 98, 275. (Vychází od výrazu *улучь, vytvořeného podobně jako убережь, z něhož teprve předpokládá vznik jména Улучи). Také Šafařík přijímal formu *Uliči* (SS. II. 138) a usazoval je na oba břehy Bugu.

[5] *A. Sobolevskij* Чт. кіев. ист. общ. V. 3—4 (*Hruševskij* Кіев. Р. I. 242).

[6] *V. Zavitněvič* Труды VII. арх. с. I. (srv. *Hruševskij* l. c. I. 231).

[7] *N. Naděždin* О положеніи гор. Пересѣчна. Зап. Од. I. 235. Tak i *Butkov* a *Solovjev* (srv. ЖМНП. 1877, Nr. 191, 52), *Hilferding* Ист. Сербовъ Соч. I. 24 a *Iv. Filevič* (srv. dále). Toto umístění k Dněstru do Bessarabie bylo

do koutu utvořeného dolním Dněstrem a Dunajem, jejž Slované odedávna zvali ąglъ a Turci potom v stejném smyslu *budžak*,[1] od čehož Tataři zdejší se zvali Budžaky, nebo s F. Brunem a N. Veselovským do úhlu vytvořeného dolním Dněprem a Azovským mořem,[2] nebo do úhlu mezi Dněprem a Ingulcem,[3] nebo do „úhlu" v Pokutí[4] anebo konečně i na řeku Erel na severu jekatěrinoslavské gubernie, jejíž cizí jméno si Slované podle svědectví letopisného přeměnili ve jméno Уголъ, Углъ.[5] Při tom se ještě jednotlivci pokoušeli rozlišiti místo jednoho kmene dva i tři — Ugliče, Lutiče, Suliče, Uliče, — kladouce každý z nich na místo, kam forma jména ukazovala.[6] A ani tím nebyly všechny výklady vyčerpány,[7] a přibereme-li k tomu ještě rozpor v letopisné lokalisaci mezi

---

i jinak běžné u těch, kterým etymologie a podoba jména není vodítkem (srv. *Golubovskij* Изв. Унив. Kijev, 1883, I. 30, *Běljajev* Зап. Од. III. 3, *Ilovajskij* Раз. II. 285 sl., *Bagaléj* Р. ист. I. 127).

[1] Nejstarší ohlas tohoto slov. názvu ą g l ъ můžeme hledati již v zprávách o Skirech, zde za doby Jordanisovy usazených, a zv. *Ang(l)isciri* (srv. SS. II. 114). Podle Marquarta je také kmen zvaný u Ibrahíma ibn Ja'kúba *Anklijin* — r. Ugliči, sousední pak *Turiškin* — Tiverci (*Marquart* Streifzüge 189 sl. Ale Marquart změnil své mínění ještě než knihu dotiskl (srv. str. 510).

[2] *F. Brun* Черноморье I. 7, *Veselovskij* Изв. отд. р. яз., 1900, I. 20, *Ljarkoronskij* Ист. переясл. земли 120.

[3] *Lambin* ЖМНП. 1877, V. 59, 69, 1879, XII. 145 a *Grot* Моравія 209, 276. Lambin je má za staré Anty a všechny zprávy staré o Antech vztahuje na ně. Za doby Konstantinovy ustoupili do Podolí (Lambin l. c. č. 191, 55).

[4] *Cegelskij* Русь — Украина. Lv. 1901, 16.

[5] *Tatiščev* Ист. II. пр. 98 (*Barsov* Оч. 96) a *Běljajev* Зар. Од. Ист. общ. III. Letopisné svědectví je v Lavr. letopise při r. 1185 (Уголъ, ruk. Radziw. a Mosk. Ak. mají Углъ) a v Ipatském k r. 1183: „Ерель егоже Русь зоветъ Угольскыи" (Lavr. 374, ПСРЛ. II. 128). Srv. k tomu *Lambin* l. c. a *Ljaskoronskij* l. c. 53.

[6] Lambin sice uznával jen jeden velký kmen Ulců, ale dělil jej na dvě větve: západní Uliče na Bugu a východní Ugliče v úhlu mezi Ingulem a Dněprem. Pereséčen hledal někde tam, kde byla později zaporožská Sič (l. c. 56, 72). Schlözer a Karamzin zase rozeznávali Lutiče na Dněstru, Suliče na Sule, Ugliče na Uglu (Ист. р. Г. I. pozn. 362), Iv. Filevič Uliče u moře mezi Dněprem a Dněstrem a Ugliče při Dunaji (Ист. др. Р. I. 290, 300), Zavitněvič zvláštní Suliče (l. c.).

[7] *Šafařík* vycházeje z tvaru Uliči, usadil je vedle Tiverců po obou stranách Bugu až po Dněpr, odkudž prý se později nátlakem Pečeněgů vystěhovali k Severjanům na ř. Vojin vpadající v Oster, čím by se zároveň vysvětlilo rukopisné položení Dněstru mísio Osteru. Ostatně Šafařík ze souhlasu názvu města a řeky Uly v gub. vitebské soudil, že snad Uliči přišli z Vitebska (SS. II. 139, 140). *Peisker* prohlašuje Uliče i Tiverce za kmeny neslovanské (Expansion 431). Výklad Partického „Хто були і де мешкали Угличи" (Дїло 1893), jakož i Molčanovského (Очеркъ изв. о Подол. землѣ) mně zůstal nepřístupný.

Dněstrem a Dněprem, jejž se někteří snažili vyrovnati pohybem kmene s Dněpru na Dněstr, — u něhož se octl v X. století — vidíme nejlépe, jak velký zmatek otázka Uličů vyvolala v ruské historické literatuře. Vyjíti z něho úplně a postaviti se na pevnou půdu, pokládám za nemožné. Ale tolik se mi zdá vycházeti z celkové úvahy, že zpráva letopisu Novgorodského není pouhým výmyslem pozdního opisovače letopisů, nýbrž ohlasem tradic skutečně existujících v starých textech, a že proto dlužno původní sídla Uličů klásti k Dněpru a pozdější k Dněstru, k němuž byla zatlačena postupem kočovníků. Vše ostatní však, zejména stanovení pravého jména a výklad z něho činěný, zůstává naprosto nejisté a nezaručené. Nezbývá, než říci, že kmen Uličů (starší tvar jména měl patrně nosovku srv. Unlizi) seděl podle vší pravděpodobnosti původně východněji u Dněpru pod ř. Rosí a že odtud tísněn Maďary a Pečeněgy (a snad i kijevskými družinami) přešel kolem roku 900 k západu mezi Bug a Dněstr, kde se stal sousedem Poljanů, Drevljanů a Volyňanů.[1] Událo se to asi před polovinou X. stol., poněvadž v té době už Pečenězi ovládali celé pobřeží mezi Dněprem a Dunajem (srv. str. 54). Gorodem uličským byl podle Nikonovského letopisu Pereseěčen, dn. snad Pereseěčina u Kišiněva v Bessarabii.[2]

Ale ani v nových sídlech na Dněstru nezůstali Uliči seděti. Sám letopisec mluví v čase minulém »сѣдяху«. Počátkem X. stol. ještě tam byli, ale potom opětovnými útoky kočovníků, zejména v X. a XI. století opětovným nátlakem Pečeněgů a po nich Polovců, Turků a na konec Tatarů vytištěn byl slovanský živel nejen z dolního, ale i ze středního Podněstří nadobro, neboť Uliči, kteří se zde ještě r. 914 připomínají, — toho roku totiž podle nikonovského letopisu Igor dobyl Pereseěčena — pojednou mizí. A rovněž Tiverci.[3] Že by byli podlehli asijským útokům a vyhynuli, není

[1] Tak souditi možno ze zprávy Konstantinovy (srv. výše str. 147).

[2] Srv. násl. str. a *Naděždin* О положеніи гор. Пересѣчна. Зап. Од. общ. Ист. I. (*Barsov* Очерки pozn. 160). Lambin (ЖМНП. 1877, č. 191, 234) dokazoval věrohodnost zprávy sofijského letopisu o vojně Svengeldově s Ugliči a o Perěseěčeni.

[3] Tiverci se připomínají v letopisu ještě r. 944 jako účastníci výpravy Igorovy na Balkán (Lavr. 44). V Letopise čteme mimo to, že hrady Uličů a Tiverců zachovány byly do doby, v níž letopisec psal. Zprávu tuto bych však neztotožňoval se zprávou Konstantinovou o rozvalinách hradů mezi Dněprem a Dunajem, v nichž podle jeho mínění žili kdysi Římané a v nichž byly zbytky křesťanských církví (De adm. 37). Zpráva tato vztahovati se může jen na rozvaliny starých řecko-

pravděpodobno. Spíše podobně, jako bylo s Poljany a Severjany, aspoň z větší části ustoupili spolu s Tiverci z otevřených nechráněných nížin dále k severu a na západ k horám nebo do hor, a hypothesa některých ruských historiků, jež sesílení ruského živlu v Karpatech a přechod jeho na vnitřní strany hor vykládá ústupem jihoruských kmenů před Maďary, Pečeněgy a Polovci, je velmi pravděpodobná. (Srv. následující odstavec.) Uliči byli mezi nimi, a snad jména Ulič, Ulično, Ulične, roztroušená po východní Haliči a Uherské Rusi,[1] jsou zbylými po nich stopami. S objevením Maďarů v Uhrách bych však ústup Uličů nespojoval (srv. dále str. 167), neboť v době té seděli ještě v starých sídlech a drželi Pereseč̌en.

Z vyloženého je zároveň zřejmo, že Tiverci, kteří v pramenech jsou vždy jmenováni s Uliči,[2] byli jejich nejbližší sousedé a že sedili také při Dněstru, nejspíše níže jich, k moři a k Dunaji. Na východě na Buhu ukazuje Barsovovi jméno dědiny Tivrova proti Sutesku, ve vinnickém újezdě, kam až sahali na východě; na severozápadě Barsov shledával podobné stopy v Podněstří v jménech Tirnava, Ternava, Tarnava, Tarnova,[3] ale názvy tyto, jejichž stáří neznáme, se jménem Tiverců nesouvisí a opakují se i jinde dále v Povislí. Jinak oblasti tiverské určiti nelze. Později Tiverci zmizeli jako Uliči z ruského jihu a odešli asi, jak právě naznačeno, na západ do hor.

Jméno Tiverců bylo různě vykládáno, ale vždy bez výsledku,[4] a spojování jich — před X. stol. se nepřipomínají — s podobně znějícími jmény starověkými, na př. s Tyrigety (n. Tyrem), Taurisky,[5]

římských pobřežních kolonií. Golubinskij však (Ист. р. церкви I.[2] 1, 3 sl., 12) se domnívá, že křesťanství proniklo už za Justiniana i k Uličům a Tivercům.

[1] Srv. Ulič u Stryje, u Lubačeva, na Saně, v Zemplíně a v Užhorodu (*Hruševskij* Kiев. P. I. 246), dále Ulično, Ulične, Uliča v Užhorodě. Ovšem bude nutno dříve zjistiti, jsou-li ta jména stará.

[2] Vedle letopisu připomíná je Konstantin Porfyrogennetos (De adm. imp. 9: Τεβερβιάνοι.) Srv. výše str. 147.

[3] *Barsov* 96, pozn. 159.

[4] Tvary jména v rukopisu Lavrentijevském jsou: Тиверци и Тѣверци (Lavr. 12, 24, 29, 44).

[5] S Tyrigety je spojil (a zároveň jméno odvozoval) *Šafařík* SS. II. 142 (vedle toho připustil však odvození od jména severního Tveru a ř. Tvercy), nověji i *Filevič* (Ист. др. Руси I. 303) a *Ilovajskij* Разыск.[2] 286. S Taurisky karpatskými spojoval je *Veselovskij* (Изв. отд. р. яз. 1900, I. 20). *Lambin* odvozoval jméno od starého Tyrasu skrze formu Тиверъ (ЖМНП. 1877, č. 191, 54; 1879, č. 206), tak i *Šachmatov* (Др. судьбы 31) a *Marquart* (Streifzüge 190), jenž i Tursy v Žití Konstantinově i kmen Turiškin Ibrahíma ibn Jakúba pokládal za Tiverce. Ale srv. výše str. 159, pozn. 1.

mám za úplně bezpodstatné. Jedině je možné, ač ani to s dostatek zřejmé není, že se skrývají Tiverci v Attorozech geografa Bavorského.[1]

Letopis, vzpomínaje r. 907 Tiverců při výpravě Olegově na Cařihrad dodává: „Тиверци яже суть толковины".[2] Poslední výraz толковины nadělal mnoho starostí různým vykladatelům. Ale nemůže znamenati nic jiného než „tlumočníci", neboť ze Slova o pluku Igorově víme, že tolkoviny nazývali se jinorodci naučivší se rusky.[3] Mezi Tiverci, sedícími dlouho při břehu moře a ve stálém styku s koloniemi a obchodníky řeckými, bylo mnoho těch, kteří se naučili řecky a mohli Olegovi dobře prospěti na výpravě do Cařihradu jako tlumočníci.[4] Zmínka ta znovu potvrzuje jejich sídla při moři od ústí Dunaje na sever.

Rusové v Karpatech.

Jak jsem právě pověděl, je velmi pravděpodobno, že ruský živel dostal se do vnitra Karpatských hor a i na druhou jejich stranu, uherskou a sedmihradskou, tlakem, kterým působili kočovníci na slov. Uliče, Tiverce a i Dúlěby a Volyňany. Ale tím není ještě vyčerpána odpověď na otázku, odkdy jsou Rusové v Karpatech a v uherské i sedmihradské Rusi.

Dnes oblast ruská v severních Uhrách uzavřena je hranicí, běžící, zhruba vzato, od řeky Višovy a podél Tisy mimo Sihot, Hust až po Ujlak na Tise, potom mimo Mukačevo, Užhorod pod úpatím Vihorlatu k Sniině, odkudž se táhne už jen neširoký pás podél haličských hranic silně protrhaný slovenským živlem severně obcí Bardějova, Lubotyně a Lubovně na Popradu až k Pivničné pod Novým Sączem. Oblast je tedy dnes nevelká a pro svůj hornatý ráz i poměrně řídce osídlená.[5] Ale dříve tomu bylo jinak. Oblast ruská rozkládala se dále na západ, kde část nynějšího Slovenska byla dříve ruská, sahala hlouběji na jih i do přilehlého

[1] Geogr. bavorský dí: „Attorozi habent CXLVIII (civitates), populus ferocissimus" *(Šafařík* SS. II. 712). Hruševskij je proti tomuto ztotožnění (Киев. Русь I. 247).

[2] Let. Lavr. 29.

[3] Slovo ed. *Erben* 6. (поганыхъ тлъковинъ).

[4] Srv. *Šachmatov* Очеркъ XXXVIII. Древн. судьбы 32, *Barsov* Очерки pozn. 158.

[5] Podle posledního sčítání r. 1921 bylo Rusů v Karpatské Rusi přičleněné k státu československému 343.000, k čemuž dlužno připojiti 86.000 Rusů na vých. Slovensku, celkem tedy 429.000 duší.

území dnes maďarského, ba zaujímala i značnou část ve vnitřních Sedmihradech, dnes maďarsko-německo-rumunských. Ukazuje na to řada slovanských jmen obcí a jiných topografických názvů, zejména těch, které mají v sobě složku *Rus*, *Ros* (ruský), maď. *Orosz*, rum. *Rus* (srv. Rusz, Ruszinosz, Ruszkahegy, Ruszkica, Rusci, Ruso, Rusor, Ruseshé, Rusielu, Rosia, Rusciu, Rusesti, Rosca, Rusului, Rossuz a pod., dále Oroszfaja, Orozsfalu, Oroszmezö, Oroszhegy Oroszidecs, Oroszveg, Oroszkomoro, Oroszvolja atd.). Všechna jsou, pokud vskutku značí osadu ruskou, nesporným svědectvím, že tu dříve seděl živel ruský. Ovšem, jak je živel tento starý, odkdy zde byli Rusové, je právě velká, sporů plná otázka.

Mezi ruskými historiky byla vždy strana, která viděla v Karpatech nejen dávnou kolébku Slovanstva, nýbrž speciálně kolébku východních, ruských Slovanů. V tom smyslu vyslovil se zejména N. Naděždin r. 1842, dovolávaje se proto nejen tradice Nestorovy, ale i právě zmíněného ruského názvosloví,[1] a Naděždina více méně sledovala řada jiných ruských badatelů: A. Kočubinskij, V. Vasiljevskij, K. Grot, J. Holovackij, N. Barsov,[2] u nás pak J. L. Píč[3] a v novější době Ivan P. Filevič chystal se věnovati celé velké dílo své o dřevní Rusi (Исторія древней Руси) důkazu, že these Naděždinova je správná. On také k bohatému výčtu osadních jmen od názvu *Rus* odvozených připojil i řadu říčních jmen ze stejného kmene utvořených a pak řadu dalších, o nichž z jiných důvodů soudí, že jsou původu ruského.[4]

[1] *Naděždin:* Записка о путешесвіи по южнослав. странамъ (ЖМНП. 1842. Nr. 34, II. 105). Srv. i jeho Опытъ истор. географіи 65. Stopy Rusů v Karpatech sedmihradských shledával však už před ním *J. Benko* Transilvania. Vind. 1877, I. 497, 590 a *S. Wolf* De vestigiis Ruthenorum in Transilvania (Sibiň 1802), o čemž viz u *Fileviče* Ист. др. P. I. 2—4.

[2] *Kočubinskij:* Труды арх. с. Jaroslav I. 66, II. 24. *V. Vasiljevskij* (Труды I. 123 sl.), *J. Holovackij* (Пѣсни 673), *K. Grot* (Моравія 66, 94), *N. Barsov* (Очерки ист. геогр. 95, 110 sl., 284²). Barsov za původní obyvatele má ruské Chorvaty, kteří teprve v XI. stol. sesíleni byli Uliči. Srv. i *Roesler* Rom. Studien 319—321.

[3] *J. Píč:* Abstammung der Rumänen 104—112, Dac. Slaven (Věstník král. spol. nauk 1888, 242, 253).

[4] *Filevič:* Ист. древней Руси I. (Varšava 1896), str. 270—272. Více než I. díl nevyšlo. Ale možno srovnati k tomu ještě tyto starši stati Filevičovy: Угорская Русь и связанные съ ней вопросы (Varš. 1894), Очеркъ карпатской территоріи и населенія (ЖМНП. 1895, IV. 361, V. 156). O Karpatskou Rus začal se v literatuře ruské starati už P. Keppen, po něm J. Venelin a pak N. Naděždin ve statích uvedených. O tom a o starých popisech ruských stolic od Bela a Sirmaye viz u Fileviče Ист. 1—7, 14.

Proti této dávné rusifikaci Karpat obrátila se však po vystoupení Naděždinově druhá strana ruské historiografie. Jako v mnohých jiných věcech i zde postavil se v čelo reakce A. Kunik výkladem, že naopak ruský živel v Karpatech je data poměrně pozdního, že ho tu nebylo před příchodem Varjagorusů do Novgorodu-Kijeva a že vůbec první historické doklady neznají ho před XII.—XIII.[1] stoletím. A za Kunikem šli i jiní, z historiků na př. Dm. Ilovajskij, D. Bagaléj, M. Hruševskij, v Uhrách P. Hunfálvy[2] a Št. Mišík, z filologů A. Šachmatov a A. Sobolevskij a A. Petrov se obrátili proti jazykovým argumentům Filevičovým.[3] Podle nich většinou Karpaty a podkarpatské země staly se ruskými teprve od XI. nebo XII. právě století, kdy se tu poprvé Rusové ozývají historicky, a příchod jejich do hor vázal se namnoze s útoky Pečeněgů proti starým ruským Chorvatům, Uličům a Tivercům, kteří před nimi ustoupili do hor a zde utvořili základ ruského osídlení.

Ještě do pozdějších dob kladli příchod Rusů oficiální historikové maďarští, kterým zde, podobně jako při Slovácích, běželo zřejmě i o důkaz, že Rusové a Slováci přišli do severních Uher teprve po příchodu Maďarů, že Maďaři byli v zemi dříve jako národ základní a že mají tedy mnohem větší právo na celý kraj od Karpat až po Sávu a dolní Dunaj, nežli pouzí, od uherských pánů přivolaní slovanští kolonisté. V novější době pokusil se zejména dokázati toto tvrzení Alex. Bonkaló v stati o uherských Rusech,[4] v níž dotvrzuje, že lesy pokrytý pohraniční pás

---

[1] Berufung der schwed. Rodsen (P. 1844) 169. Kunik kladl přistěhování z Haliče do XIII. stol.

[2] *Ilovajskij* Russ. Archiv 1896, X. (v kritice knihy Filevičovy), *Petrov* (Мат. ист. Уг. Р. VI. 149), *Hruševskij* Кіев. Русь I. 267, Ист. Укр. Р. I. 132, III. 98 (ale klade přistěhování do VI.—VII. stol.), *Bagaléj* Р. ист. I. 127, 10, *Hunfálvy* Ethn. Ung. 305 (srv. *Filevič* l. c. 194), *Mišík* (Sborn. slov. mus. 1896, 24 proti J. Hradskému, Sl. Pohl' 1903, 373. Srv. *Czambel* Slov. reč 27).

[3] *Šachmatov:* Къ вопросу 18, 23, 51 (Chorvaty haličské má za předky karp. Rusů), *Sobolevskij:* Какъ давно русскіе живуть въ Карпатахъ (Жив. Стар. 1894, 525) klade příchod do XII. stol. *Jagić*, pokud vím, vyslovil se pro existenci Rusů v Uhrách před příchodem Maďarů (Archiv XX. 23). A. Petrov vydal důležitou stať kritickou „Kdy vznikly ruské osady na uherské Dolní zemi" v Č. Čas. hist. 1923, XXIX.

[4] „Die ungar. Ruthenen" v čas. Ung. Jahrbücher I. (1921) 215. Více méně pod. stanovisko měl i *Hunfálvy* Ethnogr. von Ungarn. B. 1877, 306. O tom, že Rusové přišli s knížetem Koryatovičem ve XIV. stol. (1340) viz u *Czambela* Sl. reč 25, 27 a *Hunfálvyho* l. c. 434. Czambel je ovšem správně proti tomu.

(t. zv. gyepüelve), jenž se prostíral mezi vnitřní hranicí (indagines pramenů) a vnější na hřebenu Karpat, byl dlouho pustý, beze všech obyvatelů. První kolonie ve XIII. stol. v Marmaroši, Ugoči a Beregu založeny prý byly Němci a Maďary, a po nich teprve tam počali sváděti agenti uherských pánů, jimž zde král daroval pozemky, ruské kolonisty z Multan a hlavně Haliče. Tato ruská kolonisace pokračovala pak až do XVIII., ba v Marmaroši ještě do XIX. stol. Před XIII. stol. však Rusů na uherské straně ještě nebylo a tedy nebyli tam před okupací země od Maďarů.

Vzhledem k množství zápisů o pozdějších donacích a kolonisacích nebude zajisté nikdo pochybovati, že třebení lesů a spojené s tím zakládání nových osad v uherských Karpatech existovalo ještě od XIII. do XIX. stol., jak na straně ruské, tak i slovenské. Podobným způsobem vznikaly a množily se stále osady i jinde. O to sporu není. Otázka je jen, zdali bylo sporné území — zde Karpatská Rus — Rusy osídleno i před XIII. stoletím. A. Bonkáló to popírá, poněvadž prý není o tom nic v listinách a poněvadž královské listiny XIII. a XIV. století zadávají pusté části župy marmarošské, berežské, ugočské, zemplínské. Z toho soudí, že dnešní území karpatoruské bylo tehdy prázdné. Ale tento závěr není správný. Z toho, že listiny nemluví o kolonisaci před XIII. st., nelze souditi na úplnou pustotu, ani kdyby nebylo jiných důvodů proti tomu.

Otázka, o níž zde běží, není ovšem zralá k definitivnímu rozhodnutí, a to hlavně z toho důvodu, že není známo stáří osad odvozených od jména *Rus* a také jiná starší, slovanská jména hor, řek a osad nejsou náležitě oceněna, ani filologicky, ani chronologicky tak, abychom mohli říci s bezpečností, mají-li v sobě ráz ruský, či bulharský, a jak jsou stará. Že slovanský živel byl v Karpatech a v centru Sedmihrad už před XIII. stoletím, Filevič ukázal dostatečně, doloživ to řadou příslušných názvů v listinách XII. a XIII. století, na př. z let 1176, 1193, 1228, 1238.[1] Ale můžeme-li říci, že tu byla před XII. a XIII. stoletím, nemůžeme ještě tvrditi, že tu byla v VI. nebo docela v I. století po Kr. A ještě méně lze to říci o řadě názvů později doložených a složených s m. Orosz nebo n. Reuss: Oroszfalu, Oroszidecs, Oroszhegy, Oroszi, Oroszfaja, Reussbach, Reussen, Reussdorf, Reussmarkt.[2] Ivan Filevič má

[1] *Filevič* Ист. 170 sl., 186 sl.

[2] Tamže 174, 186, 188; *Píč* Dac. Slaven 249 l. Zde také sluší ukázati na upozornění A. Petrova, že všechny názvy s touto složkou nemusí znamenati osadu ruskou (l. c.).

jistě značnou zásluhu o sebrání podobných dokumentů o bývalém rozšíření slovanského a ruského živlu v celých východních Karpatech a v Transilvanii, ale nedokázal jeho starobylosti. Doklady jeho nejdou před XII. století, tím méně pak do starověku. Naopak víme, že v starověku Karpaty nebyly slovanské. Pro slovanskost jejich není přímého dokladu ze staré doby, a žádný zachovalý starý název, poutající se k těmto horám, nemá rázu slovanského; všechny jsou slovanštině cizí, ukazujíce, že byly vytvořeny od kmenů, kteří zde seděli před Slovany, a že byly od Slovanů později převzaty. Všechno nasvědčuje, že jižní i východní část Karpat byla původně částí oblasti thrácké, tak jako to je o celé kotlině sedmihradské a celé Dakii doloženo svědectvím historickým.

Kdy tedy přišli Slované, speciálně Rusové?

Nesouhlasím ovšem s těmi, kteří hledají v Karpatech kolébku Slovanů, ale ani s těmi, kteří vstup jejich do Karpat kladli teprve do pozdního středověku. Celý stav, v jakém Slované byli už v VI. století, ukazuje, že zabrání Karpat s obou stran musilo být data dřívějšího. Seděli-li podle Jordanise v polovině VI. stol. až k uherskému Dunaji, a možno-li stopy jejich v nomenklatuře zachytiti i v stolici Krašovskoserédňské (Tsierna—Černá) a Temešské (Bersovia—Brzava),[1] potom pokládám za jisté, že Slované počali vcházeti do průsmyků a úvalů karpatských a sestupovati po řekách k Dunaji směřujících už mnohem dříve, už před narozením Kristovým. Neboť průsmyky tyto byly schůdné a známé od dávných dob, jak ukazuje množství praehistorických nálezů (srv. dále). Ale podle všeho první Slované, kteří pronikali a šli k Dunaji, nebyli ještě Slované ruští, nýbrž jihoslovanští. Bylo třeba mnohem důraznějšího popudu, aby se ruští Slované, jejichž kolébka se nalézala dále při středním Dněpru, dostali na jižní svahy Karpat.

Popud tento hledati musíme předně v útocích nomadů na tu část východní větve, která se podél toku Dněstru, Bugu a Dněpru táhla dolů k moři už v době před Kristem a ještě více po době Kristově, po odchodu Skythů, Sarmatů a po zničení říše dácké Trajanem. Že tito Slované během prvního půltisíciletí obsadili dnešní Multany s Bessarabií až k ústí dunajskému a i kraj mezi Dněstrem a Dněprem, dosvědčuje přímo v VI. století známá zpráva Jordanisova (Get. V. 35). Neboť podle jeho svědectví věrohodného a znějícího velmi určitě, seděla velká větev slovanská při levém břehu

[1] SS. II. 154, 157.

dunajském od středních Uher až po ústí dunajské (na to ukazuje také celá další a dosti podrobná historie útoků slovanských, podnikaných v VI. století[1] přes Dunaj do byzantské říše), a druhá velká větev (Antové) hned vedle od ústí Dněstru až po Dněpr, odkudž rovněž podnikali útoky na Balkán. Na základě těchto údajů čekali bychom, když letopisec kijevský popisuje rozsazení a stav ruských kmenů v IX. a X. století, že se tam na jihu rovněž shledáme se soustředěnou ruskou větví mezi Dněstrem a Dněprem, ale na místo toho viděli jsme (srv. str. 157) jen zmínku o Uličích a Tivercích při Dněstru a ústí Dunaje. Již to nasvědčuje, že se zde slovanský živel během doby oslabil. Oslabil se však ještě více, ba můžeme říci téměř nadobro zanikl v době následující, v XI. a XII. století.

Příčinou toho všeho byly útoky nomadských kmenů, kteří po době Jordanisově jižní stepi navštívili a kteří, jak o tom máme několik výmluvných zpráv, lid, jejž tam nalezli, utiskovali ve svrchované míře, loupíce jeho majetek, pobíjejíce mládež a muže, anebo je odvlékajíce do otroctví. Tyto nomadské vlny ruské Slovanstvo si dobře pamatovalo a i letopisec kijevský jich vzpomíná, ačkoliv jen u Avarů připojuje zprávu o tom, jak tvrdě zacházeli s poddaným lidem. Už útok Hunnů r. 375, jež přinutil silný a četný národ Gotů k ústupu do Karpat a do Sedmihrad, nebyl bez vlivu na Slovany. Ale to netrvalo dlouho a Slovanům se opět uvolnilo, takže je vidíme na počátku VI. století soustředěné v nebývalé síle (Jordanis). Ale potom hned přišli Avaři, o nichž víme, že pronikli až do Volyně, kde sužovali Dúlěby; vedle Avarů i Bulhaři, žijíce delší dobu (od konce V. století) v jižní Bessarabii, pokračovali v útisku Slovanů a spolu s Avary přivedli k zániku svaz antský, zatlačivše jeho zbytky na sever; potom v polovici IX. století přibyli do Atelkuzu mezi Dněprem a Dunajem Maďaři, kteří podle zprávy Rostehovy a Kardízího „panovali všem sousedním Slovanům, ukládajíce jim těžké dávky a zacházejíce s nimi jako se zajatci“.[2] Po Maďarech, když odešli do Uher, objevili se v druhé polovině IX. století Pečenězi, kteří potom svedli nesčíslné množství bojů se Slovany, tlačíce je pomalu na sever a na západ, a co zůstalo jižně Rosi a na východě za Sulou, to v XI. a XII. století podlehlo opětovným útokům ještě krutších Kumánů-Polovců a Uzů. O významu těchto pozdějších útoků uvedl jsem již výmluvné zprávy u Theofylakta Bulharského z XI. a u Eustathia Solunského z XII. století:

[1] Srv. SS. II. 186 sl.

[2] Kardízí ed. *Bartold* 122.

jak jen záhuba šla s nimi, jak dopadali jako blesk a hned zase mizeli, odvlékajíce s sebou spoustu kořisti ze zemí zpustošených.[1] Až do r. 1036 kočovalo 13 plemen pečeněžských mezi Dněprem a Dunajem; v polovině XI. stol. přešli Dunaj, ale jen proto, že se hned za nimi tlačili Polovci a Uzové, jejichž ohromné masy objevily se u Dunaje r. 1064.[2]

V celku tedy všechny tyto vlny asijského, nomadského příboje od Avarů až po Tatary XIII. století působily na Slovany stejně. Pokud Slované seděli v stepním pásmu a v nejbližší zoně polostepní, potud byli jednak hubeni a rozprodáváni do Byzance a do Bagdadu, jednak vytlačováni. A zajisté Slované sami, slyšíce o nové vlně a vidouce nové nebezpečí, hleděli mu unikati ústupem do krajů bezpečnějších, jednak na sever za řeku Ros do hlubokých lesů drevanských a volyňských, jednak na západ do zalesněných a nomadům nepřístupných Karpat.

Takovým asi způsobem dostali se Rusové do Karpatských hor, kde jich zprvu nebylo. Přicházeli se severu na jižní svahy údolím Ungu, pak Latorice směrem na Mukačevo anebo průsmykem jasinským na Sihot a do Sedmihrad přes průsmyky bukovinské (Rodna, Borgos), dále přes telděšský, spojující horní Maroš s údolím multanské Bystrice a konečně i známým průsmykem ojtozským, kudy vedla prastará cesta spojující Dacii s koloniemi při ústí Dněstru a jenž byl vždy hlavní průchodní branou národům Sedmihrady osídlujícím.[3] Jím také vnikali občas i nomadští výbojníci, Pečeněžci a Kumáni, jejichž vpády se několikrát připomínají během XI. století.[4] To všechno byly cesty odedávna otevřené. Je omyl, kterému jsem také kdysi podléhal, myslíme-li, že severní karpatské průsmyky nebyly v staré době schůdné. Archaeologická badání posledních let ukázala, že už v době bronzové, kolem roku 1000 před Kr. bylo čilé spojení mezi Haličí a Uhry průsmykem užockým a jablonickým a že neustalo později, ukazuje nález ostrovianský z III.—IV. století po Kr. a řada jiných ze Zemplína, Šaryše, Užhorodu. Tyto nálezy jsou také dokladem proti theorii, že Karpatská Rus počala býti osídlována teprve ve XIII. stol. Ovšem první osídlení soustřeďovalo se právě jen při cestách vedoucích skrze hory

[1] Srv. výše str. 138.

[2] Srv. k těmto útokům výše str. 55, 137 sl.

[3] Srv. o tom podrobněji v SS. II. 17 sl. a hlavně u J. Junga Zur Gesch. der Pässe in Siebenbürgen (Mitth. Inst. f. öst. Gesch. 1893, IV. Erg. Bd. 1 sl.).

[4] R. 1021, 1070, 1086, 1089 *(Pič* Dac. Sl. 259).

a pralesy do údolí a do Tisy, Latorice, Ungu a Hernadu. Jinak vlastní lesnatý pás pohraniční zůstával dlouho pustý a počal býti kolonisován teprve od XIII. století, ale jeho jižní okrajina byla už před tím slovanská, v IX. stol. podrobená panství bulharskému.[1]

Jací to byli první Slované, zde nelze říci s bezpečností. Jsou příznaky, ukazující, že bulharský t. j. jihoslovanský živel sahal vysoko k úpatím Karpat. Nicméně jsem přesvědčen, že i ruský živel byl zde silně zastoupen už před XII. stoletím. Pokud slovanská jména z listin XII. a XIII. století na to ukazují,[2] nedovedu říci, ale vedou mne k tomu doklady historické. Zpráva u Anonyma krále Bely (čerpaná z maďarské tradice) o přivedení Rusů do Uher vojvodou Almem[3] ukazuje nesporně aspoň tolik, že v době notariově, t. j. ve XIII. století, existovala v Uhrách představa, že Rusové tam sedící jsou *dávnými* přistěhovalci a že nepřišli teprve v XII. nebo ve XIII. století. Jiný doklad o ruské oblasti v Uhrách z XI. století máme v annálech Hildesheimských, v nichž je Jindřich, syn Štěpána Uherského, nazván při r. 1031 *dux Ruizorum*;[4] při r. 1131 objevuje se ve Vita Chounradi archiepiscopi v Uhrách *Marchia Ruthenorum*[5] a brzy potom v XIII. století v Salonské historii Tomáše Splitského čteme: *confinium Pannoniae et Rutheniae*[6] a z téže doby jsou i doklady listinné z r. 1228 a 1230,

[1] Srv. SS. II. 448 sl.

[2] Srv. Filevičem sebraná jména Ruscia, Zemlin, Ugoča, Bereg, Soliva, Presselv patak, Darovce, Gradiša, Bojnica, Teplica, Suchodol a J. Lehoczským z Berežské župy: Čorna voda, Jasna patak, Mertvica, Machalnica potok, Špánovo (Filevič l. c., Czambel Slov. Reč 26). Jména cizího rázu náležejí patrně starším praobyvatelům.

[3] *Endlicher* Rer. hung. mon. Arpad. Anonym. c. X.: Similiter et multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes, secum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas in hodiernam diem per diversa loca Hungariae habitat. Srv. Simon Kéza ed. Endlicher 103.

[4] Mon. Pol. I. 508, Pertz VI. 98. Vasiljevskij vztahoval sem i jednu zprávu Anny Komneny o přispění 5000 bojovníků z hor císaři Alexiovi proti Pečeněgům r. 1091, což je však zhola pochybné (srv. Труды I. 101—102).

[5] Mon. G. H. SS. XI. p. 74 (Vita Chounradi archiepiscopi: Nuntius ad regem [Ungariae] dirigitur qui tunc in marchia Ruthenorum morabatur). V téže době byly již utvořeny stolice, jen marmarošská teprve později *(Hruševskij* Ист. Укр. Руси III. 98). Zde bych mohl uvésti i zmínku o Russii uherské (?) v jednom textu kroniky Ademarovy, (ale ta není dosti věrohodná) u *Pertze* M. G. SS. IV. 129 (srv. *Grot* Моравія 244, *Barsov* 247). Dále srv. i domněnky Vl. Lamanského (Слав. въ М. Азіи. Зам. 60).

[6] Hist. Salon 4.

kdy jsou Rusové doloženi až v stolici biharské.[1] V listině Bely IV. z r. 1243 čteme také „in Russia qui vocatur hungarica".[2] Jména ta by nebyla mohla vzniknouti, kdyby byla ve XIII. stol. ruská kolonisace teprve počínala. R. 1446 bylo podle listu papeže Eugenia v Uhrách a Transilvanii už mnoho národa ruského.[3]

Z toho všeho je zjevno, že o příchodu Rusů teprve ve XII. nebo docela ve XIII. století nemůže býti řeči. Byli zde už před tou dobou. Útoky Pečeněgů a Polovců na jedné a zmizení Uličů a Tiverců na druhé straně vysvětlí nejlépe toto osídlení Karpat živlem ruským v průběhu X. a XI. století. Jsou-li pak jména obcí, v nichž Maďaři zachovali staré slovanské nosovky, vskutku ruská (srv. Lug v Marmaroši — maď. Lonka, Lužany v Šaryši — maď. Long, Dubovoje v Marmaroši — maď. Dombó, Holubice v Beregu — m. Galambos), bylo by zjevno, že ruský lid, který zde seděl, když Maďaři přišli, ještě užíval nosovek ą a ę, což ukazuje na styk alespoň v X. nebo IX. století, neboť v X. stol. Rusové již nosovky ztráceli.[4]

Ze všech těchto důvodů a potom z celkového obrazu slovanského šíření soudil bych, že ruští Slované počali se dostávati do severních Uher pod pohraničné lesy už před IX. stol., snad již za doby tlaku avarského, ale silnější postup bych kladl přece jen teprve do doby tlaku pečeněžsko-poloveckého. Několika přechody horskými[5] ustupovali sem i severní Dúlębi a Volyňané (ovšem i Chorvaté), i východní Uliči a Tiverci.[6] Se zmizením těchto kmenů

[1] Regestum de Varad ad a. 1230 *(Endlicher* Rer. hung. Mon. Arp. 715) dokládá Rusy (de genere Ruthenorum) v biharské stolici. V listině r. 1228 připomíná se hora *Ruscia*, dále *forum Ruthenorum*. V pramenech XIII. stol. značí také někdy jméno *Bisseni* Rusy (viz *Hruševskij* Кіев. Русь I. 266, Ист. Укр. P. I. 131, 389).

[2] Listinu tu cituje *Dobrjanskij* v ЖМНП. č. 208, str. 158.

[3] Percepimus, quod in regno Hungariae illiusque confinibus et Transylvanis partibus nonnuli Rutheni nuncupati, gens quidem satis populosa et grandis numero existant *(Katona* Hist. crit. reg. Hung. XIII. 497).

[4] V Podněpří ztratili východní Slované nosovky už do X. stol. *(Šachmatov* Очеркъ V.). K uvedeným výše jménům srv. i Dombok u Munkáče, Dombostelek u Svaljavy, Nyarás-Domb na Latorici.

[5] Staré hlavní přechody byly: 1. cesta na Bardijov z Nového Sącze, 2. cesta duklanská (угорскія ворота Ipat. letopisu), 3. cesta ze Starého Sambora přes Užok do údolí Ungu, 4. cesta ze Stryje do údolí Latorice a k Mukačevu a ještě jiné. Srv. *Holovackij* Нар. пѣсни I. 573 sl.

[6] V Karpatech jsou dialekty, jež náležejí k severní maloruské skupině. Srv. *Šachmatov* Къ вопросу 23, 49, 51, *Krymskij* Филологія и погодин. гипотеза K. 1904, 99.

a tedy s tlakem Avarů, Bulharů, Maďarů, Pečeněgů a Polovců a ovšem později i Tatarů, jejichž pogrom v letech 1239—1240 přivedl konečné a úplné zpustošení jižní Rusi a i země kijevské, černigovské a perejaslavské, dá se nejlépe spojiti stará část osídlení karpatské a sedmihradské Rusi. V tu dobu počaly se plniti kraje ruskými osadami, které sousedy na rozdíl od neruských počaly býti označovány přívlastkem „ruský". Ovšem stěhování nepřestalo ani později a máme je doloženo z Podolí ve XIV. století tradicí o knížeti Koriatovičovi a rovněž z celé řady listin vidíme, že v končinách dříve neobydlených, lesem krytých, zakládány byly od uherských pánů nové osady od XIV. století snad až do XIX., do nichž voláni byli osadníci z Haliče, Podolí, Volyně a Multan.

Kam tito Rusové až zašli,[1] zejména kde byla hranice, na níž se setkali se Slováky, je otázka velmi těžká. Podobá se, že obrovské lesy, jež se rozkládaly původně v nynějším Gemeru a Spiši, vytvořily samy přirozenou hranici, takže zhruba to, co bylo na východ tohoto těžko přístupného kraje, bylo ruské,[2] co na západ, slovenské. Ale kolonisace slovenská nezůstala státi na těchto původních hranicích. Od století XII.—XIII. počíná se osídlování Gemeru a Spiše[3] a živel slovenský projevoval na svém postupu takovou expansivní sílu, že začal brzy vnikati i do oblasti ruské, a co více, oblast tu i poslovenštil. Proces ten trval až na naše dny. Východní části Slovenska většinou jsou poslovenštělí Rusové, ovšem tak poslovenštělí, že dnes o jejich národnosti slovenské není pochyby. Kdysi jsem na podkladě maďarské statistiky soudil, že odnárodnění šlo každých 10 let rychle ku předu. Prof. Tomašivskij odporoval správně takovým konklusím z nespolehlivých maďarských statistik.[4]

---

[1] Že by byli zašli až do nitranské, komárenské stolice a až k Ostřihomu, Vácovu (srv. *Barsov* Очерки 285), nedá se ničím doložiti. Srv. též *Czambel* Slováci 42, 46, 49.

[2] Srv. *Barsov* Oč. 111, 285, *Czambel* Slov. reč. 23, Slováci 42. Na jihu došli Rusové také dále, než jsou dnešní hranice, neboť zde byli v poslední době pomaďarštěni. Historicky však otázka není zpracována. Ostatně nesmíme zapomínati, že zde už před Rusy seděli Slované, patrně bulharští, a místy dosti vysoko, jak ukazuje *Pešť* u Muráně (srv. SS. II. 450). Zápis Tomáše Splitského o hranici Pannonie a Ruthenie nesmíme ovšem bráti doslovně, ale uvedený doklad z Varadínského registru ukazuje je ve XIII. stol. až v stolici biharské.

[3] Srv. *Czambel* Slováci 45 sl., 49, Slov. reč 22 sl. Ruské obce ve Spiši zdají se býti pozdější kolonisací *(Czambel* 28). Srv. též, co o stáří a ústupu ruského živlu napsal *Hruševskij* Кіев. Русь I. 263.

[4] Srv. o tom blíže v mých statích o ruskoslovenské hranici v Slov. Přehledu V. a VI. a Národop. Věstníku 1907, 1—3, kde zároveň uvedena další literatura.

Ale fakt sám, totiž stálé postupné odnárodňování na prospěch živlu slovenského, nedá se popříti.[1]

Dúlěbové, Volyňané, Bužané a Lučané.

Druhou skupinou na jihozápadě byli kmenové uvádění v letopise jmény: Дулѣби, Бужане, Волыняне nebo Велыняне, Лучане k nimž náleží patrně i *Busani* geografa Bavorského[2] a Λενζανῆνοι, Λενζενίνοι, jež uvádí Konstantin Porfyrogennetos v sousedství Drevljanů, Poljanů a Uličů jako kmen platící daň Rusům.[3]

Zprvu letopisec vzpomínaje návalu Obrů (Avarů) na ruskou zem, podotýká o Dúlěbech: «Си же Обри воеваху на словѣнѣхъ и примучиша Дулѣбы сущая Словѣны и насилье творяху женам Дулѣбськимъ».[4] O něco dále dodává ještě, že Dulěbové seděli na Bugu, kde za jeho doby sedí Volyňané: «Дулѣбы живаху по Бугу, гдѣ нынѣ Велыняне»,[5] ale mimo to krátce před tím ve výčtu slovanských kmenů z Rusi napsal: «Бужане, за не сѣдоша на Бугу, послѣже Велыняне».[6] Konečně se Dulěbové připomínají ještě při r. 907 mezi účastníky Olegova tažení na Cařihrad vedle Tiverců a Chorvatů.[7] Více o jménu Dúlěbů a Bužanů v ruských letopisech není, kdežto jméno Volyně a Volyňanů se opakovalo a udrželo na dále. Lučané se objevují v letopise pozdě, teprve při r. 1085: «Володимеру же пришедшю Лучьску и врачася Лучане»,[8] ale že je pozdější domácí tradice pokládala za část Dulěbů a Volyňanů, vidíme ještě z parafrase Dlugošovy, jenž u Bugu připomíná: „Dulebyane qui postea Wolhanye sunt et nunc Luczanye apellati."[9]

Jména letopiscem uvedená, a jak vidno, vesměs k Bugu umístěná dala podnět k různým výkladům, z nichž nejvíce nasnadě

[1] Tato stať o stáří Rusů v Karpatech je částečným, ale doplněným výtahem z článku, jejž jsem uveřejnil pod titulem „Počátky Karpatské Rusi" ve Věstníku Národopisném 1922.

[2] Busani habent civitates CCXXXI. *(Šafařík* SS. II. 712). Vedle nich uvádí Velunzany se 70 hrady, ale jsou-li to Volyňané, je velmi pochybno.

[3] De adm. imp. 9 a 37. Srv. výše str. 147.

[4] Let. lavr. 11[3].

[5] Tamže 12. Šachmatov (Къ вопросу 19) čte по Бору a míní Bug jižní, černomořský.

[6] Tamže 10.

[7] Tamže 29.

[8] Let. lavr. 199.

[9] Dlugoš ed. Przedz. I. 62.

a také nejvíce sdílen ruskými historiky[1] je ten, jenž ve všech čtyřech jmenech spatřuje vlastně jeden starý a velký kmen, jehož původní jméno *Dulèbi* ustoupilo během doby novým názvům oblastným, utvořeným od hradů Volyně, Lučska a Bužska, resp. od řeky Bugu. Historie Rusi poskytuje celou řadu analogických záměn bytu a jména kmenového v hradsko-oblastný.

Jinak k historii toho kmene máme ještě jeden zajímavý příspěvek z X. století v literatuře orientální. Je to zpráva Mas'údího a s ní shodná druhá Ibrahíma ibn Ja'kúba, podle níž slovanský kmen *Vlínána* — patrně Volyňané — ovládal před dávnou dobou ostatní kmeny slovanské[2] a byl jedním ze základních slovanských plemen.[3] Zpráva tato není sice známa mimo tyto východní prameny, ale mnou již vyložená historie svazu antského, který měl mezi Slo-

[1] Sem patří z novějších ruských historiků *Ključevskij* (Боярская дума. P. Мысль 1880, 1883, 18), jenž Duleby-Volyňany měl za jméno první doby, Bužany za pozdější (když se soustředil kmen na Bugu), dále *N. Barsov* (Очерки 101), jenž však označení Volyňanů v letopisu pokládá za pozdní přípisek, dále *A. Andriašev* (Очеркъ ист. волын. земли 7, 28), *Bagalěj* P. ист. I. 126 a *Iv. Filevič* Ист. др. Руси 336—339. Dobrý výklad podal i *M. Hruševskij* (Статп по славяновѣд. I. 317). Jiní ztotožnili Bužany s Volyňany, ale odlišili Duleby (tak *Šafařík* SS. II. 128), jiní konečně rozlišili tu tři různé kmeny ruské *(Šachmatov* Къ вопросу 20, 27). K počátkům historie země volyňské srv. ještě *P. Ivanov* Истор. судьбы Волынской земли съ древн. временъ до конца XIV. в. (Od. 1895), kniha, jež mi zůstala nepřístupná.

[2] Mas'údí vzpomenuv toho, že se Slované skládají z různých plemen, z části už křesťanských, z části pohanských, praví: „Z těch plemen jedno mělo v dobách dřívějších vládu (nad nimi) a panovníka jeho nazývali Mádžak a samotné plémě nazývalo se Vlínána. Tomuto plemeni dříve byla podrobena všechna ostatní slovanská plemena, neboť vrchní vláda byla u něho a ostatní panovnici jeho poslouchali. Potom následuje slov. plémě Astabrána (Sbrába), jehož vládce nyní nazývá se Saklaich, a dále plémě Dúlába, jehož panovník sluje Vándžsláva." *(Harkavi* Сказ. 135—136, 163—165, *Charmoy* Rélation 366, 380.). Podobně čteme u Ibrahima ibn Ja'kúba (ed. *Westberg* 51, *Rosen* 46): „(Slovany) spojil v dřívější době jistý král, jehož jméno bylo Máchá (em. Mádžá) a on byl z jednoho jejich kmene, který slul Vlinbábá a tento kmen byl u nich v úctě. Potom se však rozešli, jejich řády přestaly a jejich kmeny staly se samostatnými a každému počal vládnouti panovník." Westberg omylem pokládá tyto Volyňany za obyvatele ostrova Volína, což při pramenu X. st. (vlastně ještě starším), jenž mluví o prvenství Volyňanů v době dávné, nemůže míti smyslu (l. c. 47, 49, 132). Kníže Mádžak je patrně jméno téhož slovanského náčelníka, jejž k r. 593 v Dolním Podunají připomínají prameny řecké jménem Μουσώκιος, Μουσούκιος (Theofylaktos VI. 9, Theofanes ed. *Boor* 270, srv. mé SS. II. 218). Zdá se, že z byzantských pramenů čerpal zprávu pramen Mas'údího.

[3] *Harkavi* l. c. 137.

vany primát v době IV.—VI. století (srv. výše str. 72 sl.) a dále to, že Avaři, přišedše do jižní Rusi, obrátili útok svůj na Dúlěby (str. 79) potvrzují dodatečně, že zde na západě mezi horním tokem obou Bugů seděl kdysi kmen, jenž ovládal kolkolem ostatní kraj. To byli patrně staří Dúlěbové, tvořící centrum a jádro svazu antského, kteří, když podlehli útokům avarským v VI.—VII. století, ustoupili z části k severu za Pripet, jak nasvědčuje nomenklatura (srv. dále), z části, zůstavše na Bugu, ztratili starou svou nadvládu a sílu v sjednocení kmenů okolních. Ti se rozpadli zase na menší kmenové nebo oblastné jednoty, z nichž jedna dostala jméno podle Volyně nebo Velyně, hradu při vtoku Chučvy v západní Bug, 20 verst od Volyňské Vladiměře,[1] druhá od řeky Bugu nebo hradu Bužska na jejím horním toku východně od Lvova[2] a třetí od hradu Lučska (let. Лучьскъ) na horním Styru.[3] Že se to událo před X. stoletím, vidíme z toho, že geograf Bavorský v IX. a Konstantin v polovině X. a současně i Mas'údí uvádějí již jména Bužanů, Lučanů, které se pak rozmohlo nejvíce. Staré jméno Dúlěbů zaniklo. Posledně se v historii jmenuje r. 907, jak již bylo vzpomenuto a zachovalo se pouze v místní nomenklatuře. Z té lze také souditi, že

---

[1] Volyň nebo Velyň objevuje se poprvé v letopise při r. 1018 ve zprávě o tažení Jaroslava proti Boleslavu polskému (Lavr. 139). Srv. *Barsov* Очерки 101, 277. Střídání *o* a *e* je obyčejné už v samém letopise. Lavrentijevský má *e*, Radziwillowský a Mosk. akademie *o*. Zde bych uvedl, že jméno Volyně, které Šachmatov pokládal za germ. Valhuni, Velhuni — kraj Vlachů, G. Iljinskij odvádí od kmene vel — kraj výšin proti Podolí (Изв. отд. р. яз. XXV. 435, XVII. 1, 174).

[2] Ohrazený gorod Bužsk (Бужьскъ) objevuje se v letopise při r. 1097 (Lavr. 257), gorod Lučsk při r. 1085 (Lavr. 199).

[3] Jméno Lučanů psáno je u Konstantina ještě se starší nosovkou — Lęčané. Že se tu však jedná o Lučany, kteří se mohli dostati s lodicemi do Dněpru (po Styru a Pripeti) a ne o Lęčany polské (*Zakrzewski* Geogr. bav. 51), je zřejmo z textu Konstantinova, jenž vykládá, že Kriviči a Lęčané hotoví v zimě monoxyla, vezou je k Dněpru, a když led povolí, po Dněpru do Kijeva, kde je prodávají Rusům (c. 9). Lęčané musili tedy míti snadný přístup do Dněpru, a mimo to vidíme z kap. 37., že sousedili s Pečeněgy. Proto bych nejraději hledal Lučany při zemi poljanské nebo drevljanské — Luck na Styru je už trochu daleko — ale v končinách Dněpru blízkých není ani v staré ani v dnešní nomenklatuře nic, k čemu bych mohl Lučany připoutati, až teprve Luck, starý Lučsk, jehož název je utvořen tak jako Smolensk nebo Sěversk. Konstantin nebyl patrně zcela přesně informován o vzdálenostech. Není bez zajímavosti, že Melniková konstatovala ve Volyni dvě centra kurhanů, jedno na západě kolem Peresopnice, druhé kolem Lucka (Труды XI. арх. с. I. 512). Hruševskij zamítá existenci plemene Lučanů (Киев. Р. I. 244). Jméno Lučani našel jsem i v Srbsku v Dolním Dragačevu (Насља I. 136).

Dúlěbové pronikli jednak do Haliče ke Stryji a Bučaci, jednak za Pripet do jižní části gubernie minské.[1] Šachmatov jde však, myslím, příliš daleko, vykládá-li, že celý dúlěbský kmen byl vytlačen na sever, za Pripet do gub. grodenské a sědlecké, ba i do pořící záp. Dviny a Veliké od Volyňanů, kteří v IX. století přišli od Bugu jižního.[2] Předpokládati však stará sídla Volyňanů na tomto Bugu, když přece jméno jejich je odvozeno od Volyně na západním, je přece jen příliš odvážné, ačkoliv konstrukce pohybu způsobeného tlakem nomadů nebyla by nemožná. Ještě dále a beze skutečných důvodů historických nebo linguistických jde J. Peisker s tvrzením, že si avarský Bajan utvořil ve Volyni slovanský reservoir a pak z něho přivedl část Dúlěbů do Čech, část do Pannonie, část Volyňanů k Baltu na Volín a dále Chorvaty a Srby do Alp i na Balkán.[3] Je to holá fantasie, tyto Peiskerovy představy, že Avaři podle určitého plánu rozsazovali a míchali slovanské kmeny mezi sebou.[4]

Že podobně jako Avaři, také později Pečenězi a Polovci pronikali dosti hluboko na sever, až k Sluči, vidíme ze zprávy Konstantinovy. Koleno Javdiertim sousedilo s Lučany, Ultiny a Drevljany.[5]

K Dúlěbům-Bužanům víže se ještě jedna otázka, kde byla totiž stará hranice ruského živlu s polským v X. století, neboť nemůže býti sporu, že právě tito Dúlěbi-Bužané byli zde kmenem ruským nejdále na západ posunutým. Otázky té, již jsme se již dotkli ve výkladu o hranicích polských[6] a zde výše na str. 139 při výkladu o šíření ruských Slovanů, nelze zodpověděti uspokojivě a přesně, neboť nemáme z té doby žádných zpráv o etnografickém

[1] *Šachmatov* Къ вопросу 19, 21, 27, Древн. судьбы 25, *Hruševskij* Kiev Русь I. 257. V Haliči jsou Duléby u Chodorova, Stryje a Bučace. Nejvíce jich je v okruhu luckém a podolském *(Filevič* Ист. P. I. 333). Ostatně jména дулебъ, дулебина a pod. jsou i v střední Rusi *(Dalь* s. v.). Vyložiti jméno Dúlěbů působí velké obtíže. *Perwolf* spojil s velkor. дулебъ, дулебина, дулебый — hlupák, a bulh. дулупъ — hrubec (Archiv sl. Phil. VII. 597, VIII. 9), *Brückner* má to také za přezdívku, v níž *lěb* je asi lit. *laibas* (tamže 1900, 239). Rozwadowskému se zdá býti jméno germánským (Rocz. slaw. VI. 55).

[2] *Šachmatov* l. c. 19. Šachmatov se opírá při tom i o archaeologické závěry Zavitněvičovy, že se oblast Dregovičů dříve prostírala na jih od Pripeti (21), ale to vše je příliš nejisté. Zde bych připomněl, že Bužany shledává A. Spicyn v žárových mohylách grodněnské a lublinské gubernie (Разселение 17).

[3] Expansion 437.

[4] *Peisker* Kdo byli naši předkové 26—27.

[5] De adm. imp. 37. K Polovcům srv. *Barsov* Оч. 127.

[6] SS. III. 231. Starší literaturu k této otázce (Zubrickij, Dobrjanskij, Ploščanskij, Kojalovič) viz u Fileviče Ист. др. P. 243.

rozhraničení. Zprávy o městech, buď polských, nebo ruských v Pobuží, mohou se vztahovati spíše na extensi politické a vojenské moci říše polské nebo kijevské[1] a poměry jazykové nebo národnostní, jak se dnes jeví, nemusí býti výrazem poměrů před tisícem let. Nicméně. jak jsem napsal na citovaných místech, celkový ráz historického vývoje obou sousedních národů, ruského a polského, a jejich síly ukazuje, že se asi poměry dnešní neliší mnoho od starých v X. století. Zdá se, že zde na západě vlna ruské expanse narazila na současnou a tak silnou vlnu expanse polské a tím na nesrovnatelně silnější odpor než byl na straně litevské a finské, že se postup ruský, jenž snad došel až po Lublin,[2] zarazil, a nejen to: pozdější posuny v době historické dály se na úkor jeho (hlavně změnou víry). Soudil bych z celkové rovnováhy, že stará hranice byla poblíže dnešní, při čáře vycházející od středního Sanu k Lublinu na Drohičin.[3] Dále na západ bych nešel. Ale připouštím, že zase přes tuto linii pronikali brzy Poláci až k Bugu. Peremyšl a Červeň jsou hlášeny již koncem X. století jako hrady polské a jméno hradu Belzy vedle Červeně (srv. Bełżyce) má polský ráz.[4] Jak daleko došli Rusové v severním Podkarpatí, když v X. a XI. století počali od horního Bugu (černomořského) a Dněstru ustupovati nátlaku Pečeněgů a Polovců, kteří zasahovali až asi k Sluči, nedovedu pověděti. Mnozí soudili, že šli až do blízkosti Krakova a A. J. Dobrjanskij se Zubrickým pokládali sám Krakov za město založené původně na půdě ruské, dovolávajíce se řady listin a zpráv

[1] Podle Kijevského letopisu byly koncem X. a v XI. stol. hrady Peremyšl na Sanu, Červeň při Bugu a Belzy polské (Lavr. 80, 140, 146), naproti tomu Drohičin v XII. stol. hrad ruský (Kadlubek ed. Bielowski II. 396, 397, 421, Let. Ipat. 222 k r. 1142). Že kraj mezi Drohičinem a Bělskem nebyl jatvěžský, ale slovanský, ukazuje obsah tamějších kurhanů *(Avenarius* Дрогичинъ, Мат. арх. P. IV. 3). Jatvězi byli patrně před tím zatlačeni pohybem ruských kmenů na sever.

[2] *Sobolevskij* vyslovil domněnku, že část Poláků lublinské gub. jsou popolštělí Rusové (Холмская Русь, Chark. 1910, 5 sl., Лпнг. арх. набл. II. 45). Srv. též doklady historické uvedené Hruševským Киев. P. I. 260.

[3] *Barsov* (Очерки 109, 131) vedl hranici pro XI. století následovně: Od pramenů Bělé, Popradu, Dunajce přes Jaslu a Ropu k vrchovišti vislanského Visloku, odtud po předělu mezi touto řekou a sanockým Vislokem k Přemyšlu, odtud přes Ljubeč, Jaroslav, Przeworsk na Vlodavu, přes záp. břeh Buhu k Brestu Litovskému a vedle Nuru k dolnímu Buhu. Buh až po Narew byl Barsovu ruský vždy (234). Zdali zmíněné již žárové kurhany lublinské gubernie jsou vskutku bužanské-ruské, jak chce Spicyn, nutno odkázati budoucnosti.

[4] *Brückner* Kwart. hist. XX. (1906) 676.

od XII. do XVIII. století.[1] Ale z dokladů těch není viděti více, než že hranice Rusi šla přes San k Rzeszowu, Sandeci a do Spiše, což souhlasí s celkovým názorem, výše vysloveným. Jak dalece dlužno v té době Spiš zahrnovati do oblasti ruské a odkdy vnikl do ní živel polský, je druhá sporná otázka. Bude nutno dříve zjistiti stáří slov. osídlení vůbec, ale zdá se, že se zde Rusové a Poláci stýkali už před XIII. stoletím.[2]

Každým způsobem je zřejmo, že Rusové dosti časně vnikli při Karpatech jako tupý klín do okrsku západoslovanského (polsko-slovenského) a tato forma klínovitého zářezu ukazuje také, že tu jde spíše o postup vyvolaný tlakem působícím v zádech, tedy od východu, než o výsledek pozdější kolonisace. I tento postup spojoval bych proto s tlakem pečeněžsko-poloveckým, ne-li už s ústupem před Avary.

Na severu stýkala se oblast moci ruské v X. století s pruskou. Aspoň nás zpravuje Dětmar, že arcibiskup Bruno r. 1009. kázal na hranicích Pruska a Russie,[3] a také polská kněžna Oda ve své závěti na to naráží.[4] Bylo to někde mezi Bugem a Němnem, kde byli sice také Jatvězi, ale až Vladimírem (983) a potom Jaroslavem (1038) pokoření.[5] Ovšem, zdali s tímto politickým záborem se sem rozšířil i živel ruský, do hradů Drohičina, Melnika, Brjansku, Bělska, ze zpráv nevysvítá. Ale z důvodů archeologických, o nichž jsem se už jednou zmínil, mám přesvědčení, že kraj mezi Narevem a Bugem nebyl jatvěžský, nýbrž slovanský, a to, soudíc z rázu hrobů v sousedním kraji plockém a plonském, spíše západoslovanský, polský, než ruský (sr. poslední kapitolu).

Drevljané a Poljané.

Na jih od Pripeti v ohromných lesích jižní části bassinu pripetského žili Drevljané, jejichž jméno ukazuje na ráz sídel, podobně

[1] *Zubricki D.* Granice między ruskim i polskim narodom w Galicyi (Lvov 1849), *A. J. Dobrjanskij* О зап. границахъ подкарпатской Руси со временъ св. Владимира (ЖМНП. 1880, č. 208, 135). Podobně soudí i *Hruševskij* Kiev. Русь I. 260, *Filevič* Ист. Р. I. 243, 246, 256, *Barsov* Оч. 132, 284, a i *Sobolevskij* pokládal polské horaly záp. Karpat za popolštěné Rusy (Ж. Стар. 1903, 425).

[2] Srv. SS. III. 232, pozn. 3, a *Dobrjanskij* l. c. 139 sl., 158 (zde pozoruhodná listina Bely IV. z r. 1243).

[3] Dětmar VII. 35: tunc in confinio praedictae regionis (Pruciae) et Rusciae cum predicaret.

[4] Srv. *Hruševskij* Kiev. P. I. 261.

[5] Let. lavr. 80, 150.

jako u sousedních Poljanů a na severu u Dregovičů.[1] Rozsah drevljanského území lze zjistiti jen na základě několika pozdějších údajů z XII. a XIII. století. V té době sahalo na západ do oblasti turovské na Pripeti, na jihu zabíralo ohromný les Čortovský mezi Slučí a Uží, na východ šlo do pořící Tetereva, kde hraničilo se zemí poljanskou. O tom, že až na Sluč sahala i jedna horda polovecká, jsme se již zmínili na str. 175 ve stati o Volyni. Severní hranicí byla Pripeť, a to i podle údajů letopisných (Pripetí totiž ohraničuje letopis zemi Dregovičskou) i podle archaealogických výzkumů V. Zavitněviče.[2] V celku tedy spadala země drevljanská v jedno s lesnatým koutem utvořeným Pripetí, Tětěrevem, Goryní a centrální hrad byl Iskorostěň na ř. Uži, jižně od dnešního Ovruče.[3] Kulturu její známe dosti dobře z výkopů provedených v pohřebištích z X.—XI. století Vlad. Antonovičem a S. Hamčenkem.[4]

Vedle Drevljanů na jih směrem k Dněpru usadil se neveliký, ale nad jiné důležitý a vlivný kmen *Poljanů*.

Hranice jeho, pokud z nemnohých dat možno souditi, běžela na severu poblíže Tětěreva,[5] na západě sahal na horní Sluč, kde podnes stojí starý gorod Полонное, východní přirozenou hranicí byl Dněpr od ústí Tětěreva k jihu. Jižní sahala k hornímu Buhu, kde se Poljané stýkali s Lučany a Uliči, jednak při Dněpru původně za Ros, snad až k prahům dněprovským.[6] Ale v době letopisné jí zde již nebylo, neboť mezitím byli Poljané před nátlakem kočovníků, snad již Chazarů, najisto však Pečeněgů, kteří se zde

---

[1] Jméno je odvozeno od stsl. *drěvo* (prasl. **dervo*), r. дерево — strom. Značí tedy zemi lesnatou (srv. ještě dnešní název *Polesi* — Полѣсье), tak jako zase země a kmen Poljanů mají jméno od *pole* — rovina. O jménu Dregovičů viz dále str. 189. Už letopis vysvětluje správně sídla a jméno Drevljanů (Lavr. 5): «друзии (Словѣне нарекошася) Древляне за не сѣдоша в лѣсѣхъ.» V letopisu čteme formu Древляне i Деревляне; císař Konstantin, který je též jménem uvádí, zapsal formu Δερβλενίνοι (De adm. imp. 37).

[2] Kiev. Стар. 1890, V. 264, Арх. Изв. Зам. 1893, 61. Srv. zde poslední kapitolu.

[3] Let. k r. 945 (Lavr. 54): «И погребенъ бысть Игоръ (и) есть могила его у Искоростѣня града в Деревѣх до сего дне.» Dále srv. zmínku při r. 946 (Lavr. 57).

[4] Srv. hlavně knihu *Vl. Antonoviče* Древности югозап. края. Раскопки въ странѣ Древлянъ (Мат. по арх. P. XI. Petr. 1893) a zde dále poslední kapitolu.

[5] Hruševskij zužuje oblast k Irpeni, pokládaje hrad Bělgorod za pohraniční tak, jako Vyšgorod na Dněpru (Kiев. Русь I. 226).

[6] *Barsov* Оч. 128 sl.

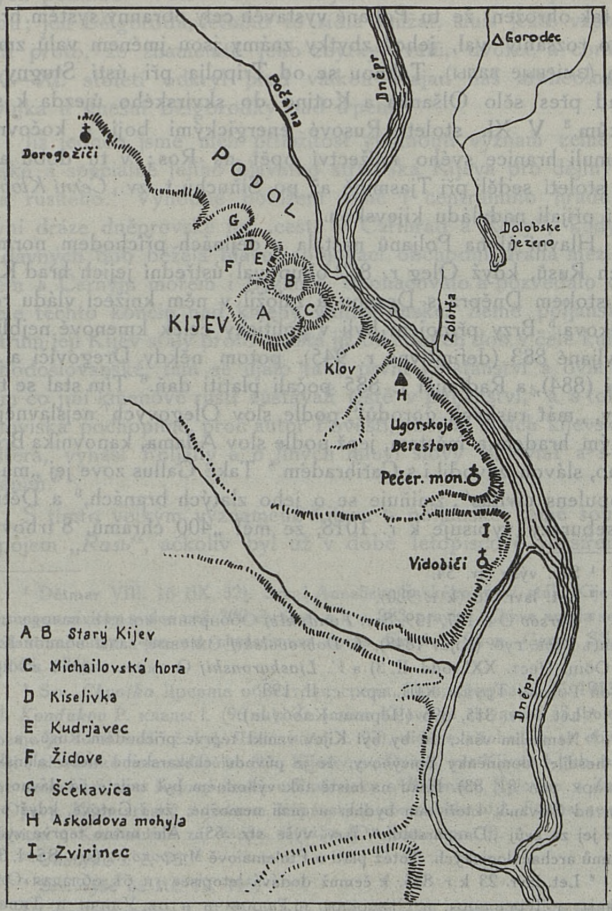

Obr. IV. Okolí starého Kijeva (podle M. Hruševského).

objevili r. 915,[1] ustoupili k severu a stáhli se za Ros poblíže k centru svému v Kijevě. V X. století nešli přes Ros, při jejímž ústí stál hrad Rodno,[2] a po této době i kraj mezi Rosí a Stugnou byl tak ohrožen, že tu Poljané vystavěli celý obranný systém hradů mimo rozsáhlý val, jehož zbytky známy jsou jménem valů zmijových (зміевые валы). Táhnou se od Tripolja při ústí Stugny na západ přes sělo Olšanka a Kotino do skvirského újezda k sělu Bělkům.[3] V XI. století Rusové energickými boji s kočovníky posunuli hranice svého knížectví opět na Ros; v tu dobu a ve XII. století seděli při Tjasmině až po Siňuchu t. zv. *Černí Klobuci*, kteří přijali nadvládu kijevskou.[4]

Hlavní úloha Poljanů nastala v dějinách příchodem normanských Rusů, když Oleg r. 882 okupoval ústřední jejich hrad Kijev nad stokem Dněpra s Desnou a založil v něm knížecí vládu rodu Rurikova.[5] Brzy připojeni byli v politický celek kmenové nejbližší, Drevljané 883 (definitivně r. 945), potom někdy Dregoviči a Severci (884), a Radimiči r. 885 počali platiti daň.[6] Tím stal se také Kijev, „máť ruských gorodů", podle slov Olegových[7] nejslavnějším ruským hradem a městem, jenž podle slov Adama, kanovníka Bremského, slávou závodil i s Cařihradem.[8] Také Gallus zove jej „magna et opulens civitas", zmiňuje se o jeho zlatých branách,[9] a Dětmar merseburský vypisuje k r. 1018, že měl „400 chrámů, 8 trhových

[1] Srv. výše str. 54.

[2] Let. lavr. 76 (k r. 980).

[3] *Barsov* Оч. 137, 139. Srv. *Funduklej* Обозрѣніе могилъ, валовъ и городищъ Кіев. губ. (Kijev 1848), *L. Dobrovolskij* Зміевые валы вблизи Кіева (Чт. Общ. Нест. XXI. odd. II. 3) a *V. Ljaskoronskij* О зміев. валахъ въ пред. южной Россіи. Труды XIII. арх. с. II. 199.

[4] Let. lavr. 315, 396 (Черныи Клобуци).

[5] Nemyslím však, že by byl Kijev vznikl teprve příchodem Rusů, a také bych nesdílel domněnky Spicynovy, že je původu chazarského nebo alanského (Ист. арх. раз. 81, 83). Hrad na místě tak výhodném byl zajisté již dávno zbudován od Slovanů, kteří tam bydlili, a není nemožné, že i Gotové, když přišli, zvolili jej za svůj „Danparstadir" (srv. výše str. 65). Ale nutno teprve vyčkati výzkumů archaeologických. Totéž platí o Ptolemaiově Μητροπόλις (srv. SS. I. 370).

[6] Let. lavr. 23 k r. 885, k čemuž dodává letopisec «и бѣ обладая Олегъ Поляны, и Деревляны, и Сѣверены, и Радимичи а съ Уличи и Тиверци имяше рать.»

[7] «Се буди мати градомъ русьскимъ» (Let. lavr. 23 k r. 882).

[8] Adam II. 19: (Ruzzia) cuius metropolis civitas est Chive aemula sceptri constantinopolitani, clarissimum decus Graeciae.

[9] Gallus I. 7 (Boleslaus civitatem magnam et opulentem ingrediens et evaginato gladio in aurea porta percutiens).

náměstí a lidu nespočetné množství".[1] Archaeologie nám odkryla aspoň bohaté zbytky knížecího dvorce a chrámů a celou řadu bohatých pokladů.[2] Vedle Kijeva nebylo v zemi druhého význačného hradu; jen Bělgorodu, letního to sídla knížat, sluší ještě vzpomenouti proto, že znamenité jeho zbytky (valů, dvorce a chrámu) z X.—XI. století odkryl před válkou krajan náš archeolog Č. Chvojka u dnešní Bělgorodky nad Irpení.[3]

Již jednou jsme měli příležitost vytknouti význam země poljanské a speciálně jejího hlavního střediska Kijeva pro dějiny národa ruského.[4] Výhodné položení země i centrálního hradu na hlavní dráze dněprovské na „cestě v Cařihrad a Řeky", kudy již od dávných dob běžela hlavní spojovací obchodní dráha mezi severem a Černým mořem i Byzancí, obohacovalo a pozvedalo obyvatele těchto končin nad kmeny vnitrozemské. Země poljanská a centrum její Kijev stály proto zajisté již od starých dob v čele kultury východoslovanské, tam se ujalo také první křesťanství a ovládalo, zatím co jiní kmenové ruští zůstávali ještě v pohanství,[5] a s tohoto stanoviska pochopíme, proč autor Pověstí, zbožný mnich kijevského kláštera, vynáší Poljany a o jiných mluví slovy drsnými a s pohrdáním.[6]

S tímto velkým významem Kijeva a poljanské země souvisí, že pojem „*Rusь*", ačkoliv byl už v době letopiscově rozšířen na

---

[1] Dětmar VIII. 16 (IX. 32). Srv. i Annalistu Saského, jenž stále Kijev nazývá magna civitas s více než 300 chrámy, a k r. 983 praví: „Chiwe emula sceptri Constantinopolitani que est clarissimum decus Grecie" (Mon. Germ. SS. VI. 631, 665, 674).

[2] Srv. *Chvojka* Древніе обитатели средн. Приднѣпровья. K. 1913, 56, 63 sl. *Kondakov* P. клады I. (96 sl.). Že jméno Kijeva je slovanské (Sobolevskij odvozuje je od sl. кый, č. kyj, Линг. набл. I. 97), vidíme z toho, že se objevuje častěji v slovanské nomenklatuře. Srv. Kijevec na Dunaji, ves Kijevo v gub. tulské, Kyjov moravský, dva Kyjovy české u Rumburka a Břevnice, Kyjovice u Znojma a u Opavy, Kijev srbský v jednom štěpánském chrysobulu atd. Forma nejstarší zachovaná u Konstantina zní Κιόβα, Κιοάβα (De adm. imp. 9).

[3] *Chvojka* l. c. 76.

[4] Srv. výše na str. 19, 115.

[5] Letopisec vytýká l. c., že za jeho doby žili ještě v pohanství Vjatiči, Radimiči, Severjané i Kriviči a patrně i Drevljané. Ale pohanská zákoutí trvala v Rusi ještě ve XIV. a XV. století. Srv. ŽS. I. 235. O přijetí křesťanství v Kijevě srv. *Golubinskij* Ист. р. церкви I. 1, 3, 172 sl., 198 sl. Že jednotlivci byli křesťany už před Vladimírem, víme i z letopisu. Srv. *N. Korolka* Къ вопросу объ источникѣ р. христіанства. Изв. отд. р. яз. XI. II. 367.

[6] Let. lavr. 12.

celou oblast obydlenou východními Slovany,[1] přece jenom speciálně se dával zemi poljanské, jak toho doklady snesl M. Hruševskij.[2] Tak čteme v Ipatějevském letopisu k r. 1141, že Svjatoslav Olegovič utekl z Novgorodu «в Русь к брату», t. j. v Kijev,[3] dále že v r. 1140 Polocká knížata nevyslyšela prosby Mstislava, když je zval «в Русскую землю в помощь»,[4] že Jurij táhl r. 1154 z Rostovsko-suzdalské země na Kijev «в Русь».[5] Rovněž vidíme, že se staví pojem Rusi, t. j. poljanské země, proti haličské a volyňské, ba i proti drevljanské, která nejdříve s ní byla spojena v politický celek.[6] «Поляне, яже ныне завомая Русь» praví se na konec výslovně v Pověsti vrem. let.[7]

Před letopisem se Poljané nepřipomínají; ani u geografa Bavorského, ani u císaře Konstantina. Jméno kmenové, odvozené od *pole*, objevuje se ovšem občas i jinde,[8] ale bylo by chybno z totožnosti jména na Dněpru s Poljany na Visle činiti jakéholiv závěry na příbuznost kmenovou, na lašský původ dněprovských Poljanů, jako na př. kdysi činil Šafařík.[9]

Sěverjané.

Sěverjané seděli podle letopisu na Desně, Sejmu a Sule, tedy v samém sousedství Poljanů, v kraji velice krásném a žírném.[10] Je

---

[1] Srv. výše str. 115.

[2] Киев. Русь I. 227 sl. a *Barsov* Очерки 18. Hruševskij se ovšem domnívá, že jméno Rusi náleželo Poljanům už před příchodem Varjagů. Srv. výše str. 115.

[3] Ipat. 221.

[4] Ipat. 217. Tamže čteme: «тогда налегли Половци на Русь.»

[5] Ipat. 322. Srv. ibidem 259 (dary ruské země, t. j. kijevské).

[6] Ipat. 225, 284, 289, 319.

[7] Ipat. 15.

[8] Srv. Polany (Poláky) na Visle, Poljany v Makedonii (osadu severových. od Vodenu), Polance u Slivenu (*Jireček* Cesty po B. 83, 391, 429), slovinské Polany u Enže (SS. II. 370) a konečně Poljany novotoržského uj. postavené v Žiti Jefremově proti Drevljanům, obyvatelům děrevské novgorodské pjatiny (*Šachmatov* Др. судьбы 29).

[9] *Šafařík* SS. II. 134. Šafařik (SS. I. 237) a po něm mnozí jiní i Ptolemaiovy Bulany (Βούλανες) pokládali za Slovany, ovšem nesprávně, jak jsem se již zmínil v SS. I. 387. Šafařika sledovali *Perwolf* (Слав. I. 7, Archiv sl. Phil. VII. 597), *Šembera* (Záp. Slov. 95), *Dzieduszycki* Wiadomości 341, *Nehring* Schles. Vorz. IV. 82.

[10] Let. lavr. 6: а друзии сѣдоша по Деснѣ и по Семи и по Сулѣ и нарекошася Сѣверъ (ruk. Mosk. akad. místo Сулѣ má Псулѣ). O kráse a úrodnosti kraje viz *Ljaskoronskij* Ист. переясл. земли 117. Za Vorsklou v stepním

však těžko říci, zdali náleželi původem svým také k jihoruské skupině kmenové, kterou jsme právě poznali, či byli-li bližší skupině středoruské. Dnes ovšem jazyková oblast starých Sěverjanů patří většinou k Malé Rusi, ale jak ostrovy velkoruské v ní, tak i samy maloruské kraje jsou teprve výsledkem mnohem pozdějších kolonisací, neboť původní severský lid byl odtud namnoze vytištěn a nahrazen přistěhovalci od severozápadu a západu.

Sedíce na Desně, Sejmu a Sule, byli Sěverjané v době letopisné obklopeni na západě Poljany, na severu Radimiči a Vjatiči, na východě a jihu různými asijskými kočovníky, Chazary, Bulhary Pečeněgy a také Burtasy a Alany. Určiti přesněji hranice oblasti sěverské je velmi obtížno z nedostatku dat historických i jazykových a pak také proto, že nebyly stabilní. Na západě byl přirozenou hranicí Dněpr, který také, když se o ruskou zemi r. 1026 dělili Mstislav a sěverský Jaroslav, byl výslovně ustanoven hranicí.[1] Ale hůře je s určením hranic ostatních. Zde aspoň z části vypomohla archaeologie, ačkoliv i její výsledky mám jen za prozatímní, poněvadž Samokvasovův materiál a jeho ocenění není nijak bezpečné. Dm. Samokvasov našel totiž v řadě pohřebišť typ kurhanů s inventářem, který pokládá za sěverský, a podle něho a pak podle systému hradišť, které v oblasti sěverské sledoval, pokusil se vymeziti určitěji, až kam kde sahala země sěverská.[2] Na západě vyňal ostěrský újezd, jenž prý nemá hradišť a příslušných kurhanů sěverských, a pak vedl hranici na sever od Ljubeči, jež byla r. 882 hradem sěverským,[3] přes střední Snov do území na levém břehu řeky Iputi, jež byla celkem radimičskou, jak ukazují rozdíly hrobní kultury[4] (srv. dále str. 190 a posl. kapitolu). Země starodubská byla

---

pásu počínala se t. zv. дикія поля, ale na severu směrem k Desně střídaly se s travnou stepí krásné hluboké lesy při březích Suly, Pslu a Chorolu (l. c. 53—66). Také na horním Donci a Oksolu byl ohromný t. zv. Černý les (68).

[1] Let. lavr. 145.

[2] Srv. hlavně jeho spis Сѣверянская земля и Сѣверяне по городищамъ и могиламъ. M. 1908 (o starších pracích viz kap. poslední) 23 sl. Jinak speciální studie zemi sěverské věnovali *N. Barsov* Очерки 145 sl., *Bagaléj D.* Исторія сѣверской земли до полов. XIV. в. Ch. 1882, *Golubovskij P.* Ист. сѣв. земли до полов. XIV. в. (Kijev 1881), *Ljaskoronskij V.* Исторія Переяславской земли до полов. XIII. стол. (Kijev 1903[2].)

[3] Let. lavr. 22.

[4] Přibližně soudí i jiní ruští archaeologové, že hranice šla mezi Snoví a Iputí, kterážto řeka už patřila Radimičům (*Jeremenko* Зап. арх. VIII. 82). Jen Spicyn připisuje i Snov oblasti radimičské (Радим. курганы 11, 31), ba měl kdysi

už severská. Dále k severu sahali Severci až do močálovité a lesní oblasti na pramenech řek Uneči, Jelny a Dubny, za nimiž žili Vjatiči. Hrady Brjansk, Mčensk, Bleve a Vorobijin byly r. 1147 vjatičské.[1] Na celé této hraniční čáře vyčítá Samokvasov celou řadu současných pohraničních hradišť a vsí.[2] O východní hranici za Desnou není vůbec zpráv historických a Samokvasov ji určuje jen tím, že zabírá do severské oblasti ještě řadu hradišť a hřbitovů na Sejmu (Studenka, Kobino, Gorodjansk), vylučuje újezd kurský a obojanský, zabírá sudžanský a posléze i celý bassin Suly a Pslu. Tím ovšem není vyloučeno, že i za touto hranicí byly ještě v X. a XI. stol. zbytky slovanského osídlení starších dob, které nemohly býti jiné nežli severské. Ovšem bylo zde už osídlení pomíšené s cizím, jak na př. ukazují výkopy hřbitova u Bělgorodu, Glinska Miropole a u Lochvice v polt. gub.[3]

K tomuto cizímu osídlení dlužno však připomenouti to, o čemž jsem už výše pojednal (str. 132), že totiž stará severská hranice šla dříve mnohem dále k východu. Letopis za jihovýchodní hranici severské země udává poříčí Suly a nemluví ani o tom, že by seděli i na Pslu nebo Vorskle. Ale pověděl jsem výše l. c., že kdysi, a to už v VI. století, bylo množství Slovanů usídleno nad Azovským mořem, že dále Arabové X. stol. (podle zpravodaje z IX. stol.) vzpomínají silných slovanských kolonií na Donu, na Volze a ještě dále, a že k nim náležela v X. stol. i Tmutorokaň na Kubani. Je nanejvýše pravděpodobno, že všechny tyto kolonie náležely větvi severské.[4] Tmutorakaň se aspoň objevuje v době letopisu v úzkých

za archeol. hranici Radimičů na jihu Sejm (Арх. Изв. II. 326) a rylské kurhany za radimičské.

[1] Let. Ipat. 242 (Брянскъ, Мьченьскъ, Блевс, Воробиинъ).

[2] Celou severskou zemi rozdělil ještě Samokvasov podle skupin hradišť na 10 hradských území — volostí (černigovská, starodubská, novgorod-severská, vorgolská, posemská, perejaslavská, vsevoložská, lipovská, sudžanská a posulská), jež spravovala knížata severská. Počet jejich a hranice historicky doloženy nejsou. Za hlavní velké hrady jejich pokládá v X. stol. Černigov a Sědněv (starší předešlého), Starodub, Novgorod, Séversk, Vorgol, Rylsk a Ratman, Miropolje, Lipovoje, Snětin, Perejaslav, Vsevolož (l. c. 35, 103).

[3] *Samokvasov* l. c. 27, 69. Na mapě Mercatorově zove se Donec ještě severským. Srv. *Šachmatov* Др. судьбы 29.

[4] Takové je obvyklé mínění ruských historiků (srv. *Barsov* Очерки 149, *Bagaléj* Ист. сѣв. земли 216, *Golubovskij* Ист. сѣв. а. 3, *Šachmatov* Къ вопросу 11—12). Jen M. Hruševskij neshledává ho odůvodněným a myslí spíše na jiný neznámý ruský kmen než na Severce (Кіев. Русь I. 235 a Спірні питання старорускої етнографіи (Стати по слав. 1904. I. 308).

stycích se Severem. Ale těchto vzdálených kolonií (vyjímaje Tmutorokaň) letopisec nezná a nevzpomíná, a to proto, že byly během X. a XI. stol. buď zničeny nebo zatlačeny a potlačeny vlnou turkotatarských kmenů, kteří zatím naplnili končiny na Donci a Donu. Proto, i když zde bylo kdysi, jak se podobá, území severské, v době X. a XI. stol. už zde Severjanů nebylo a jejich kompaktní oblast nepřesahovala pořící Suly. Že však zbytky starých obyvatelů byly i za Sulou, ukazují i data archaeologická, i letopisná. Archaeologie ukazuje míšení slovanského a cizího živlu na Pslu a Vorskle; znamenité slovanské pohřebiště u Nicachy na Vorsklici odkryla J. Melniková.[1] O řadě letopisných zmínek pak, jež hovoří o slovanských osadách až po Donec, zmínil jsem se výše na str. 135. Za nejzazší hradiště severské pokládají se hradiště Donecké a Choroševské, obé nedaleko Charkova.[2] Ale vlastní opevněné ruské linie proti Pečeněgům a Polovcům byly nejen na Sule, nýbrž i na Truběži, Sejmu a Ostru;[3] je zřejmo, že osídlení na Sule na obranu nestačilo. Teprve po XII. stol., když nátlak Polovců povolil, bylo Posulí znovu Rusy osazeno hustěji.[4]

Následkem zmíněného kočovnického nátlaku stalo se dále, že Severci, ustupujíce, soustředili se nejen na západě Suly, nýbrž jedním proudem ustoupili i na sever za vrchoviště Desny, na Oku. Už D. J. Korsakov pronášel podobnou domněnku, kterou po něm podpíral i N. Barsov poukazem na jméno řeky Severky, levého přítoku Moskvy,[5] ale teprve nověji A. Šachmatov přinesl důkaz vážnější v rozboru nářečí rjazaňského, které pokládal za severské.[6]

---

[1] Труды XII. арх. с. I. 692, Изв. XII. арх. с. 183.

[2] Srv. *V. Danilevič* Донецкое городище (Арх. Лѣт. южн. Россіи 1904, 183) a Донецкое и хорошевское гор. Chark. 1902; *J. Morozov* О городищахъ Харьк. губ. (Труды Харьк. предв. ком. XII. с). Samokvasov je přičítal Polovcům.

[3] Srv. *Hruševskij* Kiev. Rusь I. 292 sl.

[4] Srv. *Hruševskij* Kiev. Rusь I. 231, *Golubovskij* Печенѣги 420.

[5] *Barsov* Очерки 149, 302, pozn. 281.

[6] *Šachmatov* Къ вопросу 12—14. A. Šachmatov ukazuje též, že se tu opakují jména důležitých jižních severských hradů (na př. Perejaslavi), ale hlavní důvod jest jazykový: dialekt rjazaňský náleží podle něho k východní skupině jihovelkoruské, ne k západní. Také P. Golubovskij osazoval Suzdalsko a Rjazaňsko od Severců (Ист. смолен. земли, K. 1894, 52). Naproti tomuto výkladu vystoupil však J. Budde, jenž tvrdil už r. 1892 na základě jazyka, že rjazaňský kraj neměl v sobě Slovanů před XII. stoletím, a potom kolonisován byl ze severu a ze západu, možná i z jihu (Къ діалектологіи великорусскихъ нарѣчій. Изсл. особ. рязанскаго говора. Varš. 1892, 150). Podle Buddeho rjazaňský dialekt byl blíže

Nicméně tato these, sama o sobě možná a pravděpodobná, bude vyžadovati dalšího zpracování a pevnější opory, neboť sám Šachmatov mínění své v poslední době pozměnil.[1]

Konečně bych podotkl, že podle vší pravděpodobnosti jsou nám Severjané doloženi i staršími prameny nežli byl letopis, jak jest ostatně přirozeno při poloze jejich sídel, s nimiž se Řekové dostávali nad Azovským mořem do styku. Soudím, že nejen Konstantinovy Σερβίοι, daň platící Kijevu,[2] ale i *Sever*, *Savar* v listu krále Josefa k rabbímu Chasdajovi[3] jsou Severjané, a také *Sebbirozi* geografa bavorského,[4] dále *patria Suaricum* na Donu u Anonyma ravennského,[5] ba i Σαύαροι Ptolemaiovi mají k Severům nejblíže.[6] Jméno kmene je sice zdánlivě jasné, značíc lid „severní". Avšak poněvadž je těžko pochopiti, proč by právě jeden z nejjižnějších kmenů měl v Kijevě míti toho označení, musíme předpokládati patrně původ jiný, jenž teprve během doby lidovou etymologií zaměněn byl pojmem „severu".[7]

Dregovičí.

Podle letopisu seděli Dregovičí mezi Pripetí a západní Dvinou,[8] tedy na území, jehož rozsáhlost a hranice tím přesněji určeny nejsou.

Původně měli Dregovičí svá sídla při Dněpru a Pripeti, kde bylo východisko a základna jejich pozdějšího postupu, jenž směřoval především proti kmenům pruskolitevským. Byli to Dregovičí,

---

běloruskému než severnímu, a proto Budde spíše mysli na Vjatiče. Srv. Отвѣтъ академику А. Шахматову и разборъ его послѣдняго мнѣнія объ образованіи русскихъ нарѣчій. ЖМНП. 1899, IX. 163, k čemuž srv. opět odpověď Šachmatovovu: Нѣсколько словъ по поводу стати проф. Будде. Tamže 178 sl.

[1] Очеркъ str. XXIII., Др. судьбы 63.

[2] Srv. výše str. 147.

[3] Srv. *Westberg* Bull. ac. XI. 305 a výše str. 150.

[4] *Sebbirozi*, t. j. Sevirci, Sevěrci? (Sebbirozi habent civitates XC.), za nimiž následují v textu hned Unlizi — Uliči a Neruiani *(Šafařík* SS. II. 712). Šafařík sám, ač na Sěverce také pomýšlel, rozhodl se spíše pro obyvatele jez. Sabira č. Sabra a řeky Sabry v gub. petrohradské, nebo jez. Sabra v gub. tverské (SS. II. 147).

[5] Anon. ravenn. (ed. *Pinder-Parthey)* IV. 4. Srv. i legendu *Saurica* při Donu na mapě Peutingerské, segm. IX. 1.

[6] Ptol. III. 5, 10. Bližší o tom všem viz v mých SS. I. 421.

[7] *Pervolf* má jméno za topické, odvozené od gorodu (Archiv sl. Phil. VII. 604), ale gorodu s pod. jménem neznáme.

[8] Let. Lavr. 5: а друзии сѣдоша межю Припетью и Двиною и нарекошася Дреговичи. Před letopisem uvádí Dregoviče císař Konstantin mezi kmeny poplatnými Rusům (De adm. imp. 9: Δρουγουβῖται). Srv. str. 147.

kteří okupovali a poslovanili značnou část litevského území, jak dokazuje stará nomenklatura litevská, rozprostraněná v končinách gubernií vitebské, minské a grodněnské, dnes ruských.[1] Nikdy však zde nebylo nějaké pevnější a ostřejší hranice, a je nanejvýše obtížno říci, kam v X. století došlo území dregovičské a jak postupovalo. Stáří slovanských jmen mezi litevskou nomenklaturou není známo, historické prameny pro dobu, o níž nám běží, chybějí, archaeologie sice, jak dále ještě v poslední kapitole vyložím, snaží se s úspěchem rozlišiti kulturu dregovičskou od litevské, hroby jedné kultury od hrobů druhé, ale výsledky její jsou dosud nepatrné a příliš omezené na některé lokality, týkajíce se hlavně XII. a XIII. stol. Z toho, co víme, dále z celkového líčení letopisného a z povahy celé půdy můžeme jen souditi, že starou hranicí mezi Dregoviči a Litevci byl předěl vodní mezi levými přítoky Pripeti a krajem německým. Barsov ohraničil letopisnou Litvu čarou od ústí Rotnice k hornímu toku Kotry, dále po jejích přítocích, po Peljase k Žižmě a Ditvě a od pramenů Ditvy po Ošmjance k Viliji a po pravé její straně přes jezero Svirské k přítoku Disny Mjadziolce a dále na sever k systému jezer od ústí Mjadziolky ke Kreslavlji na Dvině a ke Krevnu na severozápad od Novoalexandrovska.[2] Po něm A. S. Hruševskij vymezil kraj dregovičský od horní Pripeti k Bugu nedaleko Berestja, k Drogičinu, Nuzu a odtud přes prameny Jasoldiny k horní Šáře a Němnu, odkudž přešla hranice do bassinu Bereziny a došla Dněpru nedaleko vtoku ř. Druti.[3] Že proti Lotyšům byla dávno, už před XIII. stol. hranice asi tam, kde je dnes, ukázaly studie Bielensteinovy.[4]

Na středním Bugu a Narevu stýkali se Dregoviči s Bužany a s Poláky (Hruševskij a Dovnar-Zapolskij mají i Brest i Drogičin za hrady dregovičské), ale že střední Pobuží náleželo již kmeni

[1] Srv. výše str. 41. Dnes běží rusko-lotyšsko-litevská hranice od Grodna přes Druzgeniky, Dubiče, Ošmjany, Vilno, Svěncany, Vidzy, Druji, Dvinsk, Ljucin, Korsovku až skoro k jezeru Pskovskému. Srv. *Niederle* Slov. svět 15, 166.

[2] *Barsov* Очерки 38 sl., 42, 124 sl. Karskij zabírá pro Dregoviče vrchní pořící Němna a Vilije, za Viliji seděli už Kriviči na pramenech Bereziny (Бѣлоруссы I. 66).

[3] *A. S. Hruševskij* Очеркъ ист. Турово-пинскаго княжества. XI.—XIII. в. (Kiev. Унив. Изв. 1901, VI. 13). Také *M. Dovnar-Zapolskij* Очеркъ ист. крив. и дрегов. земель. Kiev. Унив. Изв. XXX. Nr. 11, 58, vede Dregoviče až po Nur a Grodno. Srv. také jeho Очерки по ист. Бѣлоруссии (Ист. Крив. и Дрегов. до конца XI. ст.). M. 1890.

[4] Srv. výše str. 40.

jinému, ukazují nálezy archaeologické.[1] Jinak jsou kurhany rázu dregovičského doloženy teprve na horní Viliji a mezi Němnem a Šarou v kraji novogrudockém.[2]

Na sever postoupili Dregovičí směrem na Dvinu, zejména, když se tlak avarský a pečeněžsko-polovecký přenesl na Volyň a z Volyně za Pripet. Polock v době letopisné byl však krivičský.[3] Že pak na východě zasáhli i na Berezinu a za ni, nasvědčuje název ř. Drьjuti a hradu Drьjutska, neboť jméno toto znělo prvotně Drьgut, Dregutь, Drьgutskъ.[4] Archaeologie to potvrzuje potud, že hrobů, jaké jsou typické pro vnitro dregovičské země, našel prof. Zavitněvič množství (téměř 80%) i v pořící Bereziny v újezdě bobrujském.[5] Ale hrad Drьjutsk sám, pak hrady Izjaslav, Borysov a Logožsk (Logojsk) byly ve XII. století krivičské.[6]

Na jihu byly dlouho přirozenou hranicí široké vody pripetské (Mozyr a Turov leží však na jižním břehu), od nichž Dregovičí ustoupili místy teprve později, povolujíce tlaku Volyňanů. Také archaeologicky je Pripet celkovou hranicí mezi typem hrobů drevljanských s kostrami v jamách a dregovičských s kostrami na úrovni.[7] Že by byli ve větší míře zůstali na jih od Pripeti, nemyslím. Názvy, o něž se Barsov opíral, sem nepatří.[8] Na jih Pripeti přešli Dregovičí jen do části Pogoryní, kde osnovali Dubrovici a Gorodno.[9]

Hlavním střediskem plemenným i kulturním byl Turov na Pripeti, v újezdě mozyrském, v němž od X. stol. seděla údělná kní-

[1] Srv. výše str. 177.

[2] *Spicyn* Разселеніе 26. Srv. zde i poslední kapitolu.

[3] *Šachmatov* Къ вопросу 27. Srv. dále stať o Krivičích. Zdali se vše vytvářelo tak, jak si představoval Šachmatov, podle něhož Bužané a Duлěbové přešli za Pripet do země Dregovičů a tito následkem toho začali tísniti Kriviče na Poloti, ba dostihovali i Krivičů izborských, dlužno ostaviti dalšímu badání dialektologickému, na jehož základě Šachmatov vše to konstruoval, shledávaje v polockém a pskovském dialektu stopy dregovičského nářečí.

[4] *Šachmatov* l. c. 10, 11. Srv. let. Lavr. k r. 1092 (str. 208, 239) atd.

[5] Арх. Изв. Зам. 1893, 60. Srv. Чтенія въ общ. Нест. Лет. IV. (отд. II.) a VI. (ref. o exkursích do Polesí).

[6] Let. Lavr. 283. Srv. *V. J. Danilevič* Очеркъ ист. Полоцкой земли до XIV. в. 3. (1896).

[7] Kiev. Star. 1890. V. 263. Zajímavý byl hřbitov, kde oba typy byly od sebe místně odděleny. *(Hruševskij* l. c. 10).

[8] Barsov uvádí na př. doklad toho názvy Dorogi, Dričinovo, Dorguža, Drogičin na Bugu, Driginja, Derečin, Dorogobuž na Goryni atd. (Очерки 125.). Ale už Šafařík se dobře opíral podobnému spojování (SS. II. 123) a také Karskij (l. c. 66).

[9] *Hruševskij* l. c. 12, 13.

žata ruská, a po němž lid byl nazván Turovci.[1] Jiné staré hrady byly ještě Pinsk (Пинескъ k r. 1097) a Brest-Litovsk (Берестіе k r. 1019) na Bugu, kam obyčejně směřovaly ruské výpravy proti Ljachům.[2] Jinak o Dregovičích ví letopis ještě, že tvořili už před ruským ovládnutím (v X. stol.) samostatné domácí knížectví. Sluší také poznamenati, že minská gubernie oplývá množstvím hradišť a kurhanů. Patrně byli Dregovičí kmenem poměrně četným.[3]

Jméno odvozuje se obvykle od kmene *drag, dreg, dregw* — močál, bařina,[4] a vykládá se — obyvatelé bařin. Ale tomuto výkladu vadí koncovka *-ičí*, ukazujíc na patronymikum a také to, že se vyskytuje v slovanské nomenklatuře i jinde, kde ho s významem bařin nelze z věcných důvodů dobře spojiti.[5] Raději bych proto s Šafaříkem pomýšlel na patronymikon od *Drag, Drago*. Dnes se zove kraj Dregovičů Polesím (Полѣсье).

Radimiči.

Radimiče lze nejlépe přiřaditi k Dregovičům, neboť se spolu s těmito stali základem větve běloruské a byli patrně navzájem příbuzni.[6] Podle slov letopisu seděli na řece Soži.[7] To je ovšem jen určení zcela povšechné, které chce říci, že na Soži bylo soustředěno jádro Radimičů.

O bližší určení radimičské oblasti pokusil se N. Barsov na základě několika topografických dokladů. Došel k závěru, že na jižní části Soži stýkali se už se Sěverjany, a že horní oblast téže řeky zaujata byla Kriviči, kteří seděli od gor. Jelbny k Dněpru.[8]

[1] Let. Lavr. 74 (k r. 980). Hranice knížectví Turovského šly až k Dněpru (vyjma Porjagin) a na západ k Bugu. K Turovu a Pinsku srv. *Dovnar-Zapolskij* l. c. 59—60.

[2] Let. Lavr. 249, 141.

[3] Srv. *Zavitněvič* Календарь Сѣв. зап. кр. на 1890, 10 cit. *Karským* l. c. 68.

[4] Srv. r. дрыгва, дрягва, дрегва, malor. дреговина — bylina v blatech hojná, lit. dregnas — vlažný, syrý. Výklad tento přijal *Jagić* (Archiv sl. Phil. VIII. 579), *Pervolf* (tamže IV. 66), *Kočubinskij* (ЖМНП. 1897. I. 93), *Brückner* (Bibl. Warsz. 1900, Luty) a *Karskij* Бѣлоруссы I. 68 (ač má jisté pochybnosti). V letopisu Radzivillovském a moskev. duch. akademie čteme Дрегвичи (Lavr. 5).

[5] Srv. mé SS. II. 424 (Druguviči soluňští, přepsaní řecky v Demetr. legendě Δρουγουβίται, právě tak jako přepsal Konstantin jméno ruských Dregovičů, a Draguviz(i), Drogavizi polabští r. 946, 1150). Srv. Šafařík SS. II. 123.

[6] *Šachmatov* Къ вопросу 11.

[7] Let. Lavr. 11: и пришедъша сѣдоша Радимъ на Съжу (и) прозвашася Радимичи.

[8] *Golubovskij* Ист. смолен. земли 51, *Karskij* l. c. 73.

Za hranici proti Sěverjanům určil rozhraní mezi Soží s Iputí a Snoví, připouštěje ovšem, že kolonie radimičské zašly i do vnitra země sěverjanské a okružovaly ji, zasáhnuvše až k Oce.[1] Jakkoliv neprikládám většině jeho toponymických dokladů váhy (srv. jména Radošča, Radogošča, Radomka, Radčina, Radušino, Radovišče, Radica, Radubež), poněvadž s jménem Radimičů nesouvisí, dlužno přece doznati, že i archeologie, jež se pokusila o rozlišení hrobů radimičských, vjatičských a sěverských, došla k výsledku celkem shodnému, vymezujíc oblast radimičskou proti sěverské buď Snoví nebo čarou mezi Snoví a Desnou (Černigov a Novgorod na Desně a Ljubeč na Dněpru byly už hrady sěverské, srv. str. 184). Každým způsobem bassin Iputi byl ještě radimičský.[2] Naproti tomu jižní část kalužské gubernie a újezd orlovský tíhnou archeologicky jinam, do oblasti Oky,[3] a předěl mezi Žizdrou a přítoky Desny zdá se býti hranicí proti Vjatičům. Hrad Kozelsk byl ve XII. stol. vjatičský.[4] O západní hranici pojednali jsme už u Dregovičů, stanovíce, že tito sahali až na Berezinu v Bobrujském kraji a na Drjuť. Kurhany u Nového Bychova a u Proskurni v Rogačevském újezdě mají již věci rázu radimičského, kurhany u Lucina závěsné kruhy krivičské.[5] Patrně se mísily kultury dregovičská a radimičská při pravé straně Dněpru.

Jméno Radimičů je, jak už letopisec předpokládal, patronymikon utvořené od osobního *Radim*, známého po celém Slovanstvu. Značí tedy rod Radimův. Analogii našel jsem však jenom jednu ve jménu osady řecké, kdysi slovanské, v Epiru — Ῥατιμίστι.[6] Část Radimičů na ř. Piščani, přítoku Soži, v mohylské gub. připomíná se při r. 984 jménem *Piščańci* (Пищаньци), a to jako přezdívkou posměšnou.[7]

Jinak má letopis o Radimičích celkem málo zpráv a také neuvádí hrazeného gorodu. Je zřejmo, že byli v tu dobu Radimiči slabí a nesamostatní u porovnání se Sěverci nebo Vjatiči. Přijali

[1] *Barsov* Оч. 148, 152—155.

[2] Srv. výše str. 183 pozn. 4. (sěver.) Jediný Spicyn, pokud vím, jde až na Sejm l. c.

[3] *Spicyn* Арх. Изв. Зам. II. 326.

[4] Let. Lavr. 324 k r. 1154.

[5] Отчетъ арх. ком. za r. 1905, 80.

[6] Srv. seznam Hilferdingův C. соч. I. 285 (srv. SS. II. 438).

[7] Let. Lavr. 82 k r. 984.

také nadvládu Kijeva bez odboje a dávali už r. 885 Olegovi daň, kterou před tím brali od nich Chazaři.[1]

Vjatičí.

Jako Radimiči na Soži, tak Vjatiči podle letopisu usadili se na Oce.[2] Určení to je ještě neurčitější než předešlé, jelikož je bassin Oky velmi rozsáhlý, a jelikož podle téhož letopisu na Oce seděla i finská Muroma a také Merja i Mordva sahaly do této oblasti (srv. výše str. 34). Rovněž pro X. a XI. století není bližších zpráv a teprve v událostech XII. století shledáváme, že Vjatiči měli za hraničný hrad proti Radimičům Kozelsk na Žizdře, přítoku Oky, v gub. kalužské,[3] a že v době té byl zjevně západní hranicí lesnatý a pahorkatý předěl mezi Desninými přítoky Nerusí, Navlejí, Revnojí a Bolvou s jedné a mezi Žizdrou s druhé strany.[4] O jiných stranách však podobných zpráv není a bližší určení vjatičské oblasti zůstává i za pomoci archaeologie a filologie značně pochybné.[5]

V. A. Gorodcov, který rozlišil v pořící Oky čtyři typy hrobů (dva krivičské, jeden jihoruský a jeden vjatičský, vyznačený sedmilopatovými kruhy ozdobnými), umísťuje vjatičský typ na obě strany Oky od Kolomny do vtoku Proni. Podle toho byli by Vjatiči zabírali gub. tulskou, kalužskou, pravděpodobně na jihu i kus orlovské, dále jižní část moskevské a střed i západ rjazaňské gubernie.[6] Východ rjazaňské ukazuje již silný ráz finský, na př. v kasimovském újezdě. Také Spicyn vedl hranici kurhanů vjatičského typu, o němž viz více v poslední kapitole, přes prameny Žizdry, Moskvy, Klazmy k ústí Moskvy, přes část rjazaňského kraje k Pronsku a přes Lichvin nazpět k Žizdře.[7]

Ovšem na tato archaeologická určení nesmíme ještě příliš mnoho spoléhati. Ale i výsledky jazykového zkoumání v rjazaňské

---

[1] Tamže 23 k r. 885.

[2] Let. Lavr. 11: Вятко сѣде съ родомъ своимъ на Оцѣ, отъ негоже прозвашася Вятичи.

[3] Let. Lavr. 324 (k r. 1154).

[4] *Barsov* Оч. 155 sl.

[5] Kdo se odhodlá ve kmeni *Venentit* listu chazarského krále Josefa spatřovati Ventiče — Vjatiče, má v něm ovšem ještě doklad, že sahali do oblasti chazarské asi na horní Don (srv. výše str. 80), a to už dávno před dobou Josefovou.

[6] *V. A. Gorodcov* Древнее населеніе Рязанской области. Изв. отд. р. яз. 1908, XIII. 4, 134 sl., 145. Prvé dva typy krivičské jsou jeden v jegorjevském újezdě a druhý v kasimovském (144), třetí, vjatičský, je podoben radimičskému (146, srv. *Karskij* Бѣлор. I. 72).

[7] *Spicyn* Разсел. 34.

gubernii, jež se pokládá za jedno středisko Vjatičů a kde také bylo nejvíce badáno, nejsou bez pochybností, velice se rozcházejí, a tím ovšem i všechny vývody, komu původně tato oblast náležela, nelze bráti za nic hotového. Proti J. Buddemu, jenž na základě jazyka houževnatě s přesvědčením hájil původ vjatičský se směsí krivičskou, Alex. Šachmatov, ač původně rovněž tak soudil, přičetl v pozdějších svých pracích kolonisaci Rjazaňska především Séverjanům,[1] ale ve svém Očerku mluví opět o okupaci Rjazaňska z jihu v stol. X. od Vjatičů, jejichž jazyk (akající) daleko byl vzdálen od jihoruského séverského.[2]

Ze všeho je viděti, že Vjatiči, kteří se usídlili na půdě původně finnské,[3] neměli dlouho proti Finnům nějaké souvislé a pevné hranice, poněvadž slovanské osídlení sestávalo jen z řady kolonií rozptýlených po oblasti finnské. Jádro sedělo na horní Oce v zemi neobyčejně úrodné a dobytkem bohaté v okolí Rjazaně[4] a Vladiměře, ale jak daleko odtud byli na severu, na východě a na jihu, a které ze slovanských kolonií kolem byly vjatičské, které krivičské nebo séverské, není možno stanovit. Podle J. Buddeho zašly jejich kolonie až na Vjatku, ač jiní v tom shledávají spíše kolonie novgorodské,[5] podle A. Sobolevského a A. Šachmatova pronikli z Muromu, Rjazaně a Vladiměře do gubernie kostromské, tverské a jaroslavské a ovšem i do smolenské.[6]

---

[1] *J. Budde* Къ исторіи великорусскихъ говоровъ. Опытъ изслѣдованія народ. говора въ Касимов. уѣ. Рязанской губ. (Kaz. 1896) a Отвѣтъ А. А. Шахматову v ЖМНП. 1899, IX. 163, *A. Šachmatov* Къ вопросу 12 sl., 28, 34, 39, 44, 59. (Srv. Отчетъ о прис. преміи Ломоносова въ 1897 г. P. 1898.) V ЖМНП. 1899, IX. 179 Šachmatov rozlišuje 3 dialekty: krivičský, přišlý ze země rostovsko-muromské, vjatičský od Oky a séverský z jihu (srv. Къ вопросу 34).

[2] Очеркъ XXIV., XLI.—XLIII. Okupaci Rjazaňska od Vjatičů klade zde na vrub úderu pečeněžského. Podle Čepurkovského (Anthropologie I.) je okres rjazaňský také anthropologicky silně pomíšen.

[3] Srv. *Gorodcov* l. c. 137—141. Tam o úrodnosti kraje. V orlovské gub. však podle A. Spicyna nebylo nalezeno finnských památek (Зап. арх. XI. 188).

[4] Starou Rjazaň spatřuji, jak už výše vyloženo, v *Arse* nebo *Arsanii*, slovanském městě, starších arabských pramenů IX. a X. století. (Srv. str. 145).

[5] *Budde* l. c. a Лекціи по исторіи р. яз., Kazaň 1907, 23. Proti tomu Vsev. Miller myslí na Novgorodce (Эти. Обозр. 1897, I. 168 sl.).

[6] *Sobolevskij* Жив. Стар. 1892, I. 4, *Šachmatov* Къ вопросу 28, 39, 41. V Očerku (str. XLII.) Šachmatov soudí, že vjatičská vlna ustoupivší před Pečeněgy, později ve XII. stol. z Rjazani postoupila do celé Bělorusi až za Pripet a Dvinu, čímž vysvětluje přenesení místních názvů jižních na sever (Suraž, Korčev).

Také je nejisto, kdy a jak se udála vjatičská okupace Oky. V. Gorodcov soudí na základě nálezů, že příchod Vjatičů spadá do IX. a X. století,[1] jiní šli níže, Šachmatov naproti tomu je z Donu přesídlil teprve v XI. století, uváděje vše v souvislost s tlakem Polovců.[2] Proti pozdnímu příchodu svědčí však přece a rozhodně to, že autor Pověstí pokládá sám zprávu o příchodu Vjatičů za starodávnou tradici a ne za něco, co se stalo v jeho době, a musíme proto příchod na Oku klásti, jako u Radimičů, do doby starší. Tím ovšem nevylučuji, že se jednotlivé kraje v pořící Oky dostaly do jejich rukou teprve později, a také s tím není ve sporu, že se objevují při Oce neslovanské hřbitovy ze VII.—VIII. století, na př. kostrový borkovský nebo kuzminský (podobně jako maksimovský).[3] Nebylť celý bassin ocký hned poslovanštěn, nýbrž přišel rod Vjatičů a usadil se zprvu mezi lidem finským a teprve během doby nabýval půdy dále, až se usadil trvale nejen v Rjazani, ale i v Moskvě, ve Vladiměři,[4] v Rostovu, kde se setkal s proudem krivičským,[5] a odtud počal ještě pronikati dále. Teprve, až budeme znáti správnou chronologii všech pohřebišť bassinu ockého, budeme se moci o době příchodu a postupu Vjatičů vysloviti určitěji. Tohoto podkladu dosavadní zkoumání neposkytují, ale také neodporují, jestliže první invasi Vjatičů a Radimičů položíme již do VII. stol. a vysvětlíme ji na př. tlakem avarským na Pobuží. Byli-li Radimiči na Soži už v IX. stol., byli Vjatiči, jež tradice s nimi stále spojuje, na Oce také, ba podle listu Josefova byli tam již dávno před jeho dobou, a třetí velké středisko slovanské v Arze přičetl bych Vjatičům.[6] Jinak v le-

[1] *Gorodcov* Древ. нас. 138 sl.

[2] *Šachmatov* Къ вопросу 12, 28; О южныхъ поселеніяхъ Вятичей. Изв. Акад. 1907, Nr. 18, 715. Ve svém Očerku spojuje však příchod Vjatičů do Rjazaně s nátlakem Pečeněgů v X. stol. (Очеркъ XLI). Příchod Radimičů a první pohyb Vjatičů spojuje pak s druhým návalem Avarů, kteří totiž prý počátkem VIII. stol. ustoupili před Karlem Velkým do Zakarpati (Древн. судьбы 24—25). Kunik l. c. kladl jejich příchod k r. 800, tak i Potkaňski, Šafařík do II.—IV. stol. Selivanov první kategorii slov. mohyl v bassinu ockém připustil do VII.—VIII. stol. a druhou, kijevskou, položil do X.—XI. stol. О древн. населеніи Ирпокскаго района. Vlad. 1908. Srv. ref. *J. Píče* v Pam. arch. XXIII. 276, jenž zase pokládal žárové hroby borkovského mohylníka za první etapu slovanskou.

[3] Srv. o tom blíže v poslední kapitole.

[4] Mám na př. t. zv. merjanské hroby z Vladiměřska, kopané hr. A. Uvarovem a P. Saveljevem, v podstatě už za slovanské, tak jako podobné rjazaňské.

[5] *Šachmatov* Къ вопросу 34. On ostatně i v Rjazani uznává vlivy krivičské (srv. výše str. 192.).

[6] Srv. výše str. 146.

topisu objevují se ovšem teprve při r. 964 a 966 v bojích se Svjatoslavem,[1] jenž je pokořil a připojil ke Kijevu, osvobodiv je od nadvlády chazarské. Že chazarská moc dosáhla až sem, nasvědčuje i pevnost Kazari zvaná, jež stála jen 18 verst od Staré Rjazani [2]

Letopisec vykládaje, a správně, jméno Vjatičů za patronymikon odvozené od osobního *Vjatko*[3] a jméno Radimičů od *Radima*, připojuje k tomu zprávu, že oba bratří, Radim i Vjatko, pocházeli z Ljachů a odtud přišli s lidem na ráz do svých sídel na Sož a Oku.[4] Podle toho věřil letopisec na *ljašský původ Radimičů a Vjatičů*. O Radimičích to znovu opakuje při r. 984: «Быша же Радимичи отъ рода Ляховъ, пришедше ту ся вселиша и платять дань Руси, повозъ везуть и до сего дне.»[5] Tato letopisná zpráva vzbuzovala vždy živý zájem, především o otázku, zdali byli Vjatiči a Radimiči vskutku původu ljašského, tedy Poláci na základě obvyklého výkladu jména Lechů — Ljachů.[6]

Teoreticky jest ovšem možno představiti si, že v rozvoji slovanských kmenů vybočovali někteří kmenové z linie, a abych tak řekl, ze základní organisace celého šíření, že prorazili pás a dostali se před jiné, protrhnuvše základní kontinuitu kmenovou a jazykovou. Tak mohli zajisté i 1—2 kmenové přeplněného centru polského z příčiny různé, na př. nárazem Gotů v III.—IV. stol. nebo Avarů v VI.—VII. stol., nebo i z vnitřního podnětu (domácí rozbroje, přelidnění), vyraziti ven a skrze pás kmenů ruských dostati se až na vnější, východní hranici Slovanstva a ocitnouti se na jedné straně mezi kmeny východní větve, na druhé mezi Finny

---

[1] Let. Lavr. 63, 64 (k r. 964, 966). Srv. *Gorodcov* l. c. 147. K rozboru textu letopisného o pochodu Svjatoslavově na Vjatiče a Chazary viz *Šachmatova* l. c. a stať *M. Hruševského* До питаня про розселение Вятичів. Зап. Шевч. Т. CXVIII. VI. 1. Hruševskij se při tom správně obrací proti hypothesi, že Vjatiči byli dříve na Donu.

[2] Zde bych připomněl zajímavé tvrzení prof. Talko-Hryncewicze, že anthropologicky lze sledovati vliv Chazarů až do Kривičů (Опытъ хар. физ. 124), ale jeho porovnávací material je příliš nedostatečný.

[3] Osobní *Vjatko*, dimin. od *Vjato* je zkratka z Vjačeslav.

[4] Letopis dí (Lavr. 11): Радимичи бо и Вятичи отъ Ляховъ. Бяста бо 2 врата в Лясѣхъ, Радимъ а другий Вятко и пришедъша сѣдоста Радимъ на Съжю, прозваша ся Радимичи а Вятко сѣде съ родомъ своимъ по Оцѣ отъ негоже прозвашася Вятичи.

[5] Let. Lavr. 82.

[6] Ruská forma je Ляхъ, Ляхы, pol. Łach, č. Lech.

a Turkotatary.[1] Běží jen o to, zdali pro tento teoreticky možný zjev najdeme i nějaký podklad v historii nebo jiné nauce.

Tradice takového legendárního rázu, jakou letopis podává, může sice býti vzpomínkou na skutečnou událost, ale je řada jiných analogických legend, které vznikly jen z etymologického výkladu jména. Také zde obě patronymika mohla přirozeně přivésti na mysl představu o dvou předcích, kteří kmeny přivedli. Ale co takovýmto způsobem vzniknouti nemohlo, je udání, že pocházeli z Ljachů.

Je pravda, Radimiči a Vjatiči nejeví se nám na historické mapě Ruska jako dva kmenové bratrští, úzce příbuzní, jak by tradice ukazovala, neboť Radimiči náleželi k větvi středozápadní — dnes běloruské — a Vjatiči k větvi velkoruské; rovněž nelze říci, soudíc z příslušných dnešních dialektů, že by jazyk v kraji starých Radimičů a Vjatičů byl kdy polský přes některé příznaky, jež spojují běloruštinu s polštinou. Ale na druhé straně jsou tu přece jen právě podotčené příznaky v běloruštině, které ji sbližují s polštinou, hlavně dzekání a vůbec střídnice *ć* a *ź* za *ť* a *ď*, pak *c*, *s* a *z* za *č*, *š*, *ž*, nepalatální *r*, staropskovské *tl* a *dl*.[2] I v hovorech jihovelkoruských (a v okolí Pskova) lze nalézti stopy podobné.[3]

A tak se přece podobá, že jak běloruština, jako řeč starých Dregovičů a Radimičů, tak i sousední vjatičská velkoruština byly kdysi v bližších stycích s polštinou než jiné ruské hovory, a že vědomí těchto styků a shod, které před 1000 lety byly patrně větší, posloužilo za podklad výše uvedené tradice. Nemyslím, že by byli přišli dva bratří se svou čeledí přímo z Ljachů a jako

[1] Tuto tradici přijímali za pravdu nejen polští historikové, z novějších na př. *K. Potkański* (Lachowie, Krakov 1887, 64 sl.) a *St. Smolka* Les Ruthènes (Berne 1917) 274, z filologů *Brückner* (Archiv sl. Phil. 1900, 245), nýbrž z ruských i *A. Kunik* (Lęchica I. 16) a nově *A. Šachmatov* (Очеркъ XIX., Др. судьбы 38), jenž se odchýlil tím od svého staršího mínění (srv. pozn. 1. na str. 196.). Tak soudil i *P. Šafařík* (SS. II. 126), kterýž docela, jak výše vzpomenuto, i Poljany kijevské odváděl od Polanů a z Kujaw na Visle; Radimiče a Vjatiče vyvedl z Velkopolska v II.—IV. stol. Z ruských filologů *Budde* (Опытъ etc.) pokládá Radima a Vjatka za Poláky, Vjatiči jsou mu však ruský (krivičský) kmen.

[2] Srv. *Šachmatov* Къ вопросу 9—10, Древнія лашскія поселенія въ Россіи (Славянство 1911, č. IV.—VI., 9—29, srv. Roczn. sław. V. 317), Къ вопросу о польскомъ вліяніи на древнерусск. говоры (РФВ. LXIX., 1913, 1 sl., Roczn. sł. VII. 270) a Древн. судьбы 38, *Karskij* Бѣлоруссы I. 71 sl.

[3] *Šachmatov* Къ вопросу 38 (soudí proto, že i jazyk starých Vjatičů měl dzekání a cekání). Srv. také práce J. Buddeho, uvedené výše na str. 192. K polskému vlivu na Pskov srv. Revue des études sl. I. 193.

část Ljachů — pro to doklady průkazu nemají, a proti tomu svědčí to, že je už Pověst pokládá za kmeny ruské, patřící k jednotě ruského jazyka. Spíše bych soudil s Šachmatovem a jinými, že spíše Radimiči i Vjatiči a rovněž letopiscem pominutí Dregovičí představují pás kmenů, jejichž původní oblast (v kolébce slovanské) byla v dotyku a ve vlivu centra polského.[1] Když nastalo šíření na východ (a to, jak myslím, v VI. nebo v VII. století následkem útoku avarského na Volyň), tu patrně tito kmenové nastoupili pochod v souvislém pásu od západního Bugu a Narevu přes Berezinu, Sož, Desnu až k Oce, zachovávajíce si i nadále vědomí svéráznosti a odlišnosti od ostatních kmenů jihoruských i severoruských. Z tohoto vědomí a pak z odchylného rázu hovorů, jižní a severní ruští sousedé vytvořili si legendu o lašském původu Radima a Vjatka a o tom, že tito bratří přivedli kdysi lid svůj na Sož a Oku z končin lašských, ač ve skutečnosti tak tomu nebylo. A. Šachmatov kombinoval dříve příchod Vjatičů od země lašské s tím, že je vedl přes Don, kde seděli prý dříve, a odkudž přišli na Oku vypuzeni tlakem nomadů.[2] Tato cesta měla by jen tehdy smysl a oprávnění, kdybychom mohli Vjatiče pokládati za staré Anty, kteří v VII. století tak podivně zmizeli z končin mezi dolním Dněstrem a Dněprem, a kdyby i jméno Vjatъ možno bylo vyložiti ze starší formy Antъ. Je to stará a častěji opakovaná theorie opírající se o zmíněný výklad jmen.[3] Ale výklad má jednu základní vadu, totiž obtížnost přechodu stsl. ą v rus. я,[4] a tak přes všechnu lákavost nelze historii Antů spojovati s příchodem Vjatičů do střední Rusi. Nezbývá než setrvati při letopisné tradici a je ve spojení s Radimiči odváděti od lašské okrajiny, jak už bylo vyloženo, přes přítoky pripetské a Dněpr. Je ostatně zajímavo, že se podle Čepurkovského vyskytuje dosud pro kolonisty běloruské v některých újezdech vladiměřské gubernie název Ljachy.[5]

Přijímaje tento výklad nemohu ovšem dále souhlasiti ani

---

[1] Tak původně soudil *Šachmatov* Къ вопросу 10 sl., *Karskij* I. c. I. 71, *Bagaléj* P. ист. I. 130, *Ključevskij* (Курсъ I. 128), Hruševskij I. c. klade otázku, zdali Vjatiči nebyli jen kolonií radimičskou na finnské půdě, což by vysvětlilo i tradici, i to, že se později rozešli do dvou různých celků.

[2] Anthropologie I. (Praha 1923).

[3] Dnes Šachmatov měl na mysli rovnou cestu na Oku (Др. судьбы 37).

[4] Srv. výše str. 80. Nověji přijal Šachmatovův výklad i *Parchomenko* (Изв. отд. р. яз. 1913, XVIII. 82), veda Anty přes Tmutorokaň a Don na Oku.

[5] Jméno Vjatъ předpokládalo by starší formu *Vętъ *(Šachmatov* Arch. sl. Phil. XXXIII. 61).

s hypothesou J. Rostafińského, že Lechy v tradici vzpomenutými jsou zvláštní Ljachy ruské,[1] ani s domněnkou, že byli cizí, neslovanský kmen.[2] P. J. Jacobi v nich bezdůvodně hledal Ugrofinny, kteří klínem táhnoucím se od kurské do charkovské gubernie oddělovali Slovany od Turkotatarů a volžských Finnů.[3]

Kriviči a Poločané.

Kmen Křivičů doložen je už z doby předletopisné, ale jen pouhým jménem.[4] Teprve letopis poznamenává o něm, že měl sídla na vrchovištích Dviny, Dněpru a Volhy, a větev jejich, jež seděla na přítoku Dviny Poloti, uvádí zvláště jménem *Poločanů*.[5] Seděli tedy Kriviči na prostranství, které vybývalo mezi zeměmi Dregovičů, Radimičů, Vjatičů a Slovanů novgorodských. Bližší hranice stanoviti možno jednak z toho, co už víme o pohraničních hradech a řekách jmenovaných kmenů, jednak z nomenklatury, na niž hlavně poukázal N. Barsov.[6] Shledal totiž na tomto zbylém prostranství celou řadu

[1] O siedzibach 10. Také Sobolevskij měl na mysli ne polské Lachy, ale vůbec obyvatele kraje lesem porostlého (Жив. стар. 1903, 422). Srv. však Линг арх. набл. II. 46.

[2] Srv. *Spicyn* Ист. арх. раз. 97.

[3] *P. J. Jacobi* Вятичи орловской губ. Petr. 1907, 179. Srv. ref. v Жив. Ст. 1908, II. 243 a A. Pogodina v Изв. отд. р. яз. 1908.

[4] Sem patří s jistotou Κριβιτζοί a Κριβιταιηνοί, které uvádí císař Konstantin v řadě kmenů slovanských (De adm. imp. 9), platících daň Rusi. Jméno samo nepodařilo se jasně vyložiti. *Nosovič* vykládal od *krev, krov* — tolik jako consanguinei, rodáci (Archiv sl. Phil. 737), *Mikuckij* za název topický od litev. *Kirba* — топъ прясино (Изв. П. отд. Акад. 7), *Šafařík* (SS. I.) a po něm *Pervolf* (Archiv sl. Phil. VII. 594, IV. 66) od osobního *Kriv*, ač není jisto, co značilo (srv. rus. кривич — falešný, prohnaný člověk). I jinde ve Slovanstvu setkáváme se s tímto jménem, tak v Haliči jsou vsi Kriviče, Krivčiče (Жерела до ист. Укр. V. 240, 252) a u polab. Slovanů v staré Dravaině Krivici — Criwitz (*Muka* Sczątki 423, Globus LXX. 203). Vesměs nesprávné jsou pokusy, které shledávaly Kriviče už v Ptolemaiových Karvonech (tak i *Šafařík* SS. I. 242, *Szaraniewicz* Krit. Blicke 169, *Pervolf* Archiv sl. Phil. VII. 603) nebo docela v thráckých Krobyzích Herodota, Skymna, Stefana Byzantského atd. (původně *Šafařík*, pak *Köppen, Eichwald, Rawlinson*). O posledních srv. mé SS. II. 43, 79.

[5] Letopis (Lavr. 10): Другое (княженье) на Полотѣ, иже Полочане. Отъ нихъже Кривичи иже сѣдять на верхъ Волги и на верхъ Двины и на верхъ Днѣпра ихже градъ есть Смоленскъ; тудѣ бо сѣдять Кривичи. V ruk. Radziwillovském a v ruk. Moskev. Duch. Akademie čte se před tím ještě přípisek: инии сѣдоша на Двинѣ и нарекошася Полочане, рѣчки ради яже втечеть въ Двину именемъ Полота, отъ сея прозвашася Полочане. Že Poločané byli Kriviči, podotýká letopis k r. 862 (Lavr. 19).

[6] *Barsov* Очерки 174 sl.—180.

míst s názvy které jsou zřejmě ve spojení se jménem kmenovým: Кривичи, Крево, Кривскъ, Кривчи, Кривци, Кривецъ, Кривче, Кривская, Кривая, Кривцовская, Кривцовъ, Кривикъ, Кривины, Кривены atd. — a ukázalo se, že sahají tyto názvy od Dněpru počínajíc do bassinu vrchní Ugry, Soži a Desny, k veletokům oddělujícím bassin Oky a Dněpra, odkudž přecházeji na Moskvu a Kljazmu až do země suzdalské, vladimirské a rostovské, kde v okolí Rostova nalezeno množství mohyl starších s věcmi rázu smolenského (gnězdovského) z X. století a mladších s ohlasy novgorodskými[1] z X. století. Rovněž pronikali na sever od Kljazmy k Volze do gub. kostromské a také bělozerská Ves v letopisu Voskresenském je při r. 1471 nazvána krivičskou.[2] Vnikli patrně i do oblasti Moty a Mology. Ovšem zde všude na Severu mísila se kolonisace krivičská s novgorodskou až po Rostov a Murom. Od vlastní oblasti novgorodské oddělovaly Kriviče výšiny valdajské a alaunské.

Pokud se týče jižní hranice, víme, že ve XII. století hrady Izjaslav, Borisov, Logožsk byly krivičské a také Mstislavl při ústí Vechry do Soži, kdežto Kozelsk byl už vjatičský.[3] Že však i přes tuto čáru pronikaly jednotlivé kolonie až na dolní Sož a horní Don, ukazuje opět nomenklatura.[4] Na západě došli k Čudskému jezeru, kde jsou po Krivičích také stopy v nomenklatuře a kde slovanská jména říček tekoucích do Čudského jezera nejspíše náležela jim. Hlavním střediskem zde byl hrad *Izborsk*, kde se usa-

---

[1] *Barsov* 177. Rostovské mohyly z archaeologického hlediska přičetl A. Spicyn především Krivičům a Novgorodcům (Разселение 18, 36), a také brjanské. Že suzdalská oblast byla osídlena Kriviči (okajícími), dovozuje Šachmatov i s hlediska jazykového. Ostatně i jedna listina z r. 1151 ukazuje, že Suzdal platila desátky Smolensku (Къ вопросу 16). Do Rjazaňské přišel severoruský dialekt podle studií J. Buddeho (l. c. 17).

[2] *Šachmatov* Къ вопросу 15 (ПСРЛ. VIII. 160). Bližší o postupu kolonisace krivičské na všechny strany viz u *P. V. Golubovského* Исторія смоленской земли, K. 1894 (Кіев. Унив. Изв.) str. 45—49, 52 a *M. Dovnara-Zapolského* Очеркъ исторіи кривичской и дреговичской земель до начала XIII. стол. (Кіев. Унив. Изв. 1890, XXX. Nr. 11).

[3] Srv. výše str. 191. Spicyn byl nakloněn i žárové kurhany gnězdovského rázu v okolí Brjanska přičítati Krivičům přišlým sem už v X. stol. (Разсел. 15).

[4] *Barsov* l. c. 154, 175. Golubovskij soudí (Ист. смол. земли 8), že krivičská kolonisace směrem od horního Dněpru k Desně byla menší a pozdější pro špatný přístup zaviněný množstvím blat. Zde se setkáváme s gorodem Kričevem na Soži, podle tradice dříve Krivičevem zvaným (*Golubovskij* 52).

dil a ujal vlády Varjažský Truvor,[1] a jenž se později připojil k Velkému Novgorodu.[2] Také i další jezerní oblast mezi řekou Velikou a Dvinou, osídlena původně Leťgolou a snad i Livonci, není bez staré krivičské kolonisace, jež postupovala asi od pramenů Veliké, od hranic új. opočského a velikoluckého do Dviny, zabírajíc jezera Sebežské, Osvějské a ř. Drissu a i kraj na druhé straně Dviny.[3] A je nesmírně zajímavo, že sousední Lotyši uchovali si dosud staré jméno Kriviců, nazývajíce Rusy vůbec a Rus — *Kreews, Kreewu zeme.*[4] Na základě rázu kurhanů vede Spicyn Kriviče už v X. století mezi záp. Dvinu a horní Berezinu do újezda lepelského, sěnického, sebežského a do okolí města Braslavlja.[5]

Hlavním střediskem krivičským byl vedle jmenovaného Izborska hrad *Smolensk* na horním Dněpru, jehož obyvatele (Смолняне letopisu) pokládali někteří za samostatný kmen ruský. O jeho důležitosti, stáří a obchodním významu svědčí nám nejen stará hradiště, ale i výkopy v slovansko-ruských mohylách gnězdovských.[6] O *Polocku* (Poltesk) na Dvině dí letopis přímo, že v něm seděli Kriviči před tím než přišli Varjazi pod Truvorem a město vzali.[7] Jak Smolensk, tak i Polock, staly se později středisky samostatných od sebe oddělených knížectví. Do země polocké vnikli však během doby i Dregovičí, a podle Šachmatova docela i Dúlebi a Drevljané, ustupující před tlakem Volyňanů na sever.[8]

[1] Let. Lavr. 19. K Izborsku srv. *Dovnar-Zapolskij* Очеркъ 55. Mikkola za další stará města má zde Gdov (z Гъдовъ) a Pskov (Pьckovъ). Revue des ét. sl. I. 201.

[2] *Barsov* 181.

[3] *Barsov* 179—180.

[4] Srv. *Šachmatov* Къ вопросу 15, *Kočubinskij* ЖМНП. 1897, I. 73, *Kunik* Berufung c. IV. Také západní Finnové zovou Rusy a ruskou zemi *Kriev, Krievma (Golubovskij* Ист. смол. з. 36).

[5] *Spicyn* Разселеніе 13—15.

[6] K Smolensku a jeho zemi srv. *Dovnar-Zapolskij* Очеркъ 42, *Golubovskij* Ист. смол. з. 53 sl. a *S. P. Pisarev* Княжеская мѣстность и храмъ князей въ Смоленскѣ. Smol. 1894. Golubovskij soudí (46), že Smolensk nebyl zprvu hlavním centrem, nýbrž Polock. Ale nálezy gnězdovské svědčí proti tomu. Ovšem soudíc z výkopů u Gnězdova (12 km od Smolenska) na Dněpru, gorod Smolensk nalézal se původně na hradišti při stoku Dněpra a Olchy, pak na místě dn. Gnězdova a teprve od poč. XI. stol. vytvořil se nový na místě dnešním. Dříve byla ve Smolensku, resp. Gnězdově, varjagoruská kolonie. Srv. *Arne* Suède et l'Orient 37 a *Spicyn* (Изв. арх. ком. XV. 7).

[7] Let. Lavr. 19 k r. 862. K Polocku srv. *Dovnar-Zapolskij* Очеркъ 46. Tam i o dalších gorodech země.

[8] *Šachmatov* Къ вопросу 35, Др. судьбы 25. Srv. výše str. 175.

Slověné novgorodští.

Tento krajní slovanský kmen na severozápadě byl letopisci buď málo znám, nebo snad letopisec úmyslně o něm nemluvil, neboť ač měl jinak velkou úlohu v staré ruské historii a mnoho různých styků s říší kijevskou — letopisec nedí o něm nic více, než že přišed, usadil se na Ilmenu a že mu patřil Velký Novgorod.[1] Snad to patří na vrub starého antagonismu Kijeva a Novgorodu, o němž jsem se již zmínil.[2]

Původ kmene, příčina, proč si specialně zachoval jméno Slovanů jako jméno kmenové, a poměr, v jakém byl k původnímu místu, na němž vůbec vznikl název *Slověné*, vězí v temnotách.[3] Jedině je nepochybné, že Slované novgorodští přistěhovali se na sever z jihu, od středního Dněpru, a že na březích jezera Ilmenského z části vytiskli, z části absorbovali starší obyvatelstvo finnské. To vysvítá nejen z temných zkazek zapsaných v XVI. a XVII. století,[4] nýbrž i z nomenklatury topografické, jež ukazuje neomylně, že tam před Slovany žili Finnové. To je tedy jisté, že Slované novgorodští nebyli na Ilmenu odedávna. Ale kdy přišli a kdy vznikl sám ilmenský Novgorod, je právě těžká otázka. Müllenhoff[5] usoudil na základě

---

[1] Let. Lavr. 6: Словѣни же сѣдоша около езера Илмеря (r. Radz. Ильмена) и прозвашася своимъ имянемъ и сдѣлаша градъ и нарекоша й Новъгородъ.

[2] Srv. výše str. 101, 115.

[3] *Šafařík* (SS. II. 106) soudil, že novgorodští Slověné jsou ratolestí oddělenou od velké kdysi větve stejnojmenné, která se prostírala daleko na jih do předělů gub. minské, volyňské a mohilevské. Po přesídlení mnohých slovanských rodin v VI. stol. do Dacie, Moesie a Pannonie změnili se tamní obyvatelé a s nimi i názvy. Sesílila se jména Krivičů, Poločanů, Radimičů a j., jméno Slovanů uskrovnilo se na jednu toliko část ilmenskou. To jsou potomkové Ptolemaiových Stavanů a Snovenů (srv. mé SS. I. 398). Jiní, jako Kačenovskij, Peremyšlevskij a a i M. Pogodin, A. Kotljarjevskij a jiní ještě pomýšleli na to, že Slověné novgorodští byli jen kolonií západních (baltických) Slovanů, pro což však prameny neposkytují opory. Srv. o tom v stati M. Peremyšlevského «О времени и причинахъ вѣроятнаго переселенія Славянъ на берега Волхова» (Уч. Зап. Моск. Унив. 1834, Мартъ IX.) a v nové stati M. Petrovského «О новгород. Словѣнахъ», Kazaň 1920. 365—367. Petrovskij přivádí ve prospěch této these několik filologických důvodů. Existenci vlivů západoslovanských při stycích, které měl Novgorod s Baltem, možno připustiti, ale Slověné novgorodští západní větví nebyli.

[4] *Barsov* Оч. 191, 314 *(Karamzin* I. pozn. 70).

[5] *Müllenhoff* DA. II. 69—70. Müllenhoff první část jména Holmgardu vykládal z finnštiny (finn. *ilma*, votj. *ilmar* — vzduch, vítr) ve smyslu větrný hrad. Vyložiti nesporně jméno toto se dosud nepodařilo. Thomsen a nově Westberg

kombinace o pohybu Finnů k Baltu, položeném do století V. až VIII., že přišli po této události, neboť našli u Ilmenu starší hrad *Holmgardr* zvaný, kterému teprve později dáno bylo jméno Nôgardr, nebo Ostrogardr. Nehledíme-li však k této naprosto nejisté kombinaci, víme z letopisu jen, že Slované v Novgorodu byli dříve, nežli přišli do Novgorodu Varjazi — přesné letopisné datum r. 862 nemá tu ovšem žádné váhy, jak jsem výše ukázal (str. 96), a vezmeme-li v úvahu kombinace o starších pohybech ruských kmenů, způsobených zejména avarskými útoky v století VI. a VII., je pravděpodobné, že se k Ilmenu dostali Slované dněprovští již před VIII. stoletím. Ale více než možnost této hypothesy tvrditi bych nechtěl.[1]

Pokud se týče jména Novohradu — Новгородъ (nord. Nôgardr, střhn. Nougarten)[2] ukazuje ovšem, že před tím Slované nebo Varjazi znali jiný hrad starý, ale kde byl tento starý hrad, nevíme. Nevyšlo se z nezaložených kombinací. Je možno, že to byl právě zmíněný Holmgardr na Cholopím gorodu nebo na některém jiném chlumu při Volchovu,[3] kde byly už velké osady z doby kamenné,[4] ale není vyloučeno, že „novým" hradem byla nazvána osada slovanská, teprve když ji Rurik zaujal, na rozdíl od staršího hradu ruského v Staré Ladoze,[5] a není konečně také vyloučeno, že starým hradem byl hrad slovanský při Dněpru, z něhož vyšli kolonisté, založivší hrad nad Volchovem. Novgorod, ležící na konci dvou důležitých drah obchodních, dněprovské a volžské, spojující ve svých hradbách trhy jich obou, zbohatl rychle a rozkvetl tak, že se stal hlavním

---

pomýšleli na spojení s jménem jezera Ilmenu (Къ анал. II. 25) — hrad na Ilmenu. Šachmatov, jenž také ztotožňuje Novgorod s „ostrovním" gorodem Holmgardem, vykládá, že název tento přenesen byl na Novgorod ze staršího centra — „ostrova Rusů", o němž jsem výše na str. 95, 130 vyložil (Др. судьбы 55).

[1] O kolonisaci na Volchov psal Kačenovskij (Изв. Моск. Унив. IX.) a nověji Peremyšlevskij *(Lappo* ČČH. 1922, 154), ale obé mi zůstalo v Praze nepřístupno. Let. k r. 862 dvakráte dí (Lavr. 19): Ти суть людье Новогородьци отъ рода Варяжьска, преже бо бѣша Словѣни . . . a o něco dále: первии насельници в Новѣгородѣ Словѣне. Také k r. 859 čteme, že Varjazi brali daň od Slověnů (l. c. 18).

[2] Konstantin Porf. píše Νεμογραδάς (IX.) Mas'údi.

[3] J. Mikkola Holmgard-Ostrogard shledává v norm. osadě Dhrelleborch na Volchovu, slovansky zv. Холопiй городъ (Zbornik Jagičův 27—28). Jsou-li pro to i doklady archeologické, nevím.

[4] Srv. sídliště na úročisti „Kolomcy" *(Peredolskij V. S.* Новгород. древности I. Novg. 1888, XVI.)

[5] Srv. výše str. 96. Tento výklad zastával *N. Lambin* Объясн. сказаній Нестора о началѣ Руси. Petr. 1860, 22 *(Harkavi* Сказ. 155).

politickým i kulturním soupeřem Kijeva. A je velmi zajímavo sledovati rozdíl staré kultury novgorodské a kijevské. Tato opřela se především o byzantskou, ona o nordicko-povolžskou. A že se při Volchovu obchod soustředil už v VIII. století, dosvědčují poměrně četné mince kufické z VIII. století, které se našly nejen na Staré Ladoze, ale i při Volchovu.[1]

Slověnů novgorodských, zdá se, zprvu mnoho nebylo. Snad netvořili zprvu ani zvláštního kmene, nýbrž jen silnou kolonii krivičskou, která obsadila hradiště ilmenské s okolím.[2] Ale dík právě zmíněné povaze kraje, přichozí se brzy upevnili, mohutněli stálým přírůstkem a následkem toho počali brzy postupovati dále a sami vysílali kolonie, nejdříve v okolní finnský kraj mezi Volchovem, Ladogou a horní Volgou, potom i dále až k ústí Tvercy, Mology a Kostromy. Jádro jejich sedělo mezi Mstou a Šeloní, odkud se šířili na západ a na východ. Hlavní vlna novgorodské kolonisace je ovšem pozdější, z XI. a z XII. stol. Něco o tom sdělují domácí zápisy (Уставъ о мостѣхъ kníž. Jaroslava, Уставная грамота kníž. Svjatoslava Olgoviče), něco vznik slovanské nomenklatury a něco i archaeologie, ačkoliv její výzkumy v těchto krajích jsou teprve v počátcích a leckde nemohou rozlišiti, co je v památkách ještě finnské a co už slovanské.[3]

Na západ novgorodská kolonisace postupovala k Luze a Oreděži a jez. Pejpuskému, ale jelikož za ním narážela v XI. a XII. stol. na silnější odpor Finnů, západní Čudi, Vodi a Jemi,[4] obrátila se s tím větším úsilím na východ, do horního Povolží a za voloky. V XI. stol. seděli Slované už pevně na horní Moloze a odtud šli dále k Volze, Kljazmě i k Oce, stýkajíce se zde s koloniemi, jež

[1] *Arne* Suède et Orient 81, 82.

[2] Zde bych podotkl, že se v ruské historické nauce pokládají buď Kriviči za větev novgorodských Slověnů nebo naopak, což je ovšem v podstatě jedno (srv. *Šachmatov* Къ вопросу 15 a *Golubovskij* Ист. смол. з. 45), a což konečně také potvrzuje archaeologie velkou příbuzností kultury kurhanové (srv. *Spicyn* Разсел. 318 sl., 321 sl.). Jediní maloruští historikové Kostomarov a Žiteckij (Очеркъ звук. ист. малор. яз. K. 1876) shledali v nich docela větev ukrajinskou. Srv. *M. Hruševskij* (Ист. Укр. P. I. 376, Киев. Русь I. 222) a *Hilferding* Древній Новгородъ (Собр. соч. II. 407). Letopis Archangelský má Izborsk za gorod krivičský a i Toropec ilmenský slul prý Krivič podle letopisu Joakimova *(Golubovskij* l. c.).

[3] Srv. na př. jen výzkumy gen. Brandenburga v přiladožském kraji, o nichž více v poslední kapitole.

[4] Srv. o tom blíže u *Barsova* Очерки 47 sl.

přišly z oblasti krivičské i vjatičské, v té míře, že nelze dnes pevně rozhodnouti, čí kolonisací vznikla jednotlivá pozdější slovanská střediska, na př. v Rostově, Suzdali, Muromě nebo Jaroslavi a Kostromě. Dříve se soudilo, že celé horní Povolží i pozdější jaroslavská a kostromská gubernie bylo osazeno z Novgorodu.[1] Ale podle Sobolevského nemá část tamějších nářečí nic společného se starým hovorem novgorodským; spíše má styky se střední Rusí, a Sobolevskij myslí proto na kolonisaci jižní od Moskvy a Muroma.[2] Archaeologie nám zde velmi málo pomáhá, jak v poslední kapitole vyložím, protože krivičské a novgorodské kurhany mají kulturu velmi příbuznou.[3] Mezi Ingru a Samojeď se Novgorodci nedostali pevnými koloniemi; tam dělali jen obchodní nebo kořistní výpravy. K r. 1032 máme v Nikonovském letopisu zprávu o takové nezdařené výpravě na Železná Vorota, jež ovšem nezadržela pozdější podrobení Ingry.[4]

IV. ZÁNIK KMENŮ A VZNIK VELKÉ, MALÉ A BÍLÉ RUSI.

Takový byl obraz ruských kmenů na přechodu mezi I. a II. tisíciletím. Ale v té době, není pochyby, nastával už jejich rozklad a zánik.

Jestliže už před tím působil, (srv. výše str. 151) při tvoření kmenových jednotek i faktor geograficko-ekonomický vedle rodového, jazykového a kulturního, vidíme později, jak první stále více a více sílí a stává se rozhodujícím. Viděli jsme, že už před XI. stoletím některé staré jednotky kmenové byly rušeny vlivy politického rázu, jak počalo na př. tvoření nových center v kmeni Dúlěbů a přeměna starého kmene na tři nové, Bužany, Lučany a Volyňany, nebo jak vzniklo časné rozpadnutí Kriviců na část polockou a smolenskou, nebo zase jak různí kmenové (i cizí) počali být spojováni v nový

[1] *Vladimirskij-Budanov* Обзоръ I. 6 má rostovsko-suzdalskou zemi za kolonii novgorodskou. Běljajev měl i Moskvu za kolonii novgorodskou (О геогр. свѣд. въ др. Руси 46). Velmi časný příchod Slovanů novgorodských do jaroslavské gub. hájil J. A. Tichomirov v přednášce „Заселеніе Ярослав. губ." (Srv. Жив. Стар. 1909, IV. 99).

[2] Жив. Стар. 1892, I. 4. O Šachmatovových názorech (Suzdalsko má za krivičské) srv. výše str. 192—193.

[3] Srv. *Spicyn* Разселеніе 30.

[4] *Barsov* Оч. 62—67. Kde byla tato Železná Vorota (je jich na Rusi několik), není jisto. Barsov je klade na počátek oblasti jugerské na ř. Sysolu, blíže Usť-Sysolska.

celek — kijevský a na severu ve svaz novgorodsko-krivičský. Tento vývoj, jenž se počal na konci I. tisíciletí, pokračoval v XI. a ve XII. století do té míry, že konečně, jak se říká v ruské historiografii, starý slovanský *byt plemenný* zatlačen byl novým *bytem oblastným* (volostným). Na místo kmenů nastupují oblasti gorodské a nové ještě větší je spojující území knížecí, v nichž staří domácí náčelníci rodů[1] namnoze byli nahrazeni po příchodu Varjagorusů udělnými knížaty z rodu Rurikova nebo vůbec předáky ruskými.

Tento převrat je v souvislosti s organisací hradů a hradních okrsků, volostí.

Hrady (градъ, городъ) zakládali Slované, tak jako pozdější Rusové všude, kdekoliv kolonisovali (srv. výše str. 129), a ovšem i v zemi mateřské. Nemyslím sice, že měl pravdu Dm. Samokvasov, když na základě zcela nedostatečných archaeologických indukcí usoudil, že v X. století nebylo v Rusi ani dvorů (chutorů), ani vsí, nýbrž jen hrazené hrady, které proto pokládal za první formu stálého bydliště slovanského.[2] Ale v tom měl zajisté pravdu, že slovanská kolonisace šla vpřed pomocí zakládání hradů a že hrady vznikaly jako přirozená centra všude, kde stanula noha slovanského kolonisatora, hledajícího v cizím kraji nové sídlo. I letopisy vyjadřují to obvykle frází, jakou máme na př. hned na začátku Pověsti: «Словѣни же сѣдоша около езера Илмеря и сдѣлаша градъ.» (Lavr. 6).

Zprvu vznikl v novém kraji jeden hrad, později oddělováním částí jeho obyvatelstva vznikly více méně blízké hrady nové, *„prigorody,“* zůstávající ve svazu s mateřským, vznikly pak dále i hrady zcela nové, samostatné, zbuďované od nových přistěhovalců, a tak se pomalu v kraji vytvářela síť hradní, jež sloužila především k společné obraně proti útoku nepřátel. Zároveň však vznikala v ní i cizím přístupnější místa, jež sloužila za tržiště a na nichž se scházeli kupci a jejich průvodčí za účelem *gosťby* (гостьба), jak se tehdy říkalo. Takovéto *„pogosty“* měnily se později v gorody nejzna-

[1] Srv. výše na str. 74 uvedené zprávy o knížatech ve svazu antském v VI. století. Také letopis připomíná před příchodem Rurika a za Olega domácí podmaněná knížata „князья свѣтлые“ (srv. *Vladimirskij Budanov* Обзоръ ист. р. права I. 4), jakýmž je na př. drevljanský Mal r. 945 (Let. 32, 53).

[2] V disertaci Древніе города Россіи, Petr. 1873 a znovu ve spise Сѣвер. земля 46 sl. Theorii Samokvasovovu sdílel i *Píč* Zur rum. ung. Streiffrage (L. 1886) 148 sl. a *Vladimirskij-Budanov* Обз. ист. р. права (1905) 21.

menitější s chrámy, hřbitovy, s dvorci knížecími a jinými veřejnými dvory.[1]

Když v IX. stol. ovládla východními Slovany knížata ruská z rodu Rurikova, dělilo se už slovanské území na okrsky podle hradů, do nichž dosazovali Rurikovci své ruské posádky a náčelníky.[2] Okrsky těchto hradů, na něž přenesl se termín *volosť*,[3] staly se tedy prvními administrativními jednotkami. Rozměrů jejich a poměrů ke kmenům neznáme, ale je nasnadě, že zprvu splývaly s rody a kmeny a že jednotliví Rusům podrobení kmenové rozpadávali se na jeden nebo více takových okrsků, jimž vládl náčelník z Kijeva dosazený.[4] Centrální okrsek měl nejsilnější hrad, obyčejně také nejstarší, jenž se svými prigorody byl v případě nebezpečí útočištěm celému kmeni. Od těchto gorodů počaly pak vznikati pro oblasti, a po případě i pro kmeny, nové názvy, které během XI.—XII. století zatlačily staré názvy kmenové. Letopisec sám už od poloviny XI. století nehovoří o plemenech. Jméno Кіевляне nebo Кіяне zatlačilo jméno Poljanů, jméno Полочане a Смолняне staré jméno Krivičů, Черниговцы a Переяславцы jméno Severjanů, Туровцы jméno Dregovičů, Волыньяне a Лучане staré jméno Dúlěbů atd.; vznikla jména země kijevské, muromské, rjazaňské, pinskoturovské, volyňské, haličské, polocké, smolenské, černigovské, perejaslavské, rostovsko-suzdalské. Každý centrální gorod byl dále střediskem obchodu a průmyslu krajového, střediskem religiosním, bohoslužebným, dále administrativním centrem vlády knížecí a garnisonou jeho stálé družiny, jež spolu s mohutnými valy a palissádami, jejichž konstrukci nám ukázaly nové výkopy v Bělgorodce, poskytovaly dostatečnou ochranu obyvatelům města i okolí. Proto také

[1] *Ključevskij* Курсъ I. 149, 153, *Sreznevskij* Мат. I. 570, II. 1017. Slovo погостъ odvozeno od погостить a značilo původně ležení, okrsek kolem sídla knížecího, kde cestující mohli býti uhoštěni. Srv. *Potebnja* Р. Ф. В. V. 149, *Papkov* Р. Вѣстникъ 1898, XI. 55, cit. *Berneker* EW. I. 337, *Nevolin* Зап. Имп. геогр. Общ. VIII. 69 (*Barsov* Очерки 265).

[2] Let. Lavr. 19.

[3] Рюрикъ ... пришедъ къ Илмерю ... и сѣде ту княжа и раздая мужемъ своимъ волости, и городы рубати, овому Полътескъ, овому Ростовъ, другому Бѣлоозеро (Ipat. let. 11). K dalšímu vývoji slova *volosť* srv. *Sreznevskij* Mat. I. 293.

[4] Letopis Lavr. k r. 882: „Олегъ приде къ Смоленску и приа градъ и посади мужь свои, оттуда поиде внизъ и взя Любецъ и посади мужь свои“ nebo r. 1096 kníže Oleg Svjatoslavič „перея всю землю Муромску и Ростовьску и посажа посадникы по городамъ“ (ПСРЛ. I. 108, srv. i 13, 20, 24 a *Samokvasov* Сѣв. з. 28).

dobýti tohoto staršího centrálního gorodu značilo ovládnouti celou zemi, eventuálně celým kmenem, a také vláda Varjagů nad Slovany uskutečnila se obsazením centrálního hradu v každé zemi.[1]

Vývojem a organisací těchto administrativních oblastí počaly se ztráceti nebo rušiti staré celky kmenové. Nejdříve ztrácely svůj starý plemenný ráz samy gorody, ba víme, že některé byly přímo zakládány obyvatelstvem smíšeným z různých kmenů.[2] Také Kijev byl, jak ukazují jeho památky, městem do značné míry a ovšem přirozeně pomíšeným.[3] Později však vidíme i celé úděly knížecí z kmenů různých složené tak, že starý celek kmenový rozpadal se na dva i více nových politických údělů. Je sice možno, že i nové politické oblasti zůstávaly místy ještě delší dobu etnograficky jednotné, ale větší měrou nám ruská historie XI. a XII. století ukazuje opak: že se totiž skládaly z částí různých starých kmenů. Tak se skládala nová oblast novgorodská ze Slovanů ilmenských a izborských, kteří byli Kriviči, černigovská z části Severjanů, z části Radimičů a z Vjatičů, perejaslavská na Sule z části Severjanů, vlastní kijevská z Polanů, Drevljanů a z části Dregovičů, polocká ze sev. Dregovičů (minských) a záp. Krivičů, smolenská z vých. Krivičů a části Dregovičů i Radimičů.[4] Také nové úděly vzniklé z kolonií na horní Volze a Oce byly přirozeně kmenově pomíšené (srv. výše str. 192). Země Rjazaňská, Rostovská, Muromská i Vladiměřská sestávaly z kolonií krivičských, novgorodských a vjatičských. Etnografické hranice starých plemen nespadaly tedy již v jedno s hranicemi nových oblastí, a mapa prvních údělných knížectví XI. a XII. stol. vypadá již jinak nežli stará mapa kmenová.

Ale jak se dále tyto politické oblasti vyvíjely v údělná knížectví státu kijevského a jak tento systém zdánlivé rozdrobenosti na druhé straně pomocí centrální vlády kijevské současně zarážel drobení a pomáhal udržeti jednotu národa, nespadá již v obor našeho líčení. Jen jedna věc zasluhuje ještě pozornosti a zmínky. Je to vznik velké historické tripartice národa ruského na část malo-

[1] Srv. pozn. předešlé.

[2] Když r. 988 Vladimír viděl, že je v okolí Kijeva málo hradů, počal stavěti hrady (городы) po Desně i po Vostře, Trubeži, Sule, Stugně a osazoval je muži ze Slovanů (novgorodských), z Krivičů, Vjatičů i z Čudů (Let. Lavr. 119).

[3] *Šachmatov* Къ вопросу 25.

[4] *Šachmatov* Къ вопр. 10, 17, 33, *Golubovskij* Ист. смол. з. 51, *Barsov* Очерки 124, *Vladimirskij-Budanov* Обзоръ I. 6, *Ključevskij* Бояр. дума, Р. Мысль 1880, III. 55 a *D. N. Bagaléj* Удѣльный періодъ и его изученіе, Кіев. Стар. 1883, II.

ruskou, běloruskou a velkoruskou, neboť se přirozeně naskytuje otázka, zdali byla tato tripartice založena už v předhistorických poměrech Slovanů východních, a v jaké míře.

Dnes tyto tři velké větve, zvané namnoze nejen kmeny, ale přímo i národy, rozlišeny jsou od sebe různými znaky: politickými ideami, kulturními zvláštnostmi, somatologickými rozdíly a i odchylkami v jazyku. Nejlépe známý a vlastně jediné známý a probadaný základ tripartice je jenom základ jazykový.

O vzniku jazykové tripartice ruského národa a o jejím poměru k starým plemenům bylo mnoho badáno a psáno, a bylo také mezi badateli mnoho různých mínění, ba sporů, jež se hlavně točily o otázku, v jakém poměru byli jednotliví starší kmenové k pozdější větvi maloruské a velkoruské, a jak je rozdíl obou větví starý. Byly spory o to, jak dalece Severjané nebo Vjatiči náleželi té neb oné větvi, byl i spor o Slovany Novgorodské, jsou-li původu jižního nebo severního,[1] ale nejvíce se točil spor o poměr, v jakém k oběma větvím byli staří Poljané-Kijevjané, onen základní, nejpokročilejší kmen starého Ruska, jenž se svým centrem v Kijevě stál v popředí vší moci politické i všech snah i pokroků kulturních. Kdo dal v Kijevě základ k politickému vytvoření říše ruské, kdo vytvořil první ruskou literaturu, — kmen velkoruský či maloruský? Komu patří zásluha, Velkorusům či Malorusům-Ukrajincům? A možno vůbec rozlišovati a uznávati pro starou dobu obě větve? Spory o to, podněcované a zabarvované moderními politickými tendencemi, trvaly dlouho, než se postavily aspoň některé věci základní na pevno, jako na př. to, že o velkoruském rázu Poljanů nemůže býti řeči a že tito náleželi spolu s Drevljany, Uliči, Tiverci a Volyňany k jižní, tedy „maloruské“ skupině jazykové.[2] Spory mimo vědeckou půdu a s nevědeckou tendencí trvají o to ovšem do dnešního dne.

---

[1] Srv. výše str. 202.

[2] Zastanci velkoruského původu starých Rusů kijevských byli kdysi J. J. Srezněvskij, P. Lavrovskij, Al. Pogodin (Зап. о древн. русскомъ языкѣ. Изв. 1856) a v poslední době hlavně prof. Al. Sobolevskij Какъ говорили въ Кіевѣ въ XIV. и XV. в. (Кіев. Общ. Нест. 1883), Очерки изъ ист. русск. языка, P. 1884, opatrněji v Древне-кіевскій говоръ (Изв. отд. р. яз. 1905, 308). Hleděl znovu dokazovati, že staří Poljané mluvili dialektem severoruským, blízkým velkoruštině, a že jižní dněprovská Rus naplnila se lidem mluvícím čistě malorusky teprve v XV.—XVI. století, když se počal tento kraj, od Tatarů vyprázdněný, znovu kolonisovati množstvím nových přistěhovalců ze zemí podkarpatských. Tuto theorii dlužno právem zamítnouti, jak ukázaly polemiky se Sobolevským vedené, tak *Jagiće* v Archiv sl. Phil. XX. 29 a Сборн. Акад. Н.

Dotkl jsem se částečně těchto otázek už při výkladu o jednotlivých kmenech. Zde chci ještě reprodukovati mínění, které o celkovém jazykovém poměru starých ruských kmenů k pozdější Velké, Bílé a Malé Rusi pronesl r. 1899 přední představitel ruské filologie, akademik Alex. A. Šachmatov, mínění, jež pokládám, v celku vzato, za základ všeho dalšího badání.[1] Podle A. Šachmatova byl základ historické tripartice dán už před 1000 lety. Už tehdy tvořili staří ruští kmenové tři skupiny dialekticky odlišené: 1. *severoruskou*, se Slovany novgorodskými a Kriviči, 2. *středoruskou*, akající, s Dregoviči, Radimiči, Vjatiči a Severjany, a 3. *jihoruskou*, s Poljany, Drevljany, Volyňany, Dúlěby, Bužany, Uliči, Tiverci a Chorvaty, jejichž jazyk byl stejný od Karpat až po Dněpr, ačkoliv i zde se počalo dialektické rozlišení na jižní stepní a severní zalesněnou část. Během doby pozdější skupina středoruská rozpadla se na východní a západní část, při čemž východní, totiž kmen Severjanů, Vjatičů, připojila se vlivem centra moskevského na severní skupinu k vytvoření *Velké Rusi*, v níž je podnes tento dvojí původ znatelný.[2] Neboť ta část, která je na sever od Moskvy, Nižného, Kazaně

1889, T. 46, Nr. 4, *Šachmatova*, jenž zprvu souhlasil (Къ вопросу объ образ. р. нарѣчій. Варш. В. 1894, XXXII. Srv. Sl. Archiv XX. 27), avšak později se postavil proti, a to už v stati Къ вопросу объ образ. р. нарѣчій и народностей v ЖМНП. 1899, otisk 25 (zde připouští jen smíšený ráz Kijeva samotného), *A. Krymského* Филологія и погодинская гипотеза, Кіев. Ст. 1904 a Изв. отд. р. яз. 1906, III. 368, *A. Kolessy* v Arch. sl. Phil. 1896, XVIII. 203, *Hruševského* Кіев. Русь I. 235 sl., srv. Очеркъ ист. кіев. з. К. 1891, 427—440. Sporné končiny nebyly od Tatarů zbaveny úplně starého obyvatelstva. Ale ovšem jisto je, že vylidnění bylo místy velmi silné (srv. referát papežského legáta Plana Karpina z r. 1246) a že od XV. stol. přišlo sem mnoho nových kolonistů přivedených polskými pány, hlavně ovšem na levou stranu Dněpra, z Podolí a Haliče. Z historicko-archaeologického hlediska obrátil se proti přesídlení Velkorusů ze středního Podněpří ve XII. stol. i A. Spicyn v článku „Теорія массового переселенія приднѣпровской Руси на сѣверъ" (Ист. арх. раз. 90, ЖМНП. 1909). Ukázal, že to ani archaeologie nedopouští. Kurhany jižní XI. a XII. stol. jsou odchylné od severních. K historii těchto sporů srv. u *A. Pypina* ve Вѣстн. Европы 1886 a Historii ruské lit. III. 319, a pak u *A. Kolessy* Погладъ на станъ истор. розсл. укр.-русской лит. Зап. T. III. XXXIX. 16 sl., *J. Fileviče* По поводу теорій двухъ р. народностей (Lv. 1902) a jinde. Novější představu Sobolevského viz i v Изв. отд. р. яз. IX. (1904), 17—18.

[1] Stará theorie Kostomarova o šesti národnostech staré Rusi: 1. jihoruské, 2. severské, 3. velkoruské, 4. běloruské, 5. pskovské, 6. novgorodské je ovšem tím dávno překonána (Мысли о федеративномъ началѣ древней Руси. Ист. моногр. I. 3). Sdílel ji i *D. J. Bagaléj* Удѣльный пер. Кіев. ст. 1883, II.

[2] *Šachmatov* Къ вопросу 8, 11, 15, 38. Dnešní hranice velkoruského jazyka běží od Opočky k Zubcovu, odtud na jih přes Branjsk k Novgorodu Sě-

a Simbirska (sama moskevská oblast je rázu smíšeného), podržuje totiž bezpřízvuké *o* (okání) a pronáší *g* asi jako latinské *g*, kdežto jižní, bývalá východní část středoruské skupiny mění bezpřízvučné *o* v *a* (akání) a pronáší *g* zvukem blízkým maloruskému *h*.[1] Ze západní dregovičské a radimičské části středoruské skupiny vznikla připojením jihozápadních Kriviců (Polock, Vitebsk), dále části Drevljanů a elementů lašských a pod vlivem státu polskolitevského *Bělorus*,[2] kdežto celá ostatní jižní skupina vytvořila dohromady *Malou Rus*, posunutou od XVI. stol. daleko na východ Dněpru.[3] Jihoruská skupina zůstala tedy celistvější než obě předešlé, neboť přešla téměř celá do dnešní Malé Rusi. Ale jednotná nebyla ani ona, zejména existovaly v ní, jak už bylo řečeno, již tehdy dva základní rozdíly mezi dialekty severními a jižními, které vidíme dnes.[4] K prvním řadí Šachmatov kmeny Dúlebů, Bužanů, Chorvatů, Drevljanů a Poljanů, k druhým, jižním, Uliče, Tiverce a Volyňany.[5] V celku vzato, i Šachmatov skutečný hlubší rozdíl spatřuje jen mezi severoruskou a jihoruskou větví, jak v jazyku, tak i v ostatním. Běloruská větev je mnohem bližší velkoruské jazykově, a někteří měli běloruštinu vůbec jen za velkoruský dialekt.

Ovšem ani tento výklad znamenitého ruského filologa neřekl slovo poslední a on sám změnil poněkud do r. 1919 své starší mínění.[6] Ale je nepopíratelno, že se s podkladem této jazykové

verskému a dále opět na východ přes Sudžu, Obojaň ke Korotniku na Donu a po Donu. Hranice oddělující Bělorus od Malé Rusi jde od Suraže k Pripeti za Pinskem, pak po Pripeti k Mozyru a potom, nechávajíc vně Ovruč a Černigov, k Novgorodu severskému. Celkem je hranicí Pripet.

[1] L. c. 4.

[2] Srv. hlavně úvod ke spisu *J. Karského* Бѣлорусы I. (Varš. 1903), *Šachmatov* l. c. 43. Příznakem lašského původu je dzekání a cekání.

[3] *Šachmatov* l. c. 45, 47 sl.

[4] Také na levém břehu Dněpru t. zv. východní hovory mají jiný ráz, ale tento ráz nevytvořil se teprve tam na východě, nýbrž byl už odedávna v kolébce maloruské, a to v ní někde na severu. Maloruská oblast na západě Dněpru odlišovala lesnatý sever od stepního jihu (*Šachmatov* l. c. 6, 18, 23, 47). Srv. také výše str. 207 o pogod. hypothesi a *Sobolevského* Очеркъ р. діалектологіи, Жив. Стар. 1892, IV. 11.

[5] *Šachmatov* l. c. 6, 18, 23.

[6] Nejnověji Šachmatov (Древн. судьбы 1919, 63—64) pozměnil své starší mínění potud, že běloruskou národnost složili Dregovičí, Radimičí (západoslovanští), část Kriviců a vystěhovalců z Podoní, velkoruskou Vjatičí (západoslovanští) a rovněž vystěhovalci z Podoní spojením s kmeny severními a jihoruskou čili maloruskou Poljané, Severjané, Drevljané, Volyňané, Uliči a Chorvaté. Severjany zde tedy přičleňuje k větvi maloruské. Srv. k tomu i to, co pověděno výše

tripartice východní větve slovanské shodují do jisté míry i dosavadní výsledky archaeologické, jimž věnuji dále zvláštní kapitolu. Neboť i s tohoto hlediska konstatoval A. Spicyn tři obdobné kulturní pásy: severní v oblasti novgorodskokrivičské, střední v severské, radimičské a vjatičské a jižní v oblasti Dregovičů, Drevljanů, Poljanů a Volyňanů.[1] Ale zde je ještě více pochybno, zdali vůbec z nepatrných kulturních rozdílů v X. a XI. století lze souditi na genetickou příbuznost nebo nepříbuznost kmenů ve smyslu historické tripartice.

Shrneme-li všechno naše dosavadní poznání, vypadá základ vývoje ruského národa takto:

Po tripartici praslovanského národa na oblast západní, jižní a východní, kterážto se nalézala už od počátku při Pripeti a středním Dněpru, počala se v této východní části už během první poloviny I. tisíciletí po Kr. tvořiti další diferenciace, především na dvě skupiny plemen kulturně i dialekticky odlišných: na skupinu severní a jižní, jež se vedle sebe a v souvislosti mezi sebou na všechny strany šířily. Jižní postupovala jednak na jih k Černému moři, kde se uchytila po odchodu Hunnů a mezi příchodem Avarů, vytvořivši zde v V. a VI. stol. politický svazek t. zv. Antů, jednak k východu na Don. Severní současně šířila se na horní Dněpr a na Lovať. Příchod Avarů do Volyně a na polský Bug způsobil, jak se zdá, velké hnutí mezi tamějšími kmeny slovanskými, jehož jedním následkem bylo, že se mezi obě uvedené skupiny východního Slovanstva vsunula, soudím v VI.—VII. stol., část Slovanů sice příbuzná, východního jazyka, ale vyrostlá při hranici západoslovanské pod vlivem prapolského centra, a ta rozpoltila skupinu jižní od severní a oddálila je od sebe, zůstavši mezi nimi seděti jako klín. Patřili k ní kmenové Dregovičů, Radimičů a Vjatičů, kdežto k severní skupině náleželi Kriviči se Slověny Novgorodskými a k jižní Dúlěbové (Bužané, Lučané a Volyňané), Uliči, Tiverci, Drevljané, Poljané a patrně i Severjané. Teprve v pozdějším vývoji, snad už tlakem

---

na str. 185. V Očerku (Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи русскаго языка, Petr. 1915) z r. 1915 viz výklad o těchto věcech na str. VI.—VIII, XXIII. (o Severjanech) a XLIII.—XLIX. Oddělení jižní větve od severní klade Šachmatov nově do poč. VI. stol. (Др. судьбы 22). Ke kritice první práce Šachmatovovy srv. hlavně stať M. Hruševského „Спірні питання старор. етнографії." (Стати по слав. I. 1904. 308 sl.

[1] *A. Spicyn* Разселеніе древнерусскихъ племенъ по археолог. даннымъ. ЖМНП. 1899, VIII. Více o výsledcích Spicynových viz v poslední kapitole.

Pečeněgů a Polovců, připojila se východní část středního klínu (Vjatiči) ke skupině severní, splynula s ní v celek velkoruský, zatím co Dregoviči a Radimiči, sloučeni v pojem Bílé Rusi, oddělovali na dále sever od skupiny jižní, splynulé v pojem Malé Rusi.

Nebylo tedy, pokud tradice a vědění sahá, nikdy absolutní jednoty národa ruského na celém prostranství jeho sídel, ani v praehistorii, ani později, tak jako nebylo nikdy absolutní jednoty praslovanské. Vždy byly v ní rozdíly. Ale rozdíly v době praehistorické, zejména rozdíly jazykové byly ještě tak nepatrné, že smíme mluviti o jazykové jednotě všeruské, o všeruské prařeči, o všeruské periodě,[1] jež trvala do druhé poloviny I. tisíciletí po Kr. a jež znovu utvrzena a zpečetěna byla od X. století Vladimírem a jeho nástupci, kterým se podařilo vytvořiti novou jednotu národa ruského, jednotu kulturní, politickou a jazykovou. Jednoty té si byl také vědom už letopisec kijevský, jenž vyčítaje kmeny ruské, uvedl je slovy «Се бо токмо словѣнескъ языкъ в Руси: Поляне, Деревляне, Новгородьци, Полочане, Дреговичи, Сѣверь, Бужане . . . Велыняне.» Všichni tito kmenové byli mu Rusí. Kulturně tu spolupůsobila především nová víra křesťanské církve východní a vlivy kultury byzantské a středoasijské, jazykově pak vliv knižního jazyka literatury starobulharské, jejž Rusové převzali, upotřebovali, a jenž během doby, míse se s živým jazykem, vytvořil jednotný literární jazyk ruský pro skupinu jižní, běloruskou i velkoruskou.[2]

K dalšímu hlubšímu rozlišení těchto skupin, jež se nám dosud především jevily jazykově, přistoupily časem i faktory jiné. Nemůže

---

[1] Pokládám proto za nesprávné vylučovati z jednoty ruské dnešní národ ukrajinský, říkati, že není ruský, vylučovati skupinu ukrajinských a rusínských dialektů z oblasti jazyka ruského, jako činí St. Smal-Stocký, tvoře z nich samostatnou větev jazyka praslovanského *(St. Smal-Stocký* a *Th. Gartner* Grammatik der ruthen. Sprache, Wien 1913, 479, 493). Srv. ohlas Šachmatovův v časopise Україна 1914, I. 7—19 podle Roczn. sław. VII. 269. Pro filologa i nefilologa je zjevno, že jsou oba jazyky v podstatě jazyk jeden, jako čeština a slovenština. Pro filology proto, že hlavní znaky jsou tytéž (plnohlasí, vývoj prasl. *tj*, vývoj krátkých hlásek *i* a *y* a vývoj nosovek ą, ę), a nefilolog instinktivně cítí, že to je jedna řeč. A. Meillet v tom vidí dosud jen dva dialekty jedné řeči, jež se liší mezi sebou méně nežli dialekty francouzské nebo německé *(A. Meillet* Le petit russe et le grand russe. Le Monde slave 1917 I. 408). Vedle Šachmatova nově i B. M. Ljapunov hájil jednotu do XI. stol. v brožuře Единство русск. языка въ его нарѣчіяхъ, Odessa 1919 (mně nepřístupné) a J. Karskij v Ruské dialektologii (P. 1924) 147. K A. Šachmatovu srv. i jeho Очеркъ III.—V.

[2] *Šachmatov* Очеркъ XXXIX.

býti pochyby, že velkoruský sever asimiloval množství elementů finnských, kdežto běloruský asimiloval Litvolotyše, a že Malá Rus přijala do sebe mnoho zbytků různých elementů, hlavně z asijských nomadů, kteří po staletí křižovali stepní černomořský pás. Také životní podmínky prostředí, v němž žily tři ruské větve, byly dosti různé, aby působily na prohloubení diferencí, a rovněž nelze pochybovat, že tlak náporu tatarského a po něm nové politické formace, zejména vytvoření centra moskevského proti kijevskému a haličskému a pak politické vztahy říše litevské, nezůstaly bez značného vlivu na vytvoření a uvědomění si rozdílů mezi Velkou, Malou a Bílou Rusí. Ale vylíčiti celý tento proces není již úkolem mé knihy. Chci zde vysloviti jen jedno přesvědčení.

Diferenciace postoupila sice tak daleko, že dnes Ukrajina požaduje uznání svého jazyka a národa za stejně cennou, stejně rovnoprávnou jednotku vedle Veliké neřkuli Bílé Rusi, — popírati právo to bylo by bláhové, — ale přes to celý, po nejvíce politikou živený diferenciační vývoj nedospěl ještě tak daleko, aby zrušil faktickou jednotu národa ruského, jež stále víže pevně všechny jeho větve v jednotu proti ostatním národům slovanským. Žádný z výše uvedených faktorů, ať jazykový, ať anthropologický, ať kulturní, ať politický, nebo ekonomický, nebyl tak silný, aby starou jednotu národa rozerval. Můžeme sice mluviti už od XIII. stol. o Malé, Bílé a Velké Rusi, a individualisace těchto tří Rusí pokračovala v stoletích následujících, ale při tom zůstaly tyto tři Rusi stále integrujícími částmi jednoho národa ruského, tak jako tomu bylo s kmeny a oblastmi v době letopisné. V mých očích existuje proto tato jednota, nebo lépe řečeno, tento jednotný základ nadále a bude existovat, i kdyby Ukrajina nabyla plné politické samostatnosti, právě tak jako existuje společný, jednotný základ Čechů a Slováků. Kdo chce rozlišovat dva národy ruské, musí stejně děliti národ český a slovenský. Řeči ruské se více mezi sebou neliší, zejména ne běloruština od velkoruštiny.

Možno tedy přáti snahám maloruské neboli ukrajinské intelligence všeho zdaru, usilujeli o to, aby svému lidu dobyla rovnoprávného místa s jinými, speciálně usiluje-li jazyku svému zajistiti to místo, jaké mu dala petrohradská akademie r. 1905 v známém promemoriu vypracovaném Koršem, Šachmatovem a Fortunatovem,[1]

[1] Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго языка. Petrohrad 1905.

ale všechno popírání úzké souvislosti a společného původu s Velkou a Bílou Rusí mám při tom za nesprávné a zbytečné. Příliš mnoho společného víže ještě dnes k sobě všechny části národa ruského, a hřeší na sobě i na Slovanstvu, kdož násilím to, co věky ukuly, rozbíjejí, místo aby pomáhali vytvořiti jeden, ze svobodných částí sestávající národ a stát ruský.

KAPITOLA VI.

DĚJEPIS A ARCHAEOLOGIE RUSKA.

I. Před dobou slovanských kurhanů. Přehled prvních kultur doby neolithické a doby bronzové. Kurhany t. zv. kimmerijské. Kurhany skythskosarmatské a domácí obyvatelstvo na severu. Finnská kultura na Kamě a Oce (ananinská). Doba římsko-gotská. Pole popelnicová typu zarubiňsko-černjachovského. Kurhany sarmatské. Vznik a rozšíření kultury „gotské“ (merovejské). Kultura pjanoborská (borkovská) na Oce. — II. Doba kurhanová. Třídění. Perioda předgnězdovská. Perioda gnězdovská. Perioda pognězdovská. Kurhany kmenů ruských a jejich charakteristika. Kurhany cizích sousedů. Slovanské osady a hradiště. Závěr.

I. PŘED DOBOU SLOVANSKÝCH KURHANŮ.

Systém ruské archaeologie přes velkou práci, kterou již vykonali ruští archaeologové, a přes ohromné množství materiálu, který z hrobů na světlo vynesli a v sbírkách uložili, jest po dnes sporný a nejistý. Některé části jsou sice jasnější, ale právě ta, která nás zde nejvíce zajímá, totiž ta, která se týká předhistorických Slovanů ruských a jednotlivých jejich kmenů známých z X. století, — je nejméně jasná a poskytuje nejméně věrohodných závěrů.

První větší zalidnění Ruska, odmyslíme-li od řídkých zbytků z doby diluviální a jí nejbližší (mesolithické), objevuje se na počátku staršího stupně kultury neolithické, o níž jsem již obšírněji pojednal v I. dílu Slovanských Starožitností.[1] Tato kultura, známa na př. z Bologého u Vel. Novgorodu byla v průběhu III.—II. tisíciletí př. Kr. zaměněna několika kulturami, jež se objevily na prostoře Ruska buď prostým domácím vývojem, nebo vlivy zanesenými tam z ciziny. Mezi nimi vyniká v středu země svérázná kultura, provázená prvními kovy, kterou zvu podle naleziště u Fatjanova blíže stanice Utkinské *fatjanovskou kulturou* původu a příslušenství nejspíše finnského[2] a na jihozápadě, kam vnikají i silné proudy

[1] Srv. SS. I. kap. XI.

[2] Srv. hlavně *Tallgren A.* Die Kupfer- und Bronzezeit Nord- und Ostrusslands I. 45, 217. L'âge du cuivre dans la Russie centrale (Suomi MYA. XXXII. 1920).

Obr. V. Hlavní typy keramiky tripolské.

kultur ze staré Germanie,[1] druhá znamenitá skupina osad a hrobů kultury *bilecko-tripolské*, jež je dnes stále jako před 20 lety nerozhodnutým problémem archaeologickým a ethnologickým.[2] Její malované nádobí, jež je ve zřejmém spojení s jinými analogickými keramikami jihovýchodní Evropy,[3] náleží patrně ethnologickému podkladu těch Indoevropanů, kteří tvořili jazykově příbuznou skupinu satemovou, zahrnující i Praslovany, ale více bych si říci netroufal. Zejména bych nechtěl tvrditi, že v bilecko-tripolské kultuře máme před sebou vskutku kulturu praslovanskou z II. tisíciletí před Kr. Mohl to býti dobře nějaký pranárod indoevropský, jenž později tlakem stepních nomadů sešel na jih Evropy.

Kdybychom už měli naznačiti, která ze zdejších neolithických kultur byla nebo mohla náležeti Praslovanům, o nichž z jiných důvodů předpokládáme, že v II. tisíciletí seděli mezi Vislou a Dněprem kolem Polesí, mohli bychom ukázati jen na domácí kultury neolitické z východní části Velkopolska, Mazur a z Pobuží, hlavně na t. zv. kulturu velkopolskou a nadbužanskou, ač jejich rozšíření na východ a vůbec poměry nejsou dosud náležitě jasné.[4]

[1] Jsou to proudy t. zv. kultury nordické, megalithické a šňůrové keramiky, pak baltické a páskové. První jsou tak silné, že v nich G. Kossinna spatřoval zprvu šíření severoevropských Indogermánů na východ (Mannus I.—II.), později docela šíření Germánů (!) do Polska a Ukrajiny (Weichselland 12). Hroby s megalithickou keramikou jdou za Vislu, především do Velkopolska a Kujaw (dále jen výstřelky), kdežto mladší hroby skříňkové s keramikou šňůrovou daleko do severní části království polského a do Volyně a Kijevska. Také do Podolí jdou, ale poměry zdejší nejsou ještě vyjasněny. Srv. *L. Kozlowski* Stań i zadania badań nad epoką kamienną w Polsce (Warsz. 1921, Wiad. arch.) a Groby megalityczne (Prace i mat. kom. ant. II. 1921), *Janusz B.* Zabytki przedhist. Galicyi (Lwov 1918) p. 27 sl. a Kultura przedhist. Podola galic., Lw. 1920. Mnohem slabší jsou vlivy kultury zvoncových pohárů a kultury páskové přišlé z Moravy na sever Karpat až po Miechow, Stopnici, Sandomiř, silnější, ale málo probadané, jsou vlivy baltické po celém Polsku *(Kozlowski* 16, 18).

[2] Literaturu uvedenou v I. dile SS. doplň těmito novějšími pracemi *Chvojka Č.* Кам. вѣкъ ср. Приднѣпровья (Труды XI. арх. с. I. 376 a o sobě M. 1901) a Зап. арх. общ. V. 2 (1904), *K. Hadaczek* Osada przem. w Koszylowcach (Krak. 1912), *Minns* Scythians 134, *H. Schmidt* Zs. f. Ethn. 1904, 643 a *E. von Stern* v Trudech XII. arch. sjezda (Charkov), a v Izvěstijích téhož sjezdu str. 87.

[3] V jaké míře a jakým prostředím působila na ni (a vůbec na jižní Rus) keramika ovládající od konce neolithu Mesopotamii a známá ze spodních vrstev v Susách, je dosud těžko říci. Jsou tu na př. v kijevských nálezech nepopíratelné shody v malované dekoraci, ale formy jsou jiné, samostatné. Podobný poměr je ke keramice anauské.

[4] *Kozlowski* Stan. 12, 19.

Třetí, ale naprosto záhadnou a nejméně vědecky prozkoumanou a oceněnou skupinu kulturní tvoří jihoruské mohyly, které zjevně z části náležejí již neolithu a z něho přecházejí — častěji v jedné a téže místní skupině — do doby bronzové, ba až do doby skythské. Tato skupina je snad nejbolestnějším místem ruské archaeologie. Jednotlivých výkopů a popisů je dosti,[1] ale přesného roztřídění není; není vyjasněn vývoj, jeho časové stupně, jeho lokální oblasti, charakteristika neolithu a period následujících. Vidíme jen, že tu byla na jihu Rusi od Podolu až po Kubaň počínajíc neolithem zvláštní mohylová kultura a s ní patrně i zvláštní lid; jeho kulturnímu rázu začínáme rozuměti teprve v době bronzové (srv. dále na str. 221), ale každým způsobem bylo to něco odlišného od výše uvedených oblastí, zejména tripolské. Starší ruská archaeologie zvykla tuto oblast jihoruských mohyl zváti *kimmerijskou*, ale moderní archaeolog se raději vyhne tomuto terminu, nebo mu dá pouze význam časový a geografický: mohyly z doby, která předcházela dobu skythskou, a z kraje, v němž dříve podle Herodota bydleli Kimmeriové, národ asi původu thráckého.[2] Neboť zdali byly tyto mohyly vskutku kimmerijské, zůstane dlouho spornou otázkou. Ale ještě méně je lze spojovati s Praslovany. Proti tomu svědčí jednak samo místní rozšíření od Podola k Donu a ke Kubani, jednak pojítka kulturní s Černomořím a Kavkazem a Zakavkazím, která lze ovšem postřehnouti teprve v lépe známých hrobech stupně bronzového.

Kultura bronzová, která na jiných místech Evropy tak znamenitě rozkvetla, nenašla mezi Vislou a Volhou půdy pro podobný květ; nebylo tam dosti suroviny a obchodu, byly kraje těžko přístupné. Proto tam zůstala celkem slabá a nesamostatná, takže ji tam dříve mnozí archaeologové (vyjímajíc Povolží) vůbec popírali.[3]

[1] Zprávy jsou roztroušeny v pracích Ossowského (Zbiór XII. a XIII.), dále v různých popisech výkopů hr. Bobrinského, G. Skadovského, F. Pulaského, V. Danileviče, J. Melnikové, V. Gorodcova, Ljuby Radziminského, Vl. Antoniviče, D. Jevarnického, Vl. Olechnowicze atd. Nejdůležitější jsou výkopy mohyl u Jackovice (Lipovec, Kijev). Srv. Swiatowit VI.

[2] Srv. SS. I. 217 sl. K těmto mohylám z neolithu a doby bronzové srv. zejména *A. Spicyn* Курганы съ окрашенными костяками (Зап. арх. общ. отд. слав. р. арх. IV. 53—133, [zde starší celkový přehled], *Brandenburg N.* Объ аборигенахъ кіев. края (Труды XI. арх. с. I. 155. Přičítá je Kimmeriům).

[3] Srv. SS. I. 474. Byli to hlavně Vl. Antonovič, Veselovskij, Stern a Pič, proti Chvojkovi, Anučinu, Brandenburgu, kteří se jí zastávali tak, jako nově Tallgren a M. Ebert. Tento badatel první pokusil se děliti jihoruskou dobu bronzovou na tři období: I. (2200—1700), II. (1700—1200) a III. (1200—900). Südrussland 65.

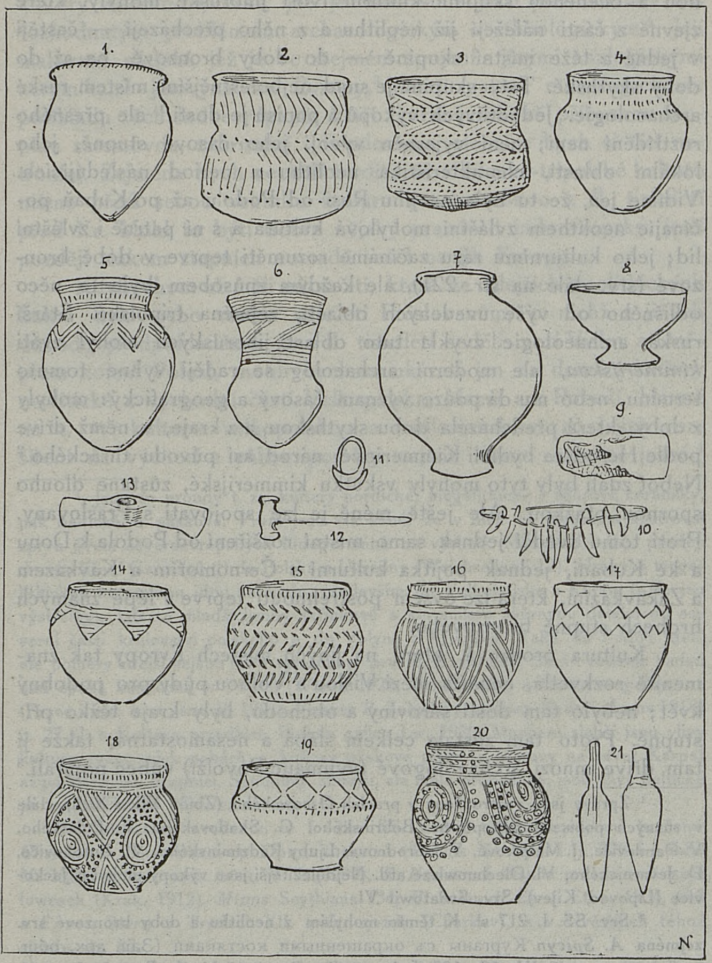

Obr. VI. Inventář jihoruských kurhanů doby kamenné a bronzové.
1—13 Jackovice (Kijev), 14—16, 18—21 Izjum (Charkov), 17 Kupjansk (Charkov).

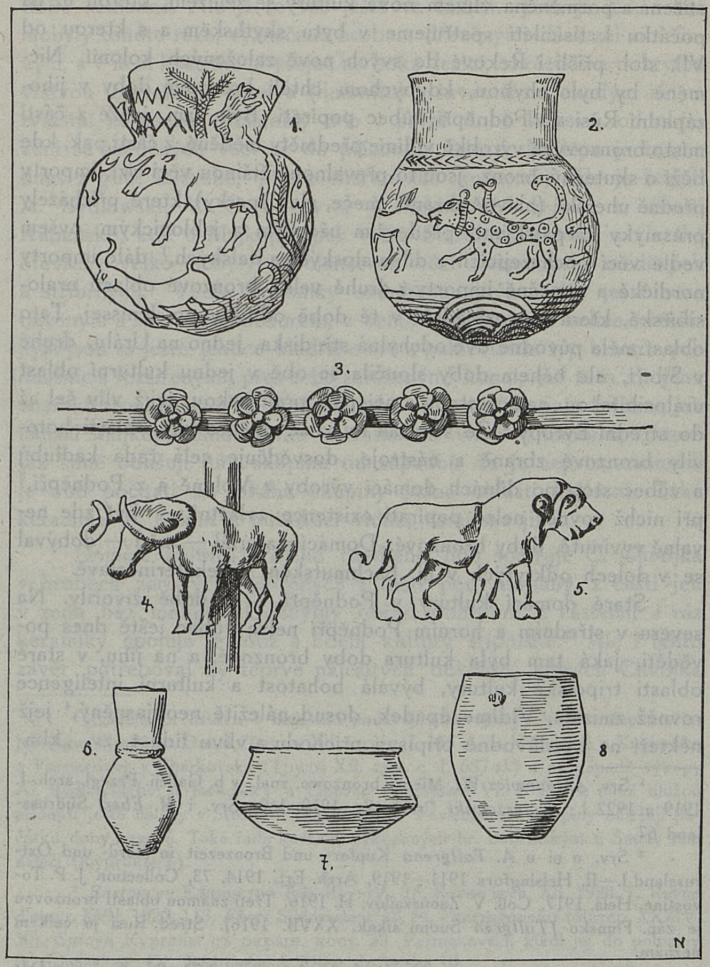

Obr. VII. Stříbrné a zlaté nádobí a okrasy z kurhanu u Majkopu.
(Podle Rostovceva.)

Mimo to na jihu Ruska ani dlouho netrvala, neboť byla brzy postižena a pozměněna vlivem nové kultury se železem, kterou už na počátku I. tisíciletí spatřujeme v bytu skythském a s kterou od VII. stol. přišli i Řekové do svých nově založených kolonií. Nicméně by bylo chybou, kdybychom chtěli bronzové doby v jihozápadní Rusi a v Podněpří vůbec popírati. Byla tam, jenže z části místo bronzových výrobků vidíme předměty měděné, z části pak, kde běží o skutečný bronz, jsou to převalnou většinou věci cizí, importy předně uherské (hlavně zbraně, meče, ale i šperky), které přicházely průsmyky karpatskými, především užockým a jablonickým, ovšem vedle věcí pocházejících z dílen alpských a italských,[1] dále importy nordické a konečně importy z druhé velké bronzové oblasti uralosibířské, která se rozkládala v té době od Oky po Jenissej. Tato oblast měla původně dvě odchylná střediska, jedno na Urálu, druhé v Sibiři, ale během doby sloučila se obě v jednu kulturní oblast uralosibířskou, samostatnou a nejspíše prafinnskou, jejíž vliv šel až do střední Evropy.[2] Že se však i v samé dněprovské oblasti hotovily bronzové zbraně a nástroje, dosvědčuje celá řada kadlubů a vůbec stop po dílnách domácí výroby z Volyně a z Podněpří,[3] při nichž rovněž nelze popírati existence zvláštní, — byť zde nevalně vyvinuté, doby bronzové. Domácí materiál — měď — dobýval se v dolech odkrytých v új. bachmutském u Jekatěrinoslavě.

Staré domácí kultury v Podněpří v té době živořily. Na severu v středním a horním Podněpří nelze vůbec ještě dnes povědětí, jaká tam byla kultura doby bronzové, a na jihu, v staré oblasti tripolské kultury, bývalá bohatost a kulturní inteligence rovněž zmizela. Vidíme úpadek, dosud náležitě neobjasněný,[4] jejž někteří ne bezdůvodně připisují příchodu a vlivu lidu t. zv. „kim-

[1] Srv. *Antonowicz Wł.* Miecze bronzowe, znal. w b. Galicji. Przegl. arch. I. 1919 a 1922 I.; *Kostrzewski* Praeh. Zs. 1918, 160. Srv. i *M. Ebert* Südrussland 67.

[2] Srv. o ní u *A. Tallgrena* Kupfer- und Bronzezeit in Nord- und Ostrussland I.—II. Helsingfors 1911—1919, Arch. Ert. 1914, 73, Collection J. P. Tovostine, Hels. 1917, Coll. V. Zaoussailov, H. 1916. Třetí známou oblastí bronzovou je záp. Finnsko *(Tallgren* Suomi aikak. XXVII. 1916). Střed Rusi je celkem neznám.

[3] *Tallgren* Kupferzeit I. 120, *M. Ebert* Südrussland 71. Srv. tavírny u Děrevjaného, Zaričje, Vel. Polovecké, Trojického, Berezňaků, Tripolje atd.

[4] Už Č. Chvojka soudil, že úpadek ten zaviněn okupací kraje od lidu nového a ustoupením starého lidu, jenže nedával mu odejíti na Balkán a do Řecka, jako to činil E. Stern a H. Schmidt. Srv. *Chvojka* Древн. об. 20 sl. a *Ebert* Südrussland 36, 58.

merijských" mohyl, které jsme zde na jihu poznali už v mladší době kamenné. Ale je to vše ještě ve tmách. Jisto je jen, že se mohyly tohoto rázu, vyznačené hrobem dřevěnými deskami obloženým, a v něm kostrou obyčejně na boku ležící, skrčenou a pokrytou vrstvou červeného barviva (limonitu) s inventářem chudým až na zvláštní keramiku, rozmohly zde v první době kovové, od objevení se měděných věcí až do příchodu železa. Nejlépe je známe dnes z gub. kijevské, pak z charkovské gubernie, kde je kopali A. Bydlowski, V. Gorodcov a J. Melniková,[1] a dále z oblasti Kubanské, kde u Majkopu, pak v St. Staromyšastovské a Carské otevřeny velké mohyly s bohatstvím věcí kamenných, měděných a stříbrných.[2] Vedle keramiky ozdobené rytým nebo ještě více tlačeným a šnůrovým dekorem, v celkové komposici velice svérázným jsou to ještě jehlice kladívkovité a pak zvláštní typ bronzových náušnic s rozšířenými, přes sebe zatočenými konci, jež tuto skupinu charakterisují (obr. VI.). V Kubanské oblasti přistupuje k tomu, jak ukázal Majkop, silná dávka orientálních vlivů a importů,[3] které tak silně odlišují tuto skupinu od západní, že je nejisto, máme-li je obě počítati za lokální skupiny jedné oblasti kulturní. Také keramika je, pokud z publikací vidím, namnoze jiná.

Domácí kulturu starého osedlého lidu spatřuje Č. Chvojka v hrobech žárových, uložených z části pod kurhany, z části jen v zemi bez mohyly. Odchylný obřad pohřební a částečně i ráz keramiky spojuje je totiž s lidem kultury tripolské.[4] Ale i tento závěr potřeboval by teprve náležitých dokladů, kterých Chvojka

---

[1] Jasnější představu o inventáři podávají nám výkopy V. Gorodcova v izjumském újezdě na Donci (Труды XII. арх. с. I. 175 sl.) a Melnikové u Kupjanska a Voroncovky v Charkovsku (Труды XII. арх. с. I. 687 sl.) a na západě výkopy Al. Bydłowského u Jackowicy u Lipovce (Swiatowit VI. 8 sl.), k nimž dlužno připojiti ještě nálezy v Strětivce (kijev. univ.). Poslední dvě skupiny náležejí počátku doby kovové. Také řada kurhanů vykopaných hr. Bobrinským u Směly sem náleží (Курганы I.).

[2] *Rostovcev* Еллинство Tab. III.—IV., 15, Revue arch. XII. 1920, 1, Revue d'assyr. XVII. 1920, 113, *Ebert* Südrussland 48, 54, *Farmakovskij* (Матер. XXXIV. 50), *Spicyn* Курганы съ окраш. кост. 33. Farmakovskij kladl jej do poloviny II. tisíciletí př. Kr., Rostovcev a Ebert do konce III.

[3] Farmakovskij věnoval rozboru majkopských nálezů část své práce Археческій періодъ въ Россіи. Petr. 1914, 15—78 (Матер. XXXIV.) a podrobným rozborem ukazuje na silné působení umění hittitského, které bylo v druhé polovině II. tisíciletí v květu. Odtud také zmíněné již datování Farmakovského.

[4] *Chvojka* Древн. об. 26.

nepodal. Běží tu o to, jsou-li to vskutku potomci lidu tripolského. Jiní myslí, že se tento lid vůbec z Rusi odstěhoval.

Slovem, je zde dosud všechno nejisté a horní Podněpří je teprve úplně ve tmách. Zprávy odtamtud jsou dosud příliš kusé a neověřené. I počátky doby železné jsou nejisté. S kulturou skythskou, o níž ihned bude řeč, sice přišlo i železo, ale při starých stycích, které měla jižní Rus s Podkavkazím, Armenií a oblastí staré říše hittitské není nemožno, ba je velmi pravděpodobno, že sem železo z končin uvedených přišlo mnohem dříve. Máme zprávu, že už Ramsovi II., tedy ve XIII. století, posílal hittitský král Chattušil železné meče.[1] Ovšem doložiti archaeologicky to dosud nemůžeme. Nálezy železa v starých mohylách „kimmerijských" jsou sice známy, ale neověřeny a nedatovány.[2]

Teprve příchodem iránských Skythů, jenž se obvykle kladl do VII. stol. př. Kr., ale jehož počátky bych posunul už do starších dob,[3] dostal se do jižního Ruska živel, jejž můžeme i historicky i archaeologicky pevně zachytit. Je to první pevný základ, k němuž lze řaditi jiné kultury historicky nebo časově nevyjasněné. Zde bych řekl, že se také poprvé dostáváme do doby, v níž můžeme vysloviti jméno Slovanů v poněkud bezpečnějším vztahu k ruské archaeologii. Že tu v době skythské praslovanský národ byl, nelze pochybovati, — vyložil jsem to obšírně již v I. svazku SS a v tomto IV. na str. 7 a násl. — a také nemáme důvodné příčiny, proč bychom nevěřili, že seděl v jádru svém v Polesí a na pásmu úrodné půdy kolkolem, tedy i ve Volyni, Kijevsku a na dolní Desně a Sejmu. Styky, které tento lid měl se Skythy, projevují se i archaeologicky, a můžeme proto bezpečněji na základě těchto styků zachytiti i kulturu jeho, i ji datovati do určitých století. Je to první velký krok k archaeologickému objasnění pranároda slovanského a jeho větve východní, ačkoliv bohužel na základě plného materiálu ani ten ještě vykonán nebyl.

Skythská kultura, jež ve III. a II. století byla vystřídána sarmatskou (ovšem tak příbuznou, že možno dobře mluviti o jedné kultuře skythsko-sarmatské, jen vývojově odstupňované), rozložila se ve své čistotě v stepním a přímořském pásu ruském především ve čtyřech skupinách: jedna je od Dněpru na západ, druhá na

[1] Srv. *Meyer* Chettiter 76, *Perrier* Syria I. 177. Řekové proto ne bez důvodu kladli vynález železa do země Chalybů pod Trapezuntem.

[2] Srv. *Brandenburg* Труды XI. арх. с. I. 162.

[3] Srv. SS. I. 221 sl. a *Prášek* Děj. vých. nár. II. 244 sl.

východ mezi Konkou a Azovským mořem,[1] třetí na dolní Kubani a čtvrtá na Krimu, západně od Kerče. Archaeologicky ji představují mohyly, jež byly podle stavu zemřelého buď chudší, nebo bohatší konstrukce a také ovšem chudšího nebo bohatšího inventáře. Nejkrásněji a nejúplněji předvádí ji řada knížecích hrobů nalezených ve všech skupinách: kurhan t. zv. Melgunovský u Jelisavetgradu, Lugová mohyla u Alexandropolu, Čertomlycký kurhan záp. od Nikopola, Solocha u Nikolajeva, dále na Krimu kurhan Kul-Oba u Kerče, a na Kubani skupina Sedmi bratrů u Temrjuku, kurhan Karagodeuašch u stanice Krymské a jiný u Kelermeské, kterýmžto však výčtem obsahujícím jen nejznámější hroby s pravými poklady uvnitř, daleko ještě není vyčerpána kategorie hrobů knížecích.[2]

Kultura, kterou tyto hroby s doplněním řady dalších obsahují, je základu asijského, patrně zakaspického, jak se nám na př. projevuje beze vlivů řeckých v kurhanech orenburské oblasti prozkoumaných a popsaných S. Rudenkem.[3] Ale umělecká její industrie, kterou vykazují skythsko-sarmatské hroby z jižní Rusi, je už beze vší pochyby produktem dílen řeckých, v starší době VI.—V. stol. ionských dílen maloasijských (vedle dílen v Olbii, Chersonesu nebo Nymfaiu), v době mladší pak především dílen pantikapajských,[4] v nichž se všude čistá antická umělecká tvorba přizpůsobovala vkusu barbarskému. Tím se vysvětluje, proč se umělecká industrie jihoruských skythsko-sarmatských hrobů objevuje jako podivuhodná sloučenina umění orientálního různého původu[5] s uměním řeckým, v níž se toto uplatnilo přirozeně v době, kdy moc a bohatství

---

[1] Zde je patrně Herodotův posvátný kraj Gerrhů s hroby králů (Her. IV. 20, 53, 56, 71, 127. Srv. *Niederle* Star. zprávy 81).

[2] Srv. popisy jejich a dalších u *M. Eberta* Südrussland im Altertum (Bonn 1921), 110—152, *N. Kondakova* Р. древн. II. (Petr. 1889), *M. Rostovceva* Еллинство и Иранство на югѣ Россіи (Petr. 1918), Iranians and Greeks in South Russia (Oxf. 1922) 41 sl. a *Minnse* Scythians and Greeks 149 sl.

[3] Srv. *M. Rostovcev* Курганы, находки оренбургской области (Petr. 1918, Матер. по арх. Россіи XXXVII.) 76, 79. Tyto kurhany jsou ovšem mladší.

[4] *Rostovcev* Еллинство 44, *Ebert* Südrussland 168, *Malmberg* Калародеуашхъ 162. Že právě nejkrásnější věci musily být dělány v dílnách severních, je zřejmo. Vyličujíť život a ráz Skythů tak názorným způsobem, že umělec měl zjevně Skythy resp. Sarmaty před očima.

[5] V starší periodě vidíme silné imitace assyrských dekorací, později ovládá vliv perský. Ale základ skythského umění dlužno přece jen hledati dále v Turkestanu a střední Asii (srv. též A. Tallgren Epoque d'Ananino 96). M. Rostovcev (Еллинство 44, 46) předpokládá i silné vlivy alarodské, ale věc ta vyžaduje hlubšího studia.

řecké na Černém moři rozkvetly, tedy hlavně v VI. a V. století, ačkoliv i následující doba produkovala věci znamenité. Přihlížejíce k této antické složce, můžeme památky a hroby skythsko-sarmatské tříditi chronologicky, ač je zde ještě mnoho sporů a mnohé zbývá vykonat. Tím dostáváme první měřítko pro posouzení i dalších současných památek ruské archaeologie.[1] Neboť věci řecko-skythské nezůstaly omezeny jen na vlastní stepní pás, na sídla a hroby vlastních Skythů a Sarmatů, nýbrž vnikaly obchodem i k národům vnitrozemským a mezi nimi k Slovanům. Proto můžeme i pro oblasť středního Dněpru a pro Volyň mluviti o periodě skythsko-sarmatské, počínajíc asi VII. stoletím př. Kr., ač tam v oblasti praslovanské Skythové ani Sarmati trvale neseděli. Nanejvýše můžeme připustit občasné nájezdy a dočasné ovládnutí těchto zástepních končin.

Tato skythsko-sarmatská perioda středního Podněpří (s obou jeho stran), Volyně a Podolí, je pro nás velmi důležitým oddílem ruské archaeologie a lze jen litovati, že přes spoustu výkopů není dosud tak spracována, jak by náleželo, zejména v obsahu a poměru její kultury ke kulturám ostatním a především ke vlastní kultuře skythské a ovšem i kultuře starých „kimmerijských" kurhanů.

Sám nepochybuji, že zde na severu vedle čistě skythských hrobů máme před sebou i památky obyvatelstva domácího, rolničícího, které místy více, místy méně podléhalo vlivům řecko-skythským. Rozhodnouti, kde archaeologicky přestává oblast vlastních Skythů a Sarmatů a kde začíná oblast jinorodá, která jen byla pod jejich vlivem, je nemožno, právě proto, že na sever šly daleko a silné vlivy skythské a při stavu výkopů nelze říci pravidlem, je-li to hrob skythský, či jiný se skyth. vlivem. S památkami skythského a sarmatského rázu setkáváme se podle nálezů mně známých až po čáru Kijev—Skvira—Olgopol u Balty a na druhé straně Dněpru až po jižní hranici černigovské gubernie do Konotopu,[2] takže do ní spadají jak lesy kijevské a volyňské, tak hluboké

[1] Dříve se vše kladlo do III.—I. stol. Dnes se kladou kurhany melgunovský a kelermeský do VII.—VI. stol., do V. hrob z Vjatřojců (Wettersfelde), do V.—IV. Bliznicy, Sedm bratří a jiné kubaňsko-tamanské, do IV.—III. Kul-Oba, Karagodeuašch, Čertomlyk, Solocha, Voroněžský a Alexandrovský kurhan, do III.—II. Ryžanovský, Artjuchovský, jakož i poklad amu-darjský.

[2] Srv. co jsem už pověděl v SS. I. 242, 499. Zde bych připojil, že M. Vasmer nejnověji na základě rozboru nomenklatury stanovil severní hranici osídlení iránských tak, že v gub. orlovské, kalužské, tulské, černigovské, kijevské a volyňské už Iranců nebylo (Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slawen, I. Leipzig 1923, 78).

lesy vroubící břehy Pslu, Suly, Desny, Sejmu a horního Donce. Stepní дикія поля začínala teprve za Vorsklou.[1] Míti všechny hroby (při nichž je spousta jiných bez skythských věcí) až po tuto čáru za památky skutečných, iránských Skythů, kteří by se byli potulovali v těchto lesnatých končinách a zde umírali, není možné. Nechtěl bych popírati, jak jsem řekl, že se tu mohly objevovati

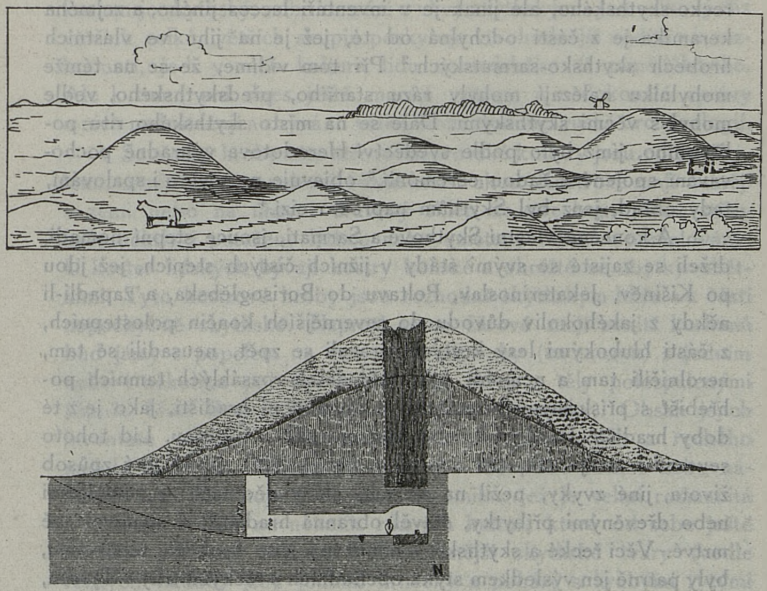

Obr. VIII. Skupina mohyl u Ryžanovky a průřez hlavní mohyly.

i jednotlivé hroby nebo skupiny skutečně skythské, ale celková massa těchto mohylových skupin ve střední a západní Rusi nemůže býti skythská. A to z několika důvodů.

Předně vysvítá z celého výkladu, jejž jsem dosud podal o kolébce Slovanů vůbec a východních zvláště, že v době Herodotově na Volyni a v Kijevské zemi byli už Slované, o pravé straně Podněpří zatím nemluvíc. V téže době Herodot klade na horní Bug a Dněstr své neskythské Neury, kmen patrně slovanský, pod

[1] Srv. *Ljaskoronskij* Ист. переясл. земли 53 sl.

ně pak neskythské Alazony a při Dněpru odlišuje od Skythů-nomadů své Skythy-rolníky. Podle jeho výslovného tvrzení sahali Skythové jen do země Gerrhů při Konce nebo Samaře a prazích dněprovských.[1] V jeho představě — a jeho zprávy jsou přece pro V. a i VI. stol. směrodatné — ve Volyni, Kijevsku a na druhé straně mezi Samarou a Desnou Skythů nebylo.

Dále zde na severu jsou sice v mohylách věci rázu a původu řecko-skythského, ale jinak je v inventáři leccos jiného, a zejména keramika je z části odchylná od té, jež je na jihu ve vlastních hrobech skythsko-sarmatských.[2] Při tom vidíme, že se na témže mohylníku nalézají mohyly rázu staršího, předskythského, vedle mohyl s věcmi skythskými. Dále se na místo skythského ritu pohřebního, jímž bylo podle svědectví Herodotova výhradně pochovávání spojené s řadou ceremonií,[3] objevuje na severu i spalování, tedy obřad, jenž byl Skythům naprosto cizí.[4]

A konečně vlastní Skythové a Sarmati, jsouce stepní nomadi, drželi se zajisté se svými stády v jižních čistých stepích, jež jdou po Kišiněv, Jekaterinoslav, Poltavu do Borisoglěbska, a zapadli-li někdy z jakéhokoliv důvodu do severnějších končin polostepních, z části hlubokými lesy krytých, vraceli se zpět, neusadili se tam, nerolničili tam a nemohli býti zakladateli rozsáhlých tamních pohřebišť s příslušnými zemnicemi a obrannými hradišti, jako je z té doby hradiště Pastěrské nebo Motroninské u Čigirinu. Lid tohoto severního kraje stepním nomadem nebyl. Měl zjevně jiný způsob života, jiné zvyky, nežil na vozích, ale v dědinách se zemnicemi nebo dřevěnými příbytky, stavěl obranná hradiště[5] a spaloval své mrtvé. Věci řecké a skythské, s nimiž se v jeho hrobech setkáváme, byly patrně jen výsledkem styků obchodních s řeckými trhy v Tyrasu, v Olbii, nebo Tanaidu, styky, které jsou už Herodotem naznačeny[6] a také již pro starou dobu dosvědčeny přechodem ř. καράβιον v slov. korablь.[7]

---

[1] Her. IV. 19. Srv. SS. I. 251, Starov. zprávy 78, 81.

[2] Srv. dále str. 227.

[3] Srv. Her. IV. 71.

[4] *Chvojka* Др. об. 32, *Bobrinskij* Кург. у Смѣлы II. 113, 118.

[5] O těchto zemnicích, tedy stálých příbytcích a příslušných k nim valech viz hlavně u *Chvojky* Городища средняго Приднѣпровья. Труды XII. арх. с. I. 95, 100, 101 a *Bobrinského* Курганы у Смѣлы II. (Petr. 1894) 51 sl. Srv. i Život Slov. I. 699.

[6] Her. IV. 24.

[7] Srv. výše str. 27.

Se starými věcmi a mincemi řeckými shledáváme se docela až daleko na severu v Poznaňsku (Szubin) a baltických provinciích (Libava).[1]

Z těchto důvodů severní hřbitovy skythské za vlastní stepí lze míti jen z části za hroby skutečných Skythů.[2] Náležely většinou obyvatelstvu jinému, které nebylo nomadské. Ale ovšem v jednotlivých případech zůstává nesnadno rozhodnouti, zdali v nich určitý kurhan je skythský, nebo domácí s vlivy skythskými. Jen celkový ráz větších celků, větších skupin poskytuje věrohodnější vodítko k rozhodnutí, je-li v nich kultura lidu nomadského či zemědělského. Ale k tomu ani dnes ještě mnohé výkopy a nedokonalé zprávy o nich nedostačují a zbývá tu velká úloha budoucí ruské archaeologii.

Současné hroby této středodněprovské kultury jsou pod mohylami, uvnitř jichž se nalézají různé konstrukce. Kostrové mají častěji v zemi nebo na úrovni dřevěný sklep ze střechou, jehož stěny byly někdy i potaženy látkou nebo ometeny hlinou a pomalovány. U koster lidských bývají kostry koňské a ohniště se zbytky obětními. Tyto kostrové hroby jsou rozhodně skythským blíže a z části nepochybně skythské. Naproti tomu žárové mají uvnitř kurhanů buď jámy s popelem na dně, nebo plošinky (площадка) s jedním nebo i několika pohřby, anebo také sklep s těly polospálenými (Špola, Malé Budky, Aksjutince, Romny, Brovarky). Obsah jejich inventáře ukazuje vedle ozdobných věcí skythských a řeckého nádobí nebo jeho imitací (obr. IX. 1—10) řídké zbraně nebo nástroje, zato však hojnější domácí keramiku, jež je velmi rozmanitá a ukazuje zřejmě na několik různých kultur, které od sebe ještě náležitě odlišeny nejsou. Nejrozšířenější skythské tvary (vedle řeckých nádob) jsou jednak hrnečky a poháry s hrubými rytými pásy pokrývajícími celou nádobu, jak je známe z mohyl doby předešlé (obr. VI.), jednak charakteristické misky s ozdobnými vypjatými uchy a vásovité hrnečky, ozdobené na povrchu rytým a bíle plněným ornamentem, obyčejně z pásů cikcakovitých (obr. IX. 17—20). Ale vedle toho je na severu třetí skupina, jež se vyskytuje hlavně v kurhanech na západě při Dněstru a Bugu (Ivachnovce, Servatyńce u Kamence Podolského), ale jejíž ohlasy

[1] Srv. o tom příslušný odstavec v IX. kap. Života starých Slovanů.

[2] Výjimky ovšem jsou, jestli charakteristický inventář i ritus pro to svědčí. Srv. na př. kurhan odkrytý u Voroněže se skythskou výzbroji bojovníka (*Ebert* Südrussland 174) nebo kurhany u Ryžanovky (Zbiór XII. 1), u Teklina (*Bobrinskij* Кург. у Смѣлы III. 18), u Darjevky (tamže II. 128) atd.

jdou až po Čigirin a Tripolje (obr. IX. 11—16). Ta je bez zvláštní výzdoby, jen s bradavkami kolem velkých váz, ale tvary svými ukazuje jinam a projevuje překvapující spojení se současnou keramikou kraňskou (Vače), bosenskou a banátskou (Debelo Brdo, Donja Dolina, Dubovac), ba i bulharskou (Golemo brdo). Jí ostatně náležejí i šálky s vypjatými a rohatými uchy; rytý, inkrustovaný ornament na nich je však patrně původu jihoruského.

Tyto severní skythské mohyly nalézají se roztroušeny v menších skupinách, jež se však místy shlukují ve velmi rozsáhlá pohřebiště, se sty, ba tisíci mohylami, na př. na Sule u Aksjutinců nebo u Budků, u Brovarků v Poltavsku. V celku vidíme největší soustředění na pravé straně Dněpru mezi Kaněvem, Čigirinem, Umaní, Lipovcem a Berdičevem a na druhé v okolí Romnů na Sule. Nahoru jdou až k Voroněži, ke Konotopu u Něžína a ke Kijevu na Dněpru, Vasilkovu, Olgopoli a k Michalovce na Dněstru.[1] Také v Haliči jsou sledy.[2] K nim náležejí podle obsahu kulturních vrstev i některá hradiště v Podněpří (Motroninské a Pastěrské, obé u Čigirina na Dněpru), uvnitř jichž se nalézají kulturní jámy nebo žárové hroby a v nich střepy řeckých vás z VI.—III. stol.[3]

Byl jsem vždy rozhodně proti jakémukoliv ztotožňování Skythů a Sarmatů se Slovany ve smyslu Iv. Zabělina, Dm. Ilovajského, V. Florinského nebo i Dm. Samokvasova. Je-li však něco v ruském pravěku zároveň skythským a slovanským, nebo lépe řečeno slovanským pod zevnějškem skythsko-sarmatským — jsou to nejspíše tyto severní mohyly po obou stranách středního Dněpru.

Co bylo dále na severu těchto mohyl, v končinách, kde také musíme předpokládat pokračování oblasti slovanské, tedy ve vlastní

[1] Výčet nálezů zde podávati nemohu. Nejznámější jsou výkopy u Směly a Špoly u Čerkas *(Bobrinskij* Курганы и случ. находки близъ г. Смѣлы, I.—III. Petr. 1887—1901), Ryžanovky a Rezyna *(Ossowski* Zbiór XII. 1, 79), u Novosjolky *(A. Bydlowski* Swiatowit V. 59), u Ivachňovců a Servatyňců (Swiatowit IV. 5. 20), v Perepjatiše u Vasilkova *(Tolstoj-Kondakov* Древн. II. 130). Na druhé straně Dněpra kopal nejvíce Dm. Samokvasov a S. A. Mazaraki v okolí Romnů u Aksjutinců, Budků, Popovky, Lipového atd., ale nic z těchto výkopů řádně nevydáno, takže jsou pro nauku téměř bezcenné. Celkové zprávy viz i u *Tolstého-Kondakova* P. dr. II. 122 sl., u *Minnse* Scythians 175 sl., *Ljaskoronského* Ист. пер. земли 92 sl., *Bobrinského* Курганы II. 160, III. 60.

[2] *V. Grebeňak* Сліди скитської культури в Галичині. Зап. Тов. Шевч. T. 117—118, 9.

[3] *Chvojka* Древн. об. 39, *Chaněnko* Древн. Придн. II. 8—9.

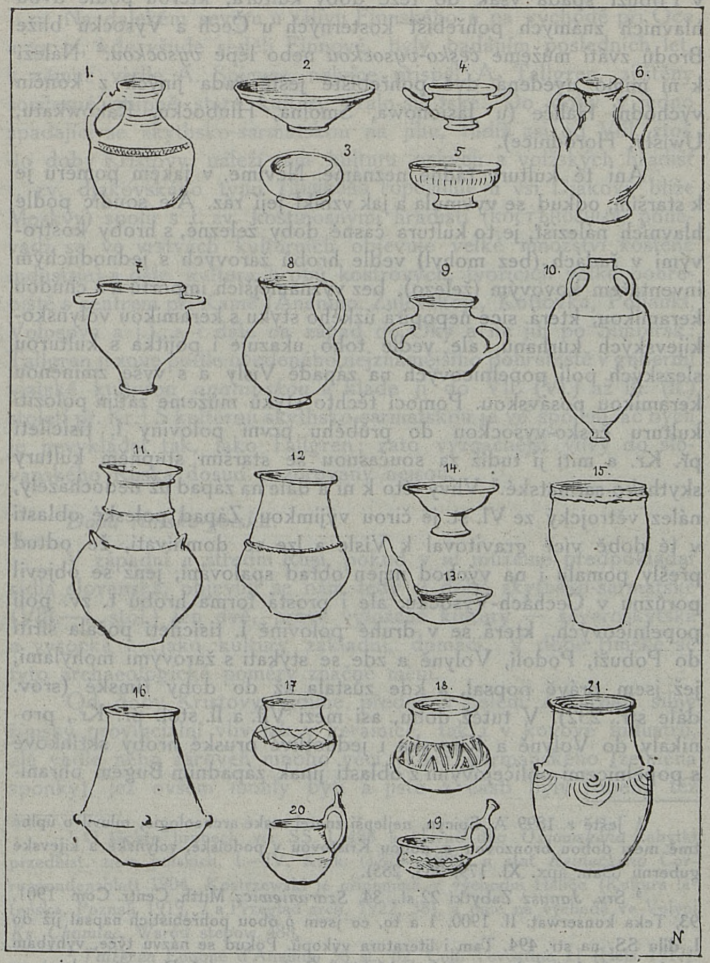

Obr. IX. Keramika mohyl skythských.
(1—3, 6 Karagodeuašch, 4—5, 7—8, 10 Novosjolka, 9, 14—15 Servatyńce, 11—13 Ivachnovce, 16 Žurovka, 17—19 Směla, 20 Střětivka, 21 Tripolje.)

Volyni a v Polesí, není mi jasno z ruské archaeologie.[1] Na západě v Pobuží spadá však do téže doby kultura, kterou podle dvou hlavních známých pohřebišť kosterných u Čech a Vysocku blíže Brodů zváti můžeme *česko-vysockou* nebo lépe *vysockou*.[2] Náleží k ní mimo uvedená dvě pohřebiště ještě řada jiných z končin východní Haliče (u Jasionowa, Smolna, Hlubočku, Rakówkatu, Uwišły, Horodnice).

Ani té kultury řádně neznáme. Nevíme, v jakém poměru je k starším, odkud se vyvinula a jak vznikl její ráz. Ale soudíc podle hlavních nálezišť, je to kultura časné doby železné, s hroby kostrovými v řadách (bez mohyl) vedle hrobů žárových s jednoduchým inventářem kovovým (železo), bez významějších importů a s chudou keramikou, která sice nepopírá úzkého styku s keramikou volyňsko-kijevských kurhanů, ale vedle toho ukazuje i pojítka s kulturou slezských polí popelnicových na západě Visly a s výše zmíněnou keramikou posávskou. Pomocí těchto styků můžeme zatím položiti kulturu česko-vysockou do průběhu první poloviny I. tisíciletí př. Kr. a míti ji tudíž za současnou se starším stupněm kultury skythsko-sarmatské.[3] Vlivy této k ní a dále na západ už nedocházely, nález větrojcký ze VI. st. je čirou výjimkou. Západ poleské oblasti v té době více gravitoval k Visle a lze se domnívati, že odtud přešly pomalu i na východ nejen obřad spalování, jenž se objevil porůznu v Čechách-Vysocku, ale i prostá forma hrobů t. zv. polí popelnicových, která se v druhé polovině I. tisíciletí počala šířiti do Pobuží, Podolí, Volyně a zde se stýkati s žárovými mohylami, jež jsem právě popsal, a kde zůstala až do doby římské (srov. dále str. 232). V tutéž dobu, asi mezi VII. a II. stol. př. Kr., pronikaly do Volyně a Kijevska i jednotlivé pruské hroby skříňkové s popelnicemi obličejovými z oblasti jinak západním Bugem ohrani-

[1] Ještě r. 1899 A. Spicyn, nejlepší znatel ruské archeologie, mluvil o úplné tmě mezi dobou bronzovou a dobou Kristovou v podolské, volyňské a kijevské gubernii (Зап. арх. XI. 179, 253, 285).

[2] Srv. *Janusz* Zabytki 22 sl., 34, *Szaraniewicz* Mitth. Centr. Com. 1901, 93, Teka konserwat. II. 1900, 1 a to, co jsem o obou pohřebištích napsal již do I. dílu SS. na str. 494. Tam i literatura výkopů. Pokud se názvu týče, vyhýbám se slovu *„česká“* kultura, ač je pohřebiště Čech v první řadě, proto, abych se vyhnul nedorozumnění a zmatení s adj. „český“, vztahujícím se na naši zemi českou.

[3] Hruševskij ji kladl až do I.—II. stol. po Kr. (Зап. Тов. Шевч. XXXI. III. 1). Sám jsem je dříve kladl do konce II. a do první poloviny I. tisíciletí před Kr. (SS. I. l, c.) a tak soudil přibližně později i Hadaczek (Wiad. arch. IV. 377).

čené.[1] Pojmenovati je historicky se neodvažuji, ale je to rozhodně živel neslovanský.

Na dalekém severu u zálivu Finnského a na východě při Oce a za ní, kde všude seděli Finnové, byly badáním posledních let, k němuž vedle A. Spicyna nejvíce přispěl A. Tallgren, zjištěny současné stupně staré kultury uralo-sibiřské. Do doby v jedno spadající se skythsko-sarmatskou na jihu, tudíž asi od VIII. stol. do doby Kristovy, náleží tam kultura ockých a volžských hradišť t. zv. djakovského typu (Дьяково городище u vsi Djakova blíže Moskvy) spolu s t. zv. kostinosnými hradišti (костѣносныя, poněvadž se ve vrstvách kulturních objevuje velké množství kostěné industrie) a dále kultura hrobů kostrových, tvořících velká pohřebiště s centrem při Kamě (Ananino, Zujevskoje, Kotlovka, Poljanki, Volosova a j.), a i dále na západ do Oky a na jih po Simbirsk: Tallgren ji zove podle uvedeného nejznámějšího pohřebiště v gubernii vjatské kulturou *ananinskou* a klade ji do VII. (VI.) až III. (II.) století př. Kr.[2] S kulturou skythsko-sarmatskou je ve spojení, ač bych je nevykládal tak, jako Tallgren; zato význačnější vlivy do slovanského Ruska dosud pozorovány nejsou.

Doba římsko-gotská.

V západní a střední Rusi, pokud v ní můžeme předpokládat sídla slovanská, objevují se nám tedy v době skythsko-sarmatské (VIII.—I. stol.) jen dvě, právě vyložené kultury — severoskytská a vysocká — jako kultury základní, domácí. V době římské se tyto archaeologické poměry značně mění.

Od doby Kristovy vidíme předně v celém Zakarpatí silný římský provinciální vliv jak v keramice, tak i v kovové industrii, ale vedle něho zároveň mnoho věcí vkusu germanského (zejména sponky), jež ovšem mohly býti a jistě z části byly robeny též

[1] O těchto hrobech viz SS. I. 488 a hlavně dílo *Ossowského* Zabytki przedhist. ziem polskich, I.—IV. Krak. (1879—1888) a stať *Reineckeho* Correspondenzblatt 1904. Kostrzewski je připomíná z východní Haliče (Kultura lateńska, Poznaň 1919, 7 a Przegląd arch. 1922, 38), a dále na východě ve Volyni *Ks. Chamiec*, Wsród stepów 488.

[2] *Tallgren* Epoque d'Ananino 58 sl., 82, Coll. Tovostine 11 (Hels. 1917). Spicyn však vlastní ananinskou kulturu kladl dříve do prvních století po Kr. a pjanoborskou vedl až do VI.—VII. stol. *(Gorodcov* Перв. арх. 87, *Spicyn* Зап. арх. XII. 1—2, 268). Jak dnes soudí, nevím. Ke hradištím zmíněným vedle Tallgrena srv. hlavně *A. Spicyna* Зап. арх. V. 1, 111, VII. 83, XII. I. 228 a *Sizova .Vl.* Дьяково городище близъ Москвы (Труды IX. арх. с. II. 256).

v provinciálních dílnách římských. Tento římsko-germanský stil v industrii a vůbec v kultuře, nehledíc zatím k tomu, jakým způsobem přišel, proniká od I. do V. století po Kr. od Visly až po Černé moře a Dněpr, ba i za Dněpr k Donu a Oce jdou více méně zřejmé jeho ohlasy. Zejména se sesílil tento vliv od počátku II. stol., když totiž r. 106 Trajan dobyl Dacie a otevřel ji celou obchodu římskému, v jehož moci zůstala až do r. 275. Svědectvím tohoto obchodního proudu je zejména spousta římských mincí II. a III. století nalézaná nejen v Haliči, ale i v Podněpří na mnoha místech.[1] Je viděti, že se i kraje slovanské dostaly do silné závislosti na kultuře římské. Za to chybějí v Podněpří mince bosporské.

Za druhé vidíme, jak se od doby římské šíří zde i zcela nový ráz hrobů. Počínají se totiž objevovati hroby žárové uložené v zemi bez význačnějších mohyl nad zemí a seskupené místy v hřbitovy, jež tvoří jakási „pole popelnicová" podle běžného dnes archaeologického termínu.

Pole popelnicová zvláštního keramického rázu známe od konce II. tisíciletí př. Kr. na západě Visly mezi Labem, Dunajem a Vislou, kde vytvořila velkou archaeologickou oblast dnes již dobře probadanou, ačkoliv s hlediska ethnologického nevíme si s nimi stále ještě rady.[2] Tato pole popelnicová nalézáme v plném a čistém rozvoji v době t. zv. lužické a slezské, která spadá asi do XII. (XIII.) až IV. století př. Kr., po níž ve východní Germanii nastalo v nich značné pomíšení, jednak vlivem kultury latènské přišlé od Rýna, jednak pohyby severních germanských kultur, které do lužicko-slezské oblasti vnikaly. Následkem toho tato kulturní oblast, dříve jednotná, nabývá podoby rozmanitější.[3]

V starší lužicko-slezské periodě polí popelnicových neznáme jich na východě Visly, Sanu a Bugu, neboť aspoň jsou tam vý-

[1] O těchto nálezech římských mincí v Haliči a v Rusku srv. *Kopera* Wiad. num. III. 194, 306, 351, IV. 194, *Grein* tamže 1897, 176, 266, *Antonovič* Арх. карта. Указ. 19, *Laskoronskij* Труды арх. с. XI. I. 458, *Samokvasov* Труды с. VIII. III. 31, 140, *Danilevič* Карта монетныхъ кладовъ Харк. г. (Труды арх. с. XII. I. 374 atd. O chybných dedukcích, které z těchto nálezů činil Samokvasov (srv. l. c. str. 31), viz zde výše na str. 13.

[2] Srv. co jsem o nich napsal již v SS. I. 476 a III. 235.

[3] O německých theoriích, podle nichž do oblasti lužickoslezské vnikaly různé nové elementy germanské, archaeologicky odlišené (Vandalové, Burgundi, Gotové, Silingové, srv. SS. III. 243 a *Kostrzewski* Kult. Lateńska 6 sl., (Przegl. arch. I. 1919) Srv. též *B. Richthofen* Mannus 1922, 295 sl.

Obr. X. Inventář žárových hrobů doby římské.
(1—10 Przeworsk, 11—14 Zarubiňce, 17—29 Černjachov, Romaški.)

střelky tak slabé mimo Halič, že o nich tam dosud mluviti nemůžeme.[1] Nechci tvrditi, že tam nebudou, naopak, očekávám je i tam, ale zatím tam o nich nevíme, až na několik neurčitých zmínek.[2]

První hroby tohoto typu počínají se dále od Visly objevovati teprve s věcmi rázu latènského z II.—I. stol. př. Kr. a jsou podivným způsobem roztroušeny dosti hluboko do střední Rusi, takže jejich objevení zde bylo nejen překvapením, ale i záhadou. Objevují se ve vých. Haliči a jdou až do Kijevska.[3] Čím dále tím více mění se jejich inventář v římský, hroby jsou také četnější a tvoří hřbitovy, jejichž příkladem je na př. v Haliči hřbitov u Przeworska, popsaný důkladně K. Hadaczkem a datovaný do II.—III. stol.,[4] nebo na severu u Pajků blíže Przasnysze v Mazursku, popsaný Peiserem a datovaný také do té doby.[5]

Žárová pole římská rázu przeworského objevují se dosud ponejvíce v Haliči jen na západě Bugu, dále na horní Dněstr jdou jen porůznu.[6] Ale v kijevské zemi objevují se pojednou opětně současné skupiny hrobů zpola žárových, zpola kostrových s příbuznou římskou keramikou a industrií. Ve známost uvedl je Č. Chvojka popisem tří pohřebišť od Zarubiňců, Romašků a Černjachova, při čemž však nesprávně datoval Zarubiňce do II. a I. stol. před Kr., neboť patří I. a II. stol. po Kr.; Romašky a Černjachov zařadil již správněji do II.—V. stol.[7]

[1] Na východ Visly jdou, pokud vím, pouze nepatrně do kraje plockého.

[2] Věc tato, východní hranice polí popelnicových v různých jejich stupních, není ještě polskou archaeologií probádána (srv. SS. III. 241). Ruští archaeologové se dříve vůbec o tyto památky v zemi skryté nestarali, pro ně existovaly téměř jen mohyly, zdaleka viditelné. Následkem toho velký archaeologický problém lužicko-slezských polí popelnicových zůstal úplně nedotčen, ač právě v otázce ethnické příslušnosti by bylo nad míru důležito zvěděti, v jakém poměru jsou pole popelnicová k oblasti mezi Vislou a Dněprem, kde z jiných důvodů předpokládáme kolébku Slovanů.

[3] Srv. o nich u *Spicyna* Изв. арх. ком. XII. 78, *Minnse* Scythians 259, *Chvojky* Поля погр. 18 a dále v Swiatowitu V. 179 a Арх. Лѣт. 1904, 18. Pokud Polska se týče, sebral vše *Jos. Kostrzewski* Kultura latèńska (Przegląd arch. I. 1919, 2—27 a II.—III. 1920, 114—122), k čemuž srv. i *B. Richthofen* Zur Latènezeit in Osteuropa (Mannus 1922, 291.

[4] *Hadaczek K.* Cmentarzysko ciałopalne kolo Przeworska. Lv. 1909.

[5] *Peiser* Das Gräberfeld bei Pajki. Königsb. 1916.

[6] *Hadaczek* l. c. p. 19, *Demetrykiewicz* Mater. IV. 93, 113, 130. Větší latènsko-římské pohřebiště odkryto bylo nově u Drohičínu na Bugu (Wiad. arch. 1923, 152).

[7] *Chvojka* Č. Поля погребенія въ среднемъ Приднѣпровьѣ. (Зап. арх. XII. 1901). Také o sobě v Petr. 1901. Chvojka nesprávně odhadl stáří sponek,

V jakém poměru je skupina kijevská, kterou chci zváti zarubiňsko-černjachovskou k przeworské, nemohu ještě říci. Je to jedna a táž kultura, téhož lidu? A jakého? Jsou to v obou Germani, — černjachovská by pak mohla náležeti pouze Gotům,[1] — či jsou kijevská pole popelnicová domácí, jak soudil Chvojka, pokládaje zakladatele jejich za východní Slovany, žijící pod silnými vlivy cizími a přizpůsobující se jim i v ritu pohřebním i v hmotné kultuře?[2]

Přiznávám se, že mi nejsou poměry ty dostatečně jasné, abych se mohl určitěji rozhodnouti.

Pro Goty by svědčil římsko-germanský ráz inventáře černjachovského se styky, na něž už Reinecke poukázal, a historie, která učí, že přišli od Visly koncem II. nebo počátkem III. stol. a v Podněpří založili říši, trvající do příchodů Hunnů (srv. výše str. 63).

Ale kde jsou pak v archeologii Slované východní, kteří v I.—V. stol. po Kr. musili býti už silni a mohutni a seděli v Zakarpatí od Bugu až po Donec, a po řekách až k Černému moři, neboť je tu prameny VI. století výslovně jmenují. A jak zase vysvětliti, že Goti, kteří podle obecného úsudku německých archaeologů nahoře u Visly pochovávali,[3] v Podněpří mají pojednou hřbitovy téměř výhradně žárové? A jak vysvětliti gotickou příslušnost hrobů zarubiňských, které archaeologicky náležejí do I. a II. stol. po Kr.,[4] víme-li jinak, že Goti přišli teprve kolem r. 200 po Kr.?

To jsou ještě samé záhady, před nimiž ruská archaeologie stojí dosud bezradně, ačkoliv otázky ty se stále vracejí.

Vše bude záležeti na správném ocenění nejstarší skupiny zarubiňské, zejména na tom, je-li ve vývojovém spojení s černjachovskou. Podle Chvojky je tato skupina *četně* zastoupena v Kijevsku i na druhé straně Dněpra v podobných hrobech u Tripolje, Trostjanců, Ržiščeva v kraji kaněvském, u Puchovky, Pogrebů, Bortničů,

---

jež měl za laténské. K tomu srv. stať *Reineckovu* v Mainzer Zs 1906, 42 a *Ebertovu* v Praeh. Zs. V. 80 a Südrussland 352, 364. Ebert zde připojil ještě kostrové pohřebiště u Nikolajevky, blíže Chersonu, v inventáři shodné s Černjachovem, ale to přičítá jakési starší, předgotské vlně Germanů.

[1] Tak soudí na př. na základě kulturní příbuznosti *Blume* Germ. Stämme 196, pak *Reinecke* l. c., *Ebert* l. c. (srv. Südrussland 352), *Pič* Starož. II. 3; 274, *Rostovcev* Revue des ét. slaves II. 12, *Kossinna* Weichselland 22.

[2] Srv. *Chvojka* l. c. a *Minns* Scythians 187—192.

[3] *Kostrzewski* Wielkopolska 168[2].

[4] Ebert proto předpokládá nějaké „jiné" Germany před Goty přišlé (Südrussland 352).

Višenky v Ostěrsku a u Kojlova, Rudakova a Perejeslavi. Chvojka o keramice v ruce dělané dí, že má styky se starší, zde domácí keramikou periody skythské. Je-li tomu tak, — přesně kontrolovati věc tu možnosti nemám, poněvadž obrazů je málo a nedokonalých, — pak by ovšem kultura zarubiňská nemohla býti vůbec germanským importem ze západu, nýbrž novým stupněm, evolucí starší kultury, kterou jsme zde seznali pod kurhany z doby skythskosarmatské. Pak bychom také ovšem i Romašky a Černjachov, které náležejí do III. a IV. století, a příbuzné jim hroby, kde vedle spalování se objevuje opět pochovávání a i jiné drobné odchylky rituální, kde keramika a také industrie kovová i skelná je čistě řecko-římská, — musili spíše pokládati za hřbitovy staršího lidu žijícího pod silným vlivem jižním, přicházejícím z Dacie a z kolonií černomořských, než za hřbitovy gotské.[1] Že přicházel neobyčejně silný vliv římský až do středního Podněpří, svědčí mimo jiné výše vzpomenutá spousta zde nalezených římských mincí z II.—III. stol.,[2] a nebylo by tedy divu, kdyby byl i domácí lid kultury zarubiňské vlivu tomu podlehl a kulturu svou silně pozměnil, jako se to stalo na př. v Polabí.

Také na jihu Ruska stará kultura nezůstala bez výrazných změn. Skythskosarmatská vyvíjela se normálně dále. Sarmaté rozdrobeni v drobná knížectví a počtem oslabeni — neboť jich značná část odešla v I. stol. po Kr. za Dunaj a do Uher,[3] — přijímali opět ochotně z kolonií všechny vymoženosti kultury řecké a římské, tak jako to bylo dříve, a to se ovšem přirozeně odráží i v inventáři jejich hrobů z prvních století po Kr., jak je známe z výkopů kurhanů v újezdě izjumském a kupjanském (Charkov), dále u Kudinetova a Alešek, v terské a taurické oblasti, a hlavně z výkopů V. Sysojeva a M. Veselovského v oblasti kubanské.[4]

Také znamenitý nález z mohyly Chochlač zvané u Novočerkaska sem náleží, pocházeje z VI. stol. po Kr.[5] V celkovém rázu hrobů nezměnilo se nic. Vidíme pouze to, že se v konstrukci jich

[1] K těmto hřbitovům patří podle Chvojky i zbytky osad u Žukovců a Vitačeva v kijevském újezdě s analogickou keramikou *(Chvojka* l. c. 46).

[2] Srv. výše str. 232.

[3] Srv. výše str. 24 a SS. I. 327.

[4] *M. Veselovskij* Курганы кубан. обл. въ періодъ римскаго владычества. Труды XII. арх. с. l. 341. Důležitá tato práce je bohužel bez obrazů. Dále srv. *Tolstoj-Kondakov* Древн. III. 141 sl.

[5] Srv. *Tolstoj-Kondakov* Древн. III. 132, *Minns* Scythians 235, *Veselovskij* l. c. 346.

objevují ohlasy úpravy, která jest typická pro Podkavkazí (jámy katakombovité s boční komorou) a jež tam patrně náleží sarmatským Alanům.[1] V inventáři jsou pak vedle výtvorů řecko-římských, v poměru k starším umělecky méně cenných, významné hojnější nálezy nové orientální techniky výzdobné, přišlé z Turkestanu nebo Persie, totiž inkrustace pomocí drahokamů, jantarů a skelných past. Důležitá tato výzdoba objevovala se zde už dříve,[2] ale jen pořídku, a teprve nyní asi od II.—III. století doznala takové obliby, že ji přejaly i dílny řecké a už ve III. a IV. století vyráběly šperky i zbraně granáty vykládané.[3] Byly to hlavně dílny v Pantikapaiu a sousedství.

Nové nomadské invase v jižním pásu stepním nedají se v prvních stoletích po Kr. zjistiti, ba ani hunnské z r. 375 nelze

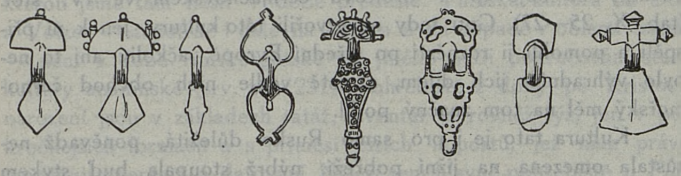

Obr. XI. Hlavní typy gotské sponky v Rusku.
(1—2 Černjachov, 3 Kaněv, 4—6 Pastěrskoje, 7. nal. neznámo, 8 Borki.)

archaeologicky zachytit. Ale zato jiná invase je důležita, a to tím, že dala podnět nebo, lépe řečeno, spolupůsobila na vytvoření nové velké archaeologické kultury, která od V. století ovládla celou ostatní Evropu. Je to kultura obvykle zvaná merovejskou nebo také vzhledem k jejímu domnělému původu gotskou.

Je ovšem faktum, že se na jihu Rusi, a to jak v dílnách řeckých kolonií (Pantikapaion), tak i v hrobech na Krimu odkrytých a po různu i uvnitř země ruské až po Kijev a Černigov, objevuje industrie merovejská v primárních i vyspělých formách, od té doby, kdy se podle zpráv historických, jež jsem probral výše na str. 64 sl. objevili při Dněstru a Dněpru a pak na pobřeží germanští

[1] Srv. *Spicyn* Ист. арх. разысканія. ЖМНП. 69 sl. Mohyly tohoto rázu jdou za Don až do kraje saratovského (věci jejich inventáře až na Oku) a přecházejí po IV. století blíže nám neznámým přechodem v příbuzné ostatně mohyly chazarské, známé dobře z VIII. a IX. století.

[2] Srv. Život Slov. III. 269.

[3] *Spicyn* Изв. арх. ком. XVII. 115, Отчетъ арх. к. за 1904 г., 72.

Gotové, tedy od poč. III. století. Je dále faktum, že hroby nalezené u Gurzufu na Krimu ze století VI.—VII. s bohatým inventářem merovejským mohou náležeti pouze Gotům na Krimu pozůstalým[1], a také netřeba pochybovati o tom, že Gotové, byvše úderem Hunnů po r. 375 zatlačeni z části do Dacie a na Balkán a dále do střední Evropy, roznesli s sebou tuto novou industrii vyznačenou inkrustací, hojnou aplikací zvěrných motivů a novými formami. Nicméně by bylo nesprávno souditi z toho, jak často slyšíme, že Goti v severním Černomoří byli jejími původci.[2] Industrii tuto vytvořily už před tím, než oni přišli, řecké kolonie s použitím nových orientálních dekoračních motivů. Goti do ní přinesli jen málo, snad jen nové motivy pro formu sponek, z nichž se vývojem deštičky záhlavní a patkové vyvinula „gotská" forma plechové sponky, charakteristická pro Černomoří v V.—VI. stol., a jejíž počátky se objevují v hřbitovu černjachovském ve IV. stol. (tab. X, 25—27). Goti tedy nevytvořili této kultury, jen k ní přispěli a pomohli ji roznésti po střední Evropě, ačkoliv ani to nebylo výhradním jich dílem, a jistě vedle nich obchod černomořský měl na tom značný podíl.

Kultura tato je i pro samo Rusko důležitá, poněvadž nezůstala omezena na jižní pobřeží, nýbrž stoupala buď stykem s vnitrozemskými osadami gotskými nebo spíše jen obchodem z Černomoří dosti daleko na sever, a což ještě důležitější, ve formách, které jsou jen pro Rusko speciální. S hrubými degenerovanými importy „gotských" sponek setkáváme se už v současné a pozdější kultuře volžskokamské, na př. v pohřebišti borkovském a kurmanském na Oce a Kamě,[3] a také na západě dotýkají se zajímavá střediska gotských nálezů oblasti slovanské, tak zejména hradiště Žarišče u sela Pastěrského nedaleko Čerkasů[4] a Kaněv;

[1] *Rěpnikov N.* Зап. арх. Odessa XXVII. 101, *De Baye* Mém. Soc. d'Ant. LXVII. 1908, *Brenner* VII. Ber. röm. germ. Komm. 262. Podobné se našly v Suk-su na Krimu a u Mangupu *(Rostovcev* Iranians 235).

[2] Srv. zatím předběžný výklad, který jsem o tom podal na arch. sjezdu v Bratislavě r. 1922 pod titulem „O původu merovejské kultury" (Obzor. praehist. I. 90).

[3] *Spicyn* Древн. Оки и Камы, tab. VI., XIV., XX.; *Posta* III. Reise 576—578, *Selivanov* О древн. нас. приокскаго района (Vlad. 1908), tab. 3, 12, 13, *Tallgren* Kupferzeit II. 182.

[4] *Chvojka* Труды XII. арх. с., Chark. I. 93 sl., 103, *Chanĕnko* Древн. IV. 8, *Volkov F.* Les trouvailles d'objets goths en Ukraine. Bull. soc. d'anthr. Paris 1898, 280. Srv. Ž. S. I. 536. Arne proto Pastěrské hradiště pokládá za osadu gotskou (Ostpreussen 7).

rovněž na Černigovsku, Poltavsku, ba i na Spasském Gorodci (Kaluga) u Tveru setkáváme se s podobnými věcmi, ukazujícími na obchodní spojení těchto slovanských končin s pobřežím v V. a VI. století. U Berezovky (Achtyrka, Charkov) odkryt byl hrob kostrový s dvěma „gotskými" sponkami,[1] podobný u Balakleje poblíže Směly na Kijevsku, a sem náleží i 9 bohatých hrobů, které r. 1884 odkryl Dm. Samokvasov u Novogrigorjevky (Alexandrovsk) v Jekatěrinoslavské gubernii s mnohými zlatými věcmi, drahokamy a sklem vykládanými.[2] Všechno to ukazuje, že Slované ve III.—VI. stol. nebyli beze styků s těmito pokročilými kulturami, ale ze zemí slovanských dokladů toho známe dosud pramálo.

Proti těmto dosti pronikavým změnám, které se v době I.—V. stol. tvořily na jihu, vidíme ve středu a na severovýchodu Ruska zatím jen prostý vývoj, nové mladší stupně té vzdělanosti, kterou jsme tam našli v době předešlé. Finnská kultura na Oce a Volze — a patrně i dále na severu a na západě v oblasti území — není v době římsko-gotské nic jiného nežli pokračování staré kultury ananinské (srv. str. 231). Pohřebiště z doby po Kristově narození jsou v základech tatáž, inventář je rovněž týž, jen v pokročilejších formách a s příměsí cizích importů, jež nám právě umožňují orientaci a datování. Náleží sem hlavně pohřebiště u *Pjanoboru* na Kamě a u *Borků* u Rjazani, po nichž se dává jméno této fasi kulturní, dále více méně současné s nimi jiné hřbitovy na Kamě, Vjatce, dále u Muroma (Maksimovka), Tambova (Košibejevo), Rjazaně, které vesměs Tallgren datuje do prvních šesti století po Kristu.[3]

Z celého dosud podaného přehledu je zřejmo, že až do konce doby římské nelze východních Slovanů archaeologicky pevně zachytiti. Jsou to všechno stále jen domněnky nebo hypothesy, jež

[1] Nálezy jsou v Histor. museu v Moskvě a v jiných sbírkách.

[2] Труды XII. арх. с. I. 428, *Bobrinskij* Кург. у Смѣлы III. 28, 148. *Samokvasov* Основанія хрон. класс., Varš. 1892, str. XXX. Také na Kavkaz šel tento proud a dále k východu. Мат. по арх. Кавказа II., tab. 11, *Tallgren* Kupferzeit II. 184.

[3] *Tallgren* Kupferzeit II. 182—184. *Spicyn* Древн. басс. Оки и Камы. Petr. 1901. 7, datoval Pjanobor o něco později, do V.—VII. st. A. Selivanov rozebral r. 1908 znovu borkovský mohylník, rozeznává 2 části a klade první do IV.—V. stol., druhou do VII.—VIII. st. (О древн. населеніи приокскаго района. Vlad. 1908, 12). Chybně datoval tyto mohylníky *A. J. Čerepnin* Очеркъ доист. прошлаго Рязан. края (Rj. 1896) do staré doby kovové. Srv. *Sizov* Арх. Изв.-Зам. IV. 86.

určují, co může býti v archaeologii starších period a starších kultur slovanské a co ne. Ale i při této nejistotě, co je vlastně slovanské, musí zůstati nezvratným axiomem, z něhož stále dlužno vycházeti a k němu se vraceti: že tu Slované odedávna byli a že některé z těchto kultur na jisto Slovanům náležely. Nejisto jest jenom, které — a je naprosto nutné, abychom zamítli jak thesi Dm. Samokvasova, jenž vykládal nesprávně, že Slované přišli do jižní a střední Rusi z Dacie v II. a III. století,[1] tak i thesi předního českého archaeologa J. L. Píče, podle níž zase Slované přišli od západu na východ Visly teprve v V. a VI. století, kteroužto thesi nemožnou a vší historii odporující založil Píč nesprávně pouze na jediném příznaku archeologickém: totiž objevení se t. zv. hradištné keramiky v Rusku,[2] o níž pojednáme v odstavci následujícím.

II. DOBA KURHANOVÁ.

Třídění. Konec předhistorické doby východního Slovanstva představen je dobou t. zv. kurhanovou, nazvanou tak z té příčiny, že se všude nad hroby sypaly poměrně vysoké mohyly. Tak se stal kurhan, ač již dříve existoval, v té době markantním vnějším příznakem archaeologickým. Někteří ruští archaeologové, jako na př. A. Spicyn, shledávají v tomto novém kurhanu původ nebo aspoň vliv normanských Rusů,[3] kteří, jak víme, působili do slovanské Rusi silným vlivem počínajíc IX. stoletím, ne-li o něco dříve (srv. str. 96), takže by počátek periody kurhanové spadal tím v jedno s rozšířením vlivu ruského. Domněnky této nelze zhola odmítnouti. Na severozápadě Rusi, kde bylo na Ilmenu, Volchovu, Něvě a Ladoze prvotní středisko ruské a vliv jeho nejsilnější, nalézáme vysoké mohyly, t. zv. *sopky* novgorodské oblasti,[4] jež patrně vznikly vlivem nordickým. Ale míti za to, že i jinde v Rusku mají kurhany IX. a X. století tento původ, nebylo by správné. Severní mohyly nejsou nejstarší. Na jihu, v staré slovanské oblasti byly kurhany již dříve, před příchodem Rusů.[5] Slované je viděli u svých sousedů skythských a sarmatských, event. i starších, a nemusili tedy čekati

[1] Srv. výše str. 13.

[2] *Píč* Starož. II. 3, 219, 271, 275.

[3] *Spicyn* Разселение 9 sl.

[4] Srv. o nich v ŽS. I. 313.

[5] To ostatně i Spicyn uznává (l. c. 10—11), že se vyskytly kurhany u Slovanů v IX. st., u nichž o vlivu normanském nemůže býti řeči (15—18).

na vzory ruské, a nepochybuji také z důvodů již výše vyložených, že část severních kurhanů poloskythského rázu byla slovanská. Není tedy kurhan nad slovanským hrobem v IX. století něco zhola nového, ale pravda je, že od té doby stal se kurhan, a místy dost vysoký, typickým příznakem slovanských hřbitovů. Není proto třeba termín *doby kurhanové*, v ruské archaeologii již dávno zakořenělý, odmítati a nahrazovati jiným.

Vytýká-li se kijevskému kronikáři nedostatek historické perspektivy v jeho zprávě o počátcích ruského národa, platí totéž i o archaeologii ruských kurhanů. I tu se dosud vývoj jejich neprojevuje. Dostati ruské kurhany do pevného systému chronologického, v němž by se mohlo třídíti, co je ze VI., co ze VII., VIII., IX., X., XI. atd. století,[1] a co je slovanské, co neslovanské, co vjatičské, co radimičské atd., dosud se nepodařilo a podle všeho bude ještě mnoho práce zapotřebí, nežli se tak stane. Ruský archaeolog, jenž jednou tento problém rozřeší, stanoví jejich stupně vývojové, zjedná si převeliké zásluhy o ruskou nauku a vykoná největší úkol, který dodnes čeká na ruskou archaeologii.

Dnes ani v zevnějšku kurhanů, ani v konstrukci vnitřní neumíme stanoviti takové rozdíly, které by umožnily přesné roztřídění a vytvoření skupin buď chronologických neb místných (národopisných). Rozdíly, které jsou, nacházíme roztroušené po celé Rusi, vysoké kurhany jsou na severu i na jihu, rovněž formy polokruhové, konické nebo segmentové, a i zvláštní skupina starších, tak zvaných dlouhých kurhanů (длинные курганы), je rozptýlena po velkém prostranství, také kamenné věnce kol mohyl jsou všude. Ve vnitřní konstrukci vidíme na různých místech žárovíště neb popelnici buď na úrovni země nebo v jámě, nebo výše nad úrovní, a totéž platí o kostrách; všude jsou hroby buď s obložením kamenným nebo

[1] Měl jsem už na jiném místě příležitost o tom se zmíniti (ŽS. I. 235, II. 265). Křesťanství počalo pronikati do jižního Ruska záhy, za okupace gotské (srv. zde výše str. 65) a i po odchodu arianských Gotů udržovalo se v přímoří. K Slovanům kijevským dostalo se v IX. stol., za Olgy i za Igora už se křesťané připomínají v Kijevě; ale Kijevsko celé se pokřestilo teprve, když r. 988 přijal křest velký kníže Vladimír se svojí družinou. Vzdálenější kraje přijímaly novou víru teprve průběhem XI. století, ba Kriviči, Vjatiči, Radimiči, Severjané podle slov letopisce kijevského (Lavr. 12) byli ještě za jeho doby pohany. Místy zůstali pohané ještě déle. V archaeologii vidíme proto jen pomalou a postupnou záměnu starého spalování v křesťanské pochováváni počínajíc X. stoletím. Nicméně můžeme říci, že v celku a v jádře provedla se změna během XI. a XII. století a jimi tedy končí normálně ruská praehistorie.

dřevěným, nebo beze všeho obložení atd. Pouze shlédneme-li na větší celky, vidíme, že jim obvykle náleží některá charakteristika konstrukční proti jiným, na příklad na severu vidíme typicky kurhany vyšší, vidíme typický věnec z kamenů proti jižním končinám, vidíme obvyklejší pohřby na úrovni a ne v jamách, nebo zase vidíme, že rakve objevují se typicky teprve v pozdější době. Ale to vše platí jen pro větší celky, v jednotlivých případech, u jednotlivých hrobů nelze těchto rozdílů bráti k nějakému určování a rozlišování ethnologickému nebo chronologickému. Slovem, není dosud měřítka v konstrukci mohyl a hrobů a jsou to pouze milodary do hrobu dané, pomocí jichž jsme s to položiti první základy k systému chronologickému a národopisnému. Vidíme na příklad, že mohylám Vjatičů náleží typicky sedmivětné ozdobné kruhy skráňové, smolenským Krivičům kruhy se zavázanými konci, západním Novgorodcům kruhy s háčky na koncích, východním (na Mstě) kruhy s konci silně přečnívajícími, t. zv. fedovského typu, vidíme, že Ševerjanům i Radimičům byly zase vlastní kruhy sedmivětné a dvojná ozdobná spirála, kdežto obyvatelé Kijevska a Volyňska nosili kruhy tlustší a velké filigranní závěsky. Také vývoj náušnic nám poskytuje dosti cennou stupnici chronologickou od IX. do XIII. století atd. To jsou první základy, kterých se můžeme držeti, ale ovšem ani ty dosud nedostačují, poněvadž jest materiál ohromný a jen z menší části zpracován[1] — starší i velké práce jsou bezcenné[2] — a bude, jak jsem řekl, teprve budoucí úlohou ruské archaeologie, aby pokročila dále a dodělala se zde obrazu i systému úplnějšího a bezpečnějšího, než jaký lze podati dnes.

Za první a nejdůležitější úkol v třídění slovanských kurhanů měl bych systém chronologického vývoje, ne třídění a rozlišení podle plemen, jež bylo dosud první starostí ruských archaeologů.[3]

[1] Sem náleží předně řada výborných prací *A. Spicyna*, člena býv. archaeol. komise petrohradské, publikovaná jednak v Materiálech, jednak v Izvěstijích arch. komise (uvádím je dále), a zejména první klasifikační pokus, vyšlý pod titulem „Разселеніе древне-русскихъ племенъ по археологическимъ даннымъ" v ЖМНП. 1899, VIII. 301—340 (srv. i Изв. арх. ком. XV. 1905, 168) a starší „Общій обзоръ восточно-славянскихъ курганныхъ древностей" (Труды IX. арх. с. II. Прот. 114, M. 1897).

[2] Na př. Uvarovovy výkopy a popis téměř 8000 kurhanů v okolí Vladiměře a Suzdalu (srv. velkou publikaci „Меряне и ихъ бытъ по курганнымъ раскопкамъ", M. 1871), jak ukázal dobře Spicyn v Изв. арх. XV. 84 sl. Podobně jsou téměř bez ceny jiné popisy, uveřejněné před devadesátými lety XIX. stol., na př. všechny archaeologické zprávy v díle Антрополог. Выставка.

[3] Srv. hlavně práce *A. Uvarova* О признакахъ народности могильныхъ

To má význam druhořadý. Pro časové dělení pak, zdá se mi, bude nejlépe vyjíti od jedné poměrně dobře datované skupiny mohyl a ostatní k ní řaditi podle toho, jsou-li starší nebo mladší. Za tuto skupinu bych pokládal ty v střední Rusi mohylníky, v nichž se objevují věci ukazující na X. století a zejména silný vliv normanský. K nim náleží především mohylník u Gnězdova a současný michajlovský (smolenští Kriviči) a rovněž skupina velkých mohyl černigovských, otevřená Dm. Samokvasovým. Tato pohřebiště poskytují první pevnou osu v chaosu ruských kurhanů, a o ně se opírajíce, budeme moci děliti celek na dvě základní časové skupiny:

1. *periodu kurhanů předgnězdovských* (před IX. stol.) a *přednordických.*

2. periodu kurhanů *pognězdovských* z XI., XII. a stol. násl., pokud pro praehistorii mají interes a význam.

3. časový interval v IX. a X. stol. tvoří skupina pohřebiště s *Gnězdovem* v čele, vyznačených silným vlivem ruským, jež můžeme míti za třetí, střední skupinu slov. kurhanů.

Perioda předgnězdovská.

Tato první perioda ruských kurhanů je poměrně nejchudší a pramálo známá. Pověděl jsem už výše, že až do IV.—V. stol., až do doby hřbitova černjachovského nevíme dobře, co v ruské archaeologii náleželo Slovanům. A tato nejistota přechází ještě do nejbližších století. Není sice pochyby, že mezi Vislou, Karpaty, Černým mořem a Donem až po Ilmen seděli v tu dobu východní Slované seskupení v řadu ekonomických a ethnografických jednotek, ba my můžeme směle tvrditi, že v tomto území, vyjímajíc jeho okrajiny, nebylo v V.—VIII. století jiného lidu nežli slovanského, ale máme-li říci, co mu v té době náleželo, čím je archaeologicky představen, jsme dosud v značných rozpacích. Místy ruští archaeologové zmiňují se sice o osadách a hrobech Slovanů z této doby, ale jsou to všechno jenom předběžné zprávy lokálního významu, neověřené, nedoložené materiálem, z něhož by bylo možno posouditi, že údaj je správný, že zejména vročení je správné. Jinde pak archaeologie přes ně přecházela, — bezpochyby pro jejich jednoduchost a chudost — takže zůstávají na slovanské Rusi ohromné mezery. Zůstává tedy téměř celá rusko-slovanská země

насыпей (Древн. III. 1870), *V. Zavitněviče* Къ вопросу о выработкѣ критерія для классификацій кургановъ по типамъ (Кіев. Стар. XXIX. 1890) a výše uvedenou práci Spicynovu z r. 1899.

od V. do IX. stol. v temnotách, věc podivná i tím, že se opakuje i u západních i u jižních Slovanů. Vedle, v sousedním Velkopolsku, objevují se také teprve v poslední době mohyly z III. až IV. stol., které polští archaeologové přičítají Slovanům.

Pokud se pohřebního obřadu týče, očekávati musíme vesměs u pohanských Slovanů této doby (V.—VIII. stol.) spalování, soudíce jak z historických zpráv, tak z předcházejících fasí archaeologických. Pokud se pak hrobní konstrukce týče, je předně velmi pravděpodobné, že část Slovanů zakládala na hřbitovech žárové hroby bez větších, dnes znatelných mohyl. Ale nemáme jich doložených ve větší míře. A. Spicyn nedovedl r. 1899 uvésti než jednotlivé z Kijevska a ze západního Pobuží, dodávaje, že výše Pripeti nejsou vůbec známy stopy předkurhanových pohřbů.[1] A od té doby nevím o žádném větším pohřebišti podobném, nemaje ovšem literatury doby válečné. Vzhledem k tomu, co pověděno, překvapuje, že Č. Chvojka u Brovarků (Gadjač, Poltava) část hrobů kijevských a pak pohřebiště s mohylami o nehlubokých jamách a kostrách orientovaných hlavou k západu, kladl do III. až IX. stol.,[2] k čemuž vedla jej keramika, příbuzná prý ještě keramice kijevských popelnicových polí (srv. str. 233). Bez kontroly materiálu, zejména keramického, který uveřejněn není, nelze se však o těchto závěrech vysloviti a totéž platí o žárových hrobech, odkrytých v samém Kijevě[3] a Chvojkou jen povrchně popsaných, o nichž nelze soudit, jsou-li z X. stol., nebo z doby starší, a totéž o jiných podobných zprávách, hovořících o slovanských kurhanech před IX. stoletím, na př. o zprávě J. Melnikové nebo Dm. Samokvasova o mohylníku u Romnů, S. Hamčenka a Vl. Olechnowicze o kurhanech volyňských, nebo o Spicynových hrobech na Ugře v gub. kalužské a Selivanových v okolí Rjazani, Abramových v oblasti Kriviců, atd.[4]

Slované zde byli, zakládali osady, zakládali hřbitovy svých zemřelých, — to je vše nesporné, těla mrtvá spalovali a nad nimi sypali již mohyly, — to je téměř jisté, — ale v konkrétních pří-

[1] *Spicyn* Разселеніе 7—8.

[2] *Chvojka* Раскопка могилъ при с. Броварки (Древности Моск. Общ. XX. 1904, II.); srv. Изв. арх. к. V. Прилож. Арх. хр. 52, VI. Прил. 18.

[3] Древн. об. 56.

[4] *Samokvasov* Сѣв. земля 69, *Hamčenko* Изв. арх. ком. XXVI. Пр. 22, Труды XI. арх. с. II. 89, Изв. XI. с. 149, Чтенія Ист. Об. Нестора XIII. 1—93, *Olechnowicz* Матер. VI. 3, *Spicyn* Разселеніе 11, *Selivanov* О древн. населеніи приокскаго района. Vlad. 1908, *Abramov* Изв. арх. к. XVIII. Прил. 20.

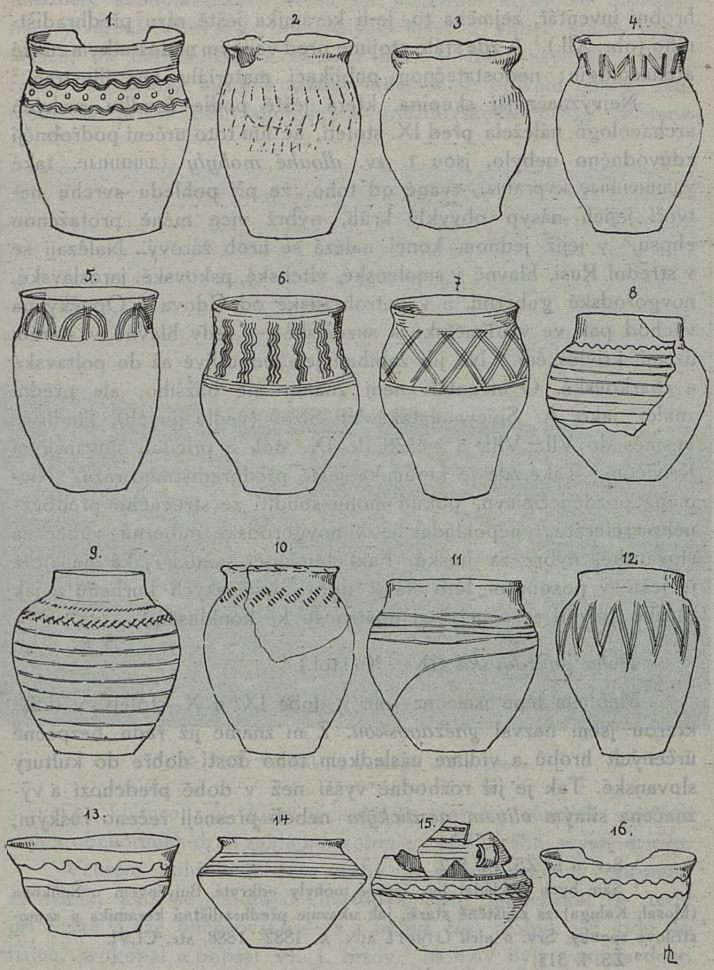

Obr. XII. Předhradištní typy slovanské keramiky.
(8 Starý Žukov [Volyň], 9. Rostkovo [Plock], 10—12 Gnězdovo.)
Srv. Život Slov. III. 313.

padech lze mluviti o nálezech mohyl z doby IV.—VIII. jen když v tom smyslu rozhodne celá archaeologická analysa památky, celý hrobní inventář, zejména to, je-li keramika ještě rázu předhradištního (obr. XII.).[1] A zde stále stojíme před velikým nedostatkem ruské archaeologie: nedostatečnou publikací materiálu bez illustrací.[2]

Nejvýznačnější skupina, která ještě podle úsudku ruských archaeologů náležela před IX. století, ač ani toto určení podrobněji zdůvodněno nebylo, jsou t. zv. *dlouhé mohyly* (длинные, také удлиненные курганы), zvané od toho, že při pohledu svrchu netvoří jejich násyp obvyklý kruh, nýbrž více méně protaženou elipsu,[3] v jejíž jednom konci nalézá se hrob žárový. Nalézají se v střední Rusi, hlavně v smolenské, vitebské, pskovské, jaroslavské, novgorodské gubernii, a v petrohradské od Gdova a Opočky na východ pak ve vladiměřské a suzdalské — tedy hlavně v starém území krivičském.[4] Na jih zabihají jen jednotlivě až do poltavské a charkovské. O inventáři není známo nic bližšího, ale přední znalci, jako A. Spicyn a také Vl. Sizov (vedle jiných), kladli je vesměs do VII., VIII. a z části do IX. stol. a přičítali slovanským Krivičům.[5] Také zde je keramika ještě předhradištního rázu.[6] Nicméně později Spicyn, pokud mohu souditi ze stručného předběžného referátu,[7] nepokládal je v novgorodské gubernii vůbec za slovanské, nýbrž za finské. Fakt ten opět svědčí, jaká nejistota je ještě v posouzení této starší doby slovanských kurhanů a jak dlužno stavěti se s největší opatrností ke konklusím.

Doba gnězdovská (IX.—X. stol.).

Mnohem lépe jsme na tom v době IX. a X. století, v době kterou jsem nazval *gnězdovskou*. Z ní známe již řadu bezpečně určených hrobů a vidíme následkem toho dosti dobře do kultury slovanské. Tak je již rozhodně vyšší než v době předchozí a vyznačena silným *vlivem nordickým* neboli přesněji řečeno ruským,

---

[1] Srv. o ní ŽS. III. 312.

[2] Sám bych pokládal jen žárové mohyly odkryté Bulyčovem u Šaňkova (Mosal, Kaluga) za zajištěně starší, jak ukazuje předhradištná keramika a samostřílové sponky. Srv. o nich Отчетъ арх. к. 1882—1888, str. CLVI.

[3] ŽS. I. 315.

[4] Srv. hlavně *A. Spicyn* Зап. русс. слав. арх. V. 196 (1902) a *Vl. Sizov* Труды XI. арх. с. II. 81 a *Niederle* ŽS. I. 314.

[5] *Spicyn* Изв. арх. к. XV. 7, 95.

[6] Srv. *Sizov* Кург. Смол. 105.

[7] Изв. отд. р яз. XVI. I. 122. Srv. ŽS. I. 318.

jenž ji právě datuje do IX. a X. století, kdy, jak víme z historie, působení skandinavských Rusů na obchodní styky se Slovany, na vytváření trhových, opevněných měst a vůbec státní organisace, na náboženství a domácí byt — bylo největší.[1] Tento ruský vliv ovládá místy v takové míře, že se právem ptáme, máme-li na př. v části mohylníku gnězdovského hroby Slovanů

Obr. XIII. Pohled na kurhany u Gnězdova.

s ruskou kulturou, či skutečných Rusů, kteří na různých místech svých obchodních drah zakládali kolonie z příslušníků svých družin.

Vzorem pohřebiště této doby je právě zmíněný ohromný mohylník, jenž se nalézá u Gnězdova blíže Smolenska, — tedy při ruské dráze dněprovské — a z něhož část mohyl, jež jdou do tisíců, prokopal a popsal Vl. J. Sizov.[2] Mohyly byly vesměs dosti

[1] Srv. výše str. 113. Šíření nordických věcí v Rusku počíná se sice už od poloviny I. tisíciletí, ale nejvíce je jich ze stol. IX. a X., jak ukázal nejdůkladněji *T. J. Arne* v studii La Suède et l'Orient (Archives d'études orientales, VIII.), Upsala 1914.

[2] *Vl. Sizov* Курганы смоленской губ. (Мат. арх. ком., Nr. XXVII'.

vysoké. Uvnitř se nalézal výlučně žárový hrob, buď na úrovni země nebo obyčejně poněkud výše (až i u vrcholu) základního násypu, na němž byl mrtvý spálen, načež popel jeho normálně dán na témž místě do popelnice.[1] 23 mohyl bylo však prázdných úplně. (Byly to kenotafy či zvyk stavěti popelnici na mohylu, takže uvnitř hrobu nebylo?). Stejné mohyly gnězdovského typu rozšířeny jsou ještě jinde v záp. části smolenské gubernie, v smolenském, duchovčenském, poréčském a bělském újezdě.[2] Podobná, ale dosud — pokud vím — podrobněji neuveřejněná velká pohřebiště u sela Michajlovského na Volze blíže Jaroslavi (asi se 300 kurhany) a u Bolš. Timirjova tamtéž s 1000 mohyl.[3] Jiné krivičské mohyly zařazuje do této doby Spicyn v kraji pskovském a polockém s věcmi rázu ljucinského.[4] Také v starších částech kurhanů přiladožských a novgorodských na Volchovu, Lovati a Mstě, jez. Samru, zkou-

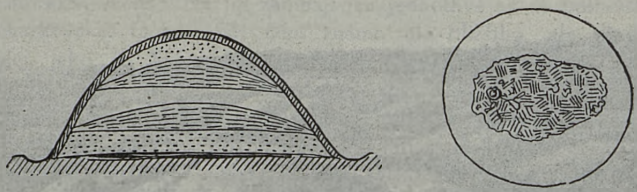

Obr. XIV. Průřez kurhanu v Gnězdově a plán jeho s žarovištěm.

manych N. Brandenburgem a jinými, jakož i v starších hrobech gub. vladiměřské (t. zv. merjanských) je vidět ruský vliv.[5] Ve vitebské, dvinské, kovenské, pskovské, černigovské, orlovské a tverské objevuje se jen isolovaně,[6] na jihu Slovanstva, vyjímajíc Kijevsko,[7]

1902). Dále srv. *Arne* Suède 37, 54 a *Spicyn* Изв. арх. к. XV. 18, Зап. арх. VIII. 1, 185.

[1] V způsobu uložení popeliště nebo nádoby s popelem a rovněž i v tom, byl-li mrtvý spálen na násypu mohylovém či mimo hrob, je velká rozmanitost po tehdejší slovanské Rusi (*Spicyn* Разсел. 12—19). Obyčej dávati popelnice a věci na úroveň země pokládal Spicyn za normanský.

[2] *Spicyn* Разсел. 14.

[3] Viz *Arne* Suède 37, 52—54 a *V. Gorodcov* Изв. арх. VI. Прил. 85.

[4] Разселснie 12.

[5] Srv. zde dále na str. 266. Spicyn řadí novgorodské a rostovské z části do IX. a X. st. (Разсел. 8, 11, 17.)

[6] *Arne* l. c. 22—61. Také v gub. voroněžské, saratovské, kazaňské a vjatecké vliv ruský mizí. Hranicí jeho stanovil proto Arne čáru Vjatka—Kazaň—Saratov—Voroněž (l. c. 98).

[7] Několik poljanských hrobů žárových klade do X. stol. Spicyn (Разсел. 16, 23—24, srv. *Chvojka* Древн. об. 53); ve Volyni jich však vůbec nezná (17),

kde bylo druhé silné středisko ruské, mizí nadobro. Zde je ovšem těžko určovati pohřebiště z doby současné právě pro nedostatek paralelních vodítek a vůbec pro povšechnou chudosť slovanských hrobů. Ani v severských mezi Ljubeči a Černigovem, na Sejmu od Rylska ke Kursku, na horním Pslu a Vorskle, ani v rjazanských, jež Gorodcov klade do IX.—X. stol., ani v radimičských, jež Antonović vročil do X. stol., nelze provésti nebo ověřiti toto chronologické určení pro naprostý nedostatek uveřejněného inventáře.[1] Výjimku činí hřbitovy u samého Černigova, kde nesporně vysoké a znamenité mohyly Черная могила a Гулбище (obr. XVI.) vykopané Dm. Samokvasovým náležejí době, která je asi současná s Gnězdovem, třebas vliv ruský není tam tak význačný.[2] Na severu ještě Stará Ladoga (srv. výše str. 96) na jižním břehu Ladožského jezera náleží, z nálezů soudíc, do této periody jako vzor opevněného gorodu ruského; zde dříve V. Brandenburg a v letech 1911—1912 N. Rěpnikov odkryl celou tvrz se zbytky několika budov,[3] v níž T. Arne právem vidí kolonii ruskou z doby od poloviny IX. do počátku XI. století.

Na všech těchto místech vidíme inventář se silným nordickým vlivem (ač ani orientální ozdoby nechybějí): vidíme nordické meče s typickými rukojeťmi a ozdobnými pochvami a jiné zbraně, vidíme typické sponky želvovité a jetelovité, jehlice, přesky, řetězy, vše ozdobené v reliefu pozdním pleteným ornamentem nordickým, dále hřivny a náramky hrubě reliefně zdobené, různé druhy závěsků, klíčů a pod. (srv. obr. XV.). Za to chybí ještě kruhy závěsné a záušnice i náramky. V keramice vedle starších tvarů objevují se již (na př. v Gnězdovu) první typické hrnce t. zv. hradištného

ale na str. 9 před XI. stol. klade hřbitov v Iskorosti. Také v Kijevě odkryté žárové hroby spadají do doby předkřesťanské, ale materiál je, pokud mi známo, jen výjimečně publikován *(Chvojka* l. c. 56). Jinak se v Kijevě našla řada hrobů kostrových s inventářem IX. a X. stol. *(Arne* 45, 57).

[1] Samokvasov kladl severské vesměs do IX. a X. stol. (srv. ref. na III. sjezdu v Kijevě a spis Могилы р. земли 235). Tak i Spicyn (Разс. 15), ač mu inventář znám nebyl. Skupiny černigovských kurhanů mají i jinak mnoho rozdílů, patrně časových, jež se Samokvasov snažil všelijak vykládati. Ale bylo by nutno znáti inventář a jej roztříditi. K rjazanským srv. *Gorodcov* Древн. нас. рязан. области 138 (srv. výše str. 191), k radimičským *Antonovič* Труды IX. арх. с. II. Prot. 48.

[2] *Samokvasov* Могилы 188 sl.

[3] K staré Ladoze srv. *N. Brandenburg* Старая Ладога, Petr. 1896, I.—III. a dále *Kondakov-Tolstoj* P. древн. VI. 147, *Arne* Suède 22—23, 29 a hlavně *Rěpnikov N. J.* О желательности арх. изслѣдованій въ Старой Ладогѣ (Сборникъ общ. люб. древностей. Novg. 1911).

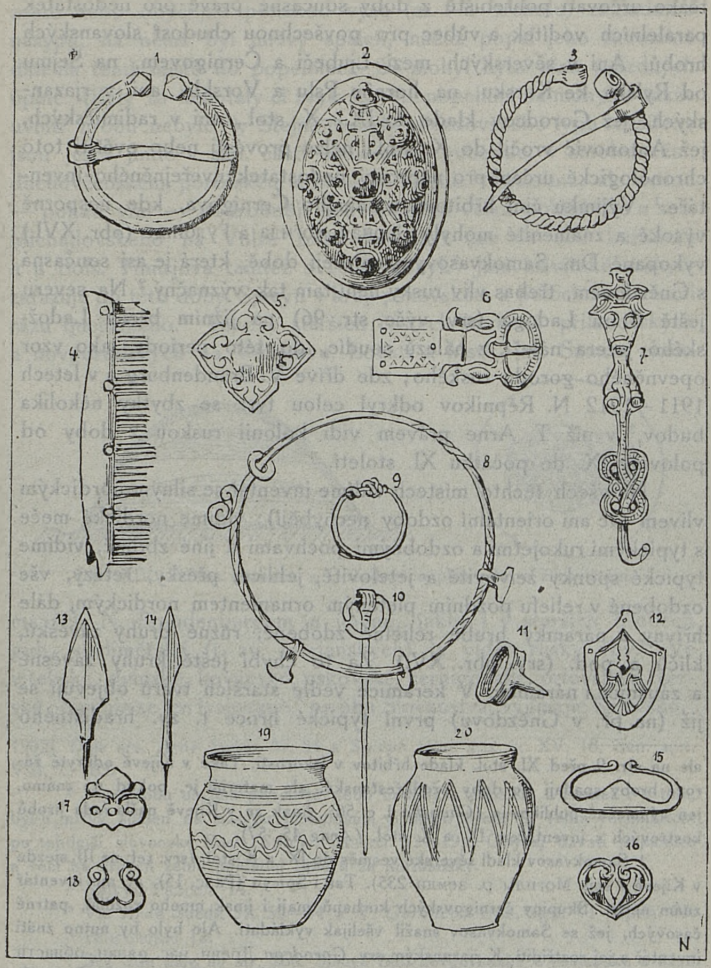

Obr. XV. Inventář mohyl u Gnězdova. (Podle V. Sizova.)

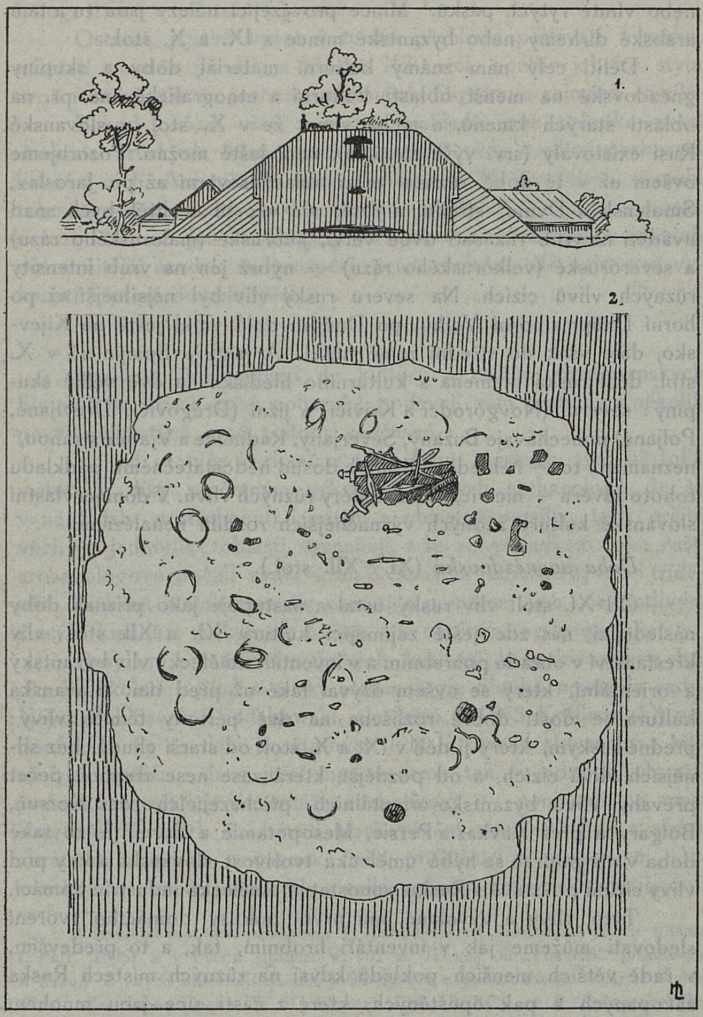

Obr. XVI. Průřez Černé mohyly v Černigově a plán jejího žaroviště.

rázu, na kole robené, s ovaleným okrajem a ozdobou vodorovně nebo vlnitě rytých pásků.[1] Mince provázející nálezy jsou tu a tam arabské dirhemy nebo byzantské mince z IX. a X. stol.

Děliti celý nám známý kulturní materiál doby a skupiny gnězdovské na menší oblasti kulturní a etnografické, na př. na oblasti starých kmenů, o nichž víme, že v X. stol. v slovanské Rusi existovaly (srv. výše str. 146), není ještě možno. Pozorujeme ovšem už v té době různost mezi oblastí severní až po Jaroslav, Smolensk a Dvinu, střední a jižní, ale věc tu nechtěl bych snad uváděti na vrub různosti dvou větví, jihoruské (maloruského rázu) a severoruské (velkoruského rázu) — nýbrž jen na vrub intensity různých vlivů cizích. Na severu ruský vliv byl nejsilnější až po horní Dněpr a horní Volhu, po Dněpru dolů vnikl ještě na Kijevsko, dále však do střední země nešel. A jestliže Spicyn už v X. stol. dělil ruská plemena s kulturního hlediska na dvě velké skupiny: severní (Novgorodci a Kriviči) a jižní (Dregoviči, Drevljané, Poljané) ponechávaje Bužany, Severjany, Radimiče a Vjatiče stranou,[2] neznamená to — nehledíme-li ani k dosud nedostatečnému podkladu tohoto závěru — nic víc, než dvě sféry různých vlivů. V domácí vlastní slovanské kultuře žádných význačnějších rozdílů nenalézáme.

Doba pognězdovská (XI.—XII. stol.).

Od XI. stol. vliv ruský ustal a nastupuje jako příznak doby následující, nás zde ještě zajímající kultury XI. a XII. stol., vliv křesťanství v obřadu pohřebním a v inventáři umělecký vliv byzantský a orientální, který se ovšem ozýval také už před tím. Slovanská kultura je dosti dobře rozlišena na dvě periody těmito vlivy: předně ruským, který ji dělí v IX. a X. stol. od starší chudé, bez silnějších vlivů cizích, a od pozdější, která zase nese zřejmou pečet převahy vlivů byzantsko-orientálních, přicházejících přes Korsuň, Bolgary a přes Kavkaz z Persie, Mesopotamie a Syrie. Je to také doba v níž poprvé se hýbá umělecká tvořivost slovanská a kdy pod vlivy cizími povstává v Rusku samostatná umělecká industrie domácí.

Tyto vlivy a vyvolané jimi první pokusy domácího tvoření sledovati můžeme jak v inventáři hrobním, tak, a to především, v řadě větších menších pokladů kdysi na různých místech Ruska zakopaných a pak opuštěných, které z části sice jsou mnohem pozdější (ze XIII. ba i XIV. stol.), ale z části už náležejí XII. a XI.

[1] Srv. ŽS. III. 305 a zde tab. XV.

[2] Разселение 19.

ba i X. století jako na př. dva poklady gnězdovské (1868), poklad bělogostický a některé kijevské.[1]

Ostatní, jejichž výčet v tomto přehledu podávati nemohu, náležejí vesměs již XI. a hlavně XII. stol, soudíc jak ze stylu ornamentiky, tak i z techniky zlatnické, filigránu a zejména emailů.

Pokud ovšem věci z těchto pokladů jsou vskutku prací domácích ruských dílen, musí rozsouditi vždy bedlivé posouzení každé z nich. Ani takový znalec, jako prof. N. Kondakov, nemohl toho ve svém uvedeném díle učiniti a ponechal otázku tu namnoze nerozhodnutou. Jen hrubší technika anebo očividná imitace dovolují zde určitější úsudek ve prospěch práce domácí, ale nelze z ní vyloučiti i prací dovednějších.

Mnohem širší pohled do kultury a celého života ruských Slovanů na konci doby pohanské podávají nám kurhany a několik nověji odkrytých osad z doby současné.

Pokud se týče kurhanů z této doby, poskytly tyto již tolik materiálu díky nesčetným výkopům ruských archaeologů, že se v něm daly postřehnouti i místní a oblastné rozdíly, totiž určité věci, jež jednotlivé oblasti vyznačují, a že se následkem toho ruští archaeologové počali vedle úvah o časovém řadění zabývati i tříděním kurhanů a kultur podle oblastí a poměrem jich k jednotlivým starým kmenům ruským, a ovšem i k okolním, neslovanským.

Problém poměru slovanských kurhanů k neslovanským byl dlouho úkolem, s nímž si ruská archaeologie dlouho nevěděla rady. Nejen Schlözer a Chodakowski, ale ještě r. 1863 Kotljarevskij nedoufal, že by se dalo konstatovat, kdy je kurhan slovanský a kdy ne.[2] A jestliže i dnes ještě nedovedeme tak v jednotlivých případech na základě inventáře rozhodnout — poněvadž se musí a priori připustiti, že bývali pochováváni slovanští lidé s cizími zbraněmi a šperky a naopak finští příslušníci s materiálem slovanským, — přece jen rozdíly v celku známe a můžeme je vystihnout.

[1] Největší část jich publikoval *N. Kondakov* v I. části díla Русскіе клады I. Petr. 1896) a v Русск. древн. V. 101 sl. (Druhý díl „Pokladů" přihotoven k tisku.) Z jiných důležitějších srv. ještě zprávu o gnězdovském u *Arne* Suède 42 sl., *Kondakov* Древн. V. 61, Отчетъ 1882—8, XCII. a *D. Prozorovského* Описаніе смолен. клада (Petr. 1870), o bělogostickém (Bělogostica u Rostova) u Spicyna Зап. арх. VII. 1, 154. Jinak se nejvíce pokladů našlo v Kijevě a kolem Kijeva *(Chvojka* Др. об. 58).

[2] *Samokvasov* Съв. земля 1—2.

Celkový ráz kurhanů XI. a XII. století je ten, že zaniklo (až na některé kraje) spalování; máme jen hroby s kostrami, jež se nalézají buď na úrovni, nebo v násypu, nebo nejčastěji v jamách v zemi vyrytých.[1] Také rakve z dřevěných břeven se občas objevují. Jako reminiscence na bývalé spalování mrtvých zůstal v lidu až do XII. stol. obyčej spáliti na hrobě hranici dřeva, po němž se nalézají stopy v popelovitých vrstvách násypu.[2] Místo popelnic nalezáme v hrobech (obyčejně u hlavy) jen nádobky (a to dosti zřídka), v nichž se dávalo mrtvému do hrobu jídlo nebo pití. Typická orientace koster je hlavou k západu, takže obličej hledí k východu, při čemž kostra normálně leží na znaku. Jiná posice, zejména sedící, je jen lokální (viz dále). Kurhany samy nejsou příliš vysoké, mívají občas malý příkop kolem úpatí nebo věnec z kamenů. Na severu v Novgorodsku mizejí kurhany již v XI. stol. a zůstává jen obložení hrobu většími kameny, kteryžto typ hrobů zove se *žalnikem*.[3]

V inventáři spatřujeme jednak věci po celé slovanské Rusi stejné, jednak zvláštnosti lokální. Stejné jsou předně zbraně a nástroje železné, celkem velmi řídké (topory se širokým ostřím, kopí, křesadla, srpy, nože), jednak bronzové a hlavně stříbrné šperky. Stříbro se stává v tu dobu, jak jsem už na jiném místě vyložil, přímo charakteristikou slovanské výzdoby.[4] V řadě šperků setkáváme se ponejvíce se skleněnými, hraněnými nebo zlacenými korály, mezi závěskami s t. zv. lunicemi nebo i byzantskými křížky, bubínky, dále s náušnicemi z jednotlivého do kruhu k sobě zahnutého drátu, s náušnicemi t. zv. kijevského typu prolamovanými nebo filigránem, korálem zdobenými a s jistými druhy malých přesek; mezi hřivnami, náramky a prsteny jsou to především kruhy vité ze stříbrného drátu nebo ploché, páskové.[5] Také esovité záušnice jdou ze západu do celé Rusi až po Ilmen, horní Volhu, Oku a Don, ale přirozeně, čím dále k severu a k východu, tím více tato ozdoba pro Slovany tak význačná mizí.[6]

[1] Pokud je správné mínění Spicynovo (Разсел. 20, 22), že hroby v jamách vznikly vlivem křesťanství a náležejí teprve konci XI. a XII. stol., musí býti zůstaveno dalšímu badání.

[2] *Spicyn* Разс. 19, *Niederle* ŽS. I. 295 sl.

[3] Srv. ŽS. I. 319, 374.

[4] Srv. ŽS. II. 682, III. 216.

[5] O všech těchto jednotlivých druzích šperků viz příslušné odstavce ve V. kapitole II. dílu mého Života starých Slovanů (str. 529 sl.).

[6] ŽS. II. 588, 603.

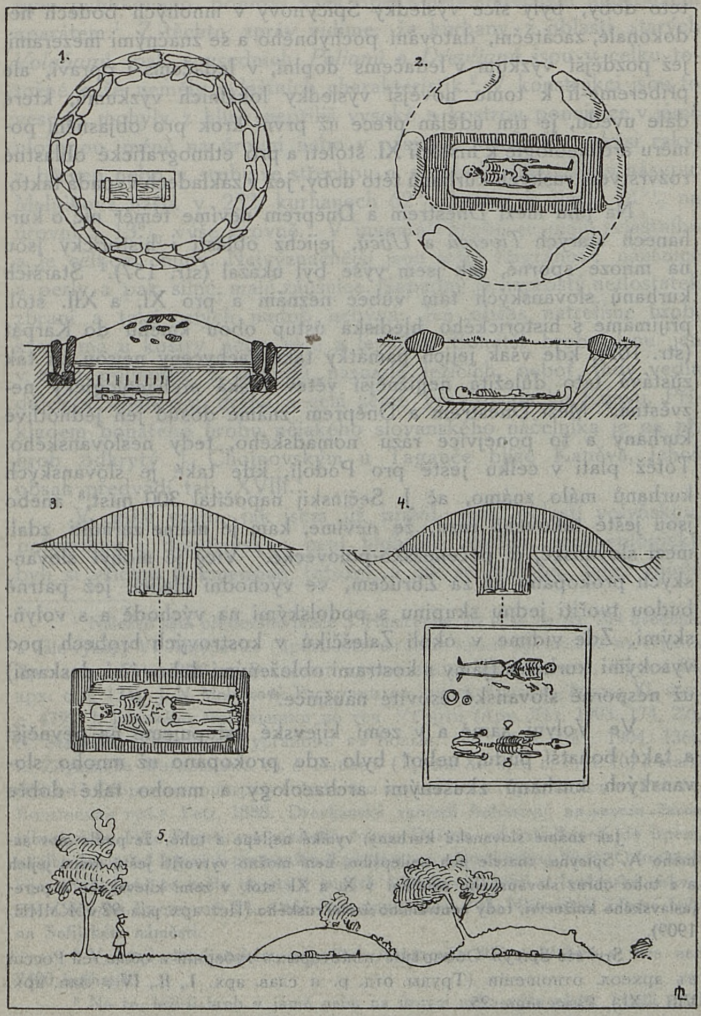

Obr. XVII. Pozdější typy ruských kurhanů s kostrami.
1 Bolhan, 2 Myškov, 3 Černigov, guščinská skupina, 5 Uglič.

Pokud se týče oblastného a etnografického rozlišení kurhanů této doby, byly sice výsledky Spicynovy v mnohých bodech nedokonalé, začáteční, datování pochybného a se značnými mezerami, jež pozdější výzkum v ledačems doplní, v ledačems i opraví, ale přibereme-li k tomu novější výsledky lokálních výzkumů, které dále uvedu, je tím udělán přece už první krok pro objasnění poměru archaeologie k historii XI. století a pro ethnografické oblastné rozvrstvení ruských kurhanů této doby, jež v základech vypadá takto.

Na jihu mezi Dněstrem a Dněprem nevíme téměř nic o kurhanech starých *Tiverců* a *Uličů*, jejichž oblasti i historicky jsou na mnoze sporné, jak jsem výše byl ukázal (str. 157).[1] Starších kurhanů slovanských tam vůbec neznám a pro XI. a XII. stol. přijímáme s historického hlediska ústup obou kmenů do Karpat (str. 162), kde však jejich památky také zachyceny nejsou. A tak zůstává tato důležitá nejjižnější větev ruská archaeologicky nezvěstná.[2] Mezi Dněstrem a Dněprem známe dosud jen jednotlivé kurhany a to ponejvíce rázu nomadského, tedy neslovanského. Totéž platí v celku ještě pro Podolí, kde také je slovanských kurhanů málo známo, ač J. Sečinskij napočítal 300 míst,[3] anebo jsou ještě takového rázu, že nevíme, kam je máme zařaditi, zdali mezi slovanské, či pečenežsko-polovecké.[4] Více je mohyl slovanských prokopáno až za Zbručem, ve východní Haliči, jež patrně budou tvořiti jednu skupinu s podolskými na východě a s volyňskými. Zde vidíme v okolí Zaleščiků v kostrových hrobech pod vysokými kurhany (jámy s kostrami obloženými dubovými deskami) už nesporně slovanské esovité náušnice.[5]

Ve Volyni samé a v zemi kijevské vstupujeme na pevnější a také bohatší půdu, neboť bylo zde prokopáno už mnoho slovanských kurhanů zkušenými archaeology a mnoho také dobře

[1] Jak známe slovanské kurhany, vyniká nejlépe z toho, že podle slov samého A. Spicyna, znatele jich nejlepšího, není možno vytvořiti ještě mapu jejich a z toho obraz slovanského osídlení v X. a XI. stol. v zemi kijevského a perejaslavského knížectví, tedy centrálního území ruského (Ист. арх. раз. 92 v ЖМНП. 1909).

[2] Srv. též *Spicyn* Обозрѣніе нѣкоторыхъ губерній и областей Россіи въ археол. отношеніи (Труды отд. р. и слав. арх. I., II., IV.; Зап. арх. VIII.—XI.), Разселеніе 25.

[3] Арх. карта Подольской губ. (Труды XI. арх. с. I. 197).

[4] Sem náleží na př. hroby u Andrejevky blíže Bobrinců, u Bolhanu blíže Olhopole (Zbiór XIV. 69).

[5] Srv. Zbiór XV. 91, XVI. 92 (Myszków), Wiad. arch. VI. 91 (Torskie).

bylo publikováno, bohužel však opět s nedostatečným illustračním aparátem.[1] Z těchto zpráv vidíme, že kurhany z oblasti starých *Volyňanů*, pak sousedních *Poljanů* a *Drevljanů* jsou v celku totožné a že neměly zvláštních charakteristik.[2] V konstrukci jsou to vesměs mohyly z hlíny nepříliš vysoké s kostrou ponejvíce v jámě uloženou, méně na úrovni nebo v násypu, někdy i v jakési rakvi z břeven nebo v srubu se střechou a s ostatky žárovíště v násypu. Melniková našla v 252 kurhanech 62% koster v jámě, 21% na úrovni a 13% výše úrovně.[3] V inventáři hrobů je málo zvláštního a je celkem chudý. Nejvýznačnější jsou ještě filigránové náušnice a perly a pak silné, malé záušnice. Nápadný je naprostý nedostatek zbraní a také celých nádob nebývá. Jen občas natrefíme hrob, který má u kostry něco více a lepšího. Bohatší hroby jsou jen v zemi poljanské z důvodů nasnadě ležících, neboť tudy vedla důležitá obchodní dráha a celá země gravitovala ke Kijevu. Příkladem bohatého hrobu nějakého slovanského náčelníka je na př. hrob odkrytý J. Chojnovským u Taganče blíže Kaněva, jehož obsah předvádí tab. XVIII.[4]

V celku vzato, jak jsem již pravil, mezi oblastí volyňskou, poljanskou a drevljanskou není hlubšího rozdílu, archaeologicky byli si všichni ti kmenové totožní, a jak se podobá, tatáž chudá

[1] Náležejí sem především práce S. Hamčenka, již výše na str. 244 uvedené, a dále výkopy Vl. Antoniviče (Древности югозап. края. Древности въ странѣ Древлянъ, Petr. 1893, a Раскопки кургановъ въ зап. Волыни, Труды XI. арх. с. I. 134), J. N. Melnikové Раскопки въ землѣ Лучанъ (Труды XI. арх. с 479), J. Jarockého Могильники по теч. Убортн (Арх. Лѣт. 1903. 174, 22), F. Steinheila Раскопки кургановъ въ Волын. губ. (Арх. Лѣт. 1904. 136), L. Žitynského Могильникъ въ с. Рыканъ (Труды XI. арх. с. Prot. 70) a starší přehled «Сборникъ топограф. свѣдѣній о курганахъ и городищахъ въ Россіи. Волынская губ.» Petr. 1888. Drevljanské vymezil Antonovič na severu čarou táhnoucí se blíže Pripeti, na východě tokem Dněpru od ústí Pripeti do Irpeni, na jihu čarou od Irpeni k pramenům Rastavice, na západě řekou Slučí. O hrobech kijevských, jichž se našlo na sta v jamách v Kirillovské ulici u Jordanské církve, srv. *Chvojka* Древн. об. 54, a též Зап. арх. VII. 1, 143. Nejbohatší žárové byly na Sofijském náměstí.

[2] V kraji drevljanském napočítal Antonovič 307 pohřebišť s více než 7400 kurhanů.

[3] Na to, leží-li hrob v jámě nebo na úrovni nebo výše půdy, kladli ruští archaeologové příliš velkou váhu, hledajíce v tom rozdíly ethnické, ač snad je to jen okolnost chronologická. Převahu hrobů v jamách vidíme všude působením křesťanství.

[4] *J. Chojnovskij* Арх. свѣдѣнія 118. Typický mohylník nalezen u Nabutova na ř. Rosi (Арх. Лѣт. 1904, 82, Зап. арх. VII. 1, 146).

archaeologická kultura sahala i na Podolí a do východní Haliče.[1] V západní Volyni J. Melniková rozlišila dvě skupiny mohyl: východní, rovenskou (středem je Peresopnica), a západní, luckou (středem Luck), a tuto přičítá letopisnému kmeni Lučanů,[2] o němž jsem učinil příslušnou zmínku již výše na str. 172. Jinak však na jihu ř. Rosi a Rossavy bývá už těžko rozhodnouti, je-li hrob ještě slovanský, čili ne.

Pokud se týče země starých *Bužanů*, tu poměry archaeologické z pravé východní strany Bugu mi nejsou dobře známy. Na Bugu samém, pak na severu v Lomžinském a Plockém kraji, na západě v Sjedleckém a Lublinském setkáváme se už s kosternými hroby žárovými v jamách kameny vyložených a i vně kameny obložených se záušnicemi, filigranovými náušnicemi, vitými prsteny a hradištní keramikou, zejména v okolí Plocka a Plónska a v okolí Bělska a Drohičina na Bugu,[3] jež vesměs ukazují na osídlení západoslovanské a ne jatvěžské.[4] V jakém poměru jsou tyto hroby k žárovým kurhanům lublinského kraje, nelze dnes říci.[5] Ani kulturní ráz jejich, ani časový poměr není vyjasněn. Není-li zde jen rozdíl časový (změna ritu), mohli bychom lublinské ještě připojiti do bužanského území, kdežto druhou skupinu už dlužno míti za polskou, nač ukazuje už i jejich rozšíření mezi Bugem i Narevem s jedné a Vislou s druhé strany.[6] Na Bugu jsou zvláštním příznakem náramky skleněné dovážené z dílen kijevských; jsou vůbec dosti hojné v jihozápadní Rusi.[7]

Kulturu starých *Dregovičů* sedících v jádru mezi Litvou, Pripetí a Berezinou známe poměrně dobře díky mnoha výkopům, které byly

---

[1] *Spicyn* Разселеніе 23.

[2] *Melniková* Труды XI. арх. с. I. 512 (1901)

[3] Srv. zejména zprávy ve Swiatowitu III. 30, V. 213, X. 1, 9, Zbiór IV. 11, a u Samokvasova Могилы 226. K okolí Bělska a Drohičina srv. *Avenarius N.* Древности сѣв. зап. края I. (Матер. арх. Р. IV. 18 sl.).

[4] Srv. výše str. 176.

[5] Srv. ŽS. III. 273. Dílnu na sklo a skleněné kruhy našel Chvojka v úsadbě Petrovského v Kijevě (Древн. об. 71—75).

[6] Srv. *Vl. Olechnowicz* (Матер. II. 42), *Jančuk* Арх. Изв. Зам. VI. 368.

[7] Podle *J. Kostrzewského* (Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. Poznaň 1923, 214) není ve Velkopolsce žárových hrobů z doby VIII.—X. stol. (jen výjimky) a u kostrových není kurhanů; jsou jen na severu v Podlaší a Mazovsku.

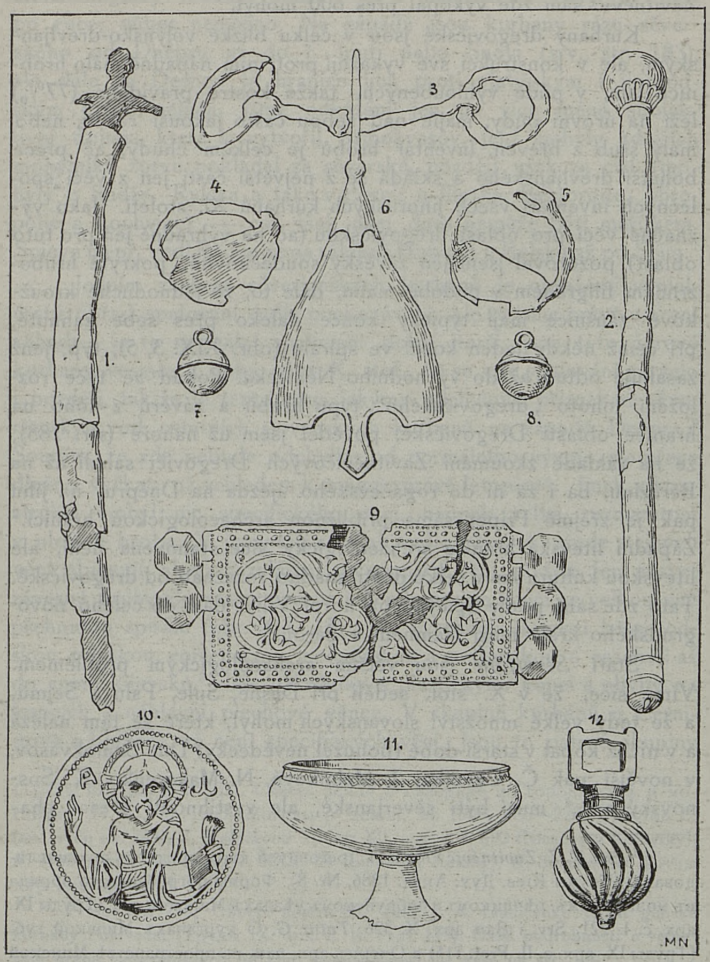

Obr. XVIII. Obsah hrobu slovanského bojara nal. v Taganči u ř. Rossavy (Kijev).

vykopány hlavně v minské gubernii V. Z. Zavitněvičem a jinými.[1] Zavitněvič sám zde vykopal přes 600 mohyl.

Kurhany dregovičské jsou v celku blízké volyňsko-drevljanským, ale v konstrukci své vykazují proti nim nápadně málo hrobních jam, v půdě vyhloubených, takže kostra pravidlem (77%) leží na úrovni půdy, majíc nad sebou často jakousi rakev, nebo malý srub z břeven. Inventář hrobů je celkem chudý, ač přece bohatší drevljanského a skládá se z největší části jen z věcí společných inventáři všech jihoruských kurhanů XI. století. Jako význačné věci pro oblast dregovičskou (ač ne výhradně jen pro tuto oblast) pozoroval jsem jen závěsky soudečkovité, pokryté hrubozrnným filigránem v podobě malin, dále to, že jednoduché kroužkové záušnice mají typicky konce daleko přes sebe zahnuté, při čemž někdy jeden končí ve spirálu (obr. XIX. 3, 5), typ, jenž zasahuje odtud až do východního Německa. Pokud se týče rozložení tohoto „dregovičského" typu hrobů a závěrů z toho na hranice oblasti Dregovičské, pověděl jsem už nahoře (str. 188), že na základě zkoumání Zavitněvičových Dregoviči sahali až na Berezinu, ba i za ni do rogačevského újezda na Dněpru, na jihu pak je zřejmě Pripet sama přibližnou archaeologickou hranicí.[2] Západní litevská hranice archaeologicky sice stanovena není, ale litevskou kulturu lze v celku dosti snadno rozeznati od dregovičské. Tato zde sahá podle Spicyna na horní Viliji, dále do celého novogrudského kraje mezi Němnem a Šarou.[3]

Staří *Severjané* jsou větším archaeologickým problémem. Víme sice, že v X. stol. seděli při Desně, Sule, Pslu a Sejmu, a že tedy velké množství slovanských mohyl, které se tam nalézá a v nichž kopal v starší době (bohužel nevědecky) Dm. Samokvasov, v novější pak Č. Chvojka, J. Melniková, N. Makarenko, K. Sosnovský a j.,[4] musí býti severjanské, ale vystihnouti přesně cha-

[1] Srv. *V. Z. Zavitněvič* Областъ Дреговичей какъ предметъ арх. изслѣдованій (Труды Кіев. Дух. Акад. 1886, Nr. 8), Формы погребальнаго обряда въ мозырскомъ, рѣчицкомъ и бобруйскомъ уѣздахъ Минской губ. (Труды IX. арх. с. l. 221. Srv. i Зап. арх. X. 326. *Tatur G.* О курганахъ Минской губ. (Труды IX. арх. с. II. Prot. 115) a Очеркъ арх. пам. на пространствѣ Минской губ. Minsk 1892. *Fursov* a *Čolovskij* Арх. Изв. Зам. 1893. 112, Кург. раскопки въ пяти уѣздахъ могилевской губ. 1892.

[2] Srv. Арх. Изв. Зам. 1893. 61, Кіев. Стар. 1890. V. 263, Отчетъ арх. к. 1905. 79, *Hruševskij* Кіев. Унив. Изв. 1901. VI. 11.

[3] *Spicyn* Разс. 26, *Hruševskij* l. c.

[4] *Dm. Samokvasov* Сѣвер. курганы и ихъ значеніе для исторіи

rakteristiku těchto mohyl a odlišiti od sebe skupiny, časově různé, mezi nimi zase skupiny, které patrně severjanské nejsou, zjistiti archaeologicky hranice oblasti, je s materiálem, který je dnes po ruce, vůbec nemožno. Na západě jsou kurhany rázu severského od Dněpru až do ř. Iputi nebo Snovi (srv. str. 183), ale dále za Desnou je hranice jich proti vjatičským i jinorodským úplně nejistá. Jsme odkázáni jen na více méně subjektivní dojmy, které si vytvořil Samokvasov, jenž mohyly zdejších mohylníků zprvu pokládal za severské, později však za cizí (mohyly u Sudže, Rylska a také v Posulí u Ilinska, Bělgorodu, Mirополje a Lochvice)[1] — což však nám dnes nemůže býti měřítkem. Spicyn na př. vedl Radimiče na základě kurhanů u Rylska až po Sejm.[2]

Jedním znakem severjanských kurhanů je obsažený v nich častý obřad spalování vedle pochovávání. Ale tu jsme právě u první záhady: je to normální spalování doby starší, jsou tyto žárové kurhany vesměs z doby před X. stol., či se zde spalování udrželo i později, tak že je tento ritus jakýmsi odchylným příznakem severjanským od ostatních slovanských kurhanů na západě Dněpra? Soudím, že zde nebude odchylky od normálního vývoje, ale přece dlužno vyčkati, už vzhledem k známé zprávě letopisné. Jinak v konstrukci mohyl nic specifického není, naopak velká rozmanitost v uložení hrobu. V inventáři se však vedle běžných všude stejných věcí objevují alespoň zvláštní severjanské věci, ovšem jen místy: závěsné kruhy do vlasů, jejichž jeden konec se končí ve velkou vně přehnutou spirálu (obr. XIX. 13) a jež vyznačují skupinu bělgorodskou, glinskou, romenskou, medvěžskou a sudžanskou a zasahují až do země kijevské,[3] dále nákrčníky s plastickými konci a ohyby na koncích a náhlavní plechové věnce. V skupině kurhanů u Černigova a Ljubeče už není specifických věcí. Jsou to patrně skupiny

(Труды III. арх. с. I. 185), Сѣвер. земля и сѣверяне по городищамъ и могиламъ, 14, 35, M. 1908, Могилы р. земли, M. 1908, 188—220, *Chvojka* Č. (srv. výše str. 244), *J. Melniková* Труды XII. арх. с. I. 692 (Nicacha u Achtyrky), *N. Makarenko* Изв. арх. к. XXII. 39 (Lipovoje, Romny), *K. Sosnovskij* Труды курской арх. к. I. 299.

[1] Могилы 236, Сѣвер. земля 69. Také J. A. Linničenko dával glinské kurhany Polovcům (Труды IX. арх. с. II. Prot. 119). Další podrobnosti o vymezení hranic severjanských od Dm. Samokvasova viz výše na str. 184.

[2] Арх. Изв. II. 326.

[3] Naproti tomu zdají se býti v kijevské zemi domácí kruhy se spirálou dovnitř zatočenou (obr. XIX. 2), jaké se našly na Kňaží hoře a u Sachnovky. Srv. ŽS. I. 605.

přechodné k následujícím. Také u Nicachy na Vorskle jich J. Melniková nenalezla. Tmutorakaň pak není vůbec provázena sěverskými nálezy.[1]

Kurhany oblasti *Radimičů*, jejichž jádro sedělo na Soži, vyznačují se v konstrukci tím, že převládá pohřeb na úrovni půdy (v 70%), v inventáři pak, jenž není příliš chudý (ač zbraně opět chybějí), vidíme jako význačné charakteristikon závěsné kruhy do vlasů, ozdobené na spodní polovině sedmi špičatými paprsky (кольца семилепестныя) vedle spirálovitých sěverjanských (obr. XIX. 12.) a bronzové přesky, vité hřivny a kruhovité závěrky do nákrčníků s vybitou ozdobou.[2] Jinak je inventář stejný jako jinde.[3]

Pomocí těchto příznaků stanoví se oblast radimičských mohyl takto: na západě sahala místy za Dněpr po Drjuť,[4] na jihovýchodě pak po Ipuť, přítok Sože, ba podle Spicyna až do bassinu Snovi a Sejmu, neboť i u Rylska našly se sedmizubé kruhy v mohylách.[5] Jinak na východě však archaeologická hranice není známa, ale lze souditi, že hranicí proti Vjatičům byl asi předěl mezi bassinem Desny a Žizdrou, neboť Kozelsk už byl vjatičský. Kulturního centra radimičského, kde byly dílny jejich domácích potřeb a kovové industrie, neznáme. Spicyn myslil na sěverský Černigov a Ljubeč; ale v Smolensku jsou už příznaky kultury jiné.

V oblasti *Vjatičů*, kteří spalovali podle svědectví letopiscova ještě na konci XI. stol., bylo provedeno dosti mnoho výkopů, zejména v okolí Rjazani a Pronska, Běleva, Kalugy a Moskvy, takže vjatičský typ kurhanů známe dosti dobře.[6] V konstrukci

[1] *Spicyn* Разс. 38.

[2] *Spicyn* Разс. 32.

[3] *Jeremenko P.* a *Spicyn A.* Радимичскіе курганы (Зап. арх. VIII. 65). Výkopy od Iputi a Snovi. *Antonovič VI.* Погребальный типъ могилъ Радимичей (Труды IX. арх. с. II. Prot. 48; výkopy 262 kurhanů. Труды предв. ком. XIV. арх. с. I. 28; výkopy v okolí Ljubeče).

[4] Sedmizubé kruhy našly se i v rogačevském új. a u Nov. Bychova (Mohylevská gub.). Отчетъ 1905, 80.

[5] *Spicyn* Арх. Изв. II. 326, Зап. арх. l. c. *Speranskij M.* Раскопки кургановъ въ Рыльскомъ у. (Арх. Изв. 1894. Nr. 8—9). Tyto kurhany jsou jinak rázu sěverjanského, podobají se sudžanským, ale chybí v nich sudžanské stříbrné kruhy a hlásí se kruhy radimičské. Je to patrně přechodní skupina jako ljubečská.

[6] Srv. výkopy u Feďaševé (Арх. Изв. VI. 223), Kochan (Изв. арх. к. IX. Прил. 39), a Rjazani *(Gorodcov V.* Древнее населеніе рязан. области. Изв. отд. р. яз. 1908. XIII.), *Čerepnin A.* Арх. Изв. 1898. 6—17, Зап. арх. X. 335, 341, Очеркъ доистор. прошлаго Рязан. края, Rjaz. 1896, *Sizov* Арх.

samé není nic specifického. Pokud jsou hroby kostrové, leží kostry většinou v jamách, méně na úrovni. Ale to je asi jen rozdíl časový. Inventář není bohatý, ale má dva zvláštní příznaky Vjatičům vlastní: různé páskové ažurové prsteny a sedmilopatové závěsné kruhy t. zv. typu moskevského, odchylné od radimičských (obr. XIX. 10), s nimiž jsou jinak v základní myšlence příbuzné. Pozdější mají jen tři ozdobné lopatky (obr. XIX. 14).

Oblast kurhanů s tímto inventářem ohraničil už r. 1899 Spicyn hranicí od pramenů Žizdry k pramenům Moskvy a Klazmy, dále k ústí Moskvy a přes část rjazaňského kraje k Pronsku, pak k Oce do ústí Ugry a odsud přes Čerň a Lichvin k pramenům Žizdry,[1] s čímž celkem souhlasí i výsledky V. Gorodcova. O rjazaňský kraj je však spor filologický i archaeologický, jak jsem už výše pověděl.[2] Východ rjazaňské gubernie má však ráz jen finský. Hřbitovy — ovšem o něco starší — kurmanský, borkovský a kuzminský nejsou slovanské.[3]

Skupinu kurhanů *krivičských* lze těžko sledovati pro velké rozprostranění kmene v XI. a XII. století. Jádro kmene sedící na horním Dněpru gub. smolenské je výborně představeno pro X. stol. výše popsaným pohřebištěm gnězdovským, ale pro století XI. a XII. nemáme skupiny tak výrazné a dobře probádané,

Nicméně z porůzných výkopů[4] je vidno, že kurhany smolenských Kriviců v konstrukci se ničím nelišily od jiných[5] a jen v dosti bohatém inventáři setkáváme se opět s některými význačnými prořezanými závěskami v náhrdelnicích a zejména s typic-

---

Изв. Зам. IV. 86), v okoli Moskvy (*Bogdanov* Матер. для антр. кург. періода въ Моск. губ., M. 1867) a množství zpráv Kercelliho a Běljajeva v díle Антр. Выставка II. díl. *Anučin* Древн. XXII. 169, *Smirnov* Зап. VII. 1, 96.

[1] *Spicyn* Разсел. 34.

[2] Srv. výše str. 192. Gorodcov zde rozeznává dva krivičské typy hrobů a jeden vjatičský (144, 146). Také Čerepnin a Miljukov myslí z části na Kriviče (l. c.). Šachmatov (Къ вопросу 34) uznává do Rjazaňska proud krivičský od horní Volhy a vjatičský od Oky po Moskvě.

[3] Srv. výše str. 193 a cit. spis Čerepninův.

[4] *Spicyn* Зап. арх. VIII. 185, XI. 180, Изв. арх. к. XV. 170, *V. Glazov* Зап. арх. V. 1, 44, VII. 1, 107, 2, 237, *S. Bogojavlenskij* a *J. Gote* Древн. XIX. 2, 57 (Jelizarovský mohylník) atd. Ke kurhanům v kraji tverském a jaroslavském srv. vedle starších výkopů A. Kelsijeva, J. Ušakova a Kercelliho novější práce *Spicyna* Изв. арх. к. VI. 6, *V. Pleťněva* Объ остаткахъ древностей и старины въ Тверской губ., Tver 1903 a *Spicyna* Разсел. 30.

[5] Podle Spicyna pohřeb je skoro vždy na úrovni půdy, v jámě téměř nikdy (Разс. 27).

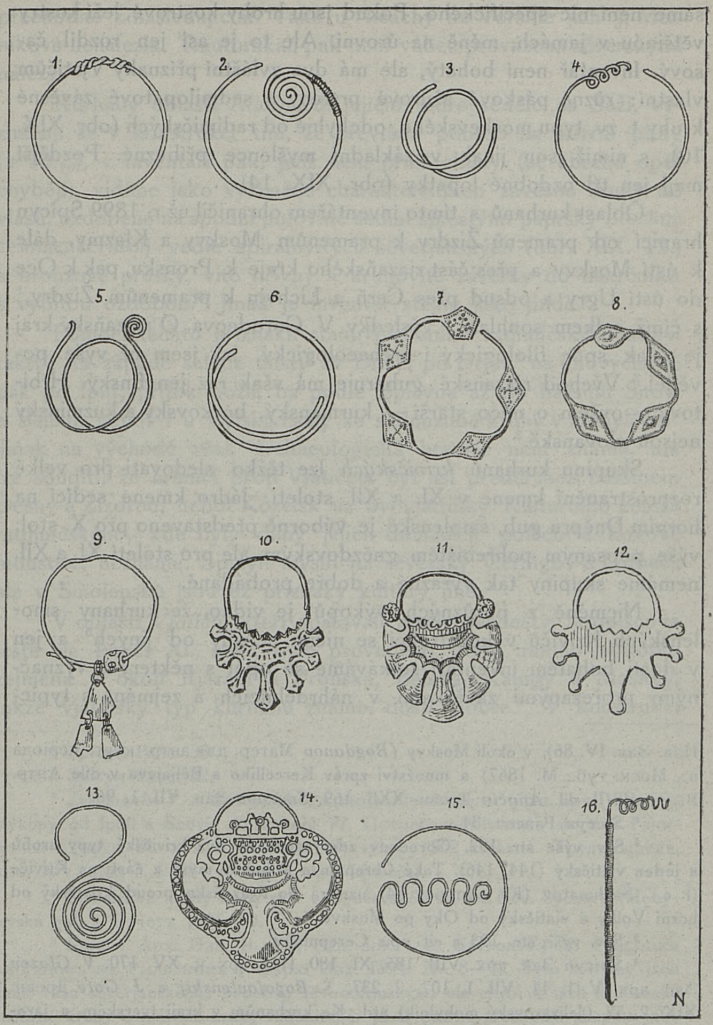

Obr. XIX. Ruské závěsné kruhy do vlasů.

1 Zakoplje (Vladiměř), 2 Kňaží hora (Kijev), 3, 5 Minská gub., 4 Guščina (Vitebsk), 6 Fedovo (V. Novgorod), 7—9 Petrohradská gub., 10—11 Moskevská gub., 12 Suraž (Černigov), 13 Brovarky (Charkov), 14 Moskevská gub. Č. 15 a 16 jsou závěsy z Jelisavetpolu a Ljady u Tambova.

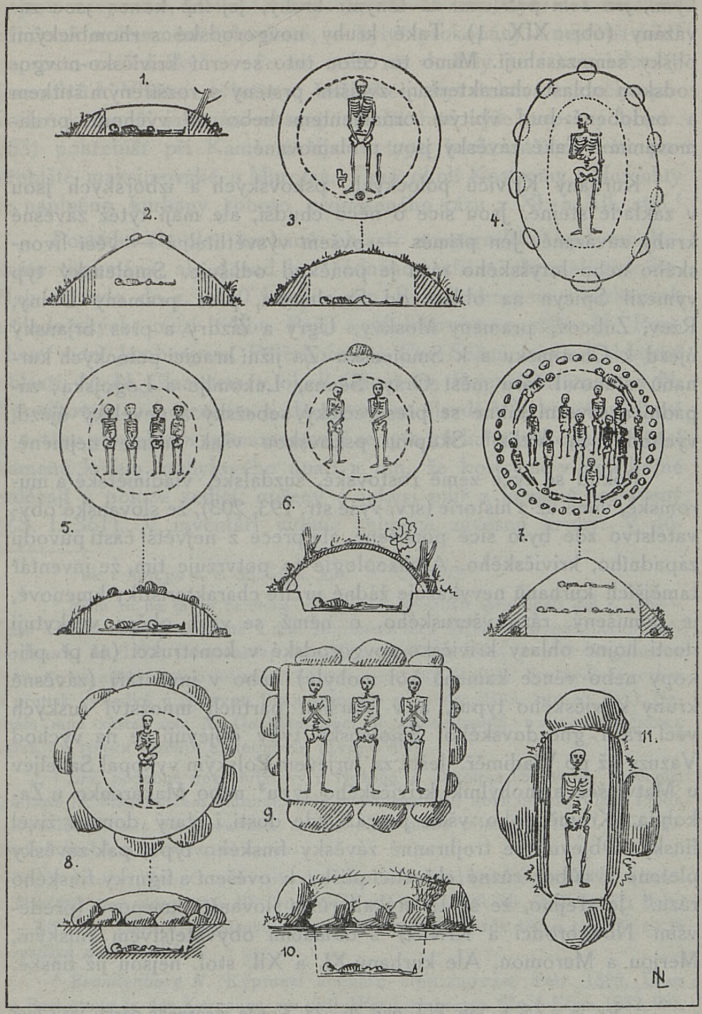

Obr. XX. Vývoj kurhanů a žalniků v okolí Gdova.
(Srv. Život Slovanů I. 321.)

kými, jen sem patřícími závěsnými kruhy, jejichž konce jsou zavázány (obr. XIX. 1). Také kruhy novgorodské s rhombickými plíšky sem zasahují. Mimo to celou tuto severní krivičsko-novgorodskou oblast charakterisují zvláštní prsteny s rozšířeným štítkem a ozdobené buď vbitým ornamentem nebo na východě prolamováním.[1] Také závěsky jsou prolamované.

Kurhany Kriviců polockých, pskovských a izborských jsou v základě stejné. Jsou sice o něco chudší, ale mají tytéž závěsné kruhy zavázané. Jen příměs — ovšem vysvětlitelná — věcí livonského nebo lotyšského rázu je poněkud odlišuje. Smolenský typ vymezil Spicyn na oblast od Smolenska, přes prameny Dviny, Ržev, Zubcov, prameny Moskvy, Ugry a Žizdry a přes brjanský újezd k Chotimsku a k Smolensku. Za jižní hranici polockých kurhanů stanovil čáru měst Oršy, Sěnna, Lukomlju a Logojska; západní a severní táhne se přes řečický, sebežský a nevelský újezd, východní za Veliž.[2] Skupinu pskovskou však známe nejméně.

Pokud se týče země rostovské, suzdalské, vladiměřské a muromské, víme už z historie (srv. výše str. 193, 203), že slovanské obyvatelstvo zde bylo sice pomíšené, ale přece z největší části původu západního, krivičského. Archaeologie to potvrzuje tím, že inventář tamějších kurhanů nevykazuje žádné určité charakteristiky kmenové, je pomíšený, rázu všeruského, o němž se však občas vyskytují dosti hojné ohlasy krivičsko-novgorodské v konstrukci (na př. příkopy nebo věnce kamenů kol mohyly) nebo v inventáři (závěsné kruhy krivičského typu), a v starších partiích množství ruských věcí rázu gnězdovského. Smolenské typy objevují se na východ Vazuzy až po Vladiměř. Ještě za Jurjevem Polským vykopal Saveljev u Matvějščeva mohylník krivičského typu[3] nebo Makarenko u Zakolpja. Kromě toho však proráží zde dosti i starý domácí živel finský. Objevují se trojhranné závěsky finského typu, pak závěsky pletené a vůbec různé chřestící plíšky k ověšení a figurky finského rázu.[4] Je zřejmo, že se tu stýkali různí slovanští kmenové (především Novgorodci a Kriviči) s domácím obyvatelstvem finským, Merjou a Muromou. Ale kurhany XI. a XII. stol. nejsou již finské,

[1] Srv. je v ŽS. I., tab. XLI, obr. 26—29. Konce stočeného pásku jsou buď volné nebo svázané.

[2] *Spicyn* Разсел. 28.

[3] *Spicyn* Изв. арх. к. XV. 170.

[4] *Spicyn* Разсел. 35—36.

nejsou merjanské, jak chtěl kdysi hr. Al. Uvarov, nýbrž slovanské,[1] při čemž ovšem není vyloučeno, — bylyť prokopány z největší části naprosto nevědecky[2] — že se mezi ně dostaly tu i tam i hroby jinorodců.[3] Vlastní hřbitovy finského obyvatelstva neměly původně kurhanů, jak nám ukazují mladší fase výše popsaných (str. 263) pohřebišť při Kamě a Vjatce typu borkovského nebo pohřebiště maksimovské u Muroma. Také okolí Kostromy a Nerechty je naplněno kurhany tohoto promíšeného rázu z XI. a XII. stol.[4]

Poslední skupina kurhanů oblasti *novgorodské* byla mnohokráte zkoumána, ale dosud bez řádného rozlišení chronologického. Nejvíce bylo do r. 1910 kopáno gen. Brandenburgem v kurhanech přiladožských mezi řekou Paší a Volchovem a dále N. Rerichem mezi Jamburgem, Petěrhofem a Car. Selem, a ve Valdajské oblasti, V. N. Glazovem v okolí Gdova na Pejpuském jezeře a N. Rěpnikovem v běžeckém a demjanském újezdě.[5] V konstrukci své a v ritu pohřebním vyznamenávají se tyto kurhany příkopky a věnci kamenů kolem mohylového úpatí a tím, že kostry se v nich hojně nalézají v poloze sedící, opřeny o jakýsi pilíř z kamenů sestavený (ŽS. I. 361). V inventáři vidíme zejména závěsné kruhy. V dů-

[1] Tak i *Spicyn* l. c. 36, Изв. арх. к. XV. 163.

[2] Mám tu na mysli zejména výkopy hr. Uvarova (prokopati dal r. 1854—1858 k 8000 mohyl), popsané v díle Меряне а ихъ бытъ по курганнымъ раскопкамъ, M. 1872 (francouzsky Les Mériens, Paris 1872) a u *P. Bogdanova* Меряне въ антропол. отношеніи (Антр. выставка III. 404). Srv. kritický rozbor a přetisk výsledků u *Spicyna* Владимирскіе курганы (Изв. арх. к. XV.). Neznám mně zůstal spis *N. Ovsjannikova* О колонизаціи въ суздальскомъ краѣ съ точки зрѣнія археологіи (Tver 1904).

[3] Srv. podobné nové hřbitovy u Nového a Zakolpja (Sudogda, Vladimir) popsané N. Makarenkem (Новленскій и заколпскій могильники, Vlad. 1908), jež pokládám sice za slovanské, ale jež mají silnou příměs finskou. Jsou příkladem hrobů s kulturou smíšenou.

[4] *Anučin Dm.* О культурѣ костромскихъ кургановъ, M. 1899. (Otisk z Мат. по арх. вост. губ. III. Srv. výtah v Globu 1900, Nr. 21). Jsou z doby X.—XII. stol. (žárové i kostrové), ale podle Anučina je zde těžko rozlišit, co je slovanské a co finské.

[5] *Brandenburg N.* Курганы южнаго Приладожья, Petr. 1895, Über die Bestattung in den Kurganen am südl. Ufer Ladogasees (Zs. f. Ethn. 1882, 99), О признакахъ языческихъ Славянъ (Труды VII. арх. с. I. 8), *Ivanovskij L.* Курганы петербургской губ., Petr. 1896, *Rerich N.* Изв. арх. к. I. 60, Зап. арх. V. 1, 14, XI. 349, *Glazov V. N.* Гдовскіе курганы, Petr. 1903 (Матер. арх. к. XXIX.), Зап. арх. XI. 330 a Зап. VII. 1, 139, *Rěpnikov N.* Изв. арх. к. VI. 12.

ležitém pohřebišti u Fedova na Mstě, bez kurhanů,[1] náležejícím XI. a XII. stol., je specificky východní „fedovský“ typ drátěných kruhů s konci přeloženými (obr. XIX. 6), občas s jedním esovitým zakončením, jaký se našel i v kurhanech křesťanských. Jinde je pro petrohradskou gubernii význačný kruh s konci zavřenými nebo otevřenými, jehož drát je vytepán v několik rhombických (později i oválních) plíšků ozdobených rytinami; na kruhu jsou mimo to zavěšeny menší kroužky nebo plíšky (obr. XIX. 7, 8). Tyto kruhy zasahují na východ až do jaroslavské a na jih do vitebské a smolenské gubernie.[2] O dalších charakteristických prstenech stala se zmínka již výše na str. 266. Také široké plechové náramky jsou význačné. Mimo to předměty nordického a finského rázu jsou zde hojné, zejména přesky a závěsky v podobě zvířátek, hus, kachen, koníků a pod.

Jakkoliv víme, že se Novgorodci silně zúčastnili na kolonisaci dálného severu a východu, nedovedeme přece tam sledovat mohyly jejich kolonistů, jednak pro úzkou kulturní příbuznost s Kriviči, jednak však i pro to, že chybějí typické novgorodské věci. Je nemožno říci, je-li některá vzdálená skupina u Jaroslavě nebo Kostromy na Volze novgorodská. Rovněž o gdovských je těžko říci, zdali jsou novgorodské nebo krivičské, jak soudí A. Spicyn. Ba, poněvadž vůbec Slované novgorodští a pskovští byli jen kolonisty země finské, není leckde ani jisto, představují-li nám jednotlivé zdejší kurhany obyvatelstvo slovanské či finské (Voď, Čuď), a jen právě celkový ráz nebo přímé význačné příznaky slovanského úboru, zejména závěsní kruhy, pomáhají nám rozhodnouti. Kde toho není, tam bych se pro Slovany nerozhodl právě pro silnou příměs živlu finského a pro rituální odchylky neslovanského rázu, na př. v orientaci koster od severu k jihu. Brandenburgovo rozlišení podle ritu bylo úplně nedostatečné.

Kurhany neslovanské se v této době již snadno rozeznávají od slovanských. Na západě *litevskolotyšské* jsou vyznačeny celou řadou speciálních, Slovanům neznámých tvarů šperkových (náramků, hřiven, fibulí, závěsků, přesek a zvláštních srpů, od hrobů v gub. suvalcké počínajíc přes Svěncany, Vilno, Lidu, až po ljucinský mo-

[1] *Spicyn* Изв. арх. к. XV. 1905. 1. Zde bych podotkl znovu, že v novgorodské oblasti přestávali už v XI. stol. sypati kurhany nad hroby a spokojovali se jen kruhem kamenů, čím později, tím hrubších. Na místo kurhanových hřbitovů vznikal tím t. zv. *žalnik*.

[2] Srv. ŽS. I. 609.

Obr. XXI. Výzbroj vojína pečeněžského z kurhanu u Berestnjagů (podle A. Bobrinského).

hylník v gub. vitebské, z jehož kultury jen jednotlivosti, na př. věnce ze spirálovitých trubiček nebo přezka, vnikají i do inventáře slovanských Kriviců a Novgorodců.[1] Ve střední Rusi, kam historie s filologií kladou část Litevců až do doby XIII. stol. (srv. výše str. 45), archaeologie jich dosud neprokázala. Přičítati jim ljadinský mohylník u Tambova nelze, a ještě méně váhy má domnělá archaeologická shoda mezi Smolenskem a Litvou, s kterou se vytasil A. Pogodin.[2] Na severu a východu hroby *finské* bez kurhanů, jejichž starší formy a inventář jsme už poznali v kultuře t. zv. pjanoborské nebo borkovské, zachovávají i dále svůj markantní ráz, vyznačený těžkostí bronzových, plechových nebo litých ozdob, zvláštních, bizarních, hrubých, málo vkusných forem, nepříznivě se odlišujících od lehké, elegantní výzdoby slovanské, namnoze ze stříbra zhotovené, a dále množstvím drobných chřestících závěsků, jež jen porůznu pronikaly k severním Slovanům.[3] Čisté pohřebiště finské snadno se pozná od slovanského. Srv. na př. mohylník ljadinský nebo tomnikovský v tambovské nebo efajevský v penzenské gubernii anebo hroby v Potbolotni blíže Muroma.[4] Ráz hmotné kultury, zejména vkus dekorační je v něm zcela jiný, mnohem nižší vkusu slovanského. A jestliže pro slovanské hroby je charakteristická keramika hradištní a kruhová ozdoba do vlasů — pro Finy jsou to zejména velké plechové hřivny a závěsky v podobách rozmanitých, zejména zvířecích, se zavěšenými husími nožičkami a vůbec záliba ve figurkách, jež patrně souvisela s finským šamanismem, a potom bronzové šperky z pletených provazců do kovu přenesených[5] a různé jiné detaily, do nichž zde zacházeti nemohu.

Na jihu pak hroby *Chazarů a nomadských Pečeněgů, Polovců, Turků* a i jiných ještě podkavkazských kmenů, odlišují se

---

[1] Srv. výše str. 44 a *Smirnov* u Dovnara-Zapolského Рус. ист. I. 4. K ljucinskému mohylníku srv. *Spicyn* Люцинскій могильникъ (Мат. по арх. P. XIV. 1893) a Опредѣленіе времени люцинскаго и лядинскаго могильниковъ (Арх. Изв. Зам. II. 403). Zde je klade do IX.—X. stol. (dříve do X.—XI. st.)

[2] *Pogodin* tamže I. 48, 50.

[3] *Spicyn* Кург. петр. губ. 19 sl.

[4] *Jastrebov V.* Лядинскій и томниковскій могильники Тамб. губ. Petr. 1893. Hroby nemají kurhanů a orientace koster je valnou většinou od severu k jihu. Srv. i obšírný referát v L'Anthropologie 1895, 446. O pohřebišti u Efajeva viz Арх. Изв. IV. 62 a Зап. арх. X. 8, u Potbolotni Изв. арх. XXXVII. Прил. 133.

[5] Srv. ŽS. I. 642, 644.

také ostře svým inventářem od slovanských, a jsme-li přece někdy na rozpacích, máme-li hroby prohlásiti za slovanské či za pečeněžsko-polovecké, je to jen proto, že při velmi úzkých a stálých stycích, v nichž zejména poljanští a severjanští Slované žili s nomady ovládajícími step, vzájemný vliv hmotné kultury byl velmi značný. V bojích přecházely neustále zbraně a šperky orientalní do rukou ruských a zase naopak. Letopis nám vypravuje při r. 968, jak si ruský a pečeněžský kníže dávali navzájem dary. Ruský kníže podaroval brnění, meč a štít, pečeněžský Slovanu koně, šavli a střely s toulcem.[1] Ale i bez válek byla výměna. Tak zejména na dobytčích trzích přecházel majetek jedné strany k druhé. Proto i v slovanských hrobech shledáme koně a bojovníky v šišácích se šavlí po boku, s poloveckým křesadlem a podobně. To, co bylo za doby skytské, opakovalo se na jihu Slovanstva i později.

Chazarskou kulturu doby starší VII.—IX. století představuje nám nejlépe ohromné pohřebiště u Verchních Saltů (Saltovo) ve volčanském újezdě charkovské gub.[2] Typické hroby pro ně jsou kostrové v jámě s katakombou, inventář je vesměs rázu východního a velice příbuzný tomu, jejž nalézáme v jiných současných hrobech podkavkazských.[3] Kulturu nomadů z XI.—XII. stol. známe pak z řady hrobů od řek Rosi a Rossavy na jih rozložených.[4] Jsou to rovněž hroby kostrové (často v srubech), provázené pravidlem kostrou koně v plném koňském ústroji a typickou orientální výzbrojí. Jim, těmto nomadům, náležely patrně také kamenné pomníky (t. zv. kamenné baby), vztýčené kdysi na vrchole stepních kurhanů.

Vedle kurhanů poskytují nám něco archaeologického mate-

---

[1] Let. Lavr. 653.

[2] K Saltům srv. práce *V. Babenka, A. Pokrovského* a *V. Gorodcova* v Trudech XII. arch. sj. I. 434, 465, III. 332, XIII. I. 221, 381, dále v Изв. арх. IX. Пр. 51, XIX. 122, XXXI. Пр. 38, XXXIV. Пр. 136, dále *Fedorovského* Верхне Салтов. могильникъ, Charkov 1912, *Arne* Suède 93, 121, *Bagalěj* Ист. Р. I. 114.

[3] Odtud *Spicyn* saltovské hroby přičetl Alanům (Изв. арх. к. III. Пр. Хрон. 5). Podobné hroby našly se na př. v Čmi, Komuntě, Kumbultě, Baltě.

[4] Srv. *Spicyn* Курганы кіевскихъ торковъ и берендѣевъ (Зап. арх. XI. 156), *Brandenburg* Какому племени могутъ быть приписаны тѣ изъ языческихъ могилъ Кіев. губ., въ которыхъ погребены остовы лошадей (Труды X. арх. с. I. 1), *Jevarnickij* Труды XIII. арх. с. I. 115 sl., *V. Gorodcov* tamže I. 211 sl., *Bobrinskij* Кург. у Смѣлы III. 122. *Samokvasov* Труды VIII. арх. с. III. 53, Могилы р. земли 237. Obsah hrobu od vsi Koval (nebo Berestnjagů) reprodukuji na obr. XXI.

riálu k posouzení kulturních a ethnografických poměrů ruských kmenů ještě zbytky osad a současná hradiště.

Starým *osadám* nebyla dlouho věnována náležitá pozornost. Všechen zájem archaeologů soustřeďoval se jen na hroby, a je to především zásluhou našeho krajana Č. Chvojky, že se výzkum počal obraceti i ke zbytkům sídel, k t. zv. vrstvám kulturním a sídelním jamám, jež nejsou než spodky příbytků nad jamou postavených. V tomto směru našel Č. Chvojka velmi zajímavé příbytky, o nichž jsem obšírněji vyložil již v Životě starých Slovanů I. str. 699 sl. v kapitole o domě slovanském v samém Kijevě (v úsadbě Petrovského), na hradišti Bělgorodce (srv. obr. XXII.) u Vitačeva, Konunče u Čerkas,[1] a po něm podobné odkryl v hradišti Monastyrišči u Romen N. Makarenko z VIII.—IX. stol.[2] a jiní na Kňaží hoře, na Děvičí hoře u Sachnovky, u Lipina v kurské gub.[3] Pro poznání domácího bytu ruských Slovanů X.—XII. stol. jsou tyto nálezy velmi důležité, ale k vzájemným historickým a etnografickým poměrům staré Rusi nepřinášejí ničeho. Nejsou to než spodky domů zajímavých půdorysů, stěn z trámů zbudovaných a někdy i omalovaných, a uvnitř se zbytky různého nářadí a hlavně keramiky, kteryžto inventář však dosud zpracován nebyl.

Do které pak doby náležejí *hradiště*, jichž je na tisíce po krajích bývalé oblasti slovanské, nelze vůbec pověděti až na vzácné výjimky, poněvadž nejsou vůbec prokopána, ba v převalné části vůbec nebyl vykopán ani průkop na zkoušku, aby bylo možno učiniti ze zvrstvení půdy a ze zbytků kulturních v něm nalezených nějaké přibližné datování. Musíme se zatím spokojiti s tím, že je řadíme povšechně do doby, kterou speciálně zoveme slovanskou, totiž do V.—XII. stol. Původ některých však sahá do dob mnohem starších, jak ukázal na př. obsah spodnějších vrstev nebo kulturních jam na hradišti u sěla Pastěrského a Motronin[illegible] z doby skythskosarmatské.[4]

Podrobnější rozbor slovanských hradišť podám [illegible] slušném místě IV. dílu Života starých Slovanů. Zde se mohu omeziti jen na konstatování, že jako jinde, také v Rusku představují stavby obranné, buď jen dočasné (útočiště pro případ války) nebo i trvalé,

[1] *Chvojka* Древн. об. 71 sl., 85, Труды XII. арх. с. I. 101, Арх. Лѣт III. 182 a *Niederle* ŽS. I. 699.

[2] Изв. арх. к. XXII. 60, 82. Srv. ŽS. I. 701.

[3] ŽS. I. 701 (Изв. арх. к. XXVI. Прил. 30, Арх. Лѣт. I. 60, III. 211).

[4] *Chvojka* Городища средняго Приднѣпровья. Труды XII. арх. с. I. 95.

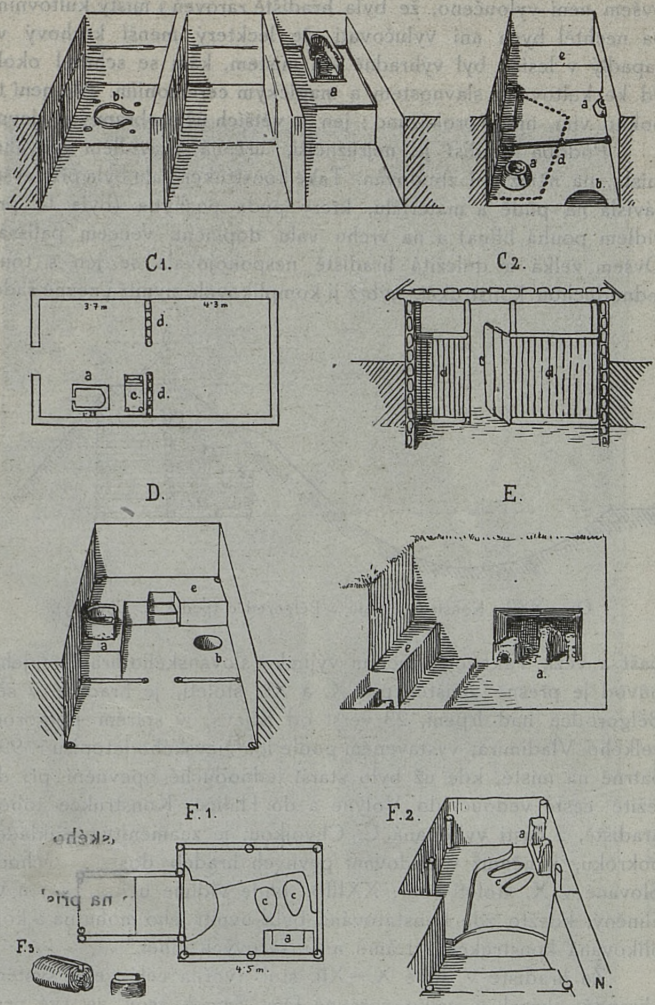

Obr. XXII. Vnitřky slovanských domů X. a XI. stol. z Kijeva a Bělgorodky.
(A, C, D, E z Kijeva z úsadby Petrovského, B, F z Bělgorodky.)
Srv. Život Slovanů I. 697.

ohrazující stálou selskou osadu nebo větší trhový gorod. Při tom ovšem není vyloučeno, že byla hradiště zároveň i místy kultovními, ba nechtěl bych ani vylučovati, že leckterý menší kruhový val zapadlý v lesích byl výhradně jen místem, kam se scházel okolní lid ke kultovním slavnostem a magickým ceremoniím. Ale není to, pokud vím, nikde prokázáno; jen u větších účel obranný je zjevný.

Podoba hradišť je nejrůznější, určená pravidlem povahou místa, na němž val zbudován. Také konstrukce valu byla především závislá na půdě a materiálu, který půda poskytla (byla to pravidlem pouhá hlína) a na vrchu valu doplněna věncem palissád. Ovšem velká a důležitá hradiště nespokojovala se jen s touto jednoduchou konstrukcí, nýbrž ji komplikovala uvnitř i zevně řadou

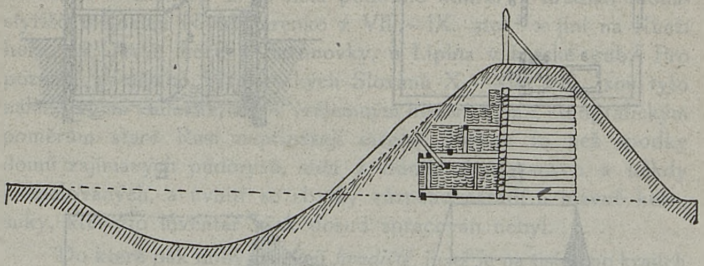

Obr. XXIII. Konstrukce valu v Bělgorodce (podle Č. Chvojky).

bašt a věží. Takovou vzácnou výjimku slovanského hradiště, jehož původ je přesně zajištěn pro X. a XI. století, je hradiště v sělu Bělgorodce nad Irpení, 23 verst od Kijeva, v starém Bělgorodu velkého Vladimíra, vystaveném podle Ipatějevského letopisu r. 992[1] patrně na místě, kde už bylo starší jednoduché opevnění při důležité cestě vedoucí do Volyně a do Haliče. Konstrukce tohoto hradiště, z části vykopaná Č. Chvojkou, je znamenitým příkladem pokroku, k němuž v budování pevných hradeb dospěli východní Slované v X. století (obr. XXIII.). Jinde vidíme u hradišť jen val hliněný, kdežto zde konstatována byla uvnitř jeho mohutná a komplikovaná konstrukce z trámů a ze syrových cihel.[2]

Že hradiště v době X.—XII. stol. tvořila celé velké systémy obranné, ukázal v celku správně Dm. Samokvasov ve své práci

[1] Ipat. let. 83: Въ лѣто 6500 Володимеръ заложи градъ Бѣлъ.

[2] Srv. popis u *Chvojky* Др. об. 77 sl. Uvnitř valu našly se i základy dvou kamenných církví postavených Rurikem Rostislavičem r. 1187.

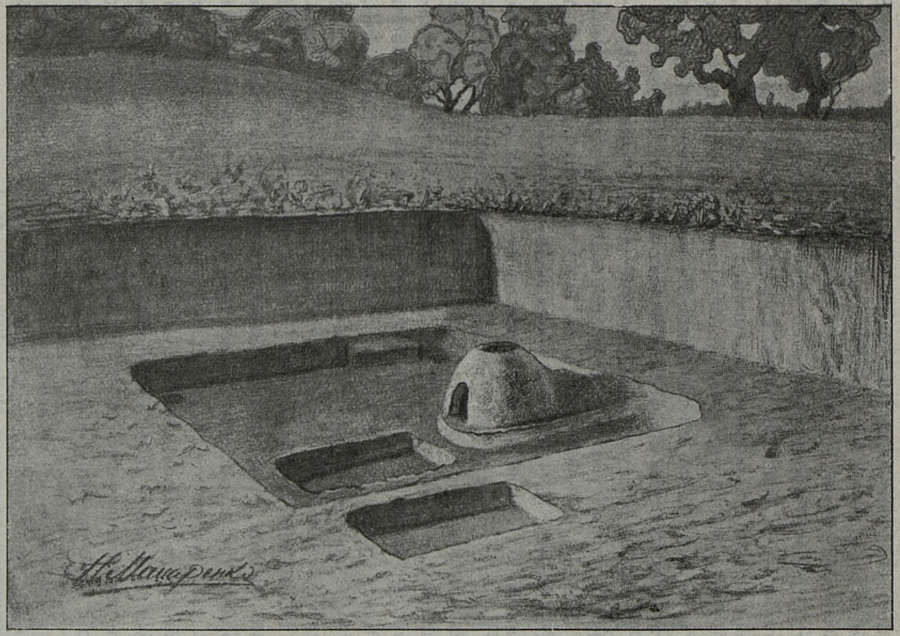

Obr. XXIV. Pohled na zemnici s pecí nal. v Monastyrišči u Romen (Makarenko).

o gorodech sěverjanských, jejíž výsledky jsem uvedl již výše.[1] Také jinde byly učiněny aspoň náběhy k podobnému zjištění obranných systémů hradištních.[2] Až tato práce bude všude provedena a až budou vydány řádné mapy slov. hradišť s ohledem na horský a vodní relief, stanou se linie těchto obranných systémů zajisté důležitou pomůckou k zjištění dalších poměrů kmenových a prvních státotvorných oblastí. Celkové výsledky archaeologického studia doby kurhanové nejsou tedy dosud skvělé a nelze říci, že by byli všichni letopisní kmenové archaeologicky vyznačeni.[3] My sice postřehujeme jistá charakteristika v jednotlivých kmenových oblastech, ale v přemnohých hrobech těchto oblastí příslušných charakteristik není a není jich často ani na okrajinách oblastí, tam kde bychom si právě nejvíce přáli pomůcek rozhraničovacích.

Potom to jsou věci příliš nepatrné (zejména různé druhy závěsných kruhů do vlasů), které snadno mohly přecházeti v majetek obce sousední, jež nenáležela kmenu, v níž příslušná ozdoba vlasů vznikla. Slovem, diferenční znaky na mnohých stranách selhávají. Ale na druhých stranách jsou přece místa, kde na př. radimičský nebo krivičský ráz je vyjádřen tak, abychom mohli rozlišovat, a konečně, i kdyby toho výsledku nebylo, už fakt sám, že jednotlivé oblasti mají své zvláštnosti, je pro etnografii ruských Slovanů zajímavý. Je vidno, že jednotlivé kmeny tvořily si ve svém úboru zvláštnosti (patrně jich bylo více v materiálu, jenž se nezachoval), kterými se na prvý pohled rozeznávali, tak jako se dosud krojově rozeznávají různí kmenové slovanští, ba i různé vsi jednoho kraje.

Přihlédneme-li pak k celku, vidíme, že se jednotlivé menší oblasti sdružují i ve větší s jistým archaeologickým rázem, a už Spicyn dobře postřehl, že se celá slovanská Rus rozpadala v XI. stol. archaeologicky na tři velké oblasti.[4] Jižní nebo lépe jihozápadní s Poljany, Volyňany, Drevljany a Dregoviči nemá velkých vyvinutých závěsných kruhů, nýbrž jen malé, často s esovitým zakončením, zato má hojné závěsky se zrnitým filigránem; naproti tomu severní (Novgorodci a Kriviči) má ve větší míře

[1] Srv. zde str. 183 a *Samokvasov* Древніе города Россіи (M. 1873), Сѣвер. городища (Труды III. арх. с. I.) a spis Сѣверянская земля и Сѣверяне по городищамъ и могиламъ, Moskva 1908, 11 sl., 46 sl.

[2] Na př. na Oce *(Gorodcov* Древн. посел. рязан. обл. 143, 147), k nimž srovnej i systém hradišť starého djakovského typu *(Spicyn* Зап. арх. V.).

[3] *Spicyn* Разс. 38.

[4] Pro starší dobu rozeznával jen sever (Novgorodce a Kriviče) od jihu (Bužan, Drevljan, Poljan); ostatní kmenové zůstali stranou (Разсел. 19).

některé zvláštnosti v konstrukci mohylové (v níž však chybějí úplně dřevěné komory) a své speciální druhy kruhů závěsných a závěsků, naproti tomu však téměř úplný nedostatek závěsků filigránových; východní skupina (Radimiči, Vjatiči a Sěverjané) vykazuje nové originální kruhy závěsné, ač postavení Sěverjanů není zde jasné a jisté.[1] Zejména bije do očí archaeologický rozdíl skupiny severní (krivičsko-novgorodské) proti jižní už také svojí silnou příměsi sousedních kultur cizích. Je to v celku tedy týž výsledek, který konstatoval jazykozpyt po stránce jazykové. Viděli jsme však (str. 211), že jazykové oddělení bylo v X. a XI. stol. ještě příliš slabé, než aby rušilo celkovou jednotu národa ruského, platí to v stejné míře i o rozdílech kulturních, nebo lépe řečeno archaeologických, které se ve skutečnosti omezují jednak na drobnosti krojové a jednak na různý vliv sousedních vyspělých středisk kulturních, nordického, řeckého, orientálního a ovšem i kultury finské. Podstata vlastní kultury slovanské hlubších rozdílů nemá.

Ostatně se třetí jazyková skupina Šachmatovova (srv. str. 208) neshoduje dosud s archaeologickou, pokud se týče Radimičů a Vjatičů, a také běloruská oblast není na počátku II. tisíciletí ničím doložena.

---

[1] *Spicyn* Разсел. 21, 27, 30—31, 39.

PŘÍDAVEK.

Jak bylo na str. 87 naznačeno, přijímal se od počátku ruské historiografie přirozený výklad zprávy letopisné: Rusové, přizvaní od Slovanů, byli původu zámořského, skandinavského. Touto thesí začala vůbec novější ruská historiografie a vědecké odůvodnění snažili se jí dáti v polovině XVIII. století ti Němci, kteří tvořili kmen akademie Petrem r. 1726 založené; mezi nimi byli zejména Gottlieb Bayer a Gerhard Miller.[1] Oba možno proto míti za zakladatele normanské these, kterou pak přijímali nejen ostatní zástupci školy německé (J. Müller a A. Schlötzer), nýbrž i současní přední historikové slovanského původu, jako N. Karamzin, M. Kačenovskij a N. Arcybašev. K nim se připojili z badatelů mimo ruskou říši v první polovině XIX. stol. i F. Krug, J. Thunmann, P. Köppen, L. Georgi, Lehrberg, St. Siestrzencewicz, K. Zeuss, Keyser, Munch, C. Rafn a také náš P. J. Šafařík. Tuto první fázi v historii ruské otázky uzavřel r. 1844 E. Kunik spisem „Die Berufung der schwed. Rodsen durch die Finnen und Slawen" (Petr. 1844), v němž poprvé vyčerpávajícím způsobem a vědeckou methodou vyložil vše, co se mohlo tehdy přinésti ve prospěch skandinavského původu Rusů.

Až do této doby neměla these tato vážnějších odpůrců, neboť ti, kteří přinášeli jiné výklady, nedovedli toho slušněji odůvodniti, ani Ewers své ztotožnění Rusů s Chazary, ani Tatiščev, Stritter, Boltin a Georgi ztotožnění s Finy, ani konečně Lomonosov, Venelin, Saveljev Rostislavič, Moroškin, kteří pokládali Rusy za Slovany z Vagrie přišlé. Jejich filologické niveau nemohlo zvrátiti důvody, které přivedli normanisté. A rovněž se neuplatnilo Eichwaldovo spojení Rusů s Roxolany, t. j. Alany na řece Volze — Ῥῶς, kterýžto výklad ozval se ostatně už u Bayera r. 1728.

Teprve v druhé polovině minulého století od r. 1859 počal mezi normanisty a školou slovanskou nový a tentokráte velmi

[1] *G. Bayer* De Varagis Comm. Ac. IV. (Opuscula ed. *Klotz* 1770, 339), Origines Russicae Comm. Ac. VIII. (1736), 388, 408. *G. Miller* Origines gentis et nominis Russorum. Petr. 1749.

urputný spor, Βαραγγομαχία přezvaný, který časem, zejména v letech sedmdesátých, rozvířil i vrstvy širší a přecházel do formy nepěkné, upomínající na náš český boj o pravost rukopisů.[1] Hlavní boj rozvířen byl pojednáním Dm. Ilovajského «О мнимомъ призваніи Варяговъ», vyšlém v Ruském Věstníku r. 1871. Na toto pojednání odpověděli k obraně normanské theorie N. Kvašnin, Samarin a Mich. Pogodin, ale Ilovajskij se neodmlčel, odpovídal řadou polemických článků[2] a doznal r. 1876 vlivné podpory od S. Gedeonova, jenž na prospěch slovanské theorie vydal velké dílo «Варяги и Русь» (I.—II. Petr. 1876), v němž se ostatně v detailech od Ilovajského dosti lišil. Vlivem těchto dvou nových bojovníků přes úsilovný odpor Pogodina a Kunika,[3] přes odmítavé kritiky předních slovanských filologů, Srezněvského, Jagiće, Brücknera, zastanci slovanské theorie se množili a na konci XIX. i na poč. XX. století vidíme mezi nimi i badatele vynikající, na př. Iv. Zabělina, P. Bračkova, J. Pervolfa, N. Pavlova, k nimž se v posledních dvaceti letech přidružili i Ivan Filevič, Mich. Hruševskij, J. Golubovskij a Dm. Bagaléj.[4] Důležitý byl i výklad orientalisty D. A. Chvolsona,[5] jenž na archaeologickém sjezdu v Moskvě r. 1890 uvedl ve prospěch slovanské theorie některé zprávy arabské, zejména Ibn

[1] Přehled viz na př. od Kunika za r. 1859 do 1874, v *Dornově* Caspia 279—284, 409—418, od *Jagiće* Archiv sl. Phil. I. 583, od *Pastrnka* Slaw. Bibliographie 322 sl.

[2] Tyto polemické články sebrány jsou jednak v úvodu k jeho ruským dějinám «Разысканія о началѣ Руси» (M. 1876), jednak ve spisech «Вопросъ о народности Руссовъ, Болгаръ и Гунновъ» (ЖМНП. 1881. V.) a «Вторая дополнит. полемика по вопросамъ варяго-русскому и болгаро-гуннскому» (M. 1902).

[3] Srv. *Pogodin* «Борьба не на животъ а на смерть съ новыми ист. ересями», M. 1874. Kunik uveřejňoval své referáty a polemiky v různých periodikách a v díle akad. *B. Dorna* Caspia, Petr. 1875. I později se k tomu vracel.

[4] Z těchto čtyř posledních Filevič dovozuje, že Rus byl pradávný název Slovanů přikarpatských a podunajských, že odtud Rusové přišli do Kijevska a rozšířili jméno po celé Rusi. Oleg dostal jméno ruského knížete teprve v Kijevě (Ист. др. Руси I. 1896. 23, 376). Hruševskij vykládá, že Varjazi byli sice cizí, normanské družiny, ale Rusové sami a ruská knížata byli Slované, a to jihoruští Poljané. Legendu o příchodu jejich ze zámoří si vymyslil Nestor (Ист. Укр. Руси I. 233 sl., 1898 a Очеркъ[2] 51, 54, Кіев. Русь I. 227). Podobné mínění má i *J. V. Golubovskij* (Унив. Изв., Kijev 1907, VIII. 57) a také *D. J. Bagaléj* Русская исторія, M. 1914, I. 150 sl., 173, 178 sl., jenž pokládá jméno Rus za domácí jméno Poljanů, a co bylo v nich germanského, vykládá jen vlivem normanské kultury.

[5] *Chvolson D.* Труды VIII. арх. с. IV. 116.

Chordádbího z r. 847, tedy z doby před příchodem Rusů podle svědectví letopisného.[1]

Positivní výsledky badatelů slovanské školy leží nejen v tom, že udržovali stálý interes k otázce a tím ji stále přiváděli k novým a novým úvahám, nýbrž i tím, že ukázali řadu slabých stránek v podkladu a vývodech normanistů, pokud se týče hodnověrnosti letopisných pramenů, zejména data příchodu Rusů, jak jsem již výše na str. 89 sl. pověděl.

Ale ovšem i na prospěch theorie normanské přidružili se k Pogodinu a Kunikovi jiní a mnozí badatelé, linguisti i historikové. Mezi nimi na prvém místě sluší uvésti Viléma Thomsena, jenž vydal výbornou, celou otázku shrnující a podnes cennou práci „O původu ruského státu“[2] a pak Vas. Grig. Vasilevského, jenž nehledíc zatím na zvláštní gotskou theorii, s kterou přišel později, přidružil se k Srezněvskému a Pogodinovi výbornou polemikou namířenou proti Gedeonovi a Ilovajskému.[3] Vedle nich se více méně podrobně ozvali ve smyslu normanské theorie ještě historikové, jako S. Solovjev, N. Zagoskin, P. Miljukov, W. Gutzeit, Ed. Boguslawski, N. Lambin, V. Ključevskij, M. Pokrovskij a jiní, z orientalistů G. Jacob, Fr. Westberg, z filologů slovanských Ř. Krek, Fr. Miklosich, V. Jagić, Al. Brückner, Stan. Rozniecki, J. Mikkola a Al. Šachmatov, jenž si při tom dobyl zvláště velké zásluhy o první pokus kritické analyse zpráv letopisných.

Z jiných theorií, které v poslední době byly v otázku tuto přineseny, zasluhuje pozornosti jen t. zv. gotská theorie, která ovšem není než varianta theorie normanské. Neboť i ona přiznává skandinavský a germanský původ Rusů a odlišuje se od staré normanské these jen tím, že podle ní nepřišli Rusové přímo v IX. stol. ze Skandinavie nebo vůbec ze severu Rusi, — nýbrž seděli v Rusi, a to na jihu, již dávno před tím, nejsouce ničím jiným než

[1] Z antinormanistů poslední doby uvedl bych ještě *F. Knauera* (Zur russischen Frage, Jdg. F. XXXIII. 1914, 394; srv. XXXI. 67), *A. Orlova* Происхожденіе названій русскихъ и нѣк. западоевр. рѣкъ, городовъ и племенъ, Relsk. 1907 (ref. Жив. Ст. 1907, III. 38) a *G. Barace* Происхожденіе лѣтоп. сказанія о началѣ Руси, Kijev 1913, jehož spis je však plný fantasie a nesmyslného výkladu jmen (srv. ref. Brücknerův v Kwart. hist. 1914, 66).

[2] *W. Thomsen* The relation between ancient Russia and Scandinavia and the origin of Russian state. Oxford—Londýn 1877. Německy vyšlo pod titulem „Der Ursprung des russ. Staates“ v překladu Dra. L. Bornemanna v Gothě 1879.

[3] *V. Vasilevskij* О мнимомъ славянствѣ Гунновъ, Болгаръ и Роксоланъ. ЖМНП. 1882. VII., 1883. IV.

potomky Gotů, přišlých k Černému moři na počátku století III.[1] První tuto variantu germanské theorie odůvodnil, pokud vím, A. Budilovič na arch. sjezdu v Moskvě, vykládaje (ovšem už po vzoru jiných) jméno Rusů z epitheta Gotů ruských Hrōdgotaland[2] a po něm přišel V. Vasilevskij s výkladem, že Rusové jsou Skythové, spec. Taurosskythové (Tau-*ros*-skythové) byzantských pramenů[3] a také Gotové. V poslední dobu ujal se této theorie a nové důvody pro ni přináší i J. Marquart, jenže však místo Gotů substituje germanské Heruly.[4]

---

[1] Srv. výše na str. 68.

[2] Къ вопросу о происхожденіи слова Русь (Труды VIII. арх. съѣзда IV. 118, ЖМНП. 1890, V. 25—29. Ale už *Bonnel E.* Beiträge zur Alterthumskunde Rußlands, Petr. 1882, I. 256, ztotožnil Rusy s Goty, a také *Ilovajskij* na ně pomýšlel (Разыск. 266).

[3] Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Константинополѣ (ЖМНП. 1874—1875). Руссковиз. изслѣдованія II., Petr. 1893. Srv. Труды В. Василевскаго I. (Petr. 1908), 176.

[4] *Marquart* Streifzüge, 353 sl. K theorii Marquartově vztahuje se i stať *Jul. Kulakovského* Новые домыслы о происхожденіи имени Русь (Кіевъ. Изв. Унив. 1906, VI.).

OPRAVY A DOPLŇKY.

Jelikož autor nemohl prováděti největší část korektury tohoto svazku Starožitností, zůstalo tam několik chyb a nedopatření. Část si jich opraví čtoucí sám, z vážnějších oprav a doplňků uvádím:

Na str. 8. připoj, že proti kolébce Šachmatovem určené je i prof. P. Buzuk v stati Взгляды Шахматова 173 (Odessa 1920).

Na str. 17. připoj, že spojení Ugry se Západní Dvinou prostředkoval volok mezi Ugrou, Vosmou a Dorohobuží u dnešního Voločku, o čemž srv. studii G. Bugoslavského v Trudech XI. arch. sjezdu I. 469.

Na str. 71. ř. 8. shora za slovo hrunga vlož otazník.

Na str. 79. ř. 5. zdola připoj: Srv. str. 171, 173.

Na str. 95. k pozn. 6. připoj stať J. Rydzevské Холмъ въ Новгородѣ и древне-сѣверный Holmgardr (Изв. росс. Акад. II. 105), v níž vykládá jméno Holmgardr od Cholmu, jenž byl na tržové straně města.

Na str. 96. v pozn. 1. čti Вилтины.

Na str. 101. ř. 13. zdola čti Началный.

Na str. 126. ř. 7. shora čti Iugře.

Na str. 141. ř. 2. a 13. zdola čti Hryncewicz.

Na str. 150. ř. 7. zdola čti Venentit a ř. 4. zdola čti Пиняне.

Na str. 160. ř. 7. zdola připoj, že význam Peršěčenu vyzdvihl nově V. Parchomenko (Русь въ IX. вѣкѣ, 11).

Na str. 169. připoj, že dalších několik dokladů dosvědčujících existenci Rusů na uherské straně Karpat v XI.—XIII. st. uvedl nově V. Chaloupecký (Staré Slovensko, Bratislava 1924, 274).

Na str. 211. připoj do pozn. 1. spisek G. Medvěckého Единство русскаго языка. Praha 1924.

Na str. 211. připoj do pozn. 1. spis Rostovceva Iraniens and Greeks in South Russia (Oxford 1922) a stať téhož v Revue archéologique 1920, XII.

REJSTŘÍK

KE IV. SVAZKU SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ.

Aestové 43.
Agathyrsové 22.
Alani 25.
Alazoni 23, 27, 59.
Aldagen, Aldejgjuborg 96.
Ἀλματαί 124.
Ananinská kultura 231.
Androfagové 24.
Anklijin 159.
Anthab, Anthaib 72.
Antové 72, jejich zánik 75, 84, jejich význam 78, poměr k Vjatičům 80, 196.
Arheimar 65.
Arisu 35.
Arsa (Arsania) 145, 192.
Ἄσπρος πόταμος 124.
Atelkuzu 36.
Austr, Austrriki 95, Austrvegr 95.
Avarové 51, útok na Slovany 82, poroba avarská a její trvání 83, vliv na Slovany 85.

Βάλ 124.
Bastarnů příchod do jižního Ruska 60.
Bělgorod 274.
Bělorusů vznik 207.
Берестіе (Brest Litovsk) 189.
Бѣлобережье 119.
Borusci 44.
Boz 73.
brodnici 139.
Budini 24, 59.
Bulhaři volžští 49, centrum jich Bulgâr 50, domnělé slovanství Bulharů 50.
Burtas řeka 122.
Burtasové 35.
Бусово время 73.
Buzani 149.
Bužané 172, hroby 258.

Čechy-Vysocko (hroby) 230.
Čeremis 34.
černjachovská kultura 234.
Čuď 33.

Dagotheni 68.
Danparstadir — Kijev 65.
Dareiova výprava do jižního Ruska 59.
Dervlenini 147.
Desná 14.
Djakovská kultura 231.
Дикія поля 135.
Donecké hradiště 185.
dráha dněprovská 16, volžská 17, jiné 17—18.
Dregovičí 186, hroby 258.
Drevljané 177, hroby 257.
Druguviti 147, 189.
Důlěbové 172.
Dunheidr 65.

Eudosiani 68.
Ἐτέλ 125.

fatjanovská kultura 214.
Fenni 32.
Finové 28, původní sídla v Rusku 29, Finové v historii 32.

Galindia, Galindové 44.
Gardariki 95.
Gimirai 22.
Gnězdovské kurhany 247.
Goljaď 42, 44, 45.
Gotové v Rusku 61, a jejich vliv na Slovany 69, sražení Gotů s Hunny

48, 67, zbytky gotské 68, gotská eparchie na Krimu 68.
Gothograikové 68.
gotské hroby 235, 238.
Gùd, Gùdas 72.
Gutové, viz Gotové.
Guttalus 62.

Hervararsaga o Gotech 65.
Holmgardr 95.
hrady (gorody) ruské 204, hradiště 272.
hranice ruskopolská v staré době 175.
Hreidgotaland 65.
Hros (Rōs) 68, 93, 99, 103.
Hunnové 48.

Χαδήρ 124.
Chazarové 51, útok na Slovany 84, kultura chazarská ve V. Saltovu 53, 271.
Chazarské moře 120.
Χιδμάς 125.
Χιγγυλούς 125.
Χωράκουλ 124.
Chortica 123.
Chorvaté ruští 154.
Chvalinské moře 120.

Iranci v jižní Rusi 22.
Itil 52, 122.
Izborsk 198.

Jam 34.
Jasové 25.
Jassafjöll 65.
Jatvězi (Jadzwingi) 46.
Jazygové 24.
Jugra (Ugra) 34.

kagan (chagan) 84, 91.
Karch 120.
Karpidi 22.
Kerč 120.
Kijev vznik 97, 180, Danparstadir 65, 180, Sambatas 97, středisko Poljanů 180, jméno 181.
Kimmeriové 21.
kimmerijské kurhany 217, 221.
Klimata 119.
Klobuci Černí 180.
kmenů ruských zánik 203.
Koenugardr 66.
Kolbjazi 112.
Konstantin Porfyr. o Rusech 106, o kmenech slovanských 147.
korabl̀ь 61, 136.
Korelové 34.
Kors 44.
Kotrigurové 49.
Kozaři, viz Chazarové.
Κουβοῦ 125.
Κοῦφις (Kupi, Kúbá) 124.
Kriviči 197, hroby 263.
Kujába (Kujana) 145.
Kumani (Polovci) 54.
kurhany kimmerijské 217, slovanské 240, třídění jich 242, dlouhé 246, gnězdovské 247, třídění etnografické 256.
Kuzjané 150.
Κουζού 125.
Kylfingaland 95, 112.
Kylfinger 112.

Ladoga Stará 96, 249.
Lebedia 36.
Lenzenini 147, 172.
Lètgola 44.
Litvané, jejich prasídla a šíření 38, hranice proti Slovanům 41, kmenové u Ptolemaia 43, Litva vlastní 44.
Liv 34.
Lučané 172.
Lúdhágia 112.
Лукоморье 119.
Lutiči (Ljutiči), viz Uliči.

Mádžak (Μουσώχος) 79, 173.
Maďaři 36, jejich prasídla a cesta do Evropy 36—38.
Majkop (kurhany) 221.
Malorusů vznik 207.
Melanchlainové 24.
Merens 33.
Merja 34.
Meščera 33, 34.

Metropolis 180.
Mordens 33.
Mordva 34.
Μουσώχος 79.
Myrkvidr 65.

Najtas (Nitas) 119.
Neurové 23, 59.
Něpr 66.
Низъ, Низовская земля (Nizovci) 126.
Norova, Noroma 44.
Novgorod Ilmenský 95, 201, jeho osazení 130, 201.
Novgorodští Slověné 200, hroby 267.

Обръ — Avar 82 sl.
Oium 63.
Ostragardr 95.

Pečenězi 53.
Pečora 34.
Peiskerova hypothesa o praehistorických osudech vých. Slovanů 56, 81.
Perm 34.
Piščanci 150, 190.
Pinsk 189.
pianoborská kultura 239.
Podlašané 46.
Pogodinská hypothesa 207.
pogosty 204, 205.
pole popelnicová v Rusku 232
Poljané 177, hroby 257.
Pollexiani 46.
Polock 199.
Poločané 197.
Polonnoje 178.
Polovci 54.
Poršané 150.
Posuljané 150.
prahy dněprovské 16, 106.
prigorody 204.
průsmyky karpatské 168, 170.
Prusové 44.

Radimiči 189, Radimičů příchod 131, 194, hroby 262.
Reidgotaland 99.
Rjazansko 191.
Rōs 93, 103.
Rosomoni 68, 93.
Rossia u Tauridy 93.
Roxolani 25.
Runi (moře) 119.
Rúotsi 111.
Rus řeka 122.
Rus, země kijevská 181.
Rusa Stará 96.
Rusové, letopis o příchodu 86, otázka varjagoruská 87, 278, datum příchodu Rusů 89, původ a národnost jejich 102, arabské zprávy o Rusech 92, 104, první sídla v Rusku 94, šíření další 96, 101, výklad jména 111, původní ruská země 115, ruské moře 118, tripartice Rusů 207, jednota 211.
Ruta 125.
Rutheni 169.

Saltovo 53.
Sambatas (Kijev) 97.
Samojeď 34.
Samokvasovova theorie o příchodu Slovanů do střední Rusi 13, 131.
Sarkel 52,
Sarmaté 24.
Savar, Sever 150, 186.
Sauaroi 186.
Scuti 33.
Sebbirozi 186.
Seljabe 145.
Semiči 150.
Σερβίοι Konstantina Porf. 147, 156.
Sěverjané 182, hroby 260.
Skythové, sídla a příchod 22, kmenové 23, Skythové rolníci 23, 27, jejich národnost 26, 47.
skythosarmatské kurhany 222, domněle slovanské 224, sarmatské z doby římské 236.
Slavija 145.
Slované vůbec, kolébka praslovanská 7 sl., její hranice 11.
Slované východní, jejich kolébka 13, počátky historie před příchodem

Rusů 56, Peiskerova hypothesa 56, Slované při příchodu Rusů 86 sl., počátky šíření a kolonisace 127, směrem na sever 129, na severovýchod 132, na jihovýchod 132, 184, na jih 136, na západ 139, theorie Samokvasovova 131, počátky differenciace 140, kmenové 144 (u Konstantina 147, u geografa bavorského 149, v Kijevském letopise 147), jejich ráz a podstata 151, jednotliví kmenové 154 sl., Rusové v Karpatech 162, Slované novgorodští 200.
Smolensk 199.
Smoljané 150.
Spalové 64.
Spolinъ (ispolinъ) 64.
Srbové ruští 154.
Suaricum patria 186.
Sudavia, Sudini 43, 44.
Suliči (viz Uliči) 158.
Συγφούλ 124.

Tamatarcha 119.
Tauroskythové 98.
Taurové 22.
Tetraxité 68.
Thrákové, původní sídla v Karpatech 21, kmenové 21—22.
Tiverci 157, 161, hroby 256.
Tmutorokaň 119, 134.
tolkovini 162.
Trerové, Trallové 22.
tripartice národa ruského 207, Šachmatovova hypothesa 208.
Tripolská (bilecko-tripolská), kultura 216.
Τροῦλλος 125.
Turci (Uzové) 55.
Turris 75.
Turiškin 159.
Turkotataři, jejich příchod do Rusi 47.
Turovci (Turov) 188.

Ugliči, viz Uliči.
Ugolъ, uglъ 159.
Ugra (Ingra) 34.
Uherské hory 37.
Ukrajinců vznik 207.
Οὐκρούχ 124.
Uliči (Uluči, Ulutiči, Ulučiči) 157, hroby 256.
Ultini 147, 158.
Unlizi 149.
Utrigurové 49.
Uzové (Turci) 55.

Vántit (Vái, Vábnit) 80, 145.
Varjazi 112, varjažské moře 121.
Βαρούχ 125.
Vasinabroncas 33.
Velkorusů vznik 207.
Venentit-Vjatiči 191.
Venentr, Venetit 80.
Verviané 147.
Ves 34.
Vjatiči 191, lašský původ 130, 194, poměr k Antům 80, 196, hroby 262.
Vlínána 173.
Voď (Vožané) 34.
voloky 16.
volosti 205.
Volyňané 172, hroby 256.
Vrchní země 126.
Βουρλία 124.
Vysocká kultura (česko-vysocká) 230.

Ὕβυλ 124.

Zarmis 35.
zarubiňsko-černjachovská kultura 234.
Ziměgola 44.

Žalniky 254.
Žemoity (Žmuď) 45.

OBSAH.

Strana

Kapitola I. TERRITORIUM A SOUSEDÉ.

Kolébka praslovanská a kolébka ruských Slovanů. — Význam ruského territoria pro rozvoj Slovanů. — Sousedé Slovanů: Thrákové a Iránci. (Skythové, Sarmaté a Alani.) — Finové. — Litevci. — Turkotataři (Hunové, Avaři, Bulhaři, Chazaři, Pečeněgové, Turci a Polovci-Kumáni) 7

Kapitola II. VÝCHODNÍ SLOVANÉ PŘED PŘÍCHODEM RUSŮ.

I. Hypothesy předhistorické a počátky skutečné historie. II. Příchod Gotů na Dněpr a vznik i zánik gotského panství. Gotové krymští a tamanští. Vliv na Slovany. III. Antové. Jejich význam, historie a zánik. IV. Příchod Hunů, Avarů a Chazarů. Poměr k Slovanům 56

Kapitola III. RUSOVÉ.

Letopis o příchodu Varjagů-Rusů. — Vznik otázky varjagoruské. Dva hlavní problémy: I. Datum příchodu. Jejich historické výboje. Goti, Rosomoni a Roxolani, domnělí předkové Rusů. Rhôs rhetora Zacharia. První oblasti ruské, sídla kolonií. — II. Původ a národnost Rusů. Zprávy historické. Rusové-Slované u Arabů. Doklady linguistické (jména osobní a jména dněprovských prahů). — Závěr: Původ jména Rus. — Poměr Rusů k Varjagům. — Vznik nové Rusi kijevské a vývoj poměrů Rusů k Slovanům 86

Kapitola IV. ZEMĚPISNÝ OBRAZ RUSKA NA KONCI I. TISÍCILETÍ.

Moře a pobřeží. Jezera. Úvodí řek. Hory a výšiny 117

Kapitola V. VÝCHODNÍ SLOVANÉ V IX. a X. STOLETÍ.

I. Počátky šíření a kolonisace. Její podněty a hlavní směry. II. Počátky diferenciace tělesné, kulturní a jazykové. III. Diferenciace kmenová. Tři centra arabských pramenů. Kmenové u Konstantina Porfyrogenneta a v Kijevském letopise: Chorvati a Srbové. Uliči a Tiverci. Rusové v Uhrách. Dúlěbové, Bužané, Volyňané, Lučané, Drevljané a Polané. Severjané. Dregovičí. Radimičí. Vjatiči, Kriviči a Poločané. Novgorodští Slověné. IV. Zánik starých kmenů a vznik Velké, Malé a Bílé Rusi 127

Kapitola VI. DĚJEPIS A ARCHAEOLOGIE RUSKA.

I. Před dobou slovanských kurhanů. Přehled prvních kultur doby neolithické a doby bronzové. Kurhany t. zv. kimmerijské. Kurhany skythskosarmatské a domácí obyvatelstvo na severu. Finská

Strana

kultura na Kamě a Oce (ananinská). Doba římsko-gotská. Pole popelnicová typu zarubińsko-černjachovského. Kurhany sarmatské. Vznik a rozšíření kultury „gotské“ (merovejské). Kultura pjanoborská (borkovská) na Oce. — II. Doba kurhanová. Třídění. Perioda předgnězdovská. Perioda gnězdovská. Perioda pognězdovská. Kurhany kmenů ruských a jejich charakteristika. Kurhany cizích sousedů. Slovanské osady a hradiště. Závěr 214

Přídavek 278

Opravy a doplňky 282

Rejstřík 283

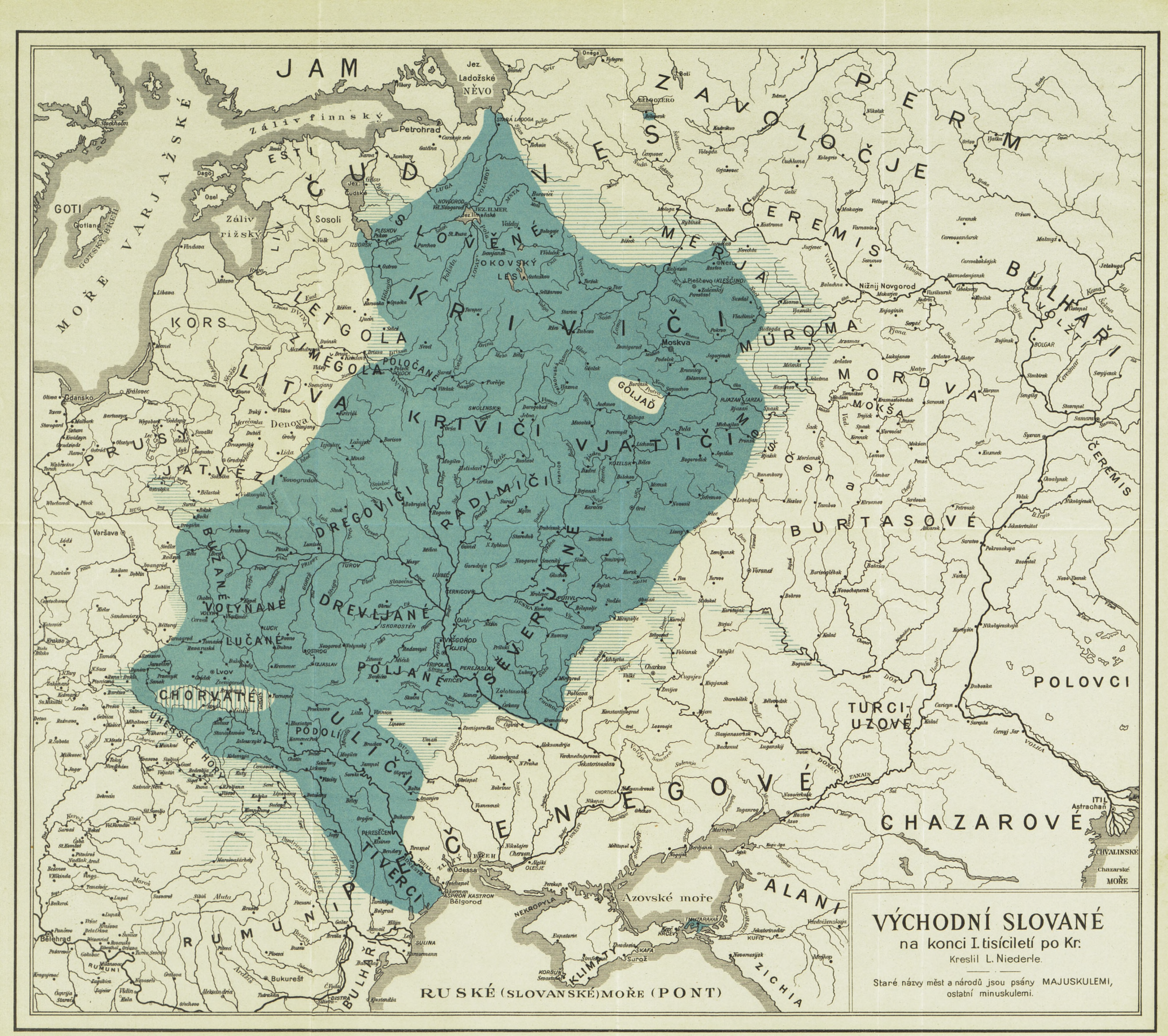
VÝCHODNÍ SLOVANÉ
na konci I. tisíciletí po Kr.
Kreslil L. Niederle.
Staré názvy měst a národů jsou psány MAJUSKULEMI, ostatní minuskulemi.
JAM
Jez. Ladožské NĚVO
Záliv finnský
Petrohrad
ZAVOLOČJE
PERM
ČUĎ
ESTI
Záliv rižský
GOTI
Gotland
MOŘE VARJAŽSKÉ
Sosoli
LIV
KORS
LETGOLA
MĚGOLA
POLOČANÉ
LITVA
PRUSY
JATVĚZI
SLOVĚNÉ
OKOVSKÝ LES
KRIVIČI
MERJA
ČEREMIS
BULHAŘI
VOLŽTI
MUROMA
MORDVA
MOKŠA
Moskva
GOLJAĎ
Nižnij Novgorod
KRIVIČI
VJATIČI
RADIMIČI
DREGOVIČI
BUŽANÉ
VOLYNANÉ
LUČANÉ
DREVLJANÉ
POLJANÉ
SEVERJANÉ
CHORVATÉ
UHERSKÉ HORY
PODOLÍ
ULIČI
TIVERCI
RUMUNI
BULHAŘI
Bělehrad
Bukurešť
Odessa
Bělgorod
Azovské moře
KLIMATY
ALANI
ZICHIA
CHAZAROVÉ
TURCI-UZOVÉ
POLOVCI
BURTASOVÉ
Meščera
ČEREMIS
ČENEGOVÉ
ITIL
Astrachaň
CHVALINSKÉ
Chazarské MOŘE
RUSKÉ (SLOVANSKÉ) MOŘE (PONT)